

วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุปผะสนันนิवास ของรอมแพง

ชยาภรณ์ อ้อยรักษา

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
ปีการศึกษา 2569
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏ

วาทะเทศสภาวะและเทศวิธีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
ปีการศึกษา 2569
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “วาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง”

ของ ชยาภรณ์ อ้อยรักษา

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ขวัญชนก นัยเจริญ)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ สุขเจริญ)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์)

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกสัชกร ประยุทธ์ ภูวรัตน์าวีโร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง
ผู้วิจัย	ชยาภรณ์ อ้อยรักษา
ประธานที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาควิณี สุขเจริญ
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2569
คำสำคัญ	วิวาทะ, เพศสภาวะ, เพศวิถี, บุพเพสันนิวาส, รอมแพง

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายศึกษานวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) เพื่อศึกษาเพศสภาวะและเพศวิถี และ 2) เพื่อศึกษาวิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถี โดยวิเคราะห์ด้วยทศวรรษกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาบทบาท ความสัมพันธ์ และการดำเนินชีวิตของตัวละครชายและหญิงในแต่ละชนชั้น

เพศสภาวะ พบว่า เพศสภาวะของตัวละครสัมพันธ์กับเพศและสถานะทางชนชั้นอย่างชัดเจน โดย เพศสภาวะในชนชั้นมูลนาย แบ่งเป็นความเป็นชายและความเป็นหญิง ความเป็นชายในชนชั้นมูลนายปรากฏในฐานะ เสาหลักแห่งแผ่นดิน ได้แก่ ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบต่อราชการ ความกล้าหาญและเสียสละ ภูมิรู้และเกียรติยศ และการยึดมั่นในหลักการและความยุติธรรม นอกจากนี้ยังปรากฏในฐานะ เจ้าแห่งเรือน ได้แก่ อำนาจในการปกครอง บทบาทผู้คุ้มครอง และความเข้มแข็งและควบคุมอารมณ์ รวมทั้ง อำนาจปิตาธิปไตย ความรุนแรง และการธำรงสถานะ ความเป็นใหญ่ ส่วนความเป็นหญิงในชนชั้นมูลนายปรากฏผ่าน แม่ศรีเรือนในฐานะผู้กุมอำนาจบริหารจัดการครัวเรือน และ เรือนร่างและความงามในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น สำหรับ เพศสภาวะในชนชั้นไพร่ทาส พบว่า ความเป็นชายปรากฏในฐานะ ผู้รับใช้ที่ไร้อำนาจต่อรอง ในฐานะแรงงาน ในฐานะผู้ทำหน้าที่คุ้มกันตามคำบัญชา และในบทบาทของผู้ภักดีและการอุทิศร่างกายเพื่อผู้เป็นนาย ส่วนความเป็นหญิงแบ่งเป็น ความเป็นหญิงไพร่ ซึ่งตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสถานภาพทางสังคม และมีบทบาทเป็นแรงงานในพื้นที่สาธารณะกับอิสรภาพที่แลกมาด้วยความทุกข์ยาก ขณะที่ ความเป็นหญิงทาส ปรากฏผ่านสถานภาพผู้รับใช้กับภาวะไร้อำนาจต่อรองที่ต้องสยบยอมต่อระบบศักดินา การอุทิศตนและเสียสละเพื่อเจ้านายในฐานะภาพแทนความภักดีของชนชั้นรับใช้ ความเปราะบางทางอารมณ์ในฐานะภาพแทนความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดโดยระบบศักดินา และเครื่องแต่งกายและความงามที่ถูกควบคุมในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น

เพศวิถี พบว่า ความรัก ความปรารถนา การเลือกคู่ และการแต่งงานสัมพันธ์กับเพศ ชนชั้น ครอบครัวย และสถานะทางสังคม โดย เพศวิถีในชนชั้นมูลนาย ด้านบุรุษปรากฏในเรื่อง การมีภรรยาหลายคนและสถานะของภรรยา การแสดงความปรารถนาและอำนาจของบุรุษ และการควบคุมตนเอง

และการวางตนของบุรุษ ส่วนเพศวิถีของสตรีปรากฏในเรื่อง ความสงบเสงี่ยมและความอดทนของสตรี และ เกียรติยศและชื่อเสียงของสตรี สำหรับ เพศวิถีในชนชั้นไพร่ทาส พบประเด็น การถูกกดทับสิทธิ ในการเลือกคู่ครอง ข้อจำกัดทางชนชั้นต่อความรักและความปรารถนา และการเลื่อนสถานะทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทางเลือกด้านความรักและความสัมพันธ์ของตัวละครไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังถูกกำหนดด้วยสถานะและเงื่อนไขของชีวิตในแต่ละชนชั้นด้วย

วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถี พบว่า ความคิดของเกศสุรางค์ซึ่งมาจากสังคมปัจจุบัน แตกต่างจากกรอบความคิดของสังคมอยุธยา จึงเกิดการตั้งคำถาม การโต้แย้ง การต่อรอง และการปรับตัวระหว่างตัวละครต่างยุค โดยวิวาทะความเป็นชาย ปรากฏในประเด็น การยอมรับสิทธิ และอิสระในการตัดสินใจของสตรี การปฏิเสธการมีภรรยาหลายคนและการให้คุณค่าสตรี และความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจของบุรุษ ส่วนวิวาทะความเป็นหญิง ปรากฏในประเด็น สิทธิในการกำหนดร่างกายและความงามของสตรี การมีส่วนร่วมและการแสดงความคิดเห็นของสตรี สิทธิในการเลือกคู่ครองและกำหนดชีวิตของตนเอง ความรู้ เหตุผล และการมีส่วนร่วมในพื้นที่ สาธารณะของสตรี ความเข้มแข็งและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรี และความเสมอภาคและการลดความแตกต่างทางชนชั้น ส่วนวิวาทะเพศวิถี ได้แก่ สิทธิในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง การมีภรรยาหลายคน ความรุนแรง และการควบคุมร่างกายของสตรี การมอง ความงาม และอำนาจทางเพศ และการถูกควบคุมและถูกใช้เป็นเครื่องมือ

Title	THE DEBATE ON GENDERS AND SEXUALITIES IN THE NOVELS BUPPHESANNIVAS BY ROMPAENG.
Author	Chayaporn Aoyruksa
Advisor	Asst. prof. Pakpoom Sookcharoen, Ph.D.
Academic Paper	M.A. Thesis in Thai, Naresuan University, 2026
Keywords	Debate, Genders, Sexualities, Bupphesannivas, Rompaeng

ABSTRACT

This thesis aims to examine Rompaeng's novel Bupphesanniwat in two main areas: 1) gender and sexuality, and 2) debates on gender and sexuality. The analysis considers the literary text in relation to its historical, social, and cultural contexts in order to examine the roles, relationships, and ways of life of male and female characters across different social classes.

Gender. The findings revealed that the gender roles of the characters were closely related to both sex and social class. Among the munnai, or ruling class, masculinity was represented through the role of the "pillar of the kingdom," which included leadership and responsibility in royal service, courage and self-sacrifice, knowledge and honor, and adherence to principles and justice. Masculinity was also represented through the role of the "head of the household," including authority over household members, the role of protector, emotional strength and self-control, as well as patriarchal authority, violence, and the maintenance of male dominance. Femininity among ruling-class women was represented through the role of the female household manager, who exercised authority over household affairs, and through the female body and beauty as markers of social class. Among the phrai and slave classes, masculinity appeared in the roles of servants with little bargaining power, laborers, guards acting under orders, and loyal retainers willing to devote and sacrifice their bodies for their masters. Femininity among phrai women was characterized by restrictions arising from social status and by their role as laborers in public spaces, with a degree of freedom gained at the cost of hardship. Femininity among enslaved women was represented through their subordinate status and lack

of bargaining power under the feudal system, self-sacrifice and devotion to their masters as expressions of loyalty, emotional vulnerability shaped by the feudal order, and the regulation of dress and beauty as markers of class distinction.

Sexuality. The findings showed that love, desire, partner selection, and marriage were closely associated with gender, social class, family, and social status. Among the ruling class, male sexuality was expressed through polygyny and the hierarchical status of wives, the expression of male desire and authority, and men's self-restraint and appropriate conduct. Female sexuality, by contrast, was associated with modesty and endurance, as well as the preservation of honor and reputation. Among the phrai and slave classes, the major issues included restrictions on the right to choose a partner, class-based limitations on love and desire, and the possibility of social mobility. These findings demonstrate that the characters' choices in love and intimate relationships were not determined solely by personal preference, but were also shaped by their social positions and the conditions of life within each class.

Debates on Gender and Sexuality. The findings revealed that Ketsurang's ideas, shaped by contemporary society, differed from the social norms of Ayutthaya society. These differences gave rise to questioning, disagreement, negotiation, and adaptation between characters from different historical periods. The debates on masculinity centered on the recognition of women's rights and freedom in decision-making, the rejection of polygyny and the recognition of women's value, and the acceptance of gentleness and empathy as qualities of men. The debates on femininity involved women's right to determine their own bodies and standards of beauty, women's participation and expression of opinions, the right to choose a partner and determine one's own life, women's use of knowledge and reason and their participation in public life, women's strength and changing social roles, and equality together with the reduction of class differences. The debates on sexuality included the right to choose one's own partner, polygyny, violence and control over women's bodies, the gaze, beauty and sexual power, and the control and use of women as instruments.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ สุขเจริญ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาเป็นທີ່ปรึกษาและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ขวัญชนก นัยเจริญ ประธานคณะกรรมการสอบ และรองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ภายใน ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำอย่างดียิ่งเพื่อให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ดังประสงค์

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อดำรงค์ อ้อยรักษา และคุณแม่โสภา เปาอะนา บิดา มารดา ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในครั้งนี้ที่เป็นกำลังใจสำคัญ และให้การสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในทุก ๆ ด้าน อย่างดีที่สุดเสมอมา ท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความห่วงใยและน้ำใจอันมีค่าจากญาติพี่น้อง มิตรสหาย ตลอดจนกัลยาณมิตรของผู้วิจัยทุกท่านที่คอยถามไถ่ด้วยความห่วงใยและเป็นกำลังใจ แก่ผู้วิจัยตลอด

คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบแต่ผู้มีพระคุณทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยฉบับนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาแก่ผู้ที่สนใจศึกษา วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายไทยตามสมควร

ชยาภรณ์ อ้อยรักษา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
ประกาศคุณูปการ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา.....	1
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	14
ขอบเขตของงานวิจัย	14
ข้อตกลงเบื้องต้น	15
นิยามศัพท์เฉพาะ	15
สมมติฐานของการวิจัย	15
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
ทฤษฎีสตรีนิยม.....	16
แนวคิดปิตาธิปไตย.....	21
แนวคิดเพศสภาวะ.....	26
แนวคิดเพศวิถี.....	37
บริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา.....	41
นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง.....	51
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	62
บทที่ 3 เพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง.....	75
เพศสภาวะ.....	76
เพศวิถี.....	110
บทที่ 4 วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง	125
วิวาทะเพศสภาวะ.....	126
วิวาทะเพศวิถี.....	146
บทที่ 5 บทสรุป.....	158
สรุปผลการวิจัย.....	158
อภิปรายผล.....	161
ข้อเสนอแนะ.....	167
บรรณานุกรม	168
ประวัติผู้วิจัย	175

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ผลงานวรรณกรรมถือเป็นผลิตผลทางปัญญาที่นักประพันธ์รังสรรค์ขึ้น โดยบูรณาการองค์ประกอบด้านบริบทแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และพลังแห่งจินตนาการเข้าไว้ด้วยกัน วัตถุประสงค์ของงานเขียนจึงก้าวข้ามขอบเขตของการมอบความเพลิดเพลินแต่เพียงประการเดียว หากยังทำหน้าที่เสมือนกระจกที่ฉายภาพวิถีชีวิต ประสบการณ์ ตลอดจนพลวัตต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นในสังคมให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการนำเสนอเนื้อหา ในบรรดางานประพันธ์เหล่านี้ นวนิยายจัดเป็นวรรณกรรมรูปแบบหนึ่งที่ผู้แต่งนำเอาข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทางสังคมมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการผูกเรื่อง โดยอาจนำเสนออย่างซื่อตรงต่อความจริง หรือนำมาดัดแปลงแต่งเติมรายละเอียดใหม่ตามทัศนะและจินตนาการส่วนบุคคล สอดคล้องกับ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547) ได้อธิบายว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผลงานวรรณกรรมกับบริบททางสังคมถือเป็นประเด็นที่แนบแน่นจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งเกิดจากการที่ตัวผู้รังสรรค์ผลงานเพียงหนึ่งคน จำต้องแบกรับสถานะที่ซ้อนทับกันถึงสามมิติ ได้แก่ การเป็นผู้ผลิตงานเขียน การเป็นภาพแทนของกลุ่มคนร่วมสมัยเดียวกัน และการดำรงบทบาทเป็นสมาชิกของโครงสร้างทางสังคม ภาวะดังกล่าวจึงส่งผลให้ผู้แต่งแทบไม่สามารถหลุดพ้นไปจากกระแสอิทธิพล ตลอดจนค่านิยมของสังคมในยุคสมัยที่ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้เลย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมสามารถพิจารณาได้ 3 มิติ โดยมิติแรกคือ วรรณกรรมมีความผูกพันกับสังคมผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งกระบวนการนี้สามารถเกิดขึ้นได้โดยปริยาย ไม่ว่าตัวผู้แต่งจะมีเจตจำนงในการสะท้อนภาพสังคมหรือไม่ก็ตาม ด้วยเหตุนี้ นักวิจารณ์บางท่านจึงได้ให้ทรรศนะไว้ว่า “วรรณกรรมเป็นคัมภีร์แห่งยุคสมัย” เพราะงานประพันธ์เปรียบเสมือนภาพถ่ายที่เก็บบันทึกความเป็นไปของยุคสมัยนั้นไว้ได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อ้างถึงใน ัญญลักษณ์ อ่อนประเสริฐ, 2563, น. 73) ที่ทรงกล่าวถึงวรรณกรรมไว้ว่า “วรรณกรรมเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ การปกครอง แนวความคิด และค่านิยมในสังคมแต่ละยุค แต่ละสมัย ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์ สิ่งแวดล้อมของแต่ละสังคม” ทั้งนี้วรรณกรรมในฐานะสื่อสร้างสรรค์ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือบันทึกเหตุการณ์เชิงประวัติศาสตร์ในลักษณะเอกสารเท่านั้น หากแต่เป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้ประพันธ์ ตลอดจนเหตุการณ์บางประการที่เกิดขึ้นในสังคม ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ด้วยเหตุนี้

วรรณกรรมจึงแฝงไว้ซึ่งความจริงทางสังคม ซึ่งอาจปรากฏทั้งในลักษณะรูปธรรม อาทิ เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมทั่วไปของผู้คนในสังคม และในลักษณะนามธรรม เช่น ค่านิยม ทศนคติ และความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในสังคม ตลอดจนผู้ประพันธ์เอง นอกจากนี้ ยังสามารถมองความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมได้ในอีกมิติหนึ่ง นั่นคือ สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมและผู้ประพันธ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากนักเขียนดำรงอยู่ในบริบททางสังคม จึงย่อมได้รับอิทธิพลจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการกำหนดโลกทัศน์และชีวทัศน์ของนักเขียนอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นในการพิจารณาอิทธิพลของสังคมที่มีต่อนักเขียน ควรตั้งข้อสังเกตถึงรูปแบบของอิทธิพลที่นักเขียนได้รับจากบริบททางสังคม ตลอดจนพิจารณาว่านักเขียนมีท่าทีตอบสนองต่ออิทธิพลเหล่านั้นในลักษณะใด ท่าทีที่สุตวรรณกรรมและนักเขียนก็มีอิทธิพลต่อสังคมเช่นกัน นักเขียนที่มีความสามารถโดดเด่น ไม่ได้เป็นเพียงผู้รังสรรค์งานวรรณกรรมที่สามารถสะท้อนภาพชีวิตหรือโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่านเท่านั้น หากยังเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เข้าใจและเข้าถึงสภาพของมนุษย์และสังคมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้วรรณกรรมกลายเป็นกลไกหนึ่งในการกระตุ้นและเปลี่ยนแปลงสังคม

นวนิยายเป็นรูปแบบหนึ่งของวรรณกรรมบันเทิงคดีที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญคือ การสร้างสรรค์เนื้อเรื่องที่ถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ส่วนบุคคลและจินตนาการของผู้ประพันธ์ อันก่อให้เกิดอรรถรสในการอ่านที่ช่วยให้ผู้อ่านรู้สึกเพลิดเพลินและผ่อนคลายจากความตึงเครียดทางอารมณ์ อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากบทบาทด้านความบันเทิงแล้ว นวนิยายยังมีหน้าที่สำคัญในการสื่อสารสาระ แนวคิด ตลอดจนคุณค่าทางสังคม ผ่านโครงเรื่องและการสร้างตัวละคร ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกในการส่งเสริมทัศนคติ มุมมอง และจิตสำนึกของผู้อ่านในมิติที่หลากหลาย สอดคล้องกับ รื่นฤทัย สัจจะพันธุ์ (2560 อ้างถึงใน เทวากร คำสัตย์, 2564, น. 2) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายและบริบททางสังคมมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากตัวนักประพันธ์เองดำรงสถานะที่ทับซ้อนกันสองประการ ได้แก่ การเป็นผู้รังสรรค์ศิลปะทางภาษาและการเป็นสมาชิกคนหนึ่งภายใต้โครงสร้างทางสังคม ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์และทฤษฎีที่สอดแทรกอยู่ในนวนิยายจึงทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อเท็จจริงทางสังคม โดยฉายภาพวิถีชีวิต ธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้โดยเจตจำนงของผู้แต่งหรืออาจเกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณตามธรรมชาติ ในการรังสรรค์ผลงานเพียงเรื่องเดียว ผู้แต่งสามารถบูรณาการข้อมูลและข้อเท็จจริงหลากหลายมิติมาใช้เป็นวัตถุดิบหลักในการผูกเรื่องราว นวนิยายจึงเปรียบเสมือนคันฉ่องที่ทำหน้าที่สะท้อนภาพรวมของสังคมได้อย่างแจ่มชัด และในขณะเดียวกัน ตัวบทวรรณกรรมก็มีอิทธิพลสะท้อนกลับเพื่อส่งผลกระทบต่อสังคมในมิติต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ อัญชลี เจริญดี (2563) ได้จำแนก นวนิยายไว้หลากหลายแนวทาง เช่น

นวนิยายแนวสะท้อนสภาพสังคม นวนิยายแนวการเมือง นวนิยายแนวสืบสวนสอบสวน นวนิยายรัก นวนิยายแนวอิงประวัติศาสตร์ และนวนิยายแนวข้ามภพ ทั้งนี้ผู้ให้ความเห็นว่า นวนิยายทั้งหมดเหล่านี้ มีประเภทหนึ่งที่มีความแตกต่างและความโดดเด่นจากนวนิยายประเภทอื่น ๆ และกลายเป็นนวนิยายที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง นั่นก็คือ นวนิยายแนวข้ามภพ หรือนวนิยายแนวย้อนเวลา ซึ่งลักษณะเด่นและความสำคัญของนวนิยายข้ามภพมีลักษณะของการผูกเรื่องราวที่มีความแตกต่างระหว่างมิติเวลาด้วยการข้ามภพหรือย้อนเวลา ก่อให้เกิดความโดดเด่นของเนื้อหาที่ทำให้นวนิยายได้รับความสนใจ ทั้งนี้ยังสะท้อนเรื่องราวทั้งในสังคมอดีตและสังคมสมัยใหม่ สามารถทำให้ผู้อ่านได้รับรู้วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งอดีตและสมัยใหม่ (Yang Chan, 2566)

หนึ่งในนักเขียนนวนิยายแนวข้ามภพอิงประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการวรรณกรรมไทย และมีผลงานอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ “รอมแพง” นามปากกาของนางสาวจันทร์วีร์ สมปรีดา ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้แก่รอมแพงอย่างโดดเด่นคือ นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ซึ่งเป็นนวนิยายแนวข้ามภพอิงประวัติศาสตร์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย และได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับสองจากเวทีเซเวนบุ๊คอวอร์ด นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้รับการดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์ในปี พ.ศ. 2561 และประสบความสำเร็จอย่างล้นหลาม กลายเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดกระแสความสนใจในประวัติศาสตร์ไทย และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้นวนิยายเรื่องนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำถึง 95 ครั้ง รวมจำนวนกว่า 100,000 เล่ม ซึ่งนับเป็นความสำเร็จทั้งในแง่ของยอดขายและการยอมรับในวงวรรณกรรมไทยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ความสำเร็จของ บุพเพสันนิวาส ยังมีอิทธิพลสำคัญต่อนักเขียนรุ่นใหม่ โดยกระตุ้นให้เกิดกระแสนิยมในการประพันธ์นวนิยายแนวข้ามภพอิงประวัติศาสตร์มากขึ้น ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในแพลตฟอร์มออนไลน์และเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัวรรณกรรมร่วมสมัย (อัญชลี เจริญดี, 2563, น. 49)

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส กล่าวถึงเรื่องราวของ “เกศสุรางค์” หญิงสาววัยยี่สิบห้าปี ผู้เปี่ยมด้วยความเฉลียวฉลาด มั่นใจในตนเอง และมีบุคลิกภาพโดดเด่น วันหนึ่งเธอประสบเหตุการณ์สำคัญอันเป็นจุดเปลี่ยนของชีวิต ซึ่งส่งผลให้เธอเดินทางข้ามมิติกาลเวลาจากยุคปัจจุบันกลับไปยังสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยวิญญาณของเธอได้เข้าไปสถิตอยู่ในร่างของ “แม่หญิงการะเกด” คู่หมั้นของ “หมื่นสุนทรเทวา” ซึ่งถึงแก่ชีวิตเนื่องจากถูกกระทำด้วยมนต์กฤษณะกาลิ เมื่อเกศสุรางค์ได้ย้อนเวลากลับไปใช้ชีวิตในยุคกรุงศรีอยุธยา เธอได้มีโอกาสนพปะผู้คนในสมัยนั้น พร้อมทั้งได้เรียนรู้สภาพสังคม บ้านเมือง และวิถีชีวิตของผู้คนในยุคโบราณอย่างลึกซึ้ง ด้วยความรู้และประสบการณ์จากโลกปัจจุบัน เธอสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต ตลอดจน

ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือหมื่นสุนทรเทวาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะจากการที่เธอรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า ในที่สุด เกศสุรางค์ในร่างของการเกิดได้สมรสกับหมื่นสุนทรเทวา ทั้งสองครองรักกันอย่างมีความสุข และมีบุตรธิดาร่วมกันทั้งหมดสี่คน ได้แก่ เรื่อง รีด แก้ว และปราง (อัญชลี เจริญดี, 2563, น. 49)

จากเนื้อหาของนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ตัวละครหลักคือ เกศสุรางค์ที่ย้อนเวลากลับไปดำรงอยู่ในร่างของการเกิดในยุคอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มิบริบททางสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม และประเพณีแตกต่างจากยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน การดำรงอยู่ของเกศสุรางค์ในบริบททางประวัติศาสตร์ดังกล่าว ส่งผลให้เกศสุรางค์นำแนวคิด ทศนคติ และค่านิยมความเป็นหญิงในสังคมปัจจุบันหรือสังคมสมัยใหม่ เข้าไปปะทะและเผชิญหน้ากับระบบค่านิยมของสังคมอยุธยา นำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยตัวละครเกศสุรางค์จึงถือได้ว่าเป็นตัวแทนของผู้หญิงในยุคสมัยใหม่ ที่สะท้อนมุมมองและความตระหนักรู้ต่อสถานะทางเพศภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดการปะทะกันระหว่างค่านิยมแนวคิด และทศนคติของสังคมสมัยใหม่กับสังคมดั้งเดิมในอดีต อันก่อให้เกิดวิวาทะระหว่างสองยุคสมัยอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ตัวละครแต่ละตัวยังมีลักษณะที่โดดเด่น ดังเช่น อัญชลี เจริญดี (2563) ได้กล่าวไว้ว่า ตัวละครแต่ละตัวมีลักษณะเฉพาะและน่าสนใจ ซึ่งเกิดจากสถานภาพและบทบาทที่ได้รับ ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพที่ได้รับมาโดยกำเนิดหรือสถานภาพในบริบทของครอบครัว ล้วนส่งเสริมให้นวนิยายดำเนินเรื่องไปอย่างมีชีวิตชีวา สร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านควบคู่ไปกับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์และบริบททางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างแยบยล

ทั้งนี้นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ยังก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่น่าสนใจหลากหลายประการ อาทิ การแพร่หลายของคำเรียกขานอย่าง “ออเจ้า” และ “คุณพี่” ตลอดจนกระแสความนิยมในการแต่งกายย้อนยุคตามแบบฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา อันเป็นภาพสะท้อนของอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่นวนิยายเรื่องนี้มีต่อสังคมร่วมสมัย ซึ่งจากความนิยมอย่างล้นหลามนี้ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ร่วมกับกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ และกระทรวงวัฒนธรรม ได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าว ผ่านการจัดงานเสวนาวิชาการเรื่อง “ไขรหัสลับ ละครบุพเพสันนิวาส” โดยชี้ให้เห็นว่าเสน่ห์ของบุพเพสันนิวาส อยู่ที่การผสมผสานเนื้อหาประวัติศาสตร์กับจินตนาการสมัยใหม่อย่างลงตัว ตัวละครเอกแม้จะมีความรู้ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ล่วงหน้า แต่กลับไม่พยายามเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ หากแต่ใช้ความรู้ดังกล่าวในการปรับตัวและเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับบุคคลในอดีต ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพต่ออดีตและอัตลักษณ์ไทย ในกระบวนการผลิตผู้กำกับและนักเขียนบทให้ความสำคัญกับความถูกต้องของข้อมูลทางประวัติศาสตร์และการตีความอารมณ์ของตัวละคร เพื่อให้สื่อสารถึงผู้ชมได้อย่างลึกซึ้งและเข้าถึง นอกจากความบันเทิงยังเปิดพื้นที่ทางความคิดให้ตั้งคำถามและทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ผ่านมุมมองใหม่ โดยเฉพาะการสร้างตัวละครที่หลากหลาย

ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่ไม่ได้จำกัดอยู่ในกรอบบทบาทเดิม หากแต่สะท้อนความสามารถในการปรับตัว การมีอำนาจต่อรองในความสัมพันธ์ และการต่อรองอัตลักษณ์ในบริบทสังคม ประวัติศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญ (กรกนก มาอินทร์, 2561) ดังนั้นบุพเพสันนิวาส จึงไม่เพียงแต่เป็นปรากฏการณ์ในเชิงความบันเทิง หากยังเป็นกรณีศึกษาสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งเชิงแนวคิดระหว่างตัวละครจากต่างยุคสมัย ซึ่งเป็นการปะทะกันของวิธีคิดและค่านิยมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ผ่านการเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ ภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเพศสภาวะและเพศวิถี

เพศสภาวะและเพศวิถีเป็นแนวคิดสำคัญภายใต้ทฤษฎีสตรีนิยม ซึ่งธัญญา สังขพัฒน์นันท์ (2560) ได้อธิบายว่า เพศสภาวะ (Gender) หมายถึง บทบาทและลักษณะของความเป็นหญิงและชาย ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างทางชีวภาพหรือเพศสรีระ (Sex) อันเป็นลักษณะทางกายภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ในขณะที่ เพศวิถี (Sexuality) เป็นประเด็นที่สัมพันธ์กับการประกอบสร้างเพศสภาวะหมายถึง ระบบความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเพศ ซึ่งปรากฏผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในการกำหนด จัดระเบียบ กำกับ และควบคุมรูปแบบของรสนิยมทางเพศ ความปรารถนา ความพึงพอใจทางเพศ การแสดงออกหรือท่าทีเกี่ยวกับเรื่องเพศ การแต่งกาย ตลอดจนเป้าหมายของความสนใจทางเพศ และการสร้างจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องเพศ ทั้งนี้ เพศวิทยังสะท้อนผ่านการบังคับใช้กฎหมาย ระเบียบ หรือกฎหมายที่มีบทบาทในการควบคุมและกำกับพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคม (วิลาสินี พิพิธกุล และกิตติ กันภัย, 2546)

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ไม่เพียงนำเสนอเรื่องราวของความรักข้ามภพ หากยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการต่อรองเจรจา และวิพากษ์ ระเบียบอำนาจที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาวะและเพศวิถี นอกจากนี้ยังเปิดพื้นที่ให้เกิดการวิเคราะห์และตั้งคำถามต่อแนวคิดเพศสภาวะและเพศวิถี ผ่านการดำเนินเรื่องของตัวละครจากสองยุคสมัย การรับรู้และท่าทีของตัวละครแต่ละยุคจึงมีลักษณะที่แตกต่างไปตามบริบทของสังคมที่หล่อหลอมมา ซึ่งความแตกต่างนี้ก่อให้เกิดวิวาทะระหว่างความเป็นสมัยใหม่และสมัยอยุธยาเกิดขึ้น ดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่ว่า

หมื่นสุนทรเทวาก็หันมาบอกกล่าวกับเกศสุรางค์ด้วยน้ำเสียงเป็นงานเป็นการ

“แม่การะเกดเพลานี้แม่ข้าไม่อยู่ หากงานราชการผู้หญิงไม่ควรอยู่ฟัง ออเจ้าจงเข้าหอนอนไปเถิดหนา”

“แม่หญิงจันทร์วาดก็เป็นหญิงยังนั่งอยู่ได้ แล้วทำไมข้าจะนั่งไม่ได้” มีหรือเกศสุรางค์จะยอม สองมาตรฐานอีกแล้วตานี ที่แฟนตัวเองละนั่งฟังได้ เซอะ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 164)

จากบทประพันธ์ข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างแนวคิดทางเพศของตัวละครสองยุคสมัยอย่างชัดเจน กล่าวคือ หมิ่นสุนทรเทวา ซึ่งเป็นตัวแทนของชายในสังคมอยุธยา ยังคงยึดถือค่านิยมและจารีตที่จำกัดบทบาทของผู้หญิงให้อยู่ในขอบเขตเฉพาะเรื่องภายใน ไม่เหมาะกับการรับรู้หรือมีส่วนร่วมในงานราชการหรือเรื่องภายนอกที่ถือเป็นเรื่องของบุรุษ ในขณะที่เกศสุรางค์ตัวละครจากยุคปัจจุบัน ซึ่งวิญญูณย้อนกลับมาอยู่ในร่างของแม่หญิงการะเกดกลับมีแนวคิดแบบสมัยใหม่ที่ตั้งคำถามต่อค่านิยมที่จำกัดสิทธิและบทบาทของผู้หญิง เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถีข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทประพันธ์นี้เป็นภาพสะท้อนของระบบความคิดและความเชื่อเรื่องเพศที่ปรากฏผ่านกระบวนการทางสังคมในการกำหนดบทบาททางเพศ และควบคุมพฤติกรรมทางเพศของหญิงและชายแตกต่างกันในแต่ละบริบท ตัวละครของเกศสุรางค์จึงทำหน้าที่เป็นผู้ตั้งคำถามต่ออำนาจและค่านิยมทางเพศแบบดั้งเดิม โดยมีการแสดงออกถึงการไม่ยอมรับและการต่อต้านนำไปสู่วิวาทะทางความคิดระหว่างยุคสมัย อันเป็นประเด็นหลักที่นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอผ่านภาษาวรรณกรรมและตัวบทอย่างมีชั้นเชิง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง วิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง โดยอาศัยกรอบแนวคิดเพศสภาวะและเพศวิถีภายใต้ทฤษฎีสตรีนิยมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงพลวัตทางความคิดเกี่ยวกับบทบาททางเพศที่ปรากฏและถูกประกอบสร้างผ่านตัวบทวรรณกรรม นำไปสู่การตั้งคำถาม การโต้แย้ง และการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างค่านิยมดั้งเดิมกับแนวคิดสมัยใหม่ในสังคมไทย

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง
2. เพื่อศึกษาวิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

ขอบเขตของงานวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล กำหนดวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) ในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ประพันธ์โดย รอมแพง
2. ขอบเขตด้านกรอบแนวคิด/ทฤษฎี ใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ 4 แนวคิด ได้แก่
  - 2.1 ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminism)
  - 2.2 แนวคิดปิตาธิปไตย (Patriarchy)
  - 2.3 แนวคิดเพศสภาวะ (Genders)
  - 2.4 แนวคิดเพศวิถี (Sexualities)

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การวิจัยนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ภายใต้กรอบแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถี อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีสตรีนิยม โดยพิจารณาวิวาทะทางแนวคิดระหว่างยุคสมัย ในประเด็นเพศภาวะและเพศวิถีผ่านการดำเนินเรื่องของตัวละคร

2. ผู้วิจัยยึดกรอบแนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมเป็นแนวทางหลักในการวิเคราะห์ มุ่งเน้นการตีความเชิงวิพากษ์ตัวบทวรรณกรรม และการทำความเข้าใจพลวัตของแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในตัวละคร การกระทำ การสนทนา และโครงสร้างของเรื่อง โดยเน้นถึงการปะทะของค่านิยมและทัศนคติทางเพศในแต่ละยุคสมัย อันนำไปสู่การตั้งคำถาม ข้อยกเถียง และการต่อรองทางอำนาจที่ปรากฏผ่านภาษาวรรณกรรม

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพศภาวะ หมายถึง บทบาท ลักษณะ และความคาดหวังที่สังคมและวัฒนธรรมประกอบสร้างขึ้นเพื่อกำหนดความเป็นหญิงและความเป็นชาย สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท เวลา และสถานการณ์ ภายใต้กรอบวัฒนธรรมและโครงสร้างอำนาจในแต่ละยุคสมัยที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

เพศวิถี หมายถึง ระบบความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเพศซึ่งสะท้อนผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในการกำหนด จัดระเบียบ กำกับ และควบคุมรูปแบบของรสนิยมทางเพศ ความปรารถนา ความพึงพอใจทางเพศ ตลอดจนการแสดงออก การแต่งกาย ความสนใจทางเพศ รวมถึงการสร้างจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องเพศ ที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

วิวาทะเพศภาวะและเพศวิถี หมายถึง ความเห็นหรือมุมมองที่แตกต่าง การตั้งคำถาม การโต้แย้ง ข้อยกเถียงและการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างแนวคิดทั้งสองยุคสมัย ในประเด็นของเพศภาวะและเพศวิถี ที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

สมมติฐานของการวิจัย

1. นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ปรากฏแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถีผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจปิตาธิปไตยในสังคมสมัยอยุธยา

2. นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ปรากฏวิวาทะทางแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถี สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตทางอำนาจระหว่างหญิงและชายในแต่ละยุคสมัย และตัวละครหญิงจากยุคปัจจุบัน ทำหน้าที่เป็นผู้ตั้งคำถามและโต้แย้งต่อแนวคิดเพศภาวะและเพศวิถีแบบดั้งเดิม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “วิาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง”
ผู้วิจัยศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีสตรีนิยม
2. แนวคิดปิตาธิปไตย
3. แนวคิดเพศสภาวะ
4. แนวคิดเพศวิถี
5. บริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา
6. นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรม
  - 7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิาทะในวรรณกรรม

ทฤษฎีสตรีนิยม

1. ความหมายของทฤษฎีสตรีนิยม

กาญจนา แก้วเทพ (2535) ได้กล่าวว่า แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เป็นแนวทางในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชาย โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมทางเพศที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สังคมในอดีตและปัจจุบันยังคงอยู่ภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชายมีลักษณะไม่เสมอภาคในทุกมิติของสังคม ความไม่เท่าเทียมนี้ปรากฏให้เห็นในกระบวนการผลิตและการสืบทอดอัตลักษณ์ทางเพศ แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ผลิต แต่ผู้ชายยังคงเป็นผู้ควบคุมอำนาจผ่านโครงสร้างทางสังคม เช่น ระบบครอบครัวแบบ父เดียวเมียเดียว และค่านิยมที่กำหนดให้ผู้ชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังสะท้อนถึงระบบการผลิตที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ซึ่งตอกย้ำสถานะของความไม่เสมอภาคทางเพศในสังคม

สอดคล้องกับ จินตนาถ กลัดวัง (2545, น. 7) ที่กล่าวว่า แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นความเสมอภาคระหว่างเพศหญิงและเพศชาย โดยประกอบด้วยโครงสร้างของ ค่านิยม อำนาจ และระบบความเชื่อที่มีบทบาทในการสร้างทางเลือกให้กับบุคคลในสังคม สตรีนิยม

ให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเพศหญิง ผู้หญิง และความเป็นผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ในสังคมโดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงความเป็นผู้หญิง มักเชื่อมโยงกับลักษณะเฉพาะ เช่น ความอ่อนโยน ความสุภาพ การเชื่อฟัง และบทบาทในการดูแลผู้อื่น มากกว่าการมองผู้หญิงในแง่ของความเท่าเทียมและเหตุผล โดยแนวคิดสตรีนิยมมุ่งเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมโดยรวมแทนที่จะพิจารณาเพียงบางส่วน ซึ่งแนวทางดังกล่าวช่วยให้สามารถมองเห็นประเด็นของความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงและชายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ สตรีนิยมไม่ได้เป็นการปฏิเสธบทบาทของเพศชายหรือมองว่าเพศชายไม่มีความสำคัญ แต่เป็นความพยายามลดความเหลื่อมล้ำทางเพศ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมอย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่า สาระสำคัญของแนวคิดสตรีนิยม หรือแนวคิดที่ว่าด้วยความเสมอภาค คือ การจัดโครงสร้างของอำนาจที่แบ่งแยกบุคคลออกเป็นสองระดับ ได้แก่ ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าและผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ (superior and inferior) โดยเน้นให้ทั้งเพศหญิงและเพศชายมีสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกันในทุกด้านของสังคม

ทั้งนี้ วันทนี วาสิกะสิน (2543) กล่าวว่า แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) มีรากศัพท์มาจากภาษาฝรั่งเศส ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี โดยเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย ขบวนการเคลื่อนไหวของสตรีส่วนใหญ่มาจากชนชั้นกลาง และมีพัฒนาการที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคและความขัดแย้งในหลายด้าน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมในสังคม เช่น สิทธิของแรงงานสตรี บทบาทของผู้หญิงในการดูแลบุตร การทำงานบ้าน และภาระหน้าที่ภายในครัวเรือน

นอกจากนี้ แนวคิดสตรีนิยมในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นจากการเรียกร้องสิทธิของหญิงไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดย อำแดงเหมื่อน ได้กราบบังคมทูลถวายฎีกาขอไม่เข้าสมรสกับชายที่บิดามารดาเลือกให้ ส่วนอำแดงจั่น ได้ถวายฎีกาคัดค้านการที่สามีนำตนไปขาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแก้ไขกฎหมาย โดยกำหนดให้บิดามารดาสามารถจัดการสมรสให้บุตรได้ก็ต่อเมื่อบุตรยินยอม และให้ยกเลิกกฎหมายที่อนุญาตให้สามีขายภรรยา เว้นแต่ภรรยาจะสมัครใจ (ลำพรรณ น่วมบุญลือ, 2519, น. 1-2)

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2478 ประเทศไทยได้ประกาศใช้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมและมีบทบาทในกระบวนการร่างกฎหมายมากขึ้น (ราชกิจจานุเบกษา, 2478) จนกระทั่งใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดหลักประกันด้านสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างชัดเจน โดย มาตรา 30 ระบุให้บุคคลทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมาย ได้รับความคุ้มครองโดยไม่เลือกปฏิบัติ และกำหนดให้ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ขณะที่ มาตรา 53 กำหนดให้รัฐต้องคุ้มครองเด็ก เยาวชน และบุคคลในครอบครัว (ราชกิจจานุเบกษา, 2540) จากรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว สามารถเห็นได้ว่าประเทศไทยให้ความสำคัญ

กับหลักความเสมอภาคระหว่างเพศ รวมถึงการคุ้มครองบุคคลจากความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการส่งเสริมสิทธิของสตรีในสังคมไทย

2. สำนักของแนวคิดสตรีนิยม

แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศชายและเพศหญิง เพื่อส่งเสริมและยกระดับสถานะของผู้หญิงให้ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจอยู่ในระดับการปฏิรูปไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทั้งนี้ แนวคิดสตรีนิยมได้พัฒนาและแตกแขนงออกเป็นหลายสำนักตามมุมมองและแนวทางที่แตกต่างกัน สำหรับการวิจัยครั้งนี้ จะใช้แนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม (Liberal Feminism) และแนวคิดสตรีนิยมวัฒนธรรม (Cultural Feminism) เป็นกรอบแนวคิดหลัก เนื่องจากทั้งสองแนวคิดมีหลักการและแนวทางเชื่อมโยงที่สอดคล้องกับประเด็นที่ศึกษา

ัญญา สังขพันธานนท์ (2560) ได้อธิบายแนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม (Liberal Feminism) และแนวคิดสตรีนิยมวัฒนธรรม (Cultural Feminism) ไว้ดังนี้

แนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม เป็นแนวคิดที่เน้นความเสมอภาคทางกฎหมายและสิทธิทางการเมืองระหว่างเพศ โดยมีรากฐานจากปรัชญาเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับเหตุผล ปัจเจกนิยม และเสรีภาพในการเลือก การตัดสินใจในชีวิตครอบครัว เช่น การมีหรือไม่มีบุตร ถูกมองว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคล แนวคิดนี้เน้นให้สตรีพัฒนาเหตุผลและความสามารถในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับบุรุษ โดยเรียกร้องให้สตรีมีสิทธิเท่าเทียมในด้านการศึกษา การจ้างงาน และการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ถูกวิพากษ์ว่าให้ความสำคัญกับการปรับปรุงกฎหมายมากกว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม และมีแนวโน้มจะจำลองอุดมการณ์แบบชายเป็นใหญ่โดยไม่รู้ตัว

ในขณะที่ แนวคิดสตรีนิยมวัฒนธรรม มุ่งเชิดชูคุณลักษณะเฉพาะของสตรี เช่น ความเมตตา ความอ่อนโยน และความรักสงบ โดยยอมรับความแตกต่างทางชีวภาพระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องธรรมชาติ แนวคิดนี้ส่งเสริมวัฒนธรรมสตรีในฐานะพลังสร้างสรรค์ที่สามารถนำไปสู่สังคมที่สงบสุข และเชื่อว่าหากผู้หญิงมีบทบาทนำในสังคม จะช่วยลดความรุนแรงและความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกมากกว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยตรง ทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมในการส่งเสริมสิทธิและบทบาทของสตรี แต่แตกต่างกันในเชิงวิธีการและเป้าหมายในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เช่นเดียวกับ สุกัญญา ศิริสมบุรณ์ชัย (2562, น. 21-22) ได้กล่าวถึง แนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม ไว้ว่ามีรากฐานแนวคิดที่เน้นเหตุผล ความยุติธรรม และโอกาสที่เท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับเสรีภาพในการเลือกของปัจเจกบุคคล ในระยะแรก ขบวนการนี้ได้ใช้หลักเหตุผลเพื่อต่อสู้กับแนวคิดอนุรักษนิยมที่กดทับสิทธิของสตรี แนวคิดของสตรีนิยมเสรีนิยมเชื่อว่าชายและหญิงมีศักยภาพเท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม การที่ผู้หญิงถูกกดขี่ไม่ได้เกิดจากความสามารถที่ต่างกันโดยธรรมชาติ

แต่เกิดจากการขาดโอกาสในการแข่งขันและการเข้าถึงการศึกษา ดังนั้น แนวทางแก้ไขจึงอยู่ที่ การปรับปรุงระบบเศรษฐกิจและการศึกษา เพื่อให้สตรีได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกับบุรุษ แนวคิดเรื่อง “โอกาสที่เท่าเทียมกัน” ในมุมมองของสตรีนิยมเสรีนิยม หมายถึง การที่ทุกคนอาจมีศักยภาพและ ทรัพยากรไม่เท่ากันโดยกำเนิด แต่หากเกิดความเหลื่อมล้ำมากเกินไป จำเป็นต้องมีการแทรกแซงเพื่อ สร้างความสมดุล จุดมุ่งหมายสูงสุดของแนวคิดนี้ คือ การสร้างสังคมที่ขับเคลื่อนโดยระบบคุณธรรม (Meritocracy) ลดอคติทางเพศ และกำหนดสถานะทางสังคมบนพื้นฐานของความสามารถและทักษะ ของบุคคล มากกว่าการพิจารณาจากเพศสภาพเพียงอย่างเดียว

อีกทั้ง ละครโทรทัศน์แนวย้อนเวลามักนำเสนอภาพของผู้หญิงที่มีบทบาทในอาชีพ ที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม เช่น “บ่วงบรรจถรณ์” ที่ตัวละครเอกเป็น นักศึกษาที่จบจากต่างประเทศ ก่อนจะย้อนเวลากลับไปเป็นแม่หญิงในอดีต หรือ “บุพเพสันนิวาส” ที่ตัวละครนางเอกมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และได้นำความรู้นั้นมาใช้เมื่อย้อนกลับไปในอดีต ในขณะที่ “เพลิงพรายเทียน” แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยตัวละครเอกในยุคปัจจุบันมีอาชีพที่ ได้รับการยอมรับ เช่น ดารานักแสดง แต่เมื่อย้อนกลับไปในอดีตกลับพบว่าตนเองเป็นเพียงทาสในเรือน ส่วน “ลิขิตแห่งจันทร์” สะท้อนให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันทางเพศ โดยตัวละครเอกเป็นตำรวจหญิง ซึ่งเป็นอาชีพที่ไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ละครแนวย้อนเวลาส่วนใหญ่มักสะท้อน ภาพของผู้หญิงในอดีตที่ต้องดำรงชีวิตในฐานะแม่หญิงในเรือน หรือเป็นทาสที่ต้องปฏิบัติตามจารีต ประเพณี เช่น การเรียนรู้การร้อยพวงมาลัยและการทำอาหาร ซึ่งสะท้อนถึงบทบาททางเพศในสังคมไทย แต่ละยุคสมัย (สุกัญญา ศิริสมบุญชัย, 2562)

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2541) ได้อธิบายว่า แนวคิดสตรีนิยมแนววัฒนธรรม (Cultural Feminism) ให้ความสนใจกับอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงและชาย ซึ่งถูกกำหนดโดย วัฒนธรรมของสังคม และมุ่งเน้นว่าการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงต้องเกิดขึ้นในระดับวัฒนธรรม กลุ่มที่ ศึกษาด้านวัฒนธรรมมองว่าการสื่อสารมวลชนไม่ใช่เพียงแค่การถ่ายทอดข่าวสาร แต่เป็นกระบวนการ สร้างระบบความหมายร่วมกันภายในสังคม โดยการสื่อสารไม่ได้เป็นเพียงสื่อกลางในการถ่ายทอด วัฒนธรรม แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสรรค์และกำหนดวัฒนธรรมผ่านสื่อ เป็นหนึ่งในกระแสความคิด ของสตรีนิยมที่เน้นการให้คุณค่าของเพศหญิงและลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้หญิง เช่น ความเห็นอกเห็นใจ การดูแลเอาใจใส่ และความร่วมมือ ซึ่งต่างจากสตรีนิยมแนวเสรีนิยม (Liberal Feminism) ที่เน้นความเท่าเทียมทางกฎหมายและสิทธิในเชิงสถาบัน โดยแนวคิดหลักของสตรีนิยม แนววัฒนธรรม มีดังนี้

1. เห็นคุณค่าความเป็นผู้หญิง สตรีนิยมแนววัฒนธรรมมองว่าคุณสมบัติที่มักถูกมองว่า เป็นของ “ผู้หญิง” เช่น ความเมตตา ความห่วงใย และการสร้างความสัมพันธ์ เป็นคุณค่าเชิงบวก ที่สังคมควรให้ความสำคัญมากขึ้น ไม่ใช่ดูแคลนว่าเป็น “ความอ่อนแอ”

2. การวิพากษ์วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ นักสตรีนิยมแนวนีเชื่อว่าสังคมภายใต้อิทธิพลของระบบปิตาธิปไตย (patriarchy) มักให้ความสำคัญกับคุณค่าของความเป็นชาย เช่น การแข่งขันและอำนาจเหนือกว่า พวกเขาเรียกร้องให้มีการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่เน้นความร่วมมือและความเท่าเทียม

3. การให้ความสำคัญกับประสบการณ์เฉพาะของผู้หญิง ประสบการณ์เกี่ยวกับการคลอดบุตร การเลี้ยงดู และการดูแลลูกมอมว่าเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ไม่ใช่ภาระหน้าที่

4. การเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรม แนวคิดนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมในระดับวัฒนธรรม ไม่ใช่แค่กฎหมายหรือโครงสร้างทางการเมือง

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminist Theory) เป็นแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศในบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจที่กดทับและสร้างความไม่เสมอภาคระหว่างเพศชายกับเพศหญิง อันเกิดจากระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งถือเป็นอุดมการณ์หลักที่ขับเคลื่อนบรรทัดฐานและบทบาททางเพศในสังคม โดยทั่วไปแล้ว ทฤษฎีสตรีนิยมไม่ได้มุ่งหมายเพียงการส่งเสริมสิทธิของสตรีเท่านั้น หากแต่เป็นความพยายามในการสร้างความเสมอภาคทางเพศ และรื้อถอนโครงสร้างเชิงอำนาจที่เอื้อประโยชน์แก่เพศใดเพศหนึ่งอย่างไม่เป็นธรรม ดังนั้น ทฤษฎีสตรีนิยมจึงเป็นเครื่องมือทางความคิดที่สำคัญในการทำความเข้าใจปัญหาความไม่เสมอภาคทางเพศ โดยอาศัยการวิพากษ์และการเสนอทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทางสังคมให้เกิดความยุติธรรมและเท่าเทียมอย่างแท้จริง ทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และโครงสร้างสังคมโดยรวม

จากการสังเคราะห์แนวคิดสตรีนิยมในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยม (Liberal Feminism) ซึ่งเน้นการเรียกร้องสิทธิ ความเสมอภาค และเสรีภาพของสตรีในด้านกฎหมาย การศึกษา การประกอบอาชีพ และการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ หรือแนวคิดสตรีนิยมวัฒนธรรม (Cultural Feminism) ซึ่งเน้นการให้คุณค่าและเชิดชูบทบาทเฉพาะของสตรี รวมถึงความอ่อนโยน การเอื้ออาทร และวิถีของผู้หญิง ตลอดจนแนวคิดร่วมสมัยอื่น ๆ ที่ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และอำนาจนั้น ผู้วิจัยสามารถนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์ “เพศสภาวะ” และ “เพศวิถี” ในนวนิยายเรื่อง บุปผะสนีนิवास ของรอมแพงได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์ในเชิงสตรีนิยมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นถึงบทบาท ความคาดหวัง และการแสดงออกของตัวละครหญิงและชายในบริบทสังคมแต่ละยุคสมัย ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการต่อรองทางเพศที่ปรากฏผ่านการดำเนินเรื่องของตัวละคร แนวคิดสตรีนิยมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจความซับซ้อนของเพศสภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในนวนิยาย พร้อมทั้งช่วยสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของบทบาทสตรีในบริบทวรรณกรรมไทยร่วมสมัยได้อย่างชัดเจน

แนวคิดปิตาธิปไตย

1. ที่มาและความหมาย

ปิตาธิปไตย (Patriarchy) คือระบบโครงสร้างทางสังคมที่ให้อำนาจกับเพศชายเหนือเพศหญิง โดยอ้างอิงความแตกต่างทางชีวภาพเป็นเหตุผลในการจัดลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระบบนี้ถูกสร้างและสืบทอดผ่านอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ พิธีกรรม และสถาบันต่าง ๆ ของสังคม ตั้งแต่วัยเด็ก ในอดีตนักปรัชญากระแสหลัก เช่น อริสโตเติล มองว่าความเป็นหญิงมีลักษณะเฉื่อยและควรถูกปกครอง ส่งผลให้แนวคิดชายเป็นใหญ่ฝังลึกในวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะผ่านระบบ “Patria Potestas” ในกฎหมายโรมัน ซึ่งให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่บิดาในครอบครัว และกลายมาเป็นรากฐานของคำว่า “Patriarchy” แม้สังคมยุคใหม่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมากขึ้น แต่ระบบชายเป็นใหญ่ยังคงดำรงอยู่ผ่านกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคมที่ทำให้ผู้หญิงยอมรับบทบาทที่ถูกกำหนดอย่างไม่รู้ตัว นักวิชาการ เช่น Sylvia Walby ชี้ว่า ปิตาธิปไตยเป็นระบบที่สร้างความไม่เท่าเทียมและเอื้อให้เพศชายกดขี่ผู้หญิง แม้จะมีความแตกต่างในรายละเอียดตามยุคสมัยหรือชนชั้น แต่แก่นสำคัญคือการที่ผู้ชายมีอำนาจควบคุมผู้หญิงเสมอ (เมษชัย ใจสำราญ, 2559, น. 18-19)

2. พัฒนาการของแนวคิดปิตาธิปไตย

เมษชัย ใจสำราญ (2559) ได้สรุปแนวคิดเรื่อง “ปิตาธิปไตย” หรือระบบชายเป็นใหญ่ไว้ว่า มีการพัฒนาและขยายความหมายจากเดิมที่จำกัดอยู่เพียงในบริบทของครอบครัว ซึ่งหมายถึงอำนาจของบิดาหรือสามี ไปสู่ความเข้าใจในมิติที่ลึกซึ้งและหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยนักวิชาการและนักสตรีนิยมร่วมสมัยได้ให้การนิยามและจำแนกลักษณะของปิตาธิปไตยไว้ในหลายแง่มุม ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ดังนี้

2.1 ลักษณะการครอบงำของฝ่ายชายเหนือฝ่ายหญิง (Male Domination) แนวคิดนี้สะท้อนผ่านกรอบความเป็นชายแบบครอบงำ (Hegemonic Masculinity) ตามแนวคิดของ Connell (1995 อ้างถึงใน เมษชัย ใจสำราญ, 2559) ที่อธิบายถึงรูปแบบของความเป็นชายที่มีอำนาจเหนือกว่าความเป็นหญิง และมีบทบาทในการกำหนดคุณค่าทางสังคมเกี่ยวกับเพศ อำนาจ ความชอบธรรมในการเป็นผู้นำ รวมถึงการใช้ความรุนแรง ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ลักษณะนี้มีรากฐานมาจากวาทกรรมทางสังคมที่ยกระดับความเป็นชายให้สูงกว่าความเป็นหญิง ส่งผลให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากพื้นที่ที่มีอำนาจ และถูกจำกัดบทบาทไว้ในขอบเขตที่สังคมกำหนด

2.2 ลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝ่ายชายอยู่เหนือฝ่ายหญิง (The Power Relationship) แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีอำนาจของ Michel Foucault ซึ่งนักสตรีนิยมสายวิพากษ์ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์โครงสร้างความไม่เท่าเทียมทางเพศ โดย กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2553 อ้างถึงใน เมษชัย ใจสำราญ, 2559) ได้จำแนกอำนาจในระบบปิตาธิปไตยออกเป็น 3 มิติ ได้แก่

2.2.1 อำนาจในการสร้างความรู้และความจริง (Power of Knowledge and Truth Production) ความรู้ที่ถูกยอมรับในสังคมมักถูกผลิตขึ้นจากมุมมองของผู้ชาย ขณะที่ประสบการณ์ของผู้หญิงถูกละเลย ซึ่งทำให้สถานะของผู้หญิงในฐานะผู้รับสาร ถูกจำกัดอำนาจในการนิยามความจริง

2.2.2 อำนาจในการนิยามและสร้างความหมาย (Power to Define/Signify) ผู้ชายในระบบปิตาธิปไตยมักเป็นผู้กำหนดนิยามของ “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นชาย” ผ่านระบบสัญลักษณ์ เช่น การผลิตภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสื่อที่ตอกย้ำค่านิยมของความงามและความอ่อนแอ

2.2.3 การเมืองเรื่องร่างกาย (Body Politics) การควบคุมร่างกายของผู้หญิงทั้งในระดับรูปธรรม (เช่น การแต่งกาย) และระดับนามธรรม (เช่น ค่านิยมความงาม หรือ male gaze) สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจของปิตาธิปไตยในการควบคุมทั้งทางกายภาพและสัญลักษณ์

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง บทบาทความเป็นหญิงและชาย (Gender Roles) ยังมีบทบาทในการหล่อหลอมให้ชายและหญิงปฏิบัติตามหน้าที่ที่สังคมกำหนด ส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และธำรงไว้ซึ่งโครงสร้างแบบชายเป็นใหญ่

2.3 ลักษณะเชิงระบบ (System) แนวคิดนี้มองว่าปิตาธิปไตยไม่ใช่เพียงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่เป็น “ระบบโครงสร้าง” ที่แฝงตัวอยู่ในสถาบันและองค์ความรู้ของสังคม เช่น สถาบันครอบครัว การศึกษา กฎหมาย เศรษฐกิจ การเมือง สื่อมวลชน และศาสนา Wallby (1990 อ้างถึงใน เมษชัย ใจสำราญ, 2559) อธิบายว่า ปิตาธิปไตยเป็นระบบที่เอื้อประโยชน์ให้ผู้ชายมีอำนาจในการควบคุม ช่มเหล และเอาเปรียบผู้หญิงอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง โดยไม่จำกัดสถานภาพทางชนชั้นหรือเศรษฐกิจ ระบบนี้ผลิตซ้ำ อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านการอบรม การให้คุณค่าทางสังคม และการควบคุมความคิด ส่งผลให้ผู้หญิงอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่าอย่างฝังลึก และเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศในระดับโครงสร้าง

สรุปคือ วิวัฒนาการของแนวคิดปิตาธิปไตยสะท้อนให้เห็นถึงการขยายขอบเขตของการวิเคราะห์จากระดับบุคคลและครอบครัว สู่ระดับสังคมและโครงสร้าง โดยมีการเน้นถึงบทบาทของอำนาจในมิติต่าง ๆ ทั้งการครอบงำโดยตรง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และระบบโครงสร้างที่หล่อหลอมซ้ำความไม่เท่าเทียม ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ช่วยเปิดเผยกลไกการกดขี่ที่ซ่อนอยู่ในชีวิตประจำวัน และเป็นรากฐานสำคัญของการเคลื่อนไหวเพื่อความเสมอภาคทางเพศในยุคปัจจุบัน

3. ลักษณะการควบคุมต่อฝ่ายหญิงของแนวคิดปิตาธิปไตย

Bhasin, & Wallby (1993, 1990 อ้างถึงใน เมษชัย ใจสำราญ, 2559) ได้สรุปลักษณะของการควบคุมที่ฝ่ายชายมีต่อฝ่ายหญิงในสังคมออกเป็น 5 ประการสำคัญ ดังนี้

3.1 การควบคุมแรงงานการผลิตของผู้หญิง แนวคิดปิตาธิปไตยมอบอำนาจให้ฝ่ายชายเป็นผู้ควบคุมแรงงานของผู้หญิงทั้งภายในครัวเรือน (ในฐานะผู้ให้บริการที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน) และ

ภายนอกครัวเรือน (ผ่านการตัดสินใจว่าจะอนุญาตให้ผู้หญิงทำงานหรือไม่) โดยสอดคล้องกับแนวคิด “วิธีการผลิตแบบชายเป็นใหญ่” ที่เสนอว่าผู้หญิงคือแรงงานในระบบการผลิตภายในครอบครัว ขณะที่ผู้ชายเป็นผู้ครอบครองแรงงานดังกล่าว ระบบทุนนิยมยังส่งเสริมการแบ่งงานตามเพศ ซึ่งลดทอนคุณค่าของแรงงานผู้หญิงและทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในภาวะพึ่งพิงทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

3.2 การควบคุมการให้กำเนิดและการเลี้ยงดูเด็กของผู้หญิง ผู้หญิงขาดอำนาจในการตัดสินใจเรื่องการตั้งครรภ์ การคุมกำเนิด การทำแท้ง และการวางแผนครอบครัว อำนาจในประเด็นเหล่านี้มักตกอยู่ในมือของฝ่ายชายหรือองค์กรทางสังคมที่อยู่ภายใต้การนำของผู้ชาย อุดมการณ์เกี่ยวกับ “ความเป็นแม่” ซึ่งถูกถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องในสังคมชายเป็นใหญ่ ยังเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำบทบาทจำกัดของผู้หญิงและสร้างความชอบธรรมให้กับการกดขี่ทางเพศ

3.3 การควบคุมเรื่องเพศวิถีของผู้หญิง ระบบชายเป็นใหญ่นิยามความถูกต้องทางศีลธรรมในเรื่องเพศโดยใช้มาตรฐานสองชั้น (double standards) ที่เข้มงวดต่อผู้หญิง แต่ผ่อนปรนต่อผู้ชาย การควบคุมนี้รวมถึงการจำกัดสิทธิในความพึงพอใจทางเพศของผู้หญิง การบังคับใช้บทบาทภรรยาที่ต้องตอบสนองสามี และการนิยามผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุทางเพศ นักสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนมองว่าการควบคุมนี้เป็นรูปแบบของการเมืองเรื่องเพศ ที่ส่งเสริมให้การครอบงำและการใช้ความรุนแรงต่อผู้หญิงเป็นเรื่องที่ชอบธรรม

3.4 การควบคุมสถานภาพและการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิง ผู้หญิงถูกจำกัดการเคลื่อนไหวและแสดงออกในพื้นที่สาธารณะผ่านบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม เช่น การกำหนดกิริยามารยาท ความละอายทางเพศ และบทบาทความเป็นกุลสตรี แนวคิดนี้สะท้อนถึงการที่สังคมชายเป็นใหญ่จำกัดเสรีภาพของผู้หญิงในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งนักสตรีนิยมสายเสรีนิยมเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและขยายสิทธิของผู้หญิงให้ทัดเทียมกับผู้ชาย

3.5 การควบคุมทางด้านทรัพย์สินและแหล่งที่มาทางเศรษฐกิจของผู้หญิง แม้ว่ากฎหมายบางประเทศจะรับรองสิทธิของผู้หญิงในการครอบครองทรัพย์สิน แต่ในทางปฏิบัติ ผู้หญิงมักถูกจำกัดสิทธิในการถือครองทรัพย์สิน อันเนื่องมาจากวัฒนธรรม ความเชื่อ และการสืบทอดมรดก ที่ให้ความสำคัญกับเพศชายเป็นหลัก ทำให้ผู้หญิงขาดฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง และไม่สามารถแสดงศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่

4. แนวคิดปิตาธิปไตยในระบบและโครงสร้างทางสังคม

แม้ว่าสังคมร่วมสมัยจะมีแนวโน้มเปิดกว้างและยอมรับบทบาทของสตรีมากขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในระดับโครงสร้างทางสังคมจะพบว่าสังคมส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงอยู่กับระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งเป็นระบบที่ชายมีอำนาจเหนือหญิง และดำรงอยู่ในสถาบันทางสังคมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ทั้งนี้ ระบบดังกล่าวไม่ได้

เป็นเพียงปรากฏการณ์เฉพาะบุคคล หากแต่เป็นอุดมการณ์ที่แฝงฝังอยู่ในวัฒนธรรม ค่านิยม และแบบแผนที่สังคมยอมรับและสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน โดย Bhasin และ Wallby (1993 & 1990 อ้างถึงใน เมษชัย ใจสำราญ, 2559) ได้จำแนกออกได้เป็น 7 มิติหลัก ดังนี้

4.1 สถาบันครอบครัว ครอบครัวทำหน้าที่เป็นฐานรากแห่งแรกของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ โดยผ่านกระบวนการอบรมเลี้ยงดูที่กำหนดบทบาททางเพศอย่างชัดเจน เด็กชายได้รับการส่งเสริมให้มีอำนาจ ขณะที่เด็กหญิงได้รับการปลูกฝังให้ยอมจำนนต่อบทบาทที่ด้อยกว่า ส่งผลให้แนวคิดปิตาธิปไตยยังรากลึกและส่งผลกระทบต่อบทบาทและสถานะของผู้หญิงในทุกมิติของสังคม

4.2 สถาบันการศึกษาและระบบความรู้ ระบบการศึกษาในฐานะกลไกของรัฐ ทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านหลักสูตร เนื้อหาวิชา และกิจกรรมในระบบโรงเรียน โดยที่องค์ความรู้ส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นภายใต้มุมมองของผู้ชาย และมีการจำกัดหรือกีดกันประสบการณ์ของผู้หญิงออกจากระบบความรู้หลัก

4.3 ระบบกฎหมาย กฎหมายในหลายประเทศสะท้อนอคติทางเพศ โดยให้สิทธิและอำนาจแก่ฝ่ายชายมากกว่า ไม่ว่าจะเป็นในด้านสิทธิครอบครองทรัพย์สิน สิทธิในการตัดสินใจในครอบครัว หรือบทลงโทษในคดีที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงทางเพศ กฎหมายเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือรองรับและค้ำจุนอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่

4.4 ระบบเศรษฐกิจและสถาบันทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจสะท้อนความไม่เท่าเทียมทางเพศผ่านการครอบครองปัจจัยการผลิตที่กระจุกตัวอยู่ในมือของผู้ชาย อีกทั้งยังกำหนดบทบาทของผู้หญิงให้อยู่ในตำแหน่งที่มีรายได้น้อยหรือขาดอำนาจในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ผู้หญิงเข้าไม่ถึงโอกาสและทรัพยากรอย่างเสมอภาค

4.5 ระบบการเมืองและสถาบันทางการเมือง ผู้หญิงยังคงถูกจำกัดบทบาททางการเมือง โดยเฉพาะในระดับการตัดสินใจหรือการบริหารประเทศ ซึ่งเป็นผลมาจากทัศนคติที่มองว่าการเมืองเป็นพื้นที่ของความมีเหตุผล ความเด็ดขาด และความเป็นผู้นำ ซึ่งถูกผูกโยงกับคุณลักษณะของเพศชาย ส่งผลให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากพื้นที่ทางอำนาจอย่างเป็นระบบ

4.6 สื่อมวลชน สื่อทำหน้าที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ผ่านภาพตัวแทนของเพศหญิงในสื่อที่มักตอกย้ำภาพจำเดิม เช่น การเป็นผู้ตาม การมีบทบาทในเชิงอารมณ์หรือทางเพศ มากกว่าความสามารถหรือความคิดเชิงเหตุผล นำไปสู่การตอกย้ำบทบาทหญิงชายตามกรอบที่สังคมปิตาธิปไตยกำหนด

4.7 สถาบันศาสนา หลักคำสอนทางศาสนาหลายศาสนาให้ความสำคัญกับบทบาทของเพศชายมากกว่า โดยบทบาทผู้นำหรือผู้ประกอบพิธีกรรมมักตกเป็นของฝ่ายชาย ในขณะที่เพศหญิงถูก

จำกัดอยู่ในขอบเขตของการปฏิบัติหรือต้องอยู่ภายใต้ข้อบังคับที่เข้มงวด ส่งผลให้ศาสนากลายเป็นอีกกลไกหนึ่งที่สนับสนุนและค้ำจุนแนวคิดชายเป็นใหญ่

กล่าวโดยสรุป แนวคิดปิตาธิปไตยเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่สำคัญในแนวคิดสตรีนิยม ซึ่งอธิบายถึงระบบอำนาจที่ให้อภิสิทธิ์แก่เพศชายเหนือเพศหญิง โดยมีรากฐานจากความเชื่อในความแตกต่างทางชีวภาพซึ่งนำไปสู่การจัดลำดับสถานะทางเพศ แนวคิดนี้ไม่ใช่เพียงโครงสร้างเชิงสังคมที่ดำรงอยู่ในระดับครอบครัวเท่านั้น หากแต่เป็นระบบที่ฝังแน่นอยู่ในโครงสร้างและสถาบันต่าง ๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว การศึกษา กฎหมาย เศรษฐกิจ การเมือง สื่อมวลชน และศาสนา การวิเคราะห์แนวคิดปิตาธิปไตยมีพัฒนาการจากการมองเพียงมิติส่วนบุคคล ไปสู่การเข้าใจในฐานะระบบโครงสร้างที่มีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบอำนาจในสังคม ภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าว ปิตาธิปไตยจึงไม่ได้เป็นเพียงอุดมการณ์ที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล หากแต่เป็นระบบที่ทรงพลังในการหล่อหลอมความรู้ สร้างความหมาย และควบคุมพฤติกรรมของทั้งผู้หญิงและผู้ชายในวิถีที่ดำรงรักษาสถานะความไม่เท่าเทียมทางเพศเอาไว้ได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ทั้งนี้ การทำความเข้าใจแนวคิดปิตาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง ย่อมมีส่วนสำคัญในการวิพากษ์กลไกความไม่เสมอภาคทางเพศ และส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเพื่อมุ่งสู่ความเท่าเทียมทางเพศในสังคมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

จากการสังเคราะห์แนวคิดปิตาธิปไตยซึ่งเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่สำคัญในแนวคิดสตรีนิยม ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจที่สัมพันธ์กับเพศสถานะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุปผะสันนิवास ของรอมแพง โดยเฉพาะการวิเคราะห์รูปแบบการจัดวางบทบาทหญิงชายที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานของสังคมชายเป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งหน้าที่ทางเพศ การครอบงำเชิงอำนาจของบุรุษ หรือแม้แต่นิยามความเหมาะสมของพฤติกรรมทางเพศในบริบททางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ในแนวทางนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นกระบวนการต่อรองอำนาจ การต่อต้านหรือการยอมจำนนของตัวละครหญิง ภายใต้กรอบวัฒนธรรมปิตาธิปไตย ทั้งยังสามารถชี้ให้เห็นถึงบทบาททางเพศในบริบทวรรณกรรม โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาร่วมกับแนวคิดเพศสถานะและเพศวิถี ซึ่งจะช่วยให้การวิเคราะห์มีมิติเชิงวิพากษ์ที่ลุ่มลึกยิ่งขึ้น และสะท้อนพลวัตของอำนาจในเชิงวัฒนธรรมและสังคมได้อย่างรอบด้าน

แนวคิดเพศภาวะ

1. ความหมายของเพศภาวะ (Gender)

แนวคิดเรื่อง เพศภาวะ (Gender) สามารถบูรณาการเข้ากับการศึกษาในศาสตร์ต่าง ๆ ได้ทุกแขนง โดยเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็นการศึกษาแบบสหวิทยาการ ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการจึงได้ให้นิยามความหมายของเพศภาวะในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

Scott (1998 อ้างถึงใน ดิษยทรศน์ ศรีบุญเรือง, 2563, น. 11) ให้นิยามคำว่า เพศภาวะ (Gender) ว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และเป็นผลจากความคาดหวังของสังคมที่มีต่อเพศหญิงและเพศชาย ซึ่งแม้ว่าความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชายจะเป็นข้อเท็จจริงทางสรีรวิทยา แต่การที่บุคคลจะเป็น “ผู้หญิง” หรือ “ผู้ชาย” นั้น เป็นกระบวนการที่ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม

สอดคล้องกับ Humm (1999 อ้างถึงใน ดิษยทรศน์ ศรีบุญเรือง, 2563, น. 11) ที่กล่าวว่า เพศภาวะ (Gender) เป็นลักษณะของความเป็นเพศที่เกี่ยวข้องกับบริบททางวัฒนธรรม ขณะที่เพศ (Sex) เป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับความเป็นชายและหญิงในเชิงชีวภาพ

นอกจากนี้ สุชาดา ทวีสิทธิ์ (2547) กล่าวถึงคำว่า Gender ในภาษาฝรั่งเศสและภาษาสเปน เดิมทีถูกใช้เพื่อบ่งบอกลักษณะทางเพศของคำศัพท์ที่มีความสำคัญทางโครงสร้างไวยากรณ์ อย่างไรก็ตาม คำนี้ได้รับการนำมาใช้ในแวดวงวิชาการและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักสตรีนิยมในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และประเทศอื่น ๆ ซึ่งเริ่มใช้คำว่า Gender อย่างจริงจังในช่วงปลาย พ.ศ. 2503 - 2513 ในบริบทของนักสตรีนิยม Gender ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายภาวะทางเพศของชายและหญิง โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบโต้แนวคิดที่ว่าบทบาทและหน้าที่ของชายและหญิง ถูกกำหนดโดยเพศสรีระ (Sex) ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ นักสตรีนิยมเสนอว่าความแตกต่างระหว่างชายและหญิงในด้านบทบาท หน้าที่ และสถานะทางสังคม ไม่ได้เกิดขึ้นจากธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นผ่านวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคม การใช้คำว่า Gender มีความสำคัญต่อแนวคิดทางสังคมและการเมืองของขบวนการสตรีนิยม เนื่องจากสังคมในอดีตมีแนวโน้มจัดวางลำดับชั้นให้ผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิงในหลายด้าน นักสตรีนิยมจึงใช้แนวคิดเรื่องเพศภาวะ (Gender) เพื่อแยกแยะให้ชัดเจนว่า อะไรคือเพศสรีระ (Sex) และอะไรคือบทบาททางเพศที่ถูกกำหนดโดยสังคม พวกเขาเชื่อว่า ข้อกำหนดทางเพศภาวะเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยการท้าทายและปรับเปลี่ยนความคาดหวังทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การก้าวข้ามบรรทัดฐานทางเพศที่ถูกกำหนดขึ้นในอดีต

เช่นเดียวกับ ปราณี วงษ์เทศ (2549, คำนำ) ได้กล่าวว่า Gender หมายถึง ระบบทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการอธิบายความเป็นหญิงและชาย ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากวัฒนธรรมและระบบสัญลักษณ์ที่มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นผ่านการอธิบายความแตกต่างทางเพศว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ หรือเพื่อวัตถุประสงค์ในการสืบต่อเผ่าพันธุ์

อีกทั้ง กาญจนา แก้วเทพ (2544) ได้กล่าวถึง เพศสภาวะ (Gender) ว่าเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมถึงความเป็นหญิงและความเป็นชาย ซึ่งถูกกำหนดโดยปัจจัยทางวัฒนธรรมและสังคม สังคมเป็นผู้สร้างและกำหนดลักษณะของความเป็นหญิงและความเป็นชายในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ (Belief) ทศนคติ (Attitude) มายาคติ (Illusion) รวมถึงประเพณีปฏิบัติที่ถูกทำให้กลายเป็นบรรทัดฐานของสังคม (Social Norms)

ส่วน วารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2545) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่าง “เพศ” (Sex) และ “เพศสภาวะ” หรือ “ความเป็นเพศ” (Gender) ไว้ว่า เป็นพื้นฐานสำคัญ โดยคำแรกมุ่งเน้นไปที่ความแตกต่างทางด้านชีวภาพและสรีรวิทยาของมนุษย์เพศชายและเพศหญิง ในขณะที่คำหลังเป็นมโนทัศน์ที่อธิบายถึงการประกอบสร้างความหมายให้กับข้อเท็จจริงทางร่างกายเหล่านั้น ซึ่งยึดโยงอยู่กับความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนทั้งในเชิงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนมิติทางจิตวิทยาระหว่างทั้งสองเพศ ด้วยเหตุนี้ เพศสภาวะจึงดำเนินบทบาทเป็นทั้งองค์ประกอบหลักและกระบวนการทางสังคม ที่ทำหน้าที่ตีกรอบ กำหนดบทบาท และจัดระเบียบลำดับชั้นความแตกต่างทางเพศในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

ทั้งนี้ จักรกฤษณ์ พิญาพวงษ์ (2549) ได้อธิบายว่า การเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในฐานะขบวนการทางสังคมและการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศในสังคมตะวันตกเริ่มขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1960 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ความหมายของคำว่า “เพศสภาวะ” (Gender) ได้รับการนำเสนอและนิยามใหม่ เพื่ออธิบายความแตกต่างในด้านพฤติกรรม บทบาท และสถานภาพของเพศที่ถูกสังคมและวัฒนธรรมกำหนดและสร้างขึ้นมา เช่น หญิง ชาย กระเทย ตุ๊ด ทอม และดี ซึ่ง เป็นบทบาทที่สังคมคาดหวังว่าผู้ชายและผู้หญิงควรมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามเพศของตนเอง เด็กชายและเด็กหญิงได้รับการอบรมและขัดเกลาทางสังคมให้มีบทบาทและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความคาดหวังในชีวิต รวมทั้งพัฒนาการทางอารมณ์และสติปัญญาในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามเพศของตนเอง ทั้งนี้ เพศ (Sex) และความเป็นหญิงชาย (Gender) ถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ที่สังคมและวัฒนธรรมได้กำหนดความหมายไว้ให้แก่สัญลักษณ์เหล่านั้น ดังนั้น การให้ความหมายเกี่ยวกับเพศ (Sex) ความเป็นหญิงชาย (Gender) และบทบาทของเพศ (Gender Role) ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สังคมได้กำหนดขึ้นเพื่อให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม

ขณะที่ ัญญา สังขพันธานนท์ (2560, น. 296-298) ได้นิยาม แนวคิดเกี่ยวกับเพศสภาพไว้ว่า เป็นแนวคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเรื่องสตรีนิยม โดยนักสตรีนิยมส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่า “ความเป็นเพศ” หรือ “เพศสภาพ” ไม่ได้เป็นเพียงความแตกต่างทางกายภาพระหว่างชายและหญิงเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจิตวิทยา ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญของแนวคิดนี้ได้ดังต่อไปนี้

1. เพศสภาพเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม เพศสภาพสะท้อนถึงการจัดระเบียบทางสังคมเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างเพศในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งนี้ โครงสร้างทางสังคมของแต่ละพื้นที่มีลักษณะแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น บทบาทและภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสังคมไทยอาจไม่เหมือนกับในสังคมตะวันตก

2. เพศสภาพเกิดจากกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรม กระบวนการนี้เป็นการเรียนรู้ถ่ายทอด และส่งสมพฤติกรรมทางเพศจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผ่านสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวรรณกรรม ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทย วรรณกรรมคำสอนเรื่อง สุภาจิตสอนหญิง มีบทบาทในการกำหนดแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้หญิงให้เป็นไปตามค่านิยมของสังคม

3. เพศสภาพเป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ความหมายและบทบาทของเพศสภาพไม่ได้หยุดนิ่ง แต่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม เช่น ความเป็นหญิงในสมัยอยุธยา มีลักษณะแตกต่างจากความเป็นหญิงในยุคโลกาภิวัตน์อย่างเห็นได้ชัด

4. เพศสภาพกำหนดอัตลักษณ์และตัวตนของปัจเจกบุคคล เพศสภาพเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล ตลอดจนความสัมพันธ์กับผู้อื่น ตัวอย่างเช่น อัตลักษณ์ทางเพศของผู้หญิงในภาคเหนืออาจมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากผู้หญิงในภาคใต้ อันเป็นผลมาจากกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน

5. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างและขัดเกลาเพศสภาพมีความหลากหลาย ปัจจัยเหล่านี้รวมถึงสถาบันครอบครัว ระบบการศึกษา สื่อมวลชน เช่น ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ โฆษณา วรรณกรรม และบทเพลง ซึ่งล้วนมีบทบาทในการกำหนดและถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับเพศสภาพ

6. เพศสภาพส่งผลต่อการกำหนดบทบาทและสถานะทางสังคม การขัดเกลาทางเพศมีผลต่อการแบ่งแยกบทบาทและสถานะของชายและหญิงทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ เช่น ในครอบครัว ผู้หญิงมักถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่แม่บ้านและดูแลสมาชิกในครอบครัว ขณะที่ในสังคมการทำงาน ผู้หญิงอาจถูกมองว่ามีความสามารถด้อยกว่าผู้ชาย ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งผู้นำ หรือไม่มีความสามารถด้านการคิดเชิงเหตุผล ทัศนคติเหล่านี้ส่งผลให้ผู้หญิงมีสถานะที่ด้อยกว่าในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเกี่ยวกับเพศสภาพถือเป็นแนวคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญในการทำ ความเข้าใจแนวคิดสตรีนิยม โดยประเด็นสำคัญในการอธิบายเรื่องเพศสภาพคือการแสดงให้เห็นถึง ความแตกต่างระหว่าง “เพศ” ซึ่งเป็นมิติทางชีววิทยา และ “เพศสภาพ” ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่าน กระบวนการทางสังคม อย่างไรก็ตาม นักสตรีนิยมบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎี จิตวิเคราะห์ เห็นว่าเพศและเพศสภาพมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ อย่างชัดเจน การศึกษาเกี่ยวกับเพศสภาพ หรือ เพศสภาพศึกษา (Gender Studies) เป็นสาขาวิชาที่มี ลักษณะเป็นสหวิทยาการ เนื่องจากครอบคลุมองค์ความรู้และแนวทางการศึกษาที่หลากหลาย อาทิ วัฒนธรรม วรรณคดี เชื้อชาติ ชนชั้น และกลุ่มชาติพันธุ์ วิธีการศึกษาที่สำคัญในสาขานี้คือ การวิเคราะห์การนำเสนอภาพแทน (Representation) ทางวัฒนธรรมของความเป็นเพศ รวมถึง การศึกษาประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาพในชีวิตจริง ทั้งนี้ Tyson (อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธา นนท์, 2560) ได้เสนอประเด็นสำคัญที่อยู่ในความสนใจของการศึกษาเพศสภาพ ไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ที่ยังคงดำรงอยู่ และบทบาทของเพศสภาพ ที่ส่งผลให้เกิดการกดขี่สตรีอย่างต่อเนื่อง
2. การสร้างทางเลือกใหม่ในการนิยามและทำความเข้าใจโน้ตทัศน์เกี่ยวกับเพศภาวะ ทั้งในมิติของความเป็นหญิงและความเป็นชาย
3. ความสัมพันธ์ระหว่างเพศและเพศภาวะ โดยพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่าง ลักษณะทางชีวภาพของร่างกายและเพศสภาพที่ถูกกำหนดโดยสังคม
4. ความสัมพันธ์ระหว่างเพศวิถีและเพศสภาพ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ ทางเพศ ความรู้สึกเกี่ยวกับเพศของตนเอง และการรับรู้เกี่ยวกับเพศภาวะในบริบททางสังคม

การศึกษาเพศสภาพจึงเป็นแนวทางสำคัญในการทำ ความเข้าใจและวิพากษ์วิจารณ์ โครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเพศ ตลอดจนเสนอแนวทางใหม่ ๆ ในการสร้างความเท่าเทียม ทางเพศในสังคม

ดังนั้น แนวคิดเรื่องเพศภาวะ (Gender) เป็นการอธิบายบทบาทและลักษณะของ ความเป็นหญิงและชายที่ถูกกำหนดโดยสังคมและวัฒนธรรม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างทางชีวภาพ หรือเพศสรีระ (Sex) ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด

2. ความเป็นชาย (Masculinity)

มีนักวิชาการได้นิยามความหมายและกล่าวถึงลักษณะความเป็นชายดังต่อไปนี้

Brannon (1985 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง, 2563) กล่าวว่าความเป็นชาย เป็นบทบาททางสังคมที่บุคคลเรียนรู้และฝึกฝนการแสดงออกให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความคาดหวังของสังคม โดยบทบาทดังกล่าวสะท้อนผ่านภาพลักษณ์ที่สังคม คาดหวังให้บุคคลแสดงออกถึงความเป็นชาย

สอดคล้องกับ Doyle, & Connell (1991,1995 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง, 2563) ได้กล่าวถึงความหมายของความเป็นชายว่า ในช่วงแรก ความหมายของความเป็นชาย ถูกกำหนดให้เป็นสิ่งตรงข้ามกับความเป็นหญิง โดยมีความหมายในเชิงบวกมากกว่า เช่น หากผู้หญิงขาดความมั่นใจ ผู้ชายจะถูกมองว่าเป็นผู้มีความมั่นใจ หากผู้หญิงไม่กล้าแสดงออก ผู้ชายจะต้องกล้าหาญ และหากผู้หญิงเป็นผู้ตาม ผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำ ทั้งนี้ ผู้หญิงมักถูกมองว่ามีการแสดงออกทางอารมณ์มากกว่าผู้ชาย

ทั้งนี้ Doyle (1991 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง, 2563) ได้ระบุลักษณะสำคัญของความเป็นชายไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. ต้องไม่เป็นผู้หญิง (Don't be female) ตั้งแต่วัยเด็ก เด็กผู้ชายจะได้รับการปลูกฝังให้ไม่คิด ไม่แสดงออก หรือรู้สึกในลักษณะที่คล้ายกับผู้หญิง เนื่องจากสังคมสอนให้เชื่อว่าผู้หญิงมีสถานะที่ด้อยกว่า ผู้ชายที่แสดงความอ่อนไหวหรือความอ่อนแอจะถูกล้อเลียนว่าเป็น “ลูกแหง” หรือ “เหมือนผู้หญิง”
2. ต้องประสบความสำเร็จ (Be successful) สังคมคาดหวังให้ผู้ชายประสบความสำเร็จในด้านอาชีพการงาน โดยผู้ชายที่เลือกดูแลครอบครัวอยู่ที่บ้านหรือมีภรรยาที่มีรายได้สูงกว่าจะไม่ได้รับการยอมรับ สำหรับเด็กผู้ชาย ความสำเร็จไม่ได้หมายถึงการทำได้ดีกว่าผู้หญิงเท่านั้น แต่ยังต้องมีความเหนือกว่าผู้อื่นในทุกด้าน เช่น ความแข็งแรง รายได้สูงกว่า และมีทรัพย์สิน เช่น รถยนต์หรือบ้านที่มีมูลค่าสูงกว่า
3. ต้องก้าวร้าว (Be aggressive) เด็กผู้ชายมักได้รับการปลูกฝังให้มีความก้าวร้าวตั้งแต่วัยเยาว์ เช่น การใช้คำหยาบคายและการไม่ยอมแพ้ต่อความขัดแย้ง โดยเฉพาะในด้านกีฬา ซึ่งมักส่งเสริมพฤติกรรมแข่งขัน ความรุนแรง และความแข็งแกร่ง นอกจากนี้ การฝึกทหารยังเน้นย้ำให้ผู้ชายต้องมีความอดทนต่อความเจ็บปวดและมุ่งมั่นสู่ชัยชนะเพียงอย่างเดียว ซึ่งสะท้อนผ่านคำขวัญว่า “เพื่อให้คุณเป็นผู้ชายที่เข้มแข็ง”
4. ต้องเป็นที่น่าสนใจทางเพศ (Be sexual) ผู้ชายมักถูกคาดหวังให้มีความน่าสนใจทางเพศและมีคู่ครองหลายคน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของภาพลักษณ์ความเป็นชายในอุดมคติ
5. ต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง (Be confident) ความเป็นชายถูกเชื่อมโยงกับความเชื่อมั่นและความเป็นอิสระ โดยผู้ชายต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่ยอมให้ความรู้สึกมาครอบงำ และลักษณะความเป็นชายเหล่านี้มักสะท้อนผ่านรูปร่างทางกายภาพและความแข็งแกร่งของกล้ามเนื้อ

Bernard (1984 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง, 2563) ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของแบบทดสอบ Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI) และ Bem Six Role Inventory (BSRI) ในมาตรวัดความเป็นชาย (Masculinity) โดยสรุปลักษณะของความเป็นชายออกเป็น 3 ด้านสำคัญ ดังนี้

1. ความมีอำนาจในสังคมและการตัดสินใจด้วยปัญญา (Social Intellectual Ascendancy) หมายถึง ความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความสามารถในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาด โดยไม่หวั่นเกรงต่อผลลัพธ์ที่อาจกระทบต่อความรู้สึกของตนเอง ทั้งนี้ การตัดสินใจจะอยู่บนพื้นฐานของการใช้สติปัญญาและการพิจารณาอย่างรอบคอบ พร้อมยอมรับผลที่ตามมาจากการตัดสินใจนั้น โดยประกอบด้วยลักษณะย่อยดังนี้

1.1 ความเป็นผู้นำ (Leadership) หมายถึง ความสามารถในการนำพากลุ่มให้ก้าวผ่านภาวะวิกฤติได้อย่างมั่นคง โดยไม่แสดงความอ่อนแอ พร้อมทั้งเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

1.2 ความมีอำนาจเหนือ (Dominance) หมายถึง ความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่เน้นความเป็นผู้นำและการควบคุม โดยยึดถือความคิดเห็นและการตัดสินใจของตนเป็นหลัก

1.3 ความก้าวร้าว (Aggression) หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกอย่างรุนแรงเพื่อตอบโต้สถานการณ์ที่ทำให้ตนเองรู้สึกไม่พึงพอใจ

1.4 บุคลิกที่เข้มแข็ง (Strong Personality) หมายถึง ความสามารถในการรักษาความมั่นคงของบุคลิกภาพ แม้ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดหรือไม่เป็นไปตามความคาดหวัง โดยไม่แสดงความหวั่นไหว ตื่นตระหนก หรือหวาดกลัว

2. ความอาจหาญ (Temerity) หมายถึง ความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความกล้าหาญในการยอมรับความผิดโดยไม่แสดงความหวาดหวั่นหรือประหม่า พร้อมทั้งยอมรับผลของการกระทำนั้นด้วยความเต็มใจ

3. ความชื่นชอบการใช้กำลัง (Manual Physical) หมายถึง ความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่ชื่นชอบกิจกรรมที่ต้องใช้ร่างกาย เช่น การทำงานกลางแจ้ง การผจญภัย รวมถึงกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และการเล่นกีฬาที่มีความเข้มข้น

จากลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของความเป็นชายในสังคมที่ถูกสร้างขึ้นผ่านความคาดหวังในด้านความเข้มแข็ง เหตุผล ความมีวุฒิภาวะ และการควบคุมตนเองอย่างเหมาะสม

ปรีชา อรุณสวัสดิ์ (2531) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างแบบทดสอบบุคลิกภาพด้านความเป็นชายและความเป็นหญิง สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยได้ให้คำนิยามของบุคลิกภาพด้านความเป็นชายว่า หมายถึง ความรู้สึกหรือพฤติกรรมของบุคคลที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของความเป็นชาย จำแนกได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ความมีอำนาจในสังคมและการตัดสินใจด้วยปัญญา (Social Intellectual Ascendancy) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาด โดยใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบและไม่หวั่นเกรงต่อผลลัพธ์ที่อาจกระทบต่อความรู้สึกของตนเอง ลักษณะสำคัญประกอบด้วย

1.1 ความเป็นผู้นำ (Leadership) ความสามารถในการนำพากลุ่มให้ผ่านพ้นภาวะวิกฤต โดยไม่แสดงความอ่อนแอ และสามารถรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ความมีอำนาจเหนือ (Dominance) พฤติกรรมที่ยึดถือความคิดเห็นและการกระทำของตนเป็นหลัก มักมองว่าความคิดเห็นของตนมีความถูกต้องเหนือกว่าผู้อื่น

1.3 ความก้าวร้าว (Aggression) การแสดงออกทั้งด้านความคิดและการกระทำที่รุนแรง เพื่อตอบโต้สถานการณ์ที่ไม่เป็นไปตามความต้องการ

1.4 บุคลิกภาพที่เข้มแข็ง (Strong Personality) ความมั่นคงทางอารมณ์และพฤติกรรม เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก โดยไม่แสดงความหวาดกลัวหรือตื่นตระหนก

2. ความมีอิสระ (Autonomy) หมายถึง ความสามารถในการยึดมั่นในความถูกต้องของตนเอง โดยไม่หวั่นไหวต่อคำพูดหรือท่าทีของผู้อื่น ตราบใดที่มีเหตุผลสนับสนุนเพียงพอ โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

2.1 ความเป็นตัวของตัวเอง (Independence) ความมั่นคงในความคิดและการกระทำ โดยไม่จำเป็นต้องคล้อยตามกลุ่มหรือแสวงหาการสนับสนุนจากผู้อื่น

2.2 ความพึงพอใจในตนเอง (Self-Sufficient) ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และควบคุมอารมณ์ เมื่อเผชิญกับเหตุการณ์ที่กระทบจิตใจ

2.3 ลักษณะเฉพาะตัว (Individualism) ความหนักแน่นในความคิดเห็นและการตัดสินใจ โดยไม่หวั่นไหวต่อคำวิจารณ์ของผู้อื่น

3. ความกล้าหาญและจิตวิญญาณนักสู้ (Physical Boldness) หมายถึง ความกล้าที่จะเผชิญหน้ากับอันตรายหรือเหตุการณ์ท้าทาย โดยไม่เกรงกลัวและพร้อมต่อสู้กับความผิดหวัง ลักษณะสำคัญประกอบด้วย

3.1 ความเป็นนักกีฬา (Athleticism) การมีน้ำใจนักกีฬา ยอมรับความพ่ายแพ้อย่างสง่างาม มุ่งมั่นฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง และรู้จักให้อภัยทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3.2 ความชื่นชอบการแข่งขัน (Competition) ความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมการแข่งขัน โดยเฉพาะกีฬาที่ทำนายทั้งร่างกายและความคิด พร้อมทุ่มเทเวลาเพื่อพัฒนาตนเอง

3.3 ความอาจหาญ (Temerity) ความกล้าที่จะยอมรับผลของการกระทำ โดยไม่หวาดหวั่นต่อบทลงโทษเมื่อกระทำความผิด

3.4 ความชื่นชอบการใช้กำลัง (Manual Physical) ความสนใจในการทำงานที่ต้องใช้พลกำลัง รักษาการผจญภัย และเพลิดเพลินกับกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

อีกทั้ง อร์ทัย เพียยุระ (2561) ได้กล่าวถึง ลักษณะของความเป็นชายเพิ่มเติมว่า ความเป็นชายไม่ได้จำกัดเพียงความแข็งแกร่งทางร่างกาย (strength) หรือความเฉลียวฉลาดและมีความรู้ (wisdom) เท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงการมีบทบาทเหนือกว่าผู้อื่น (dominance) อีกด้วย

นอกจากนี้ อรทัยยังได้อธิบายถึงลักษณะของความเป็นชายสมัยใหม่ (New Man) ว่าแตกต่างจากแนวคิดความเป็นชายในรูปแบบดั้งเดิมอย่างชัดเจน โดยผู้ชายสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องมีความแข็งแกร่งทั้งทางร่างกายและจิตใจ หากแต่สามารถมีรูปร่างที่บอบบางเช่นเดียวกับผู้หญิง รวมถึงสามารถแสดงความตกใจหรือความหวาดกลัวเมื่อเผชิญกับสถานการณ์คับขันได้เช่นกัน ผู้ชายสมัยใหม่ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้หญิงทำงานบ้านและเลี้ยงดูบุตร โดยไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงเพียงฝ่ายเดียว อีกทั้งยังสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกและร้องไห้เมื่อเกิดความเศร้าโศกเสียใจได้อย่างไม่รู้สึกอับอาย ตลอดจนให้ความสำคัญกับแฟชั่นและการแต่งกายไม่ต่างจากผู้หญิงอีกด้วย

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ความเป็นชาย เป็นบทบาททางสังคมที่บุคคลเรียนรู้และแสดงออกตามความคาดหวังของสังคม โดยดั้งเดิมถูกกำหนดให้ตรงข้ามกับความเป็นหญิง เช่น ผู้ชายต้องเข้มแข็ง กล้าหาญ เป็นผู้นำ และไม่แสดงความอ่อนไหว เพราะมักถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนแอ นอกจากนี้ ความเป็นชายยังรวมถึงความแข็งแกร่งทางร่างกาย ความเฉลียวฉลาด และบทบาทเหนือกว่าผู้อื่น

3. ความเป็นหญิง (Femininity)

ในประเด็นความเป็นหญิง เป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังว่าจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ นักวิชาการได้กล่าวไว้ดังนี้

Bernard (1984 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศิริบุญเรือง, 2563) ได้ทำการวิเคราะห์องค์ประกอบของแบบทดสอบ Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI) และ Bem Sex Role Inventory (BSRI) ในการวัดลักษณะความเป็นหญิง โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่

1. ความผูกพันและการทะนุถนอม (Nurturant Affiliation) หมายถึงความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความกังวลและการห่วงใยต่อผู้อื่นและสิ่งรอบตัว โดยมีกิริยานุ่มนวลและการพูดจาไพเราะ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะย่อย ดังนี้

1.1 ความเมตตากรุณา (Companion) การแสดงความเอาใจใส่และไม่แสดงความรังเกียจต่อคนหรือสัตว์ พร้อมทั้งแสดงพฤติกรรมช่วยเหลือและอนุเคราะห์แก่สัตว์

1.2 ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathetic) การแสดงออกถึงความสนใจและความห่วงใยในปัญหาหรือความต้องการของบุคคลใกล้ชิด

1.3 การแสดงความรักใคร่ (Affection) การแสดงความรักและความห่วงใยต่อสัตว์เลี้ยงและเด็ก โดยแสดงความอ่อนโยนและความเอื้ออาทร พร้อมทั้งป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับเด็ก

1.4 ความเข้าใจผู้อื่น (Understanding) การรับรู้และเข้าใจสภาพจิตใจของผู้อื่น ในยามที่เขาประสบปัญหาหรือความทุกข์ โดยแสดงการตอบสนองที่เหมาะสมต่อสภาพจิตใจของคนใกล้ชิด

2. ลักษณะยอมตาม (Self-Subordinate) หมายถึงการแสดงความรู้สึกที่ไม่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของตนเอง และมักคล้อยตามการกระทำหรือคำพูดของผู้อื่นที่ตนพึงพอใจ โดยประกอบด้วยลักษณะย่อยดังนี้

2.1 คล้อยตามผู้อื่น (Gullible) การแสดงความตอบสนองที่ตรงตามความต้องการของผู้ที่ตนพอใจ และแสดงความไม่พอใจต่อผู้ที่ตนไม่ชอบ

2.2 ชอบการประจบเอาใจ (Flatterable) การแสดงความชื่นชอบหรือยอมรับบุคคลที่มีความคิดเห็นและการกระทำคล้ายคลึงกับตน พร้อมทั้งแสดงความไม่พึงพอใจเมื่อพบกับคนที่มีความคิดหรือการกระทำขัดแย้ง

2.3 การพึ่งพากลุ่ม (Expressive) ความชอบในการคล้อยตามและแสดงความรู้สึกเช่นเดียวกับกลุ่มเพื่อน รวมทั้งแสดงความห่วงใยและไม่พอใจเมื่อเพื่อนถูกวิจารณ์ในทางที่ไม่ดี

2.4 อ่อนไหวต่อความต้องการ (Sensitivity) การแสดงความรู้สึกที่รุนแรงกว่าผู้ชายเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ หรือแสดงความผิดหวังเมื่อไม่ได้รับสิ่งที่ปรารถนา

3. ความสนใจตนเอง (Introversion) หมายถึงการแสดงออกถึงความพอใจในการจัดระเบียบและดูแลตนเองในด้านต่างๆ เช่น ร่างกาย เสื้อผ้า เครื่องใช้ และที่อยู่อาศัย โดยมักชอบสิ่งที่มีความสวยงาม ซึ่งประกอบด้วยลักษณะย่อยดังนี้

3.1 ชอบความสวยงาม (Aestheticism) ความชอบในการหาเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย เสื้อผ้าที่สวยงาม การจัดสิ่งของให้มีระเบียบเรียบร้อย รวมถึงการดูแลที่อยู่อาศัยให้มีความน่าอยู่

3.2 หวาดกลัว (Timidity) ความรู้สึกไม่ยากเป็นจุดสนใจในสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา และการหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่รุนแรง

3.3 ขี้อาย (Shy) การไม่ชอบการล้อเลียนหรือการทำให้รู้สึกอับอาย และแสดงพฤติกรรมที่ไม่พอใจต่อผู้ที่ทำให้เกิดความอาย

3.4 อ่อนไหวต่อความรู้สึกสูง (Hypersensitivity) การแสดงความวิตกกังวลและอ่อนไหวต่อคำวิจารณ์หรือการกระทำที่อาจทำให้รู้สึกไม่พอใจ

Doyle (1991 อ้างถึงใน ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง, 2563) ได้กล่าวถึงลักษณะของความเป็นหญิงไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. การใส่ใจในรูปลักษณ์ (Appearance still counts) ผู้หญิงมักถูกตัดสินจากรูปลักษณ์ภายนอก โดยคาดหวังให้มีรูปร่างที่ผอม สวย และแต่งตัวดี ซึ่งเป็นภาพที่สังคมต้องการให้ผู้หญิงแสดงออก ตั้งแต่เด็กหญิงมักได้รับตุ๊กตา เสื้อผ้า และเครื่องสำอางสำหรับเด็ก รวมถึงเครื่องประดับต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะปลูกฝังให้ผู้หญิงพยายามทำให้ตัวเองดูดี นอกจากนี้ สื่อ เช่น นิตยสารวัยรุ่น มักนำเสนอภาพแฟชั่น โฆษณาเครื่องสำอาง และวิธีการลดน้ำหนัก เพื่อเสริมสร้างแนวคิดที่ว่าผู้หญิงต้องรักสวยรักงาม

โดยความงามที่ชัดเจนที่สุดที่สะท้อนภาพลักษณ์ของผู้หญิงคือความขาว แม้แต่ผู้หญิงผิวดำก็ยังพยายามที่จะมีผิวขาวเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในสังคม

2. การมีความอ่อนไหวและการเอาใจใส่ผู้อื่น (Be sensitive and caring) ผู้หญิงมักถูกคาดหวังให้มีความอ่อนไหวและมีความใส่ใจต่อผู้อื่น เป็นคนที่มีอัธยาศัยดี และมีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งเป็นมิตรและดูแลผู้อื่นอย่างดี

3. การได้รับการปฏิบัติทางลบจากผู้อื่น (Negative treatment by others) สังคมมักมีการให้คุณค่าที่แตกต่างกันระหว่างความเป็นชายและความเป็นหญิง โดยการเรียนรู้จากสังคม ผู้หญิงมักจะได้รับการปลูกฝังว่า ผู้ชายควรได้รับการนับถือและได้รับโอกาสที่มากกว่าในหลาย ๆ ด้านจากสังคม

4. การเป็นผู้หญิงที่เพียบพร้อม (Be superwoman) อีกหนึ่งลักษณะของความเป็นหญิงที่สังคมคาดหวังคือ ผู้หญิงต้องสามารถทำทุกอย่างได้ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแม่บ้านแม่เรือน หรือการทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงต้องสามารถประสบความสำเร็จทั้งในด้านการงานและการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์

5. ความหลากหลายของความเป็นผู้หญิง (There's no single meaning of feminine anymore) ในปัจจุบันสังคมไม่มีความเห็นตรงกันเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้หญิงควรทำ ควรคิด และควรเป็น ผู้หญิงที่เลือกที่จะอยู่บ้านเลี้ยงลูกบางครั้งอาจถูกวิจารณ์จากทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่ในขณะเดียวกันก็อาจได้รับการยอมรับจากบางกลุ่ม ทำให้ผู้หญิงบางคนเกิดความสับสนในบทบาทและวิธีการปฏิบัติตัวในสังคม

นอกจากนี้ ความเป็นหญิงสามารถแสดงออกผ่านบุคลิกที่มีลักษณะเฉพาะซึ่ง ปรีชา อรุณสวัสดิ์ (2531) ได้แบ่งบุคลิกของความเป็นหญิงออกเป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่

1. ความผูกพันและการทะนุถนอม (Nurturant Affiliation) หมายถึง การแสดงออกถึงความกังวลห่วงใยต่อบุคคลหรือสิ่งของรอบตัว รวมถึงการแสดงพฤติกรรมที่นุ่มนวลและการพูดจาไพเราะ ลักษณะย่อยในด้านนี้ประกอบด้วย

1.1 ความเมตตากรุณา (Companion) การแสดงออกถึงความรักและการปกป้องบุคคลหรือสัตว์เลี้ยงจากอันตราย

1.2 ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathetic) การให้ความสนใจและแสดงความห่วงใยต่อปัญหาหรือความต้องการของบุคคลใกล้ชิด

1.3 การแสดงความรักใคร่ (Affection) การแสดงออกถึงความนุ่มนวลในการแสดงความรักและความห่วงใยกับผู้ที่อ่อนแอ

1.4 ความเข้าใจผู้อื่น (Understanding) การเข้าใจภาวะจิตใจของบุคคลใกล้ชิดและให้ความสนใจต่อปัญหาของเขา

2. การมีลักษณะคล้อยตาม (Self-Subordinate) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่คล้อยตามบุคคลที่ตนเองพึงพอใจ รวมถึงการแสดงท่าทีต่อต้านบุคคลที่ไม่ชอบ ลักษณะย่อยในด้านนี้ประกอบด้วย

2.1 คล้อยตามผู้อื่น (Gullie) การตอบสนองและคล้อยตามกับคนที่ตนพึงพอใจ รวมถึงการต่อต้านคนที่ไม่พึงพอใจ

2.2 ชอบการประจบเอาใจ (Flatterable) การแสดงความพึงพอใจกับบุคคลที่มีความคิดเห็นหรือพฤติกรรมที่ตรงกับตนเอง และแสดงความไม่พึงพอใจกับบุคคลที่มีความคิดเห็นตรงข้าม

2.3 การพึ่งพากลุ่ม (Expressive Community) การคล้อยตามกลุ่มเพื่อนและแสดงพฤติกรรมที่แสดงความห่วงใยต่อกันในกลุ่ม

2.4 อ่อนไหวต่อความรู้สึก (Sensitivity) การแสดงความรู้สึกไวเมื่อไม่ได้รับสิ่งที่ตนต้องการ และแสดงความต้องการความเข้าใจจากผู้อื่น

3. ความสนใจตนเอง (Introversion) หมายถึง การแสดงออกถึงความพึงพอใจในการดูแลและจัดระเบียบสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ทั้งในด้านร่างกาย เสื้อผ้า เครื่องใช้ และที่อยู่อาศัย รวมถึงการใส่ใจในความสวยงามและสิ่งแวดล้อม ลักษณะย่อยในด้านนี้ประกอบด้วย

3.1 ความสวยงาม (Aesthetic) ความพึงพอใจในการแสวงหาความสวยงามในเครื่องประดับ เสื้อผ้า การจัดระเบียบและตกแต่งสิ่งของ

3.2 หวาดกลัว (Timidity) การหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ทำให้ตนเองต้องเป็นจุดสนใจ และการขัดขวางสถานการณ์ที่อาจทำให้รู้สึกไม่สบายใจ

3.3 ขี้อาย (Shyness) ความรู้สึกไม่ชอบการถูกล้อเลียนหรือทำให้ต้องอับอาย

3.4 อ่อนไหวต่อความรู้สึกสูง (Hypersensitivity) การตอบสนองไวต่อคำวิจารณ์หรือความผิดหวังและแสดงความวิตกกังวลต่อสิ่งเหล่านั้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเป็นหญิง มีทั้งลักษณะที่สังคมคาดหวังและลักษณะที่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความผูกพันและการทะนุถนอม ลักษณะยอมตาม ความสนใจตนเอง ทั้งนี้ยังให้ความสำคัญกับการแสดงความอ่อนไหว การดูแลผู้อื่น และการมีความสามารถในการทำทุกสิ่งได้พร้อมกันในบทบาทต่าง ๆ ซึ่งในมุมมองทางสังคม ความเป็นหญิงไม่ได้มีลักษณะเดียวกันเสมอไป ผู้หญิงบางคนอาจได้รับการยอมรับในบทบาทที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการแสดงออกและสังคมที่ตนอยู่ ทำให้ความเป็นหญิงในปัจจุบันมีความหลากหลายและไม่สามารถจำกัดในรูปแบบเดียวได้

ดังนั้น แนวคิดเรื่อง เพศสภาวะ (Gender) เป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่ใช้อธิบายบทบาทและลักษณะของความเป็นหญิงและชาย ซึ่งถูกกำหนดและประกอบสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นสิ่งที่กำหนดโดยธรรมชาติหรือชีววิทยาเช่นเดียวกับเพศสรีระ (Sex) ที่สะท้อนลักษณะทางกายภาพซึ่งติดตัวบุคคลมาตั้งแต่กำเนิด แนวคิดเพศสภาวะจึงช่วยให้สามารถทำความเข้าใจความเป็นหญิงและชายในฐานะที่เป็นผลผลิตของกระบวนการทางสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท เวลา

และสถานการณ์ต่าง ๆ ภายใต้กรอบความคิดนี้ ความเป็นชาย ได้รับการประกอบสร้างในลักษณะที่เน้นความเข้มแข็ง ความกล้าหาญ ความสามารถในการเป็นผู้นำ และการไม่แสดงความอ่อนไหว ซึ่งล้วนเป็นคุณลักษณะที่สังคมให้คุณค่าและยอมรับว่าเป็นลักษณะของบุรุษตามอุดมคติ การแสดงออกที่เบี่ยงเบนจากกรอบดังกล่าวมักถูกลดทอนคุณค่า และอาจถูกตีตราว่าไม่เหมาะสมกับเพศภาวะของตน ขณะที่ ความเป็นหญิง นั้น กลับได้รับการกำหนดบทบาทในเชิงความอ่อนโยน เมตตา เอื้ออาทร และการใส่ใจต่อผู้อื่น ทั้งยังครอบคลุมถึงการยอมตาม ความรู้สึกละเอียดอ่อน และความสามารถในการบริหารจัดการบทบาทที่หลากหลายในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ความเป็นหญิงไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในกรอบค่านิยมแบบดั้งเดิมอีกต่อไป หากแต่มีความหลากหลายยิ่งขึ้น โดยผู้หญิงสามารถแสดงออกในบทบาทที่แตกต่างไปจากแบบแผนที่เคยมี และได้รับการยอมรับในระดับที่เพิ่มมากขึ้นในหลายสังคม

จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับเพศภาวะข้างต้น ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง บุปผเส้นนิवास ของรอมแพงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นการพิจารณาบทบาท อัตลักษณ์ และการแสดงออกของตัวละครที่สะท้อนให้เห็นถึงการประกอบสร้างความเป็นหญิงและชายภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย รวมถึงการศึกษากลไกของอุดมการณ์ทางเพศที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของตัวละครในเรื่อง ตลอดจนการวิเคราะห์แนวโน้มของการท้าทายหรือการยึดถือกรอบเพศภาวะที่สังคมกำหนดไว้ ทั้งนี้ การวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยให้สามารถเข้าถึงนัยทางสังคมที่แฝงอยู่ในเรื่อง และสะท้อนความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศในบริบทวรรณกรรมไทย

แนวคิดเพศวิถี

คำว่า “เพศวิถี” (Sexuality) ได้รับการตีความและให้ความหมายจากนักวิชาการจำนวนมาก โดยเฉพาะนักวิชาการในแนวคิดสตรีนิยมที่ได้เสนอความหมายที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป ดังนี้

คำว่า “เพศวิถี” หรือ “Sexuality” ได้รับการใช้เพื่ออธิบายพฤติกรรมทางเพศที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะเพศชายและเพศหญิงเท่านั้น โดยมีความหมายที่กว้างกว่าการระบุแค่เพศสัมพันธ์ โดย Pilcher & Whelehan (2004, page 160 อ้างถึงใน สรยา รอดเพชร, 2562) อธิบายว่า เพศวิถี หมายถึง พฤติกรรมและความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับเพศของแต่ละบุคคล ส่วน มิแชล ฟูกูต์ (Foucault) ได้กล่าวว่า เพศวิถีเกิดขึ้นจากวาทกรรมทางเพศที่นำไปสู่การผูกความหมายของเพศวิถีกับพฤติกรรมทางเพศที่มุ่งเน้นการสืบพันธุ์ ขณะที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2548 อ้างถึงใน สรยา รอดเพชร, 2562) อธิบายความหมายของคำว่า เพศวิถีในภาษาอังกฤษมีความกว้างและนามธรรม ซึ่งครอบคลุมถึงความคิด ความเชื่อ อารมณ์ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ทางเพศ โดยไม่จำกัดรูปแบบของความสัมพันธ์และระหว่างบุคคลใด

นอกจากนี้ ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (2551, น. 22) กล่าวว่าความหมายของเพศวิถีครอบคลุมถึงเพศสถานะ การเจริญพันธุ์ การเลี้ยงดูกลุ่มเกลาสมาชิกใหม่ ความรัก และการร่วมเพศ นักสังคมศาสตร์เชื่อว่าเพศวิถีเป็นการสร้างขึ้นจากสังคมและค่านิยม โดยพฤติกรรมทางเพศของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงตามวัฒนธรรมและช่วงเวลา ความหมายของเพศวิถีจึงไม่คงที่และมีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลา และได้อธิบายแง่มุมของเพศวิถีออกเป็น 6 มิติสำคัญ ดังนี้

1. มิติของความปรารถนา การประพฤติปฏิบัติ และอัตลักษณ์ (Erotic Desires, Practice, and Identity) มิตินี้เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งเป็นกระบวนการนิยามตัวเองในเชิงเพศสภาพ โดยมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องเพศภาวะ (Gender) อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ทางเพศไม่ได้ถูกกำหนดโดยการนิยามตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับการที่บุคคลอื่นรับรู้และตีความอัตลักษณ์ของเราด้วย

2. มิติการนำเสนอร่างกาย (Appearances and Display) การนำเสนอร่างกายสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศของบุคคลผ่านลักษณะทางกายภาพ เช่น ทรงผม การแต่งกาย และเครื่องประดับ ซึ่งสามารถสื่อถึงเพศสภาพ ไม่ว่าจะเป็นเพศชาย เพศหญิง หรือเพศทางเลือกอื่น ๆ ตามที่บุคคลต้องการให้ผู้อื่นรับรู้

3. มิติของพฤติกรรมและกิริยามารยาท (Behaviors and Manners) มิตินี้เกี่ยวข้องกับลักษณะพฤติกรรมและกิริยามารยาทที่แสดงถึงตัวตนในเชิงเพศ การกระทำในลักษณะเดียวกันอาจถูกตีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับความรู้สึกส่วนบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง

4. มิติของการดึงดูดทางเพศ (Attraction) การดึงดูดทางเพศเป็นเรื่องที่ถูกกำหนดโดยสังคมในหลายบริบท ตัวอย่างเช่น สังคมส่วนใหญ่มีกฎกรอบให้ความรักเกิดขึ้นระหว่างเพศตรงข้าม อย่างไรก็ตาม ความรักระหว่างเพศเดียวกันก็ยังคงอยู่ภายใต้กรอบของการดึงดูดทางเพศที่สังคมกำหนด ทั้งนี้ ความรักและแรงดึงดูดทางเพศไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องเพศเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ เช่น เชื้อชาติ ชนชั้น และปัจจัยทางวัฒนธรรม

5. มิติของความสัมพันธ์ (Relationship) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเชิงเพศวิถีเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและบริบททางวัฒนธรรม ในบางสังคมมีการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเริ่มต้นและสิ้นสุดความสัมพันธ์อย่างชัดเจน ขณะที่บางวัฒนธรรมอาจไม่มีกรอบเกณฑ์เหล่านี้อย่างเข้มงวด

6. มิติของเพศสัมพันธ์ (Having Sex) มิตินี้กล่าวถึงการนิยามและความเข้าใจเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ในแต่ละสังคม โดยครอบคลุมถึงแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ถือว่าการร่วมเพศ วิธีการที่ถือว่าการร่วมเพศ ตลอดจนบรรทัดฐานทางสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศที่เหมาะสมหรือถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของสังคมนั้น ๆ

ทั้ง 6 มิติดังนี้สะท้อนให้เห็นว่าเพศวิถีเป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และปัจเจกบุคคล ซึ่งมีผลต่อการรับรู้และการดำเนินชีวิตของบุคคลในบริบททางเพศที่แตกต่างกันไป

ทั้งนี้ พิมพวัลย์ บุญมงคล และคณะ (2551) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเพศวิถีว่า เพศวิถีของบุคคลนั้นเป็นทั้งประเด็นส่วนบุคคลและประเด็นสาธารณะ เนื่องจากความหลากหลายทางเพศวิถีที่ปรากฏในแต่ละบุคคลอาจมีผลกระทบต่อระบบจารีตดั้งเดิมของสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ซึ่งในบางกรณีอาจเป็นการทำร้ายหรือขัดแย้งกับบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรม โดยพฤติกรรมทางเพศที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงอาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวได้เช่นกัน ขณะที่วรารักษ์ แซ่มสนิท (2551, น. 4-5) อธิบายว่า “เพศวิถี” ไม่ได้หมายถึงเพียงกิจกรรมทางเพศเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งสะท้อนถึงความรู้สึกในตัวตนและการแสดงออกถึงความเป็นบุคคลเพศใดเพศหนึ่ง ทั้งนี้ เพศวิทยังเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับมิติของเพศภาวะ ซึ่งหมายถึงความหมายและความสัมพันธ์ทางสังคมที่กำหนดความเป็นหญิงและความเป็นชาย โดยเพศวิถีไม่ได้จำกัดอยู่เพียงผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกเพศในสังคมโดยรวม

นอกจากนี้ เพศวิถี (Sexuality) ตามความหมายของ วิลาสินี พิพิธกุล และกิตติ กันภัย (2546) หมายถึง มโนทัศน์และระบบความเชื่อที่ยึดโยงกับมิติทางเพศ ล้วนเป็นผลผลิตจากการประกอบสร้างผ่านพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม โดยทำหน้าที่เสมือนกลไกในการจัดระเบียบตีกรอบ และกำกับดูแลพฤติกรรมตลอดจนการแสดงออกทางเพศในวิถีทางที่หลากหลาย ทั้งนี้ ขอบข่ายของกระบวนการดังกล่าวยังแผ่ขยายครอบคลุมไปถึงรสนิยมและทิศทางการปรารถนา ภาวะความพึงพอใจทางกามารมณ์ อัตลักษณ์ที่สะท้อนผ่านเครื่องแต่งกายและกิริยาท่าที จุดมุ่งหมายแห่งความสนใจ ตลอดจนการก่อร่างจินตภาพทางเพศของปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ ยังรวมถึงการกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบ และกฎหมายที่ใช้ควบคุมหรือกำกับดูแลพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคมด้วย โดยทั่วไปแล้ว สังคมมักสร้างชุดบรรทัดฐานที่ให้ความชอบธรรมแก่เพศวิถีบางรูปแบบเท่านั้น จนกลายเป็นมาตรฐานหลักเกี่ยวกับเรื่องเพศที่ถือว่า “ปกติ” (Normal Sex) หรือ “ชอบธรรม” (Legitimated Sex) ซึ่งมาตรฐานดังกล่าวมีผลต่อการรับรู้และการตัดสินใจของบุคคลในสังคม ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างพฤติกรรมทางเพศที่ถูกต้องตามค่านิยมของสังคม กับพฤติกรรมที่ถูกมองว่านอกเหนือจากวิถีปฏิบัติของคนส่วนใหญ่

เช่นเดียวกับ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2012) ให้ความหมายของเพศวิถีว่า เป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิตมนุษย์ ซึ่งครอบคลุมมิติทางร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทั้งนี้ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับเพศวิถีอย่างสมบูรณ์ จำเป็นต้องพิจารณาเพศภาวะและความหลากหลาย ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญของเพศวิถี

อีกทั้ง กฤตยา อาชวนิจกุล (2554) ได้อธิบายว่า เพศวิถี หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเพศ ซึ่งได้รับการหล่อหลอมและสร้างขึ้นจากค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบความคิดของสังคม ครอบคลุมทั้งวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับความปรารถนาและการแสดงออกทางเพศ ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับคู่รัก คู่ชีวิตในอุดมคติ และพฤติกรรมทางเพศ โดยเพศวิถีเป็นระบบความคิดและรูปแบบพฤติกรรมที่มีความหมายเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีบทบาทในการกำหนดและสร้างความหมายให้กับเรื่องเพศในหลากหลายมิติ สอดคล้องกับ นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ (2554) ที่กล่าวว่า เพศวิถี (Sexuality) ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ลักษณะทางกายภาพหรืออวัยวะเพศเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับแบบแผนการดำเนินชีวิต ค่านิยม ระบบความคิด ทัศนคติ และการสร้างความสัมพันธ์ในสังคม การแสดงออกทางเพศของมนุษย์ถูกกำกับและจัดระเบียบโดยบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งส่งผลให้พฤติกรรมหรืออัตลักษณ์ทางเพศบางลักษณะได้รับการยอมรับมากกว่ารูปแบบอื่น

ขณะที่ เสนาะ เจริญพร (2548) อธิบายว่า เพศวิถีหมายถึงแนวทางปฏิบัติของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ รวมถึงแรงปรารถนาที่อยู่ในจิตใจส่วนลึก ซึ่งโดยทั่วไปถูกมองว่าเป็นเรื่องต้องห้าม (Taboo) และเป็นสิ่งที่ไม่ควรเปิดเผยหรือกล่าวถึงในที่สาธารณะ แต่ควรจำกัดอยู่ในขอบเขตของพื้นที่ส่วนตัว สังคมส่วนใหญ่มองว่าเพศวิถีมีพลังอำนาจในตัวเอง จึงทำให้ประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องต้องห้าม ทั้งนี้ เพศวิถีสัมพันธ์กับโมหะจริต (Passion) เนื่องจากเป็นสิ่งที่อาจอยู่นอกเหนือการควบคุมของสติสัมปชัญญะและเหตุผล หากพิจารณาในแง่ของความแตกต่างระหว่างเพศชายและเพศหญิง จะพบว่าเรื่องกามารมณ์มักถูกกำหนดให้เป็นข้อห้ามสำหรับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือวัฒนธรรมวิกตอเรียนและแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมดังกล่าว ซึ่งใช้แนวคิดเรื่องกุลสตรีและการรักษาวลสงวนตัวเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิงอย่างเป็นระบบ เพื่อเตรียมความพร้อมให้พวกเธอมีบทบาทในฐานะภรรยาและมารดาที่ดี

ทั้งนี้ จีราพัชร ใจเที่ยงธรรม (2556, น. 23) ได้กล่าวว่า นักสตรีนิยมหัวก้าวหน้า (Radical Feminism) ได้กำหนดให้เพศวิถีเป็นหนึ่งในสี่โครงสร้างหลักของสังคมที่นำไปสู่การกดขี่ผู้หญิง นอกเหนือจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ระบบทุนนิยม (Capitalism) และโครงสร้างชนชั้น (Class) แนวคิดของสตรีนิยมชี้ให้เห็นว่า อำนาจของผู้ชายเหนือร่างกายของผู้หญิงสะท้อนผ่านการควบคุมระบบอนามัยเจริญพันธุ์ของสตรี เช่น การกำหนดอายุที่เหมาะสมต่อการมีเพศสัมพันธ์ การตัดสินใจเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ และการกำหนดสาเหตุที่นำไปสู่การตั้งครรภ์ รวมถึงการตั้งครรภ์ที่ไม่พร้อม สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้ชายอยู่ในสถานะที่เหนือกว่า และทำให้ผู้หญิงซึมซับแนวคิดที่ว่าร่างกายของตนมีไว้เพื่อสนองความต้องการทางเพศของผู้ชาย (Sexual pleasure) รวมถึงการทำหน้าที่ในการให้กำเนิดบุตร (Reproductive responsibility) แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การจำกัดบทบาทของ

ผู้หญิงให้อยู่ภายในขอบเขตของบ้านและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานภายในครัวเรือน (Domestic sphere) ซึ่งเป็นปัจจัยที่ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางเพศในสังคม

กล่าวโดยสรุป เพศวิถีคือแนวทางการดำเนินชีวิตและการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับเพศของบุคคล ซึ่งไม่ได้จำกัดแค่เรื่องเพศสัมพันธ์เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงอัตลักษณ์ทางเพศ ความรู้สึก ความปรารถนา พฤติกรรมทางเพศ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการกำกับดูแลจากบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและสังคม เพศวิถีเป็นแนวคิดที่ถูกสร้างขึ้นจากสังคม โดยมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางอำนาจ เช่น ระบบชายเป็นใหญ่ และวัฒนธรรมที่กำหนดบรรทัดฐานของพฤติกรรมทางเพศ ที่ถูกต้องหรือเหมาะสมในแต่ละยุคสมัย ดังนั้น เพศวิถีจึงเป็นแนวคิดที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพศภาวะ อำนาจทางสังคม และบรรทัดฐานวัฒนธรรม ที่มีบทบาทในการกำหนดและควบคุมพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์ในแต่ละบริบท

จากการสังเคราะห์แนวคิดเรื่องเพศวิถี ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง เพื่อค้นหารูปแบบการแสดงออกทางเพศที่ปรากฏในตัวละคร ตลอดจนพฤติกรรม ความปรารถนา และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางเพศภายใต้บริบทของอำนาจทางสังคมและบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะการวางบทบาทหญิงชาย การควบคุมความประพฤติทางเพศของตัวละคร และการทำทนายหรือยอมรับบรรทัดฐานทางเพศในสังคมอยุธยา ซึ่งเป็นฉากหลังของเรื่อง ทั้งนี้ แนวคิดเพศวิถี จะช่วยให้การวิเคราะห์สามารถเข้าถึงความซับซ้อนและความหลากหลายของมิติทางเพศในนวนิยายได้อย่างลึกซึ้งและมีมิติทางสังคมวัฒนธรรมประกอบอย่างรอบด้าน

บริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา

บริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือเป็นฉากหลังสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากบริบทดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจในหลายมิติ ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดเรื่องเพศสภาวะและเพศวิถีภายในเนื้อเรื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาวิวาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่องบุพเพสันนิวาส ต้องอาศัย การทำความเข้าใจบริบทสังคมและวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาในช่วงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ควบคู่กันไป เนื่องจากบริบทดังกล่าวไม่เพียงแต่กำหนดพฤติกรรมทางสังคมของตัวละครเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นการต่อรองระหว่างกรอบคิดเรื่องเพศที่ฝังรากในสังคมดั้งเดิม กับการตั้งคำถาม และท้าทายผ่านสายตาของตัวละครร่วมสมัยที่ย้อนกลับไปในอดีต ซึ่งล้วนเป็นประเด็นสำคัญต่อการวิเคราะห์วรรณกรรมในแง่ของเพศสภาวะและเพศวิถีในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1.1 สภาพทางการเมือง

สภาพทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา ในช่วงก่อนและระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ดำเนินไปท่ามกลางความซับซ้อนและความผันแปรอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าพระองค์จะทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองราชอาณาจักร หากแต่ในทางปฏิบัติการดำเนินงานด้านการบริหารราชการแผ่นดินกลับไม่ได้ราบรื่นปราศจากความขัดแย้งตลอดรัชสมัยของพระองค์ การทำทลายอำนาจรัฐทั้งจากภายในราชสำนักและหัวเมืองต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเหตุการณ์กบฏครั้งสำคัญ อาทิ กบฏพระไทรภูวนาทิตยวงศ์และพระองค์ทอง ในช่วงต้นรัชกาล กบฏมักกะสันในปี พ.ศ. 2229 และการยึดอำนาจของพระเพทราชาในปี พ.ศ. 2231 รวมถึงการแข็งเมืองของหัวเมืองสำคัญอย่างปัตตานี สงขลา และยะโฮร์ ซึ่งล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของโครงสร้างอำนาจที่เปราะบางและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา นอกจากความขัดแย้งภายในแล้ว สถานการณ์ทางการเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากช่วงเวลาอื่น ๆ ของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ มีชาวต่างชาติเข้ามามีบทบาทในกิจการบ้านเมืองอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นในฐานะนักการทูต พ่อค้า นักบวช กองทหารรับจ้าง หรือผู้แสวงโชคจากดินแดนตะวันตก ซึ่งเดินทางเข้าสู่ราชสำนักและมีอิทธิพลต่อการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของอยุธยาอย่างมีนัยสำคัญ สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินนโยบายทางการเมืองในรัชสมัยนี้ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบในการบริหารจัดการ ทั้งในระดับภายในราชสำนักและการทูตระหว่างประเทศ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปรับเปลี่ยนแนวทางการปกครองให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พระองค์ไม่ได้ยึดถือขนบธรรมเนียมการบริหารราชการแบบจารีตอย่างเคร่งครัด แต่ทรงสร้างรูปแบบการปกครองเฉพาะพระองค์ซึ่งเปิดโอกาสให้สามารถจัดการกับความซับซ้อนของสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้พระองค์สามารถดำรงสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจและยิ่งใหญ่ที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาได้อย่างมั่นคง (บุปผา ทิพย์สภาพกุล, 2566, น. 7-13)

1.2 สัมพันธภาพกับต่างชาติ

ในบรรดาช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนับเป็นยุคที่กิจการทูตและการต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองและขยายขอบเขตอย่างกว้างขวางที่สุด พระองค์ทรงดำเนินนโยบายทางการทูตกับนานาประเทศอย่างรอบคอบและก้าวหน้า ทั้งในระดับภูมิภาคและกับชาติตะวันตก อาทิ ฮอลันดา เปอร์เซีย อังกฤษ และฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีความสัมพันธ์แนบแน่นถึงขั้นจัดตั้งคณะทูตแลกเปลี่ยนไมตรีระหว่างกัน และถึงกับมีการส่งกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำการในราชอาณาจักรเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างรัฐอย่างเป็นรูปธรรม แม้การเดินทางติดต่อระหว่างประเทศในยุคนี้จะเต็มไปด้วยอุปสรรคและความยากลำบาก เนื่องจากข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์และเทคโนโลยี แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ทรงมีพระราชวิสัยทัศน์กว้างไกลในการใช้การทูตเป็นเครื่องมือหลักในการดำรงอธิปไตยและรักษาผลประโยชน์ของชาติ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในลักษณะ “การเมืองนำการทหาร” อันสอดคล้องกับบริบททางยุทธศาสตร์ในยุคนั้น ที่ตระหนักถึงข้อจำกัดของกำลังทหารในการรับมือกับอิทธิพลของชาติมหาอำนาจตะวันตก

การเปิดประเทศติดต่อกับนานาชาติอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยา กลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยมีชาวต่างชาติจำนวนมากหลั่งไหล เข้ามาจากหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ และวัตถุประสงค์ ซึ่งนับเป็นความท้าทายต่อการบริหารจัดการและการประสานผลประโยชน์ระหว่างรัฐกับกลุ่มคนเหล่านี้ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวอย่างชาญฉลาด ผ่านการดำเนินวิเทศไมตรีทางการทูตที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนตามบริบทของสถานการณ์อย่างเหมาะสม แม้ในบางครั้งจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนจารีต ประเพณีบางประการ เช่น การปรับระเบียบพิธีการเข้าเฝ้าของคณะทูตฝรั่งเศสชุดเซอร์เดอโชมองต์ เมื่อ พ.ศ. 2228 นโยบายทางการทูตในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ นอกจากจะส่งเสริมเสถียรภาพและความมั่นคงของราชอาณาจักรแล้ว ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการถ่ายทอดองค์ความรู้และอารยธรรม ตะวันตกในหลายด้าน เช่น ระบบการฝึกทหารแบบใหม่ ตลอดจนศิลปะและวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งมีส่วนวางรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาชาติในเวลาต่อมา นำเสียดายที่กระแสความเจริญเหล่านี้ ไม่ได้ดำเนินต่อเนื่องในรัชกาลถัดมา หากได้รับการสืบสานอย่างจริงจัง ประเทศไทยอาจมีพัฒนาการที่ รวดเร็วยิ่งกว่านี้ในแง่ของความทันสมัยและความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมและสังคม (บุปผา ทิพย์สภาพกุล, 2566, น. 38-54)

1.3 สภาพสังคม

1.3.1 ระบบสังคม

หนึ่งในเป้าหมายหลักของการบริหารราชการแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ การควบคุมกำลังคนเพื่อใช้ในการกิจด้านการทหารและแรงงานโยธา โดยกำหนดให้ราษฎรต้องสังกัด มุลนายตามสถานภาพในระบบศักดินา สะท้อนโครงสร้างอำนาจที่แบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่าง “นาย” และ “ไพร่” โดยไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานรับใช้รัฐปีละ 6 เดือน ทั้งในฐานะไพร่หลวงที่ขึ้นตรง ต่อราชการ หรือไพร่สมที่สังกัดมูลนายระดับรองและต้องส่งส่วยแทนแรงงานตามที่กฎหมายกำหนด ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราษฎรกว่าล้านคนถูกควบคุมอย่างเข้มงวด การโยกย้ายถิ่นฐาน เพื่อประกอบอาชีพมีข้อจำกัดสูง ไพร่ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเพาะปลูก ขณะที่สิทธิในอาชีพการค้า ก็ถูกจำกัดอย่างชัดเจน การจัดสรรแรงงานและภาระหน้าที่ของไพร่สะท้อนบทบาทของชายฉกรรจ์ ในฐานะกำลังแรงงานหลักของรัฐ ทั้งในงานก่อสร้าง งานจับช้างส่งออก ตลอดจนการเก็บส่วยและภาษี เพื่อเพิ่มรายได้แก่ราชสำนัก รัฐยังได้ออกกฎหมายควบคุมการขึ้นทะเบียนไพร่อย่างละเอียด พร้อมเปิด โอกาสให้ไพร่ชำระเงินแทนแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราในยุคที่การค้าขาย

เจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้ มูลนายผู้มีฐานะมักเลือกชำระเงินแทนการส่งไพร่เพื่อเก็บรักษากำลังแรงงานไว้ใช้ในกิจการส่วนตัว

อย่างไรก็ตาม ภาระงานที่หนักหน่วงส่งผลให้ไพร่ไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับครอบครัวหรือกิจการส่วนตัวได้เต็มที่ ทำให้สตรี เด็ก และผู้สูงอายุต้องมีบทบาทสำคัญในการรองรับภาระเหล่านี้แทน เมื่อรัฐอนุญาตให้ชำระเงินแทนแรงงาน ไพร่ที่มีความชำนาญในงานฝีมือก็มักเลือกจ่ายเงินเพื่อแลกกับอิสรภาพในการใช้แรงงานเพื่อตนเอง แม้ไพร่บางกลุ่มจะสามารถสะสมทรัพย์สินได้บ้าง แต่โครงสร้างเศรษฐกิจโดยรวมยังคงถูกจำกัดโดยนโยบายการผูกขาดของรัฐ ส่งผลให้ราษฎรจำนวนไม่น้อยต้องเผชิญกับภาวะเงินฝืด ราคาตลาดตกต่ำ และหลายรายเลือกขายตนเองเป็นทาสเพื่อแลกกับความอยู่รอด ขณะที่มูลนายแม้จะมีอำนาจควบคุมไพร่ แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์อย่างเคร่งครัด โครงสร้างสังคมดังกล่าวสะท้อนระบบอำนาจแบบรวมศูนย์ที่กดทับทั้งชนชั้นปกครองและผู้ใต้ปกครองอย่างเด่นชัด (บุปผา ทิพย์สภาพกุล, 2566, น. 68-70)

1.3.2 ชีวิตความเป็นอยู่

บุปผา ทิพย์สภาพกุล (2566, น. 70-73) ได้อธิบายว่า ราษฎรจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันตามระดับชนชั้นของมูลนายกับไพร่และทาส โดยทางราชการกำหนดศักดินาไว้อย่างแน่นอน ดังนี้

1) ชนชั้นมูลนายหรือชนชั้นปกครอง

โครงสร้างสังคมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน โดยชนชั้นมูลนายมีบทบาทกำหนดระเบียบแบบแผนของรัฐ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงสถานะสูงสุดในฐานะมูลนายของราษฎรทั้งปวง พระราชวังถูกออกแบบให้มีลักษณะคล้ายเมืองขนาดเล็ก มีการคุ้มกันเข้มงวด ส่งผลให้ราษฎรไม่สามารถเข้าถึงพระองค์ได้โดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรขับเคลื่อนโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เน้นการใช้อำนาจมากกว่าการสร้าง ความผูกพัน ในขณะที่ความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติกลับดำเนินไปอย่างผ่อนคลายเป็นกว้างต่อแนวคิดและวัฒนธรรมใหม่ ๆ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะควบคุมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของพระบรมวงศานุวงศ์ไว้อย่างเข้มงวด แต่พระบรมวงศ์ฝ่ายหญิงกลับได้รับการยกย่องอย่างสูง เช่น การสถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง “กรมหลวง” สำหรับขุนนางชั้นผู้ใหญ่มีฐานะมั่งคั่งจากตำแหน่งหน้าที่ราชการ และรายได้เสริมจากการค้าสำเภาหลวง การรับของกำนัล การปล่อยเงินกู้ รวมถึงค่าเช่าที่ดิน โดยไม่ได้พึ่งพากลไกตลาดเสรี แม้จะมีฐานะมั่งคั่ง แต่ขุนนางกลับดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวัง ไม่โอ้อวด หรือแข่งขันบารมีกับราชสำนัก และหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ขัดต่อศีลธรรม ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังนิยมบริโภคสินค้าหรูหราจากต่างประเทศ และจัดสรรทรัพย์สินให้แก่บุตรหลานเพื่อความมั่นคงในอนาคต กล่าวโดยสรุป ชนชั้นมูลนายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ แม้ยังยึดโยงกับ

โครงสร้างศักดินา หากแต่เริ่มสะท้อนค่านิยมแบบชนชั้นกรรมวิธีที่ให้ความสำคัญกับความมั่งคั่งและความสุขสบายมากยิ่งขึ้น

2) ชนชั้นไพร่และทาส

ชีวิตความเป็นอยู่ของไพร่และทาสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังคงเรียบง่ายและพึ่งพิงแม่น้ำในทุกกิจวัตร บ้านเรือนสร้างจากวัสดุธรรมชาติ ยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม และมีการใช้พื้นที่ได้ถูสำหรับเก็บเรือหรือเลี้ยงสัตว์ หลายครอบครัวอาศัยอยู่บนแพเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย ราษฎรมักผลิตสิ่งของเครื่องใช้ด้วยตนเอง เน้นความสมถะและยึดหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ช่วยหล่อหลอมทัศนคติและค่านิยมให้มีความอดทน ยอมรับชะตากรรม และเชื่อมั่นในบุญกรรม การแต่งกายของราษฎรเรียบง่าย เน้นสวมเพียงผ้าแถบหรือสไบเฉียง และนิยมเคี้ยวหมาก ทั้งชายหญิง เศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าวกำลังเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเศรษฐกิจเงินตรา ไพร่บางกลุ่มเริ่มสะสมทุนจากการส่งเงินแทนแรงงานราชการ และมีการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เขตเมือง โดยเฉพาะช่างฝีมือ ซึ่งแม้ไม่ได้รับการฝึกฝนอย่างเป็นทางการ แต่สามารถผลิตงานหัตถกรรมได้อย่างประณีตจากการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ โดยรวมแล้ว ไพร่และทาสดำเนินชีวิตอย่างสงบเรียบร้อยภายใต้โครงสร้างศักดินาโดยไม่มี ความขัดแย้งรุนแรงกับชนชั้นปกครอง ความเชื่อในบุญกรรมช่วยให้ราษฎรยอมรับและปรับตัวกับสถานภาพทางสังคม ขณะที่ความขัดแย้งส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นภายในหมู่ชนชั้นนำที่ช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างกัน

1.3.3 สถานะของสตรี

แม้ว่าสถานะทางสังคมของสตรีในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยทั่วไปจะอยู่ในลำดับต่ำกว่าบุรุษ หากแต่สตรีกลับมีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัวและในกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างหลากหลาย สตรีต้องแบกรับภาระงานบ้านทุกด้าน รวมถึงการประกอบอาชีพนอกบ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานไร่นา การค้าขาย หรือการพายเรือเพื่อเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมศักดินาซึ่งมีความเข้มงวด ผู้หญิงยังต้องรับภาระหนักมากขึ้นตามลำดับ อันเนื่องมาจากจำนวนแรงงานชายที่จำกัดและภาระหน้าที่ของบุรุษที่ต้องเข้าเฝ้ารับราชการ ส่งผลให้สตรีกลายเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนชีวิตครัวเรือน แม้ในสายตาของชาวต่างชาติจะปรากฏภาพของบุรุษไทยที่ดูเสมือนเกียจคร้านและไม่ได้ช่วยเหลืองานภายในครอบครัวอย่างเต็มที่ แต่แท้จริงแล้ว เมื่อพ้นภาระราชการ บุรุษก็มักประกอบกิจกรรมอื่น ๆ อาทิ การทำสวน การซ่อมแซมบ้านเรือน ซ่อมเรือ รวมถึงรับจ้างทำงานตามรายวันเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว

ทั้งนี้ การขยายตัวของการค้าข้าวและงานช่างฝีมือในช่วงเวลาดังกล่าว ได้เปิดโอกาสให้ไพร่สามารถหาทุนทรัพย์มาส่งส่วยแทนการเข้าเฝ้ารับราชการได้สะดวกขึ้น ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ในสังคมที่เรียกว่า “ไพร่มั่งมี” ซึ่งสถานะนี้ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของสตรีค่อย ๆ ดีขึ้น สอดคล้องกับความเจริญทางเศรษฐกิจและความสะดวกในการจับจ่ายใช้สอย ด้วยบทบาทและความสำคัญในชีวิต

ครอบครัวและเศรษฐกิจนี้เอง ฝ่ายบุรุษจึงมีความหวงแหนภรรยาและบุตรสาวอย่างมาก สะท้อนผ่านบันทึกของชาวต่างชาติซึ่งมักกล่าวถึงสตรีไทยว่ามีความเรียบร้อย ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจารีต ไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุขหรือพฤติกรรมสำส่อน ทั้งนี้บิดามารดายังมีบทบาทควบคุมดูแลพฤติกรรมของบุตรสาวอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (บุปผา ทิพย์สภาพกุล, 2566, น. 73)

นอกจากนี้ อาษา ภาคอารีย์ (2561) ได้อธิบายถึงสถานะของสตรีในสมัยอยุธยา ไว้ว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมอยุธยาไม่ได้ตกต่ำหรือจำกัดอยู่เพียงกรอบของ “ช้างเท้าหลัง” ดังที่เข้าใจกัน หากแต่มีความหลากหลายและมีบทบาทสำคัญในหลายมิติของชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง สตรีชนชั้นสูงมีบทบาทในทางการปกครอง การออกรบในราชการสงคราม และเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างพระราชอาณาจักร ทั้งนี้เกิดจากการได้รับการศึกษาทั้งด้านอักษรศาสตร์ วิชาอาวุธ และพิชัยสงคราม ตลอดจนวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง นอกจากนี้ สตรีชนชั้นสูงยังมีบทบาทในทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการค้าขายทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ แม้ข้อจำกัดทางกายภาพจะไม่เปิดโอกาสให้ออกจากเขตพระราชฐานอย่างเสรี แต่สตรีเหล่านี้สามารถใช้เครือข่ายของกลุ่ม “แม่ค้าสำหรับราชสำนัก” ซึ่งเป็นสตรีสามัญทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการติดต่อค้าขายและสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อย่างอิสระ ในขณะเดียวกัน สตรีสามัญชนหรือไพร่หญิงก็มีสิทธิ์ในทรัพย์สิน และสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในครัวเรือน โดยเฉพาะในฐานะภรรยาหลวง ซึ่งมีสิทธิ์ในมรดกตามกฎหมาย ส่วนในกรณีการหย่าร้าง ก็สามารถดำเนินการได้โดยเปิดเผยและเป็นที่รับรู้ของสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและเสรีภาพในชีวิตสมรสของสตรี นอกจากนี้ สตรีที่เลือกเส้นทางชีวิตในสมณเพศ เช่น แม่ชี ยังได้รับสถานะพิเศษที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือเสียภาษีไพร่ส่วย และได้รับความเคารพในฐานะผู้ถือศีลคล้ายพระภิกษุ

1.4 การศึกษา กวีและวรรณกรรม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษาของคนไทยยังไม่ได้พัฒนาเป็นระบบโรงเรียนอย่างเป็นทางการ หากแต่เป็นการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบการฝึกฝนอาชีพ ซึ่งสืบทอดกันภายในครอบครัว วัด บ้านขุนนาง รวมถึงในเขตพระราชวัง ต่อมาเมื่อชาวต่างชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายและเผยแผ่วัฒนธรรมในสยาม ได้มีการจัดตั้งสถานศึกษาในบริเวณวัดคริสต์ศาสนา อย่างไรก็ตามคนไทยในช่วงเวลานั้นยังไม่สามารถเข้ารับการศึกษานี้ในโรงเรียนดังกล่าวได้ เนื่องจากภาระหน้าที่ตามระบบไพร่ที่ต้องสังกัดมูลนาย จึงทำให้ผู้ที่มิโอกาสเข้าศึกษาในสถานศึกษาตะวันตกจำกัดอยู่เพียงชาวต่างชาติ หรือผู้ป่วยที่คาดหวังว่าการเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์จะช่วยให้ตนพ้นจากโรคภัย เมื่อหายป่วยแล้วจึงสามารถเข้ารับการศึกษต่อไปได้

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิทยาการตะวันตก และทรงมีพระราชประสงค์จะนำความรู้ความก้าวหน้าดังกล่าวมาใช้พัฒนาประเทศ จึงโปรดให้ส่งนักเรียนไทยเดินทางไปศึกษาต่างประเทศร่วมกับคณะราชทูต อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่านักเรียนเหล่านั้นได้กลับมาเพื่อใช้ความรู้สร้างคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยตรง แต่ปรากฏว่ามีชาวต่างชาติซึ่งเข้ามารับราชการในราชสำนัก ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น การต่อเรือและการก่อสร้าง ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทางเทคโนโลยีของสยามในช่วงเวลาดังกล่าว

นอกจากนี้ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังได้รับการยกย่องให้เป็น “ยุคทองแห่งวรรณกรรม” ของกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏชื่อกวีผู้มผลงานโดดเด่นหลายท่าน อาทิ พระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ และขุนเทพกวี อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่มีการประพันธ์วรรณกรรมสำคัญของชาติหลายเรื่อง เช่น จินตามณี, สมุทรโฆษคำฉันท์ และกำสรวลศรีปราชญ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางสติปัญญาและศิลปวรรณกรรมในยุคนั้นอย่างชัดเจน (บุปผา ทิพย์สถาพกุล, 2566, น. 89-95)

จากการสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบว่าปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในยุคนั้น ล้วนมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมความคิดและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม รวมถึงสถานภาพและบทบาทของตัวละคร มีความหลากหลายและทรงอิทธิพลในหลายมิติของชีวิต นับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดและพื้นฐานในการวิเคราะห์ลักษณะการสร้างตัวตนและความสัมพันธ์ระหว่างเพศในนวนิยายเรื่องดังกล่าวได้อย่างมีระบบ ช่วยให้การศึกษาวิเคราะห์เพศภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง มีความลุ่มลึกและสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยอยุธยา

ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในสมัยอยุธยา เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจภาพสะท้อนทางสังคมในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง รวมถึงเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะและเพศวิถีในงานวรรณกรรม โดยเนื้อหาของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสังเคราะห์ได้ ดังนี้

วรจกณา นิพัทธ์สุขกิจ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การผสมผสานวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยา : ผลจากความเป็นเมืองการค้าของกรุงศรีอยุธยา จากการศึกษพบว่า ผลจากบทบาทของกรุงศรีอยุธยาในฐานะศูนย์กลางการค้า ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนภายในเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลง และก่อให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ผ่านกระบวนการผสมผสานและปรับปรุงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอาจนิยามได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมเมืองที่มีลักษณะแตกต่างจากวัฒนธรรมของหัวเมืองอื่น ๆ ในอาณาจักรเดียวกัน จากหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์พบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางวิวัฒนาการดังกล่าวเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้ การหลั่งไหลเข้ามาของพ่อค้าชาวต่างชาติได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในราชธานีอย่างมีนัยสำคัญ ความเฟื่องฟูของแหล่งบันเทิง อาทิ บ่อนการพนัน และสำนักหญิงโสเภณี ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อรองรับความต้องการของชาวต่างชาติที่เข้ามาในเมืองการค้าแห่งนี้ ปรากฏการณ์ของสังคมเมืองดังกล่าว ยังคงดำรงอยู่ต่อไปแม้ในช่วงเวลาการเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2300 และได้รับการถ่ายทอดสืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังการสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานีและศูนย์กลางทางการค้าแห่งใหม่

นอกจากนี้ พัทธพรธนะ เสือคง (2553) ได้ศึกษาเรื่อง วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึง พ.ศ. 2310 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อวิถีชีวิตและเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยามีลักษณะความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนผ่านโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งแยกตามฐานานุรูปและบริบทของสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ โดยสามารถจำแนกลักษณะความสัมพันธ์ออกเป็นสองมิติหลัก ได้แก่ ความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง และความสัมพันธ์ในแนวราบ

ความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความสถานภาพทางสังคมแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์หรือมูลนายในระดับสูงกับไพร่ซึ่งอยู่ในฐานะผู้ใต้บังคับบัญชา ลักษณะความสัมพันธ์นี้มีมิติของอำนาจเป็นแกนกลาง โดยสถาบันกษัตริย์ต้องพึ่งพาไพร่ในฐานะกำลังแรงงานและฐานอำนาจทางการเมือง ทั้งในการเกษตรกรรมและกิจการอื่น ๆ ที่สร้างผลประโยชน์แก่ราชสำนัก การควบคุมไพร่จำนวนมากจำเป็นต้องอาศัยระบบอุปถัมภ์และลำดับขั้นที่แน่นแฟ้น สถาบันกษัตริย์ได้รับการเทิดทูนสูงสุดผ่านพิธีกรรมและราชพิธีที่มีลักษณะลึกลับและศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะเดียวกับเทพเทวดา เพื่อเสริมสร้างสถานะอันมั่นคงของพระมหากษัตริย์ในสายตาของราษฎร ส่งผลให้ไพร่มีความยำเกรงต่อองค์กษัตริย์อย่างฝังรากลึก ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่และมูลนายกลับมีความใกล้ชิดแน่นแฟ้นมากขึ้น ภายใต้ระบบไพร่ที่เปิดโอกาสให้มูลนายมีบทบาทในการอุปถัมภ์และดูแลไพร่ในสังกัด ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการดำรงชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวได้กลายเป็นช่องทางให้เกิดการเอื้อผลประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างมูลนายและไพร่ จนนำไปสู่การเบียดบังผลประโยชน์ของไพร่และปรากฏปัญหาการทุจริตในระบบราชการ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในโครงสร้างสังคมอยุธยา

ในอีกมิติหนึ่ง ความสัมพันธ์ในแนวราบ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความสถานภาพทางสังคมใกล้เคียงกัน ก็เป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอยุธยา โดยมีราชสำนักเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมสาธารณะ โดยเฉพาะการจัดพระราชพิธีและประเพณีสำคัญต่าง ๆ พิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้เพียงแต่สะท้อนบทบาทของราชสำนักในฐานะศูนย์กลางของอำนาจและศรัทธาเท่านั้น

หากยังเป็นเวทีของการรวมตัวกันของประชาชนซึ่งมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป เช่น บางคนมุ่งหวังผลบุญทางศาสนา บางคนเชื่อว่าการมีส่วนร่วมในพิธีจะส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร เนื่องจากในทัศนะของคนอยุธยา พระมหากษัตริย์เป็นดั่งศูนย์รวมของจักรวาล เป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือลมฟ้าอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ และโชคชะตาของบ้านเมือง นอกจากการพบปะกันผ่านกิจกรรมทางศาสนาและราชพิธีแล้ว ความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันยังปรากฏในพื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น วัดและตลาด ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญในการสร้างปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนข่าวสาร สร้างเครือข่ายทางสังคม และหล่อหลอมวัฒนธรรมของชาวเมืองอยุธยา อันสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมที่มีทั้งมิติของอำนาจ การอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างซับซ้อนและหลากหลาย

ในบริบทของความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สังคมอยุธยาสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศอย่างชัดเจนผ่านบทบัญญัติทางกฎหมาย ซึ่งเน้นย้ำสถานะที่ต่ำต้อยของสตรีเมื่อเทียบกับบุรุษ บทลงโทษต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารทางกฎหมายจำนวนมาก มักนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงในฐานะผู้ถูกระงับและด้อยคุณค่าทางสังคม ในความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา แม้ว่าผู้ชายในสมัยอยุธยาจะมีอำนาจเหนือกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่สามารถระงับข้อขัดแย้งระหว่างภรรยาหลวงกับภรรยาน้อย รวมไปถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงคู่สาวได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดลำดับสถานภาพของภรรยาตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จึงอาจเป็นเพียงข้อตกลงในเชิงกฎหมายที่แสดงให้เห็นว่าสังคมอยุธยายอมรับรูปแบบครอบครัวที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคนได้ อย่างไรก็ตาม การวิวาทและการแย่งชิงในเชิงคู่สาวที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าข้อตกลงดังกล่าวไม่ได้สามารถนำไปปฏิบัติได้โดยทั่วไป หากจำกัดอยู่เพียงในหมู่ชนชั้นปกครองหรือกลุ่มมูลนายผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงเท่านั้น สำหรับไพร่หรือชาวเมืองทั่วไป การมีภรรยาหลายคนเป็นภาวะที่เกินกำลังทั้งในด้านทรัพยากรและการเลี้ยงดู ดังนั้น ครอบครัวในสังคมอยุธยาของสามัญชนจึงมักดำรงอยู่ในรูปแบบของครอบครัวเดี่ยว ซึ่งยึดถืออุดมการณ์ “ผัวเดียวเมียเดียว” โดยเน้นการเกื้อกูลกันภายในครัวเรือน รวมถึงการแสดงความกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่และเครือญาติเป็นสำคัญ

จากความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศในบทบัญญัติทางกฎหมาย สอดคล้องกับ รัชชชัย ภูหลวง (2560) ซึ่งได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างผัวเมีย : กรณีศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง ในพระไอยการลักษณะผัวเมีย จากการศึกษาพบว่า พระไอยการลักษณะผัวเมียถือเป็นบทกฎหมายสำคัญที่ถูกรวมอยู่ใน กฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเนื้อหาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา โดยครอบคลุมตั้งแต่การสมรส การอยู่กินร่วมกัน การหย่าร้าง ตลอดจนการแบ่งทรัพย์สินภายหลังการเลิกรา นอกจากนี้ยังบัญญัติบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการผิดผัวผิดเมีย การล่วงละเมิดทางเพศต่อสตรีและเด็ก ตลอดจนเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการครองคู่ภายใต้กรอบของกฎหมายแผ่นดิน บทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้สะท้อนเพียงแค่กรอบ

ข้อกฎหมายในระดับปัจเจก หากแต่เผยให้เห็นถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจ ในยุคนั้นอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยืนยันบทบาทของผู้ชายในฐานะผู้ทรงอำนาจตามกฎหมาย ซึ่งสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ โดยให้คุณค่าต่อผู้ชายในฐานะผู้นำ ครอบงำและผิวเดียว หลายเมียอย่างถูกต้องตามครรลองกฎหมาย ขณะเดียวกันกลับสร้างข้อจำกัดต่อผู้หญิงทั้ง ในทางกฎหมายและวาทกรรมทางสังคม

ภายใต้กรอบความเชื่อที่สะท้อนออกมาผ่านกฎหมายดังกล่าว ผู้หญิงมักถูกมองว่ามีสถานะด้อยกว่าชาย ทั้งในเชิงเหตุผล ความสามารถ และบทบาททางสังคม ความเชื่อที่ว่าผู้หญิงขาดเหตุผล มีอารมณ์เหนือเหตุผล ไม่เหมาะสมกับบทบาทผู้นำ ได้นำไปสู่การกีดกันบทบาทสาธารณะของผู้หญิง และผลักดันให้ผู้หญิงจำกดอยู่ในพื้นที่ของครอบครัว ในฐานะผู้ดูแลเด็ก คนชรา และสมาชิกในบ้าน ในขณะที่ผู้ชายได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ทำงานนอกบ้าน ผู้นำครอบครัว และเป็นผู้กล้า ดังนั้น การศึกษากฎหมายพระไอยการลักษณะผิวเมีย จึงไม่ใช่เพียงการทำความเข้าใจโครงสร้างกฎหมาย ในสมัยโบราณเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเปิดเผยพลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในบริบทของสังคมกรุงศรีอยุธยาอย่างชัดเจน ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวยังถือเป็นรากฐานสำคัญที่ส่งต่อมายังกฎหมายไทยสมัยใหม่ ซึ่งยังคงปรากฏอิทธิพลในแง่มุมต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมและวัฒนธรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบว่าองค์ความรู้ด้านโครงสร้างทางสังคม ระบบชนชั้น การเมืองการปกครอง บทบาทของศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทของเพศชายและเพศหญิง ล้วนมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจในโลกทัศน์ของผู้คนในยุคนั้น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการถ่ายทอดเรื่องราวในงานวรรณกรรมประเภทอิงประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ที่ดำเนินเรื่องในบริบทของสังคมอยุธยา การศึกษาและวิเคราะห์งานวรรณกรรมภายใต้กรอบแนวคิดด้านเพศภาวะ และเพศวิถี จึงจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมด้วย เพื่อให้สามารถตีความตัวละครและเนื้อหาของเรื่องได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ การอ้างอิงข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยอยุธยา ยังช่วยเสริมสร้างมิติทางวิชาการให้แก่การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม ในมิติสังคม วัฒนธรรม และเพศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

1. ข้อมูลทั่วไป

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ผลงานของรอมแพง ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2552 นับเป็นนวนิยายร่วมสมัยที่ได้รับความนิยมอย่างมากเรื่องหนึ่ง โดยใช้เวลาเดินทางข้ามเวลาของตัวละครเอกเป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง เนื้อหาเล่าถึง “เกศสุรางค์” หญิงสาวในยุคปัจจุบันที่ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์จนเสียชีวิต และดวงวิญญาณของเธอได้ย้อนกลับไปอยู่ในร่างของ “การะเกด” หญิงสาวชนชั้นสูงในสมัยอยุธยา การย้อนเวลาดังกล่าวทำให้เกศสุรางค์ได้พบปะกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ รวมทั้งได้เข้าไปมีส่วนรับรู้เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2225 ต่อมานวนิยายเรื่องนี้ได้รับการนำมาดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 HD จนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดกระแสที่เรียกกันว่า “ปรากฏการณ์บุพเพสันนิวาส” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น (พัชร จันทร์ทอง, 2562, น. 69)

2. เรื่องย่อ

บุพเพสันนิวาส เป็นเรื่องราวของ เกศสุรางค์ หญิงสาววัย 25 ปี ผู้มีความเฉลียวฉลาด มั่นใจในตนเอง และมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ วันหนึ่งเธอประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ส่งผลให้ดวงวิญญาณเดินทางข้ามมิติกาลเวลาจากยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2554 ย้อนกลับไปยังสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราว พ.ศ. 2225 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยสยามกำลังมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝรั่งเศส วิญญาณของเกศสุรางค์ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในร่างของ การะเกด หญิงสาวชนชั้นสูงผู้เป็นคู่หมั้นของ หมื่นสุนทรเทวา หรือขุนศรีวิสารวาจา และเสียชีวิตลงจากมณฑกษณะกาลี่ การที่เกศสุรางค์ต้องมาใช้ชีวิตอยู่ในร่างของการะเกด ทำให้เธอต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยอยุธยา ซึ่งมีความแตกต่างจากสังคมที่เธอเคยอาศัยอยู่เป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่เธอเคยศึกษาในมหาวิทยาลัยกลับกลายเป็นสิ่งที่ช่วยให้เธอเข้าใจเหตุการณ์ บุคคล และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นตรงหน้า เพราะหลายสิ่งที่คุณเคยเรียนรู้จากตำราได้กลายมาเป็นประสบการณ์ที่คุณได้สัมผัสด้วยตนเอง

ตลอดการดำเนินเรื่อง เกศสุรางค์ได้พบกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาหลายคน ได้แก่ ออกญาโหราธิบดี โภชาธิบดีเหล็ก โภชาธิบดีปาน เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน ท้าวทองกีบม้า หรือมารี ก็มาร์ เดอ ปีนา และศรีปราชญ์ เป็นต้น การได้อยู่ท่ามกลางบุคคลและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่คุณเคยศึกษา ทำให้เกศสุรางค์เกิดทั้งความตื่นเต้น ความภาคภูมิใจ และความรู้สึกรักในความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น

นอกจากการเรียนรู้วิถีชีวิตและสภาพบ้านเมืองในอดีตแล้ว เกศสุรางค์ยังนำความรู้จากโลกปัจจุบันมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และใช้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอนาคตเพื่อ

ช่วยเหลือและให้คำแนะนำแก่หมื่นสุนทรเทวาในสถานการณ์ต่าง ๆ ความรู้และบุคลิกที่แตกต่างของเธอทำให้คนรอบข้างเกิดความประหลาดใจอยู่เสมอ และทำให้ภาพของ “การะเกด” ในสายตาของผู้คนค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากเดิม

ในช่วงแรก ความสัมพันธ์ระหว่างเกศสุรางค์ในร่างการะเกดกับหมื่นสุนทรเทวาเต็มไปด้วยความไม่เข้าใจ เนื่องจากหมื่นสุนทรเทวายังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับนิสัยและพฤติกรรมของการะเกดคนเดิมอยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อเขาได้ใช้ชีวิตใกล้ชิดกับเกศสุรางค์มากขึ้น ก็เริ่มมองเห็นความแตกต่างทั้งในด้านความคิด พฤติกรรม และจิตใจ จนความสัมพันธ์ของทั้งคู่ค่อย ๆ เปลี่ยนจากความระแวงและไม่พอใจไปสู่ความเข้าใจ ความผูกพัน และความรักที่มั่นคง

ในขณะเดียวกัน เกศสุรางค์ยังได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส และเหตุการณ์ทางการเมืองที่ค่อย ๆ ทวีความตึงเครียดมากขึ้น ขุนศรีวิสารวาจา มีบทบาทในฐานะตรีทูตของสยาม และเป็นหนึ่งในบุคคลที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสพร้อมคณะทูตของเซอร์วาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ใน พ.ศ. 2228 เมื่อขุนศรีวิสารวาจาเดินทางกลับจากฝรั่งเศส ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับเกศสุรางค์ยิ่งแน่นแฟ้นขึ้น และทั้งคู่ได้หมั้นหมายกันตามคำมั่นสัญญาของผู้ใหญ่

ท่ามกลางความรักที่กำลังดำเนินไปอย่างราบรื่น สถานการณ์ทางการเมืองกลับเริ่มรุนแรงขึ้น เกศสุรางค์จึงได้เข้าไปมีส่วนรับรู้เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางอำนาจและศึกชิงบัลลังก์ ในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้เธอได้เห็นประวัติศาสตร์ที่เคยรับรู้ผ่านตำรากลายเป็นเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นต่อหน้า และต้องเรียนรู้ว่าถึงแม้เธอจะรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งที่ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ได้ตามความต้องการ ท้ายที่สุด เกศสุรางค์และหมื่นสุนทรเทวาได้แต่งงานและใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ทั้งสองมีบุตรธิดารวม 4 คน ได้แก่ เรื่อง ริด แก้ว และปราง และครองรักกันด้วยความรักและความผูกพันอย่างมีความสุข

3. ปรากฏการณ์ “บุพเพสันนิวาส”

พัชรี จันทรทอง (2562) ได้จำแนกปรากฏการณ์ “บุพเพสันนิวาส” ที่เป็นกระแสโด่งดังไว้ดังนี้

3.1 ด้านการใช้ภาษา ภายหลังละครเรื่อง บุพเพสันนิวาส เริ่มออกอากาศและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว พบว่าผู้ชมจำนวนหนึ่งนำถ้อยคำและรูปแบบภาษาที่ปรากฏในละครมาใช้ในการสนทนาในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้คำว่า “ออเจ้า” เป็นคำสรรพนามเรียกบุคคลที่สอง รวมถึงการนำคำศัพท์ภาษาไทยโบราณที่ใช้ในสมัยอยุธยากลับมาใช้กันอย่างแพร่หลายมากขึ้น กระแสของละครจึงมีส่วนทำให้ภาษาโบราณซึ่งไม่ค่อยปรากฏในการสื่อสารทั่วไปกลับมาเป็นที่สนใจของคนร่วมสมัย

3.2 ด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากเนื้อเรื่องของ บุพเพสันนิวาส ดำเนินอยู่ในบริบทของ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2225 ภาพที่ปรากฏในละคร จึงนำเสนอความงดงามและความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมสมัยอยุธยา ทั้งด้านสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และวิถีอาหาร โดยเฉพาะวัดไชยวัฒนาราม ซึ่งถูกใช้เป็นฉากสำคัญของเรื่องในหลายตอน ความนิยมของละครส่งผลให้ผู้ชมจำนวนมากเดินทางไปท่องเที่ยวตามสถานที่ที่ปรากฏในเรื่อง พร้อมทั้งแต่งกายด้วยชุดไทยเพื่อถ่ายภาพและสัมผัสบรรยากาศตามรอยตัวละคร ทำให้การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และการเยี่ยมชมโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาลงกลับมาคึกคักมากยิ่งขึ้น

3.3 ด้านเศรษฐกิจ นอกจากจะส่งผลต่อการท่องเที่ยวแล้ว กระแสของละครยังมีส่วนกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการค้าขายในหลายด้าน โดยเฉพาะอาหารที่ปรากฏในเรื่อง เช่น กุ้งเผา หมูกระทะ และมะม่วงน้ำปลาหวาน ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้ชมและกลายเป็นเมนูที่ผู้บริโภคต้องการ ส่งผลให้ผู้ประกอบการจำนวนหนึ่งนำอาหารเหล่านี้มาจำหน่ายตามกระแสของละคร ขณะเดียวกัน ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการเช่าชุดไทย การจำหน่ายชุดไทย และผ้าไทยก็ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น โดยในช่วงที่ละครกำลังออกอากาศนั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกับการจัดงาน “อุ่นไอรัก คลายความหนาว ปี พ.ศ. 2560” ซึ่งมีการณรงค์ให้ประชาชนแต่งกายด้วยชุดไทยเข้าร่วมงาน เมื่อกระแสจากละครมาประกอบกับบรรยากาศของกิจกรรมดังกล่าว จึงช่วยให้การแต่งกายด้วยชุดไทยได้รับความนิยมในกลุ่มคนรุ่นใหม่มากขึ้น และทำให้การสวมชุดไทยเพื่อเดินทางท่องเที่ยวหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ถูกมองว่าเป็นเรื่องแปลกหรือทำให้ผู้สวมใส่รู้สึกขัดเขินเช่นที่ผ่านมา

3.4 ด้านวิชาการ ความนิยมของละครเรื่อง บุพเพสันนิวาส ไม่ได้ก่อให้เกิดผลเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังได้รับความสนใจจากแวดวงวิชาการอย่างกว้างขวาง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระแสของละครถูกนำมาศึกษา วิเคราะห์ และตีความผ่านมุมมองของศาสตร์หลายสาขา เพื่ออธิบายความหมายและผลกระทบที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ความสนใจดังกล่าวนำไปสู่การจัดเวทีเสวนาทางวิชาการหลายครั้ง โดยมีการหยิบยกประเด็นจากละครและปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องขึ้นมาถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และพัฒนาไปสู่องค์ความรู้หรือข้อถกเถียงใหม่ในวงวิชาการ

3.5 ด้านอุตสาหกรรมบันเทิง ภายหลังละครเรื่อง บุพเพสันนิวาส ออกอากาศและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากผู้ชม กระแสดังกล่าวส่งผลให้อุตสาหกรรมบันเทิง โดยเฉพาะวงการละครโทรทัศน์ไทย กลับมาคึกคักและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตได้เป็นจำนวนมาก ผู้ผลิตจึงนำความนิยมที่เกิดขึ้นมาต่อยอดในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง กระแสของ บุพเพสันนิวาส ไม่ได้สร้างผลต่อธุรกิจละครโทรทัศน์เพียงด้านเดียว แต่ยังส่งผลต่อวงการหนังสือด้วย นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของสำนักพิมพ์ Happy Banana ซึ่งเป็นต้นฉบับที่นำมาดัดแปลงเป็นละคร กลับมาได้รับความนิยมจากผู้อ่านอีกครั้ง โดยมีการตีพิมพ์เพิ่มถึง 93 ครั้ง และมียอดจำหน่ายประมาณ

ละครเรื่อง บุพเพสันนิวาส ดำเนินเรื่องในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2225-2231 ซึ่งเป็นช่วงที่สยามมีความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสอย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องไปจนถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแผ่นดินเข้าสู่รัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา อันเป็นช่วงสำคัญของประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยในระยะแรกสยามต้องการสร้างสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสเพื่อถ่วงดุลอำนาจของฮอลันดา ขณะที่ฝรั่งเศสมีเป้าหมายสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ ก่อนที่ความสัมพันธ์จะขยายไปสู่เรื่องการค้าและการเมืองในเวลาต่อมา (สมชัย อนุมานราชธน, 2563)

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สยามติดต่อกับต่างประเทศหลายแห่ง ทั้งเปอร์เซีย กอลคอนดาในอินเดีย จีน และรัฐใกล้เคียง อีกทั้งใน พ.ศ. 2205 ยังทรงอนุญาตให้บาทหลวงเยซุอิต ชาวฝรั่งเศสเข้ามาเผยแผ่ศาสนาและตั้งโรงเรียนในกรุงศรีอยุธยา โดยบาทหลวงเหล่านี้ได้ช่วยเหลือราชสำนักในด้านการช่างด้วย ต่อมา คอนสแตนติน ฟอลคอน ซึ่งเดินทางเข้ามาในสยามเมื่อ พ.ศ. 2221 ได้เข้ารับราชการ ทำหน้าที่ด้านพระคลัง การแปลภาษา และการบัญชี ก่อนจะได้รับควมไว้วางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระนารายณ์และก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญอย่างรวดเร็ว (เดวิด เค. วิทยาจ, 2556)

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสดำเนินต่อเนื่องผ่านการแลกเปลี่ยนคณะทูตหลายครั้ง คณะทูตสยามที่ถูกส่งไปฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2223 ประสบเหตุเรืออับปางและสูญหายทั้งหมด ต่อมาใน พ.ศ. 2225 ฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตมายังกรุงศรีอยุธยา โดยขณะนั้นฟอลคอนได้ขึ้นเป็น เจ้าพระยาวิชาเยนทร์และทำหน้าที่เป็นล่าม (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549 อ้างถึงใน พัทธี จันทร์ทอง, 2562) หลังจากนั้นมีการส่งคณะทูตสยามไปฝรั่งเศสอีกครั้ง และใน พ.ศ. 2228-2229 เซอร์วาลิเอร์ เดอ โชมองต์ได้นำคณะทูตฝรั่งเศสเข้ามาสยาม โดยมีความพยายามให้ สมเด็จพระนารายณ์ทรงเปลี่ยนศาสนา แต่ผลการเจรจาจบลงที่เรื่องสิทธิทางการค้าและการตั้งกำลัง ทหารบางส่วน (เดวิด เค. ้วยอาจ, 2556)

ภายหลังเซอร์วาลิเอร์ เดอ โชมองต์เดินทางกลับฝรั่งเศส สมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งคณะราชทูตสยามเดินทางไปพร้อมกัน โดยมี ออกพระวิสุทธรุณทร หรือโกษาปาน เป็นราชทูต หลวงกัลยาราชไมตรี เป็นอุปทูต และ ออกขุนศรีวิสารวาจา เป็นตรีทูต การเดินทางครั้งนี้มีความสำคัญต่อการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส และคณะทูตได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติเมื่อเดินทางถึงฝรั่งเศส (สมจัย อนุমানราชธน, 2563) ระหว่างการเดินทางยังมีบันทึกเหตุการณ์เรือ

เผชิญพายุและน้ำวน ก่อนรอดพ้นอันตรายและเดินทางต่อไปได้ (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549 อ้างถึงใน พัทธี จันทรทอง, 2562)

ในช่วง พ.ศ. 2229-2230 สยามเผชิญเหตุการณ์สำคัญหลายประการ ได้แก่ การวางแผนกบฏของกลุ่มมัทกะสัน และเหตุการณ์สังหารชาวอังกฤษที่เมืองมะริด ซึ่งสัมพันธ์กับความขัดแย้งระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ฟอลคอน และราชสำนักสยาม จนนำไปสู่การประกาศสงครามกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ และการให้ฝรั่งเศสดูแลเมืองมะริด (เดวิด เค. ้วยอาจ, 2556) ขณะเดียวกัน สมัย อนุমানราชชน (2563) อธิบายว่า การที่ฝรั่งเศสส่งกำลังทหารเข้ามาพร้อมคณะทูตในเวลาต่อมา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายเริ่มมีความซับซ้อนทางการเมืองมากขึ้น

ต่อมา ความขัดแย้งทางการเมืองภายในราชสำนักทวีความรุนแรงขึ้น โดย พระเพทราชา และหลวงสรศักดิ์ มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านฟอลคอนและอิทธิพลของฝรั่งเศส ขณะเดียวกัน สมเด็จพระนารายณ์ทรงประชวรหนัก ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติและความแตกแยกในหมู่ข้าราชการ ระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนฟอลคอนกับกองกำลังฝรั่งเศส และฝ่ายพระเพทราชา ที่ต้องการกำจัดฟอลคอนและขับไล่ฝรั่งเศสออกจากสยาม (เดวิด เค. ้วยอาจ, 2556; สมัย อนุমানราชชน, 2563)

ท้ายที่สุด พระเพทราชาได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก่อนเกิดการกำจัดผู้มีอำนาจและผู้มีสิทธิ์สืบราชบัลลังก์หลายฝ่าย รวมถึงการจับกุมและประหารฟอลคอน เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระเพทราชาจึงขึ้นครองราชย์ ขณะที่กองกำลังฝรั่งเศสถอนออกจากสยาม ภายหลังความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกจึงได้รับการปรับใหม่ ทั้งกับฮอลันดา อังกฤษ และกลุ่มบาทหลวงฝรั่งเศส (เดวิด เค. ้วยอาจ, 2556)

5. กลวิธีการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ข้ามภพเรื่อง บุพเพสันนิวาส

พัชรี จันทรทอง (2562, น. 330) ได้วิเคราะห์กลวิธีการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ข้ามภพ เรื่อง บุพเพสันนิวาส โดยอธิบายไว้ว่า ลักษณะการดำเนินเรื่องในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ให้ความสำคัญกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างมาก โดยนำเหตุการณ์และบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์มาใช้เป็นส่วนสำคัญของเนื้อเรื่อง โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของเหตุการณ์หรือสร้างตัวละครทางประวัติศาสตร์ขึ้นใหม่มากนัก จึงอาจกล่าวได้ว่า นวนิยายเรื่องนี้เป็นการนำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาถ่ายทอดใหม่ในรูปแบบของบันเทิงคดี เพื่อให้เนื้อหา มีความน่าสนใจและเข้าถึงผู้อ่านได้ง่ายยิ่งขึ้น ซึ่งอธิบายรายละเอียดการวิเคราะห์กลวิธีการเล่าเรื่องไว้ดังนี้

5.1 การเปิดเรื่อง นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส เป็นนวนิยายรักโรแมนติคที่นำเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาใช้เป็นฉากหลังของเรื่อง การย้อนเวลาของเกศสุรางค์ไม่ได้เกิดขึ้นจากเหตุผลทางการเมืองหรือการปกครอง แต่เป็นผลจากชะตาชีวิตของตัวละคร เมื่อเกศสุรางค์เสียชีวิตในภพปัจจุบัน วิญญาณของเธอจึงเดินทางไปอยู่ในร่างของการะเกด หญิงสาวในอดีตที่เพิ่งเสียชีวิตจากอำนาจของมนต์กฤษณะกาลิ การมาอยู่ในร่างของการะเกดจึงทำให้เกศสุรางค์มีหน้าที่สำคัญ คือ การทำความดีเพื่อชดเชยสิ่งที่การะเกดเคยกระทำไว้ตามคำร้องขอของวิญญาณการะเกดก่อนจากไป จากเหตุของการข้ามภพดังกล่าว การนำผู้อ่านเข้าสู่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จึงดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป เมื่อเกศสุรางค์เริ่มตระหนักว่าตนเองได้ย้อนกลับมาอยู่ในอดีต สิ่งแรกที่เราต้องการทราบคือช่วงเวลาที่ตนกำลังอาศัยอยู่ จึงสอบถามนางผินและนางแย้มเกี่ยวกับปีและยุคสมัย การถามข้อมูลดังกล่าวมีความสำคัญต่อเกศสุรางค์ เพราะช่วยให้เธอสามารถระบุช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ และเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นในเวลาต่อมา ภูมิหลังของเกศสุรางค์ที่สำเร็จการศึกษาจากคณะโบราณคดี ทำให้เธอมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยู่แล้ว เมื่อทราบว่าตนเองย้อนกลับมาอยู่ในช่วงเวลาใด เธอจึงสามารถไล่เรียงเหตุการณ์สำคัญที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งทำความเข้าใจกับบุคคล สถานการณ์ และสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ค่อนข้างรวดเร็ว การสอบถามเรื่องยุคสมัยในช่วงต้นเรื่องจึงทำหน้าที่เป็นการปูพื้นให้ผู้อ่านรับรู้บริบททางประวัติศาสตร์เบื้องต้น ก่อนที่เนื้อเรื่องจะค่อย ๆ เชื่อมโยงตัวละครเข้ากับเหตุการณ์สำคัญมากขึ้น เหตุการณ์สำคัญที่นำเกศสุรางค์เข้าสู่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน คือ การพบกับพระยาวิไชยเณทร์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งออกหลวงสุระสงคราม ที่ตลาดท่าเรือจำงวัดนางชี ทั้งสองเกิดการโต้เถียงและมีความขัดแย้งกันตั้งแต่วินาทีที่พบกัน เหตุการณ์นี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เรื่องราวของเกศสุรางค์เข้าไปเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากขึ้น เนื่องจากพระยาวิไชยเณทร์หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน เป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทอย่างมากต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเหตุการณ์หลักทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏต่อเนื่องในนวนิยายหลังจากนั้น (พัชรี จันทรทอง, 2562, น. 331-332)

5.2 การดำเนินเรื่อง การดำเนินเรื่องของนวนิยาย บุพเพสันนิวาส แม้จะมีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกิดจากจินตนาการของผู้ประพันธ์ แต่ลำดับเหตุการณ์สำคัญยังดำเนินไปตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ โดยมีเกศสุรางค์ซึ่งเป็นคนจากยุคปัจจุบันและมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์เป็นตัวเชื่อมระหว่างเรื่องแต่งกับเหตุการณ์ในอดีต เมื่อเธอทราบว่าเหตุการณ์ใดกำลังจะเกิดขึ้น จึงมักตั้งคำถามว่าสิ่งที่เคยเรียนรู้มาจะเกิดขึ้นจริงหรือไม่ บางเหตุการณ์ที่ไม่ต้องการให้เกิดขึ้น เธอก็พยายามเตือนหรือหาทางขัดขวางแต่ท้ายที่สุดเหตุการณ์ยังคงดำเนินไปตามที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ ทำให้ตัวละครค่อย ๆ เรียนรู้และยอมรับว่าเหตุการณ์บางอย่างไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในเรื่องส่วนใหญ่ถ่ายทอดผ่านบทสนทนาและการดำเนินชีวิตของตัวละครในอดีต เนื่องจากตัวละครจำนวนมากสร้างขึ้นจาก

บุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ เกศสุรางค์จึงทำหน้าที่เป็นผู้สอบถาม รับฟัง และเข้าไปร่วมอยู่ในวงสนทนาของบุคคลเหล่านั้น ทำให้เหตุการณ์เกี่ยวกับบ้านเมืองค่อย ๆ ดำเนินไปพร้อมกับชีวิตของตัวละคร นอกจากนี้ นวนิยายยังนำเสนอชีวิตส่วนตัวของบุคคลสำคัญ เช่น พระยาวิไชยเณร โดยยังคงเชื่อมโยงกับข้อมูลและเหตุการณ์ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ ลำดับเหตุการณ์ในแต่ละช่วงจึงมีความสำคัญและไม่สามารถสลับเปลี่ยนได้ตามอำเภอใจ เพราะเนื้อเรื่องเดินไปตามช่วงเวลาที่เกิดขึ้นจริง ผู้ประพันธ์จึงใช้วิธีเทียบเคียงเหตุการณ์ตามปีทางประวัติศาสตร์ แล้วสอดแทรกเรื่องแต่งและจินตนาการเข้าไปเพื่อสร้างความสนุกและความน่าสนใจ นวนิยายเรื่องนี้จึงให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับความเป็นบันเทิง โดยยังคงลักษณะของงานนวนิยาย ไม่ใช่งานสารคดีทางประวัติศาสตร์ (พัชร จันทร์ทอง, 2562, น. 332-334)

5.3 ฉาก ฉากหลักของนวนิยาย บุพเพสันนิวาส อยู่ในกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้ประพันธ์จึงให้ความสำคัญกับการบรรยายสถานที่และบรรยากาศในอดีต โดยเลือกใช้สถานที่ที่มีอยู่จริงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และอ้างอิงตำแหน่งที่ตั้งจากแผนที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น การกำหนดฉากในลักษณะดังกล่าวทำให้การเดินทางของตัวละครไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น ตลาดและพื้นที่สำคัญในกรุงศรีอยุธยา มีความต่อเนื่องและสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพสภาพบ้านเมืองและบรรยากาศของสังคมในอดีตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงนับเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งที่ช่วยเพิ่มความน่าสนใจให้กับนวนิยายเรื่องนี้ (พัชร จันทร์ทอง, 2562, น. 334)

5.4 บทสนทนา ในนวนิยาย บุพเพสันนิวาส มีความสนุกและน่าสนใจ เนื่องจากเกศสุรางค์เป็นตัวละครจากยุคปัจจุบัน จึงมีการใช้คำศัพท์และมุขสมัยใหม่แทรกอยู่ในการพูดช่วงแรก แต่เมื่อเธอใช้ชีวิตในอดีตนานขึ้น ภาษาที่ใช้ก็ปรับให้สอดคล้องกับผู้คนและยุคสมัยมากขึ้น นอกจากสร้างสีสันให้เรื่องแล้ว บทสนทนายังมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเกศสุรางค์มักเป็นผู้ตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมือง เพราะต้องการตรวจสอบว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเป็นไปตามที่ตนเคยศึกษามาหรือไม่ ขณะที่ตัวละครในอดีตซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น ขุนศรีวิสารวาจาและพระโหราธิบดี ทำหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ส่วนบทสนทนาของบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น พระยาวิไชยเณรและตองกิมาร์ จะเชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของตัวละครพร้อมถ่ายทอดความคิด ทศนคติ และความต้องการของแต่ละคน ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง (พัชร จันทร์ทอง, 2562, น. 334-335)

5.5 ตัวละคร นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ใช้ทั้งตัวละครที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นจากจินตนาการและตัวละครที่อ้างอิงจากบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ การสร้างตัวละครประเภทหลังเริ่มจากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก่อน แล้วจึงกำหนดลักษณะนิสัยให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร จากนั้นจึงเสริมเหตุการณ์และเหตุผลในการกระทำของตัวละคร เพื่อให้ตัวละครมี

ความเป็นมนุษย์มากขึ้น และไม่ถูกมองเพียงด้านเดียวว่าเป็นคนดีหรือคนเลว ขณะเดียวกัน เส้นทางชีวิตของตัวละครที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ยังต้องดำเนินไปตามเหตุการณ์ที่มีหลักฐานรองรับ เช่น ใน พ.ศ. 2228 เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งคณะทูตไปฝรั่งเศส ขุนศรีวิสารวาจาซึ่งเป็นหนึ่งในตรีทูตก็ต้องมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเดินทางครั้งนั้นด้วย เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับเหตุการณ์ที่นวนิยายกำลังดำเนินเรื่องอยู่ อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่ บุพเพสันนิวาส เป็นงานบันเทิงคดี ผู้ประพันธ์จึงมีการปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดบางส่วนเพื่อให้เรื่องมีความน่าสนใจมากขึ้น จึงอาจมีบางประเด็นที่ไม่ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด เช่น การกำหนดให้พระโหราธิบดีเป็นบิดาของศรีปราชญ์และขุนศรีวิสารวาจา ทั้งที่ตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ บุคคลทั้งสองไม่ได้เป็นบุตรของพระโหราธิบดีโดยตรง (พัชรี จันทรทอง, 2562, น. 335-336)

5.6 การปิดเรื่อง ช่วงท้ายของนวนิยาย บุพเพสันนิวาส นำเสนอชีวิตหลังการแต่งงานของเกศสุรางค์กับขุนศรีวิสารวาจา ขณะเดียวกัน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ใช้เป็นจุดปิดของเรื่องคือช่วงเปลี่ยนแผ่นดินจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเกิดความวุ่นวายทางการเมืองหลายประการ ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดเหตุการณ์เหล่านี้ด้วยการเล่าเรียงตามลำดับเวลา ควบคู่ไปกับการนำเสนอฉากสำคัญทางประวัติศาสตร์ หนึ่งในฉากสำคัญคือเหตุการณ์ที่พระยาวิไชยณรงค์ถูกฝ่ายพระเพทราชาลอบทำร้าย ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นเหตุการณ์ที่น่าสลดใจ อย่างไรก็ตาม ในนวนิยายมีการเพิ่มเติมรายละเอียดให้พระยาวิไชยณรงค์ได้พบกับตองกิมาร์ก่อนเสียชีวิต ฉากดังกล่าวช่วยให้เรื่องมีความเป็นบันเทิงคดีมากขึ้น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้อ่านเห็นเหตุผลของฝ่ายพระเพทราชา และเห็นการสำนึกผิดของพระยาวิไชยณรงค์ที่เคยทะเยอทะยานในอำนาจ และมีส่วนสนับสนุนฝ่ายฝรั่งเศสในการแสวงหาแนวทางให้อยูธยาอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส (พัชรี จันทรทอง, 2562, น. 336)

6. บทวิจารณ์หนังสือนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส

Dek-D Team (2561) จากเว็บ dek-d.com ได้วิจารณ์นวนิยาย บุพเพสันนิวาส ไว้ว่า บุพเพสันนิวาส เป็นนวนิยายที่ได้รับ รางวัลหนังสือดีเด่นจากเวที SEVEN BOOK AWARDS ในปี พ.ศ. 2553 เนื้อเรื่องกล่าวถึง เกศสุรางค์ นักโบราณคดีสาวที่ได้ย้อนเวลากลับไปยังสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเข้าไปอยู่ในร่างของ แม่หญิงการะเกด หญิงสาวผู้มีนิสัยดุนและโหดร้าย การเดินทางสู่อดีตครั้งนี้ทำให้เกศสุรางค์ต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่แตกต่างจากชีวิตในยุคของตนเอง และได้พบกับบุคคลหลายคนที่สร้างความประหลาดใจให้แก่เธอ โดยเฉพาะ หมื่นสุนทรเทวา ชายหนุ่มผู้มีบุคลิกสุขุมและเย็นชา ซึ่งต่อมากลายเป็นบุคคลสำคัญในชีวิตของเธอ นวนิยายเรื่องนี้มีลักษณะเด่นตรงที่เป็นงานพีเรียดย้อนยุคที่ดำเนินเรื่องอย่างสนุกและไม่เคร่งเครียดจนเกินไป ขณะเดียวกันก็สอดแทรกความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม และวิถีชีวิตในสมัยอยุธยาไว้ตลอดการดำเนินเรื่อง จึงทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินและความรู้ทางประวัติศาสตร์ควบคู่กันไป ดังนี้

6.1 บุพเพสันนิวาส นิยายรักว่าด้วยเรื่องของกฎแห่งกรรม

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส นำเสนอแนวคิดเรื่อง กฎแห่งกรรม เป็นประเด็นสำคัญที่ปรากฏต่อเนื่องตลอดทั้งเรื่อง โดยแสดงให้เห็นว่าการกระทำของแต่ละบุคคลย่อมส่งผลย้อนกลับมายังผู้กระทำ ไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลร้าย แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนผ่านตัวละคร การเกิด หญิงสาวที่มีนิสัยเอาแต่ใจ โหดร้าย และมักคำนึงถึงความต้องการของตนเองมากกว่าความรู้สึกหรือความเดือดร้อนของผู้อื่น

พฤติกรรมของการเกิดสะท้อนให้เห็นความรุนแรงทั้งทางวาจาและการกระทำ โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อบ่าวคนสนิททั้งสองที่มักถูกเธอสั่งการอย่างรุนแรงและทำร้ายร่างกายอยู่เสมอ นอกจากนี้ ความโหดร้ายของการเกิดยังทวีความรุนแรงถึงขั้นสั่งให้ผู้อื่นกระทำการที่อาจนำไปสู่การเสียชีวิตของบุคคลอื่น การกระทำเหล่านี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่นวนิยายนำมาใช้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลที่ผู้กระทำต้องได้รับในภายหลัง และทำให้แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมกลายเป็นหนึ่งในสาระสำคัญของเรื่อง

ผลจากการกระทำของการเกิดได้ย้อนกลับมาส่งผลต่อตัวเธอในเวลาไม่นาน และทำให้เธอได้ตระหนักถึงความรุนแรงและความโหดร้ายที่ตนเคยกระทำต่อผู้อื่น ลักษณะดังกล่าวแตกต่างอย่างชัดเจนกับ เกศสุรางค์ หญิงสาวจากโลกปัจจุบันซึ่งมีบุคลิกคล้ายคลึงกับการเกิด แต่มีพื้นฐานทางจิตใจที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่าง เกศสุรางค์เป็นผู้มีจิตใจดี มีเมตตา และคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นมากกว่า

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดทั้งเรื่อง จะเห็นได้ว่า นวนิยายต้องการนำเสนอแนวคิดว่า ทุกการกระทำย่อมนำไปสู่ผลที่ตามมา ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม แม้กระทั่งการคิดร้ายต่อผู้อื่นก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้าม ตัวละคร เกศสุรางค์ ถูกนำเสนอให้เป็นแบบอย่างของผู้ที่มีจิตใจดี ไม่คิดมุ่งร้ายต่อผู้อื่น และพร้อมให้ความช่วยเหลือผู้ที่อยู่รอบตัวอยู่เสมอ แนวคิดดังกล่าวจึงเน้นให้เห็นว่า การเริ่มต้นจากความคิดที่ดีและการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเมตตา ย่อมนำมาซึ่งความสุขและความสงบทางใจของตนเองด้วย

6.2 “เกศสุรางค์” สะท้อนให้เห็นภาพของหญิงไทยในมุมที่แตกต่าง

ตัวละคร เกศสุรางค์ นำเสนอภาพของผู้หญิงที่แตกต่างจากแบบแผนของสตรีในสังคมอดีตอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องบุคลิกและการวางตัว ซึ่งผู้หญิงในสมัยก่อนมักถูกคาดหวังให้มีกิริยาสุภาพ อ่อนโยน สำนวน และแสดงออกอย่างเหมาะสมตามชนบ แม้จะไม่ได้เคร่งครัดถึงขั้นต้องเรียบร้อยอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังมีแบบแผนทางมารยาทที่ทำให้ลักษณะของสตรีในยุคนั้นแตกต่างจากผู้หญิงไทยในสังคมปัจจุบัน ขณะที่เกศสุรางค์กลับมีบุคลิกตรงไปตรงมา กล้าคิด กล้าพูด กล้าตัดสินใจ และพร้อมเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยความเด็ดเดี่ยว แม้ในบางครั้งจะมีความหวาดกลัวอยู่ภายใน แต่เธอก็มักพยายามไม่แสดงความอ่อนแอออกมาให้ผู้อื่นเห็น

นอกจากบุคลิกที่แตกต่างแล้ว ความรู้และความสามารถของเกศสุรางค์ ยังเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ทำให้เธอโดดเด่นกว่าสตรีในสังคมอยุธยาที่นวนิยายถ่ายทอดไว้ เนื่องจากในสังคมดังกล่าว ผู้ชายมีบทบาทเป็นผู้นำและมีโอกาสเข้าถึงการศึกษา ตลอดจนมีบทบาทในกิจการบ้านเมืองมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายที่มีความรู้ ความสามารถ หรือได้รับการศึกษาจึงมักได้รับการยอมรับและมีบทบาททางสังคมเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกศสุรางค์ซึ่งเป็นหญิงสาวจากโลกปัจจุบันและมีพื้นฐานการศึกษาที่แตกต่างจากหญิงในยุคนั้น แสดงความรู้หรือความสามารถในด้านต่าง ๆ จึงมักสร้างความประหลาดใจและได้รับความสนใจจากบุคคลรอบข้างอยู่เสมอ ลักษณะดังกล่าวทำให้เกศสุรางค์เป็นตัวละครหญิงที่มีความโดดเด่นทั้งในด้านความคิด บุคลิก และศักยภาพ เมื่อเปรียบเทียบกับภาพความเป็นหญิงตามแบบแผนของสังคมในยุคนั้น

6.3 หมื่นสุนทรเทวา ชายผู้มั่นในสัจจะและรักเดียว

ในบริบทของสังคมสมัยอยุธยา การที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคนไม่ได้ถือเป็นเรื่องผิดปกติ โดยเฉพาะในกลุ่มชายที่มีฐานะหรือชนชั้นสูง ซึ่งการมีภรรยาและบุตรจำนวนมากอาจถูกมองว่าเป็นเครื่องแสดงฐานะ ฐานะ และความสามารถในการอุปถัมภ์ครอบครัว ขณะที่การครองคู่แบบผัวเดียวเมียเดียวมักพบได้มากในกลุ่มสามัญชน ด้วยเหตุนี้ ลักษณะของ หมื่นสุนทรเทวา หรือขุนศรีวิสารวาจา ที่เลือกมีคู่ครองเพียงคนเดียวจึงถือว่าแตกต่างจากค่านิยมที่พบได้ทั่วไปในสังคมขณะนั้น

เมื่อหมื่นสุนทรเทวาได้รู้จักและเข้าใจตัวตนของ การะเกด ซึ่งมีเกศสุรางค์อยู่ในร่างมากขึ้น เขาค่อย ๆ มองเห็นความดี ความจริงใจ และความแตกต่างของนางจากการะเกดคนเดิม จนนำไปสู่ความรักที่มั่นคงและความผูกพันที่มีต่อเธอเพียงผู้เดียว แม้ในช่วงแรกความสัมพันธ์จะเต็มไปด้วยความไม่เข้าใจและเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความสับสน แต่เมื่อเขาได้เรียนรู้จิตใจของนางแล้ว ความรู้สึกที่มีต่อเธอก็พัฒนาไปสู่ความรักอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ความซื่อสัตย์ต่อคู่ครองจึงกลายเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของหมื่นสุนทรเทวา ภายหลังจากที่เขารักการะเกดในตัวตนของเกศสุรางค์ เขาไม่ได้แสดงความสนใจต่อหญิงอื่น แม้ในสังคมที่เปิดโอกาสให้ชายชนชั้นสูงสามารถมีภรรยาได้หลายคนก็ตาม ลักษณะดังกล่าวอาจดูแตกต่างจากค่านิยมในยุคนั้น แต่เมื่อพิจารณาจากมุมมองของสังคมปัจจุบันกลับสอดคล้องกับค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ ความมั่นคง และการมีคู่ครองเพียงคนเดียว

ความแตกต่างระหว่างค่านิยมของสองยุคจึงทำให้เห็นว่า รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายไม่ได้มีความหมายเหมือนเดิมตลอดเวลา สิ่งที่สังคมหนึ่งเคยมองว่าเป็นเรื่องปกติ อาจถูกมองต่างออกไปเมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกัน หลักเรื่องความเหมาะสมในความสัมพันธ์แม้จะไม่ได้ถูกกำหนดเป็นกฎหมายตัวในทุกกรณี แต่บุคคลก็สามารถเรียนรู้และตัดสินใจได้จากค่านิยมและบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับร่วมกันในแต่ละยุคสมัย

6.4 การผสมผสานความรู้ใหม่และเก่า

ตัวละคร เกศสุรางค์ แสดงให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่มีความคิดแบบสมัยใหม่ เนื่องจากเธอเติบโตมาในยุคที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและได้รับความรู้จากวิทยาการหลายด้าน เมื่อต้องย้อนกลับไปใช้ชีวิตในสังคมอยุธยา เธอจึงสามารถนำความรู้จากโลกปัจจุบันมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในขณะนั้น รวมทั้งถ่ายทอดความรู้บางประการให้คนรอบข้างได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การประดิษฐ์ทางกงชั้นใน การทำเตาสำหรับรับประทานอาหารในลักษณะ หมูกระทะ ตลอดจนการทำเครื่องกรองน้ำ เป็นต้น

เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของความรู้และเทคโนโลยีระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังทำให้ผู้อ่านตระหนักว่า สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันล้วนเกิดจากกระบวนการศึกษา ทดลอง และพัฒนาสั่งสมมาเป็นเวลานาน กว่าที่ความรู้เหล่านั้นจะกลายเป็นสิ่งที่ผู้คนสามารถนำมาใช้ได้อย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุนี้ การนำความรู้ของเกศสุรางค์ไปประยุกต์ใช้ในอดีตจึงไม่ได้สร้างเพียงความสนุกในการดำเนินเรื่องเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของความรู้ วิทยาการ และพัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามกาลเวลาอีกด้วย

6.5 บุพเพสันนิวาส จิตมิผูกกันแต่วิญญูณนั้นผูกพัน

โดยสรุป นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ไม่ได้มุ่งนำเสนอเพียงเรื่องราวของการย้อนเวลากลับไปสู่อดีตของตัวละครเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่อง เวิร์กกรรมและความผูกพันระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดจากการกระทำที่มีต่อกันจนกลายเป็นสายสัมพันธ์ที่ติดตามไปในแต่ละภพชาติ แนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นว่า ผลของกรรมไม่ได้เกิดจากการกระทำทางกายเพียงอย่างเดียว หากยังรวมถึงเจตนา ความคิด และความรู้สึกภายในจิตใจด้วย นวนิยายจึงเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของการละเว้นความชั่ว การไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น และการตระหนักถึงผลที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำของตนเอง

ในด้าน ความรักและความสัมพันธ์ระหว่างคู่ครอง นวนิยายยังสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยในอดีต ทั้งในเรื่องการเลือกคู่ รูปแบบการครองเรือน และการปฏิบัติต่อคู่ชีวิต ขณะเดียวกันก็ให้คุณค่ากับความซื่อสัตย์ ความมั่นคงในความรัก และการรู้จักควบคุมความต้องการของตนเอง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการรักเดียวใจเดียว การยึดมั่นต่อผู้ที่ตนรัก และการมีความยับยั้งชั่งใจ ซึ่งกลายเป็นสาระสำคัญอีกประการหนึ่งที่นวนิยายถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรม

ในการศึกษาเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรมนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อสำรวจแนวโน้ม ทิศทาง และกรอบแนวคิดที่นักวิชาการนำมาใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมผ่านมิติของเพศภาวะและเพศวิถี ทั้งนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้และพัฒนากรอบแนวคิดสำหรับงานวิจัยนี้ ซึ่งจากการสืบค้นพบว่า งานวิจัยที่ศึกษาประเด็นเพศภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรมไทยสามารถจำแนกได้หลายประเภท ได้แก่ วรรณกรรมร่วมสมัย วรรณกรรมพื้นบ้าน วรรณคดีคลาสสิก และวรรณคดีแบบฉบับ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 วรรณกรรมร่วมสมัย

วรรณกรรมร่วมสมัยถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีในสังคมไทยยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และการแสดงออกเกี่ยวกับเพศในระดับปัจเจกและสังคม งานวรรณกรรมร่วมสมัยจำนวนมากได้กลายเป็นเวทีทางวาทกรรมที่เปิดพื้นที่ให้ตัวละครสามารถท้าทายบทบาททางเพศแบบดั้งเดิม หรือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่กดทับบทบาทของหญิงและชาย ในสังคมปิตาธิปไตย วรรณกรรมร่วมสมัยมีทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น และเพลง เป็นประเด็นที่มีผู้สนใจนำมาศึกษาเพศภาวะและเพศวิถี ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรมร่วมสมัยประเภทนวนิยาย ได้แก่

สุชนินทร์ สนิทชน และอารียา หุติณทะ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง อสุรกายในพญาปลา: ผู้หญิง ความเป็นอื่น และเพศวิถีในทศวรรษ 2530 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัวละครอสุรกายที่สัมพันธ์กับเพศวิถี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพศวิถีในทศวรรษที่ 2530 ผ่านนวนิยายเรื่องพญาปลาของแก้วเก้า (2531) ใช้แนวคิดเรื่องอสุรกายและความเป็นอื่นเป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายเรื่องนี้สะท้อนถึงความปรารถนาทางเพศของผู้หญิง ซึ่งเป็นการแสดงออกทางเพศวิถีที่ถูกทำให้กลายเป็นอื่น เนื่องจากอิทธิพลของแนวคิดความเป็นหญิงแบบอนุรักษนิยมก่อนทศวรรษ 2530 ที่ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางมองว่าเรื่องเพศเป็นสิ่งที่น่าอับอายและไม่ควรเปิดเผย อย่างไรก็ตาม นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอการต่อรองกับแนวคิดดังกล่าวผ่านตัวละครอสุรกาย แม้ว่าจะมีรูปลักษณะน่ารังเกียจ แต่ตัวละครเอกหญิงกลับเกิดความปรารถนาและต้องการใกล้ชิด สิ่งนี้สะท้อนถึงแรงดึงดูดของผู้หญิงต่อความปรารถนาทางเพศที่แม้จะถูกปลูกฝังให้รังเกียจแต่ยังคงมีอยู่ นอกจากนี้ นวนิยายเรื่องนี้สะท้อนถึงการปะทะกันระหว่างแนวคิดอนุรักษนิยมกับแนวคิดเสรีนิยมที่เติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษ 2530 ซึ่งให้คุณค่ากับเสรีภาพและความพึงพอใจส่วนบุคคล โดยผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกหญิงและอสุรกาย ทั้งนี้ ยังเป็นการตั้งคำถามต่อกรอบเรื่องเพศที่กดทับผู้หญิงและท้าทายอำนาจของความเป็นชาย ขณะเดียวกัน การปรากฏตัวของอสุรกายยังลดบทบาทของตัวละครเอกชาย

ในฐานะผู้ควบคุมเรื่องทางเพศ นำเสนอภาพของเรื่องเพศในฐานะอสุรกายที่อยู่บนความลึกลับคลุมเครือ และความเป็นอื่น

อีกทั้ง สุพัชรี จินณรัตน์ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง เพศวิถีในนวนิยายผู้ชายท้องได้ (Mpreg) ของไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเล่าเรื่องและเพศวิถีในนวนิยายผู้ชายท้องได้ ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการเล่าเรื่อง และทฤษฎีเพศวิถี เพื่อค้นหาการเล่าเรื่องเพศวิถีของนวนิยายผู้ชายท้องได้ที่ได้รับคามนิยมจากเว็บไซต์ Dek-d.com สูงสุด 2 อันดับแรกระหว่างปี พ.ศ.2559 - 2563 จำนวน 10 เรื่อง ผลการวิจัยพบว่า การเล่าเรื่องในนวนิยายผู้ชายท้องได้มีโครงสร้างหลัก ได้แก่ การดำเนินเรื่องตามลำดับเวลาแบบเส้นตรง เน้นการสร้างครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครพระเอกและนายเอกอยู่ในลักษณะเกื้อกูลเชิงลำดับชั้น โดยนายเอกถูกนำเสนอในลักษณะกึ่งชายกึ่งหญิง แก่นเรื่องมุ่งเน้นการแสวงหาความรัก และการเล่าเรื่องสะท้อนมุมมองของผู้ถูกกระทำ ด้านเพศวิถี ตัวละครที่สามารถตั้งครรภได้แสดงอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่ตายตัว (Fluid Gender) โดยอยู่ภายใต้กรอบเพศสรณะแบบ “กะเทยเทียมหญิง” ซึ่งสะท้อนผ่านมุมมองต่าง ๆ ได้แก่ พระเอกนิยมชมชอบบุคลิกของชายงามขณะที่นายเอกมักถูกพรรณนาถึงในลักษณะชายในอุดมคติ บทบาทความเป็นแม่เป็นปจจัยสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ทางเพศแบบครอบครัว อัตลักษณ์ทางเพศของตัวละครที่ท้องได้ถูกทำให้คลุมเครือผ่านการใช้ภาษาและการรับรู้ของสังคม ในขณะที่พระเอกมีอัตลักษณ์ความเป็นชายที่มั่นคงและการนำเสนอเพศสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเชิงสังวาส มากกว่าการมุ่งเน้นเจริญพันธุ์ โดยนายเอกมักถูกวางบทบาทให้เป็นหนุ่มบริสุทธิ์ และพระเอกเป็นผู้ชี้นำประสบการณ์ แม้ว่านวนิยายผู้ชายท้องได้มีความพยายามขยายขอบเขตของโครงสร้างครอบครัวเควียร์ และท้าทายชนบทเพศวิถีแบบดั้งเดิมแต่ยังคงมีข้อจำกัดบางประการ อันเกิดจากอคติทางเพศที่แฝงอยู่ในตัวบท ส่งผลให้นวนิยายดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ของวัฒนธรรมเควียร์ที่เต็มไปด้วยความคลุมเครือและไร้เอกภาพ

ทั้งนี้ สรยา รอดเพชร (2562) ได้ศึกษา “เพศสถานะและเพศวิถีในวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอเพศสถานะและเพศวิถีในวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล จำนวน 9 เรื่อง โดยใช้กรอบแนวคิดการวิจารณ์แนวเพศสถานะของไมเคิล ไรอัน และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมของอุทิศสะท้อนโครงสร้างครอบครัวแบบปิตาธิปไตยโดยพ่อมีบทบาทเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุด ใช้ความรุนแรงเพื่อควบคุมภรรยาและบุตร ส่งผลให้เกิดการถ่ายทอดความรุนแรงเชิงโครงสร้างสู่รุ่นลูก โดยเฉพาะบุตรชาย ขณะที่ตัวละครหญิงมักตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงด้วยข้อจำกัดด้านการศึกษาและสถานะทางสังคมที่ด้อยกว่า อย่างไรก็ตาม ตัวละครหญิงได้แสดงออกถึงการขัดขืนอำนาจปิตาธิปไตยในหลายรูปแบบ เช่น การใช้อำนาจของภาษา อารมณ์ เศรษฐกิจ ความเชื่อเหนือธรรมชาติ และความปรารถนาทางเพศ แต่ท้ายที่สุดยังไม่สามารถหลุดพ้นจากระบบอำนาจดังกล่าวได้ ในด้านของเพศสถานะและเพศวิถีนอกบรรทัดฐาน พบว่า ตัวละครชายบางคนที่มีความหลากหลายทางเพศเลือกปกปิดอัตลักษณ์และใช้ความรุนแรงเพื่อรักษาภาพลักษณ์

ของรักต่างเพศ ขณะที่ตัวละครบางคนแสดงอัตลักษณ์ทางเพศที่ลื่นไหลโดยไม่ยึดติดกับกรอบเพศใดเพศหนึ่ง ทั้งนี้ การแสดงออกของอัตลักษณ์ทางเพศที่หลากหลายในพื้นที่สาธารณะได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้าง อาทิ เพื่อน เพื่อนร่วมงาน และคู่รัก

ในขณะที่ นุชนาฏ สระเกศ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง เพศวิถีของตัวละครผีในนวนิยายซีรีส์ของภาคินัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเพศวิถีและการประกอบสร้างเพศวิถีของตัวละครผี ศึกษาจากตัวบทนวนิยายชุดซีรีส์จำนวน 3 ชุด ได้แก่ ชุดเจ็ดวันจองเวร จำนวน 7 เรื่อง, ชุด 4 ทิศตาย จำนวน 4 เรื่อง และชุดเบญจภรรยา จำนวน 1 เรื่อง รวม 12 เรื่อง วิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดเพศวิถีของ Jackson, & Cook (1999) และกรอบแนวคิดเรื่องการประกอบสร้างของ Stuart Hall (1997) นำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาเพศวิถีของตัวละครผีในนวนิยายซีรีส์ของภาคินัย พบว่าเพศวิถีของตัวละครผีแบ่งออกเป็นสองประเภทหลัก ได้แก่ 1) เพศวิถีตามชนบซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์แบบผิวเผินเดียวเมียเดียวและความสัมพันธ์เชิงซ้อน และ 2) เพศวิถีนอกชนบ ซึ่งครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอมมนุษย์ สำหรับการประกอบสร้างเพศวิถีของตัวละครผี สามารถจำแนกออกเป็นสี่ลักษณะ ได้แก่ 1) ตัวละครผีที่มีความมั่นคงในความรัก 2) ตัวละครผีที่มีความสับสนทางเพศ 3) ตัวละครผีที่มีรสนิยมทางเพศนอกชนบ และ 4) ตัวละครผีที่มีความปรารถนาทางเพศสูง โดยสรุป เพศวิถีของตัวละครผีในนวนิยายซีรีส์ของภาคินัยสะท้อนทั้งแนวปฏิบัติทางเพศที่เป็นไปตามชนบและนอกชนบ ซึ่งเกิดจากค่านิยมทางเพศในสังคมที่มีอิทธิพลต่อการแสดงออกของตัวละครผี ทั้งนี้ ตัวละครผีเพศหญิงมักถูกนำเสนอในลักษณะของการต่อต้านอำนาจเพศชาย ขณะที่ตัวละครผีที่มีความหลากหลายทางเพศถูกสร้างขึ้นเพื่อต่อต้านเพศวิถีกระแสหลัก พร้อมทั้งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของเพศวิถีในสังคมไทย

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศสถานะและเพศวิถีในวรรณกรรมร่วมสมัยประเภทเรื่องสั้น ได้แก่ สรณัฐ ไตรรงค์ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง คตินิยมสมัยใหม่กับเพศวิถี : กรณีศึกษาเฟื่องนครของ รงค์ วงษ์สวรรค์กับเพื่อนหนุ่ม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคตินิยมสมัยใหม่กับเพศภาวะและเพศวิถีในเรื่องสั้นเฟื่องนครของ รงค์ วงษ์สวรรค์ กับเพื่อนหนุ่ม ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสั้นในเฟื่องนคร สะท้อนคตินิยมสมัยใหม่ที่มีลักษณะปฏิทรรศน์ โดยงานเขียนของนักเขียนหญิงแม้จะล้ำยุคและมุ่งเน้นอิสระในการแสดงออกทางเพศ แต่ยังคงถูกจำกัดอยู่ภายใต้โครงสร้างปิตาธิปไตย ขณะที่งานเขียนของนักเขียนชายเผยให้เห็นการกดขี่ทางเพศที่ผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงที่ด้อยกว่าทางชนชั้นสถานภาพ และเชื้อชาติ ต้องเผชิญ ผู้หญิงถูกลดทอนคุณค่าและไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม แม้ในช่วงทศวรรษ 2510 สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ความเหลื่อมล้ำทางเพศยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรมร่วมสมัย ประเภท เพลง ได้แก่ วาเนสซ่า มอลล์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง เพศภาวะและแอลกอฮอล์ในเพลงไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวาทกรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเพศภาวะกับการบริโภคแอลกอฮอล์ในบทเพลงไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2547 ถึง 2559 การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงจำนวน 29 เพลง ซึ่งเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์จีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ โดยเน้นเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการดื่มแอลกอฮอล์และสะท้อนบริบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผู้วิจัยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดของ James Paul Gee (2011) ในการวิเคราะห์วาทกรรม และอภิปรายผลผ่านมุมมองสตรีนิยม เพื่อทำความเข้าใจ บทบาทของเพศชายและเพศหญิงที่ปรากฏในบทเพลง ผลการศึกษาพบว่า เพลงไทยมีส่วนในการผลิต ขั้ววาทกรรมทางเพศ โดยเชื่อมโยงการดื่มแอลกอฮอล์กับบทบาททางเพศที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เพลง ที่นำเสนอความผิดหวังในความรักมักสะท้อนภาพชายผู้ใช้แอลกอฮอล์เพื่อเยียวยาความทุกข์ ขณะที่ หญิงถูกมองว่าเป็นฝ่ายสร้างความเจ็บปวด ส่วนเพลงที่กล่าวถึงความรักแบบคู่ครอง มักจำกัดบทบาท ของผู้หญิงไว้ภายในครอบครัว และตัดขาดจากบริบทของแอลกอฮอล์ ขณะที่ผู้ชายยังคงถูกแสดงให้ เป็นผู้นำและเชื่อมโยงกับการดื่มในฐานะพฤติกรรมปกติ อย่างไรก็ตาม การดื่มแอลกอฮอล์ยังถูกใช้เป็น เครื่องมือในการต่อรองอำนาจภายในความสัมพันธ์ของทั้งสองเพศ โดยสำหรับผู้ชาย แอลกอฮอล์ สะท้อนความเป็นชายผ่านการเรียกร้องอิสรภาพและการระบายทุกข์ ขณะที่สำหรับผู้หญิง การดื่ม สะท้อนความพยายามในการเรียกร้องเสรีภาพและความเท่าเทียมทางเพศ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า บทเพลงส่วนใหญ่สะท้อนวาทกรรมผ่านมุมมองของเพศชาย ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลของระบบชายเป็นใหญ่ ที่ฝังรากลึกในโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจไทย อันนำไปสู่ข้อเสนอว่า การจัดการปัญหาเกี่ยวกับ แอลกอฮอล์ในสังคมไทยจำเป็นต้องพิจารณาถึงมิติทางสังคมและกลยุทธ์ที่สามารถลดผลกระทบของ โครงสร้างอำนาจดังกล่าว

อีกทั้ง ภรณ์ยุ ขำน้ำคู้ และสุกัญญา สมไพบูลย์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ปฏิภาณทาง ภาษาเชิง “สองแง่สองง่าม” ในคำร้องเพลงลูกทุ่งไทย มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) ศึกษา รูปแบบการใช้ปฏิภาณทางภาษาเชิงสองแง่สองง่าม 2) เปรียบเทียบการใช้ภาษาดังกล่าวในเพลงลูกทุ่ง ต่างยุคสมัย และ 3) วิเคราะห์วัฒนธรรมทางเพศวิถีที่สะท้อนผ่านถ้อยคำเชิงสองแง่สองง่ามในเพลง ลูกทุ่งไทย งานวิจัยแบ่งยุคเพลงออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ยุคแรก (พ.ศ. 2500-2519) ยุคกลาง (พ.ศ. 2520-2549) และยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน) โดยวิเคราะห์เนื้อหาและตัวบทจากเพลง ลูกทุ่งจำนวน 33 เพลง ผลการศึกษา พบการใช้ภาษาสองแง่สองง่ามใน 8 ลักษณะ ได้แก่ การใช้ สัญลักษณ์ คำพวน คำพ้องเสียง การเปลี่ยนเสียงสระหรือพยัญชนะ คำคุณศัพท์ที่มียนัยทางเพศ การเล่า เรื่อง การหักข้อร้องจังหวะ และการเลียนเสียงธรรมชาติ ในยุคปัจจุบันมีแนวโน้มการใช้ภาษาสองแง่ สองง่ามอย่างเปิดเผยมากขึ้น เช่นในเพลง “ปูหนิฮอปี” และ “Yes แน่นอน” สะท้อนถึงอิทธิพลของ โลกาวิตันต์และสื่อสังคมออนไลน์ที่เอื้อให้การแสดงออกทางศิลปะมีความเสรีมากขึ้นและหลุดพ้นจาก

การควบคุมของรัฐ ในด้านวัฒนธรรมทางเพศวิถี งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยยังคงสะท้อนอำนาจของระบบปิตาธิปไตยที่ให้อำนาจฝ่ายชายเป็นผู้ริเริ่มปฏิบัติการทางเพศ อย่างไรก็ตาม ในบทเพลงบางเพลง โดยเฉพาะในยุคกลางและยุคปัจจุบัน เช่น “ผู้ชายในฝัน” และ “ปล่อยน้ำใส่น้อง” พบว่าบทบาทของฝ่ายหญิงเริ่มมีการท้าทายค่านิยมดั้งเดิมและแสดงบทบาทเชิงรุกทางเพศมากขึ้น ซึ่งสะท้อนแนวโน้มการพัฒนาไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศในสังคมไทยผ่านบทเพลงลูกทุ่ง

ดังเช่น จิรเวทย์ รักชาติ และกาญจนา แก้วเทพ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง กรอบความรู้เรื่องเพศสภาวะในเพลงไทย การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษากรอบความรู้เรื่องเพศที่กำหนดความเป็นชาย ความเป็นหญิง และความสัมพันธ์ชายหญิงที่ปรากฏในเนื้อร้องของบทเพลงไทยประเภทต่าง ๆ โดยออกแบบงานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบโบราณคดีของความรู้ในส่วนของการศึกษาวัตถุของวาทกรรมในการศึกษาผู้ชาย ผู้หญิงและความสัมพันธ์ชายหญิงในฐานะของวัตถุแห่งความรู้เรื่องเพศที่ปรากฏในเนื้อร้องของบทเพลงไทยประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาจนถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า กรอบความรู้เรื่องเพศในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็นสองรูปแบบ ได้แก่ กรอบความรู้แบบเดิม ซึ่งมีรากฐานจากศาสนาและเน้นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเพศ และกรอบความรู้แบบใหม่ ซึ่งมีพื้นฐานจากวิทยาศาสตร์และมุ่งเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทางเพศ การเปลี่ยนผ่านจากกรอบความรู้แบบเดิมสู่แบบใหม่เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และได้รับการยอมรับอย่างสมบูรณ์ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กรอบความรู้เหล่านี้ยังเกี่ยวข้องกับพื้นที่การสื่อสารอำนาจของสถาบันที่สร้างและกำหนดองค์ความรู้ ตลอดจนรูปแบบของเหตุผลที่ได้รับการยอมรับในแต่ละยุคสมัย

และการศึกษาของ อรวรรณ ชมดง (2557) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ภาพสะท้อนค่านิยมด้านเพศวิถีในบทเพลงลูกทุ่งไทยร่วมสมัยที่เผยแพร่ในช่วง ปี พ.ศ. 2545 - 2554 โดยมุ่งวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายและหญิงในบทเพลงจำนวน 78 เพลง ซึ่งประพันธ์โดยนักประพันธ์ชายและขับร้องโดยนักร้องหญิง งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องการสมรสและนอกสมรสภายใต้กฎหมายไทย (ประทีนทิพย์ วิรุณพันธ์, 2554) และทฤษฎีเพศวิถีในมิติเพศภาวะ (Sexuality in a Gender Framework) ของ Ruth Dixon-Mueller (1993) ผลการศึกษา พบว่า บทเพลงสะท้อนความสัมพันธ์ทางเพศใน 3 รูปแบบ ได้แก่ การมีคู่สมรสคนเดียว (Monogamy) ชายมีภรรยาหลายคน (Polygyny) และหญิงมีสามีหลายคน (Polyandry) โดยแม้จะปรากฏรูปแบบที่หลากหลายแต่ยังคงมีความพยายามปรับเข้าสู่รูปแบบ Monogamy ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม ในมิติของค่านิยมเพศวิถี พบค่านิยมหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) ด้านคู่ความสัมพันธ์ทางเพศ Monogamy ยังคงเป็นค่านิยมหลัก โดยเพศชายมีอำนาจในการกำหนดความสัมพันธ์ 2) ด้านพฤติกรรมทางเพศ ผู้หญิงมีเสรีภาพในการแสดงออกทางเพศมากขึ้น สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงจากค่านิยมดั้งเดิม 3) ด้านการให้

ความหมายของความสัมพันธ์ทางเพศ: แม้ผู้หญิงจะได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่เพศชายยังคงมีบทบาทนำ และ 4) ด้านแรงขับทางเพศและความพึงพอใจ: สังคมเริ่มเปิดกว้างต่อการแสดงออกทางเพศของผู้หญิง แต่อิทธิพลของศีลธรรมดั้งเดิมยังคงจำกัดบทบาททางเพศของผู้หญิง งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าบทเพลงลูกทุ่งไทยร่วมสมัยเป็นเครื่องสะท้อนการเปลี่ยนผ่านของค่านิยมทางเพศในสังคมไทย ที่แม้จะมีความก้าวหน้าในด้านเสรีภาพทางเพศของผู้หญิง แต่ก็ยังดำรงอยู่ภายใต้กรอบวัฒนธรรมดั้งเดิม

1.2 วรรณกรรมพื้นบ้าน

ในส่วนวรรณกรรมพื้นบ้านถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัยอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของเพศสภาวะและเพศวิถี ซึ่งปรากฏอย่างหลากหลายผ่านโครงสร้างเรื่อง ตัวละคร และบริบททางสังคมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมประเภทนี้ วรรณกรรมพื้นบ้านไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการสื่อสารความบันเทิงหรือคติธรรมเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนอุดมการณ์และโครงสร้างอำนาจของสังคม ซึ่งรวมถึงบทบาททางเพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศในระดับวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่าผู้วิจัยจำนวนมากให้ความสนใจศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านในเชิงวิเคราะห์ โดยเฉพาะในมิติเพศสภาวะและเพศวิถี เพื่อทำความเข้าใจถึงกลไกการผลิตซ้ำหรือการทำลายกรอบคิดเรื่องเพศในสังคมไทย งานวิจัยเหล่านี้จะช่วยขยายกรอบการวิเคราะห์วรรณกรรมจากมุมมองดั้งเดิมไปสู่การพิจารณาในเชิงสังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้น เพื่อต่อยอดในการศึกษาในประเด็นเพศสภาวะและเพศวิถีในวรรณกรรม ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีการวิเคราะห์ในประเด็นเพศสภาวะและเพศวิถี เพื่อสร้างฐานความรู้เชิงทฤษฎี โดยสามารถสรุปตัวอย่างงานวิจัยที่สำคัญได้ ดังนี้

สุจิตรา ประชามิ้ง (2559) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทหญิงชายและเพศวิถีในนิทานก้อมอีสาน การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทชายหญิงจากตัวบทในนิทานก้อมอีสาน และเพื่อศึกษาเพศวิถีในนิทานก้อมอีสาน โดยศึกษาจากนิทานก้อมอีสาน 36 เรื่อง ซึ่งใช้กรอบแนวคิดเพศวิถีในการวิเคราะห์ตัวละครหญิงและชายในนิทานก้อมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า มีความแตกต่างทั้งด้านร่างกายและสังคม บทบาทของหญิงในครอบครัวถูกกำหนดให้เป็นภรรยาที่รับผิดชอบงานบ้านทุกด้าน เป็นแรงงานหลักในการประกอบอาชีพ และเป็นมารดาที่อบรมสั่งสอนบุตร ในขณะที่บทบาททางสังคมมักเป็นผู้ช่วยของสามีซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ส่วนบทบาทชายในครอบครัวถูกกำหนดให้เป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่หลักในการหารายได้ เป็นบิดาที่ให้การอบรมบุตร และเป็นลูกเขยที่ช่วยเหลืองานครอบครัวฝ่ายภรรยา ในบทบาททางสังคม ชายมักได้รับบทบาทเป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน สำหรับประเด็นเพศวิถีในนิทานก้อมอีสาน พบว่าความสัมพันธ์ทางเพศของหญิงและชายถูกนำเสนอผ่านความคิด อารมณ์ พฤติกรรม และการแสดงออกทางเพศ ซึ่งครอบคลุม

ความเชื่อเรื่องเพศ ความต้องการทางเพศ และปฏิบัติการทางเพศ ความเชื่อเรื่องเพศมักแฝงนัยยะซับซ้อนมากกว่าการสื่อถึงความเชื่อที่แท้จริง ในด้านความต้องการทางเพศ นิทานก้อมนำเสนอความต้องการของชายหนุ่ม ชายสูงอายุ หญิงสาว และหญิงสูงอายุ ส่วนปฏิบัติการทางเพศสะท้อนบทบาทของสังคมและวัฒนธรรมในการควบคุมพฤติกรรมของตัวละครให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณี โดยแบ่งเป็นสองลักษณะ ได้แก่ ปฏิบัติการทางเพศที่อยู่ในกรอบจารีตประเพณี และปฏิบัติการที่อยู่นอกกรอบจารีตประเพณี

อีกทั้ง อภิชาติ คำวิเลิศ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง เพศวิถีของตัวละครในวรรณกรรมอีสาน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อ ความต้องการ และปฏิบัติการทางเพศของตัวละคร ผ่านกรอบแนวคิดเพศวิถี จากวรรณกรรมอีสานจำนวน 6 เรื่อง ผลการวิจัยพบว่า เพศวิถีของตัวละครสะท้อนผ่านความเชื่อด้านผี ศาสนา และจารีตประเพณี โดยผีร้ายเป็นสัญลักษณ์ของความไร้ศีลธรรมทางเพศ ขณะที่ผีดีมีบทบาทเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเพศ ตัวละครยังมีความเชื่อในเทพเจ้า พุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และแก่น ซึ่งมีบทบาทในการรองรับภาวะวิกฤตทางเพศ ความต้องการทางเพศของตัวละครเกิดจากสิ่งเร้า โดยเฉพาะรูปลักษณ์ของเพศตรงข้าม ทั้งตัวละครชายและหญิงสามารถแสดงออกถึงความต้องการได้ โดยเฉพาะตัวละครหญิงที่เป็นผีหรือยักษ์ ส่วนหญิงสูงศักดิ์จะถูกจำกัดภายใต้จารีตประเพณี แต่ในบางกรณีก็สามารถฝ่าฝืนข้อจำกัดดังกล่าวได้ สถานที่ในการแสดงออกทางเพศมักเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ป่า งานบุญ หรือขบวนแห่ ซึ่งมีผลทั้งในด้านบวกและการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของตัวละครสะท้อนผ่านระบบจารีตและศาสนา โดยมีการกำหนดข้อห้ามและบทลงโทษสำหรับผู้ละเมิดศีลธรรมทางเพศ ความขัดแย้งทางศีลธรรมมักนำไปสู่ความทุกข์ในความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิง ขณะเดียวกันในระดับสังคม สถาบันครอบครัวและสถาบันกษัตริย์มีบทบาทในการควบคุมและให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ทางเพศของตัวละคร โดยสะท้อนโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ที่กดทับบทบาทของผู้หญิงให้เป็นเพียงผู้สนับสนุนอำนาจในฐานะแม่และภรรยาที่ดี

และนอกจากนี้ เสียงชัย สาสีเสาร์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง เพศวิถีในวรรณกรรมคำสอยของหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งร่วมสมัย มีวัตถุประสงค์หลักสองประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาในคำสอยของหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งร่วมสมัย และ 2) เพื่อศึกษาการสะท้อนแนวคิดเรื่องเพศวิถีในคำสอยดังกล่าว ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาแบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ ข้อมูลมุขปาฐะ ซึ่งได้จากการบันทึกการแสดงสดของหมอลำกลอนและหมอลำซิ่งที่เผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น YouTube รวมทั้งสิ้น 49 คำสอย และข้อมูลลายลักษณ์จากหนังสือคำสอยจำนวน 335 คำสอย โดยใช้แนวคิดเรื่องกลวิธีทางภาษาและแนวคิดเพศวิถีเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในคำสอยสามารถจำแนกออกเป็นสองด้าน ได้แก่ (1) การเลือกใช้ถ้อยคำ เช่น คำสัมผัส คำพวน และคำภาษาถิ่น และ (2) การใช้โวหารเพื่อสร้างภาพพจน์ อาทิ การใช้สัญลักษณ์

สัทพจน์ อุปมา และบุคลาธิษฐาน ซึ่งล้วนเป็นศิลปะทางภาษาที่ช่วยเสริมสร้างความบันเทิงในการแสดง ในด้านแนวคิดเรื่องเพศวิถี คำสอยสะท้อนออกมาในห้าประเด็นหลัก ได้แก่ นิยามความหมายของเพศ มุมมองเกี่ยวกับเรื่องเพศ จินตนาการด้านเพศ อำนาจของเพศ และการเปลี่ยนแปลงจริยธรรมทางเพศ ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวอีสาน โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับ ความไม่เท่าเทียมทางเพศและการควบคุมพฤติกรรมทางเพศ ทั้งนี้ คำสอยในหมอลำทำหน้าที่เป็นพื้นที่ ทางวาทกรรมที่เปิดโอกาสให้เกิดการต่อรองและแสดงออกถึงเพศวิถีในสังคมร่วมสมัย

1.3 วรรณคดีคลาสสิก

วรรณคดีคลาสสิกสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อ และระเบียบแบบแผนทางสังคม ของแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านบทบาททางเพศและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ซึ่งปรากฏผ่าน การสร้างตัวละคร เนื้อหา และกลวิธีการเล่าเรื่อง วรรณคดีคลาสสิกจึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ที่นักวิชาการให้ความสนใจในการศึกษาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดเรื่องเพศภาวะ (gender) และเพศวิถี (sexuality) เพื่อตรวจสอบและทำความเข้าใจบทบาททางเพศที่วรรณคดีสะท้อนออกมา ทั้งในเชิงการตอกย้ำ อำนาจของโครงสร้างชายเป็นใหญ่ (patriarchy) และในเชิงการทำทลายอำนาจดังกล่าวอย่างแยบยล จากการสืบค้นพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เพศภาวะและเพศวิถีในวรรณคดีคลาสสิก ได้แก่ ดิษยธรศน์ ศรีบุญเรือง (2563) ได้ศึกษา “เพศภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสดงออกของเพศภาวะและเพศวิถี รวมถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบทั้งสองที่ปรากฏในเสภาดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า เพศภาวะมีบทบาทในการกำหนด ลักษณะตัวละครชายและหญิงอย่างชัดเจน โดยเพศชายถูกวางบทบาทให้มีความเป็นผู้นำ ก้าวร้าว มั่นใจในตนเอง และมุ่งสู่ความสำเร็จ ส่วนเพศหญิงถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบของกุลสตรี คือ มีความเรียบร้อย อ่อนโยน และต้องอยู่ภายใต้การดูแลของฝ่ายชาย ในด้านเพศวิถี งานวิจัยชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมในสามมิติ ได้แก่ 1) มิติการนำเสนอร่างกาย ซึ่งเน้นเสน่ห์ของ เพศหญิงผ่านรูปลักษณ์และกิริยาอ่อนหวาน ขณะที่เพศชายเน้นบุคลิกภาพและความสะอาด 2) มิติ การดึงดูดเพศตรงข้าม ผ่านการแสดงออกทางรูปลักษณ์และเสียงเพลง 3) มิติพฤติกรรมที่แสดงผ่าน การเกี้ยวพาราสีและสัมผัสทางกาย นอกจากนี้ ยังพบว่าวาทกรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศ ภาวะและเพศวิถีปรากฏในสองลักษณะสำคัญ ได้แก่ วาทกรรมแสวงหาอำนาจ ที่สนับสนุนให้ฝ่ายชาย เป็นผู้ครอบครองหญิงงามและยกระดับสถานะตนเอง และวาทกรรมอยู่ใต้อำนาจชาย ที่จำกัดบทบาท ของสตรีให้อยู่ในกรอบของการปรนนิบัติและยกย่องบุรุษ ทั้งนี้ สังคมในเสภาได้วางกรอบนิยามเพศวิถี ให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมที่ยอมรับเฉพาะความสัมพันธ์ในลักษณะคู่รักที่เป็นส่วนตัวเท่านั้น ส่วนเพศภาวะและเพศวิถีนอกขนบ ได้แก่ ตัวละครชายที่ขาดเสน่ห์หรือหญิงที่แสดงความหึงหวงรุนแรง ล้วนถูกมองว่าเบี่ยงเบนและไม่เหมาะสม โดยเฉพาะเพศวิถีที่ปรากฏผ่านการนัดพบในที่ลับ ซึ่งสังคม ไม่ให้การยอมรับ

1.4 วรรณคดีแบบฉบับ

วรรณคดีแบบฉบับเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและถ่ายทอดอุดมคติทางสังคม โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษา วรรณคดีลักษณะนี้มักถูกคัดเลือกและกำหนดให้อยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน มีหน้าที่ในการหล่อหลอมค่านิยม บทบาท และความคาดหวังของสังคมที่มีต่อบุคคลในแต่ละเพศ วรรณคดีแบบฉบับจึงไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง หากยังทำหน้าที่ในเชิงอำนาจ ผ่านการตอกย้ำหรือกำหนดกรอบความเข้าใจเรื่องเพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย การศึกษาวรรณคดีแบบฉบับในมิติของเพศสถานะและเพศวิถีจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้วรรณกรรมเหล่านี้ถูกอ่านอย่างวิพากษ์ โดยเฉพาะในแง่ของการแสดงออกซึ่งอำนาจความไม่เท่าเทียม หรือแม้แต่การต่อต้านโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจของระบบปิตาธิปไตย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีแบบฉบับจึงมีบทบาทสำคัญในการเปิดเผยนัยยะทางสังคมที่ซ่อนอยู่ และช่วยให้สามารถมองเห็นพัฒนาการของแนวคิดเรื่องเพศในสังคมไทยได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สืบค้นและรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีแบบฉบับซึ่งมีการวิเคราะห์ในประเด็นเพศสถานะและเพศวิถี เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และอภิปรายกรณีศึกษา ได้แก่ สญชัย อันภักดี (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ความหลากหลายด้านเพศวิถีในบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของเพศวิถีในตัวละคร และศึกษาการสะท้อนการรับรู้ของสังคมต่อเพศวิถีผ่านตัวบทวรรณคดี โดยอาศัยกรอบแนวคิดเรื่องเพศวิถีในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ความหลากหลายของเพศวิถีในบทละครสามารถแบ่งออกเป็นสองลักษณะ ได้แก่ 1) ความหลากหลายของปฏิบัติการทางเพศ ซึ่งปรากฏผ่านความสัมพันธ์ข้ามเผ่าพันธุ์ของตัวละคร อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างยักษ์กับสัตว์ มนุษย์กับเทวดา หรือมนุษย์กับยักษ์ เป็นต้น โดยกลุ่มตัวละครประเภท “ยักษ์” มีความหลากหลายทางเพศวิถีมากที่สุด และ 2) ความหลากหลายของการแสดงความสามารถทางเพศ ซึ่งปรากฏทั้งในเชิงจินตนาการและการลงมือกระทำจริง ระหว่างตัวละครต่างเผ่าพันธุ์ ทั้งในลักษณะต่างเพศและเพศเดียวกัน ในด้านการรับรู้ของสังคมต่อเพศวิถี พบว่าสะท้อนผ่านแนวคิดของตัวละครในห้าประการ ได้แก่ การรับรู้เพศวิถีข้ามเผ่าพันธุ์ และชนชั้น การรับรู้พลังอำนาจของเรื่องเพศ การแสดงออกทางเพศ การมองเรื่องเพศเป็นเรื่องธรรมชาติ และการรับรู้โทษของการล่วงละเมิดทางเพศ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับหรือไม่ยอมรับเพศวิถี ได้แก่ ค่านิยมทางศีลธรรม ความเชื่อทางพุทธศาสนา การประกอบสร้างตัวละคร และบริบททางสังคม นอกจากนี้ยังพบว่า ตัวละครกลุ่มยักษ์ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นฝ่ายอธรรม มักถูกผูกโยงเข้ากับ ความวิปริตผิดเพี้ยนทั้งในด้านรูปลักษณ์และพฤติกรรมเพศวิถี อีกทั้งยังสะท้อนแนวคิดเรื่องการกีดกันทางชนชั้น โดยสังคมมีแนวโน้มยอมรับความสัมพันธ์ข้ามเผ่าพันธุ์มากกว่าความสัมพันธ์ข้ามชนชั้น พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคทางเพศ โดยเฉพาะการควบคุมเพศวิถีของผู้หญิง ซึ่งถูกตัดสินคุณค่าตามกรอบจารีต ในขณะที่ผู้ชายมีเสรีภาพและอิทธิพลในเรื่องเพศวิถีมากกว่า

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเพศสถานะและเพศวิถีในวรรณกรรมไทย พบว่านักวิชาการได้ให้ความสนใจศึกษาวรรณกรรมหลากหลายประเภท ทั้งวรรณกรรมร่วมสมัย วรรณคดีคลาสสิก วรรณกรรมพื้นบ้าน และวรรณคดีแบบฉบับ โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาททางเพศ อัตลักษณ์ของตัวละคร ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการสะท้อนหรือท้าทายค่านิยมทางเพศ ในสังคมไทยแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นเพศสถานะและเพศวิถี ในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ซึ่งนวนิยายเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายและมี คุณลักษณะเฉพาะที่เปิดพื้นที่ให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นทางเพศได้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การข้ามมิติกาลเวลา การเปรียบเทียบบทบาทหญิงชายในสองยุคสมัย การแสดงออกซึ่งอำนาจและการต่อรองทางเพศ รวมถึงการทำลายบรรทัดฐานของระบบชายเป็นใหญ่ในสังคมอยุธยา ดังนั้น ผู้วิจัย จึงเห็นว่าการศึกษาเรื่อง เพศสถานะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง จะเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ และสามารถเปิดมุมมองใหม่ในการอ่านวรรณกรรมร่วมสมัยในบริบทของ เพศสถานะและเพศวิถีได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้การศึกษางานวิจัยข้างต้นยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เพศสถานะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิวาทะในวรรณกรรม

การศึกษาวิวาทะในวรรณกรรมเป็นแนวทางสำคัญในการทำความเข้าใจพลวัตของภาษา ความคิด และอำนาจภายในบริบทของวรรณกรรม ทั้งนี้เพราะวิวาทะไม่ได้เป็นเพียงการโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงการปะทะกันของอุดมการณ์ บทบาททางสังคม และโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง การศึกษาวิวาทะในวรรณกรรม จึงไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์ระดับถ้อยคำหรือบทสนทนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการพินิจวิเคราะห์ความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น อันเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องอำนาจ การต่อต้าน การครอบงำ และการต่อรอง ซึ่งปรากฏผ่านการใช้ภาษาและพฤติกรรมของตัวละครในบริบทที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “วิวาทะ” ในวรรณกรรม เพื่อศึกษาทิศทาง แนวโน้ม และวิธีการวิเคราะห์ ที่นักวิชาการนำมาใช้ในการทำความเข้าใจการปะทะกันของแนวคิดหรืออุดมการณ์ในงานวรรณกรรม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานข้อมูลสำคัญในการวางกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาวิวาทะเพศสถานะและเพศวิถี ในนวนิยาย บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิวาทะในวรรณกรรม ดังเช่น

นิรันดร์ คำนุ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง วิวาทะว้าว - ควายเป็นการช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์สามประการ ได้แก่ (1) ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับว้าวและควายในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ (2) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับว้าวและควายในบริบทของนายฮ้อย และ (3) ศึกษาประเด็นวิวาทะและการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในแง่ของระบบคุณค่าและการให้ความหมายของการเลี้ยงว้าวและควายในสังคมไทย การศึกษานี้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เกี่ยวกับว้าวและควาย ตั้งแต่การให้นิยามความหมายของ

วัวและควายในระบบเกษตรกรรม ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงในบริบทของกระแสทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของระบบคุณค่าและความหมายของวัวและควายที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากการศึกษาพบว่า วัวและควายเคยถูกกล่าวถึงในตำนานของนายฮ้อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจและสังคมดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่นำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ในการพัฒนาสายพันธุ์และการให้นิยามใหม่เกี่ยวกับวัวและควาย โดยเฉพาะจากกลุ่มชนชั้นกลางที่มีบทบาทในมิติต่าง ๆ ของการเลี้ยงวัวและควาย ส่งผลให้สังคมกำหนดความหมายใหม่ให้กับสัตว์เหล่านี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การสร้างความจริงชุดใหม่ผ่านกระบวนการวิพากษ์และการแย่งชิงนิยามความหมายของวัวและควาย ซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์และระบบคุณค่าทางสังคมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

อีกทั้ง สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “ฟัวเดียวเมียเดียว” ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480 มีวัตถุประสงค์คือเพื่อทำความเข้าใจบริบท, ปัจจัย, และกระบวนการทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ทศวรรษ 2410 ที่นำมาซึ่งการวางหลักการ “ฟัวเดียวเมียเดียว” ไว้ในกฎหมายลักษณะครอบครัวสมัยใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2478 ซึ่งส่งผลสะท้อนอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเพศภาวะ ตลอดจนมุ่งศึกษาผลกระทบสืบเนื่องในช่วงทศวรรษ 2480 เมื่อหลักการดังกล่าวได้ถูกยกระดับให้กลายเป็นแบบแผนอุดมคติของสถาบันครอบครัวไทย การค้นคว้าในประเด็นนี้ถือเป็นกรณีศึกษาสำคัญที่ช่วยขยายพรมแดนความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการประกอบสร้างความเป็นสมัยใหม่ ควบคู่ไปกับการก่อรูปของอัตลักษณ์ประจำชาติหรือ “ความเป็นไทย” ท่ามกลางสถานะแวดล้อมที่ถูกกดดันจากลัทธิอาณานิคม ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการของอุดมการณ์ “ฟัวเดียวเมียเดียว” ก่อร่างสร้างตัวขึ้นท่ามกลางพื้นที่แห่งวิาทะ ทั้งในขั้นตอนการร่างกฎหมายครอบครัวสมัยใหม่และข้อถกเถียงที่ปรากฏอย่างกว้างขวางบนหน้าสื่อสิ่งพิมพ์ โดยมีความพยายามที่จะประนีประนอมอุดมการณ์ใหม่นี้ให้สอดคล้องกับจารีตครอบครัวสยามดั้งเดิมที่คุ้นชินกับระบบ “ฟัวเดียวหลายเมีย” พลวัตการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถูกขับเคลื่อนภายใต้เงื่อนไขหลัก 3 ประการ ประกอบด้วย 1) มิติทางภูมิปัญญาในการสร้างความเป็นสมัยใหม่ อันเกิดจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างแนวคิดตะวันตกกับชนบดั้งเดิมของสยาม 2) อิทธิพลและแรงบีบคั้นจากจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ผลักดันให้รัฐสยามต้องปรับปรุงกฎหมายครอบครัวให้ทัดเทียมมาตรฐานสากล และ 3) การก่อตัวของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งสมทานค่านิยม “ฟัวเดียวเมียเดียว” และมีท่าทีวิพากษ์วิจารณ์จารีตของกลุ่มชนชั้นนำเดิม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยได้ข้อสรุปว่า แม้หลักการ “ฟัวเดียวเมียเดียว” จะถูกสถาปนาและให้การรับรองอย่างเป็นทางการผ่านกฎหมายครอบครัวสมัยใหม่ ทว่าในทางปฏิบัติ วิถีชีวิตแบบ “ฟัวเดียวหลายเมีย” กลับไม่ได้สูญหายไปอย่างสิ้นเชิง ปรากฏการณ์นี้เป็นเครื่องยืนยันว่าจารีตครอบครัวแบบดั้งเดิมยังคงฝังรากลึกและทรงอิทธิพลในสังคมไทย โดยถูกนำมาปรับประยุกต์และดัดแปลงให้สอดคล้องกลมกลืนไปกับบริบทของความเป็นสมัยใหม่ได้อย่างแยบยล

นอกจากนี้ ธนรัชต์ สุภาแสน (2554) ได้ศึกษาเรื่อง วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานัยสำคัญที่ซ่อนอยู่ในเรื่องเล่าของตำนานนางสองฝ่าย ที่บันทึกความทรงจำเรื่องพระนางจามเทวี ได้แก่ ตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายบ้าน รวมถึงเพื่อศึกษาบทบาทในฐานะผู้นำของพระนางจามเทวี มุมมองและการตีความของนักวิชาการปัจจุบัน โดยวิเคราะห์จากเอกสารโบราณล้านนาทั้งตำนานฝ่ายวัดและฝ่ายพื้นบ้านที่มีการบันทึกไว้ ผลการศึกษาพบว่า ตำนานฝ่ายวัด เน้นเผยแพร่พุทธศาสนา โดยใช้ให้เห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำที่นำพระพุทธศาสนาสู่ล้านนา ตำนานฝ่ายบ้าน มุ่งเน้นการเชิดชูพระนางในฐานะมนุษย์ โดยใช้ภาษาที่อ่านง่าย คล้ายนิทาน ทำให้เรื่องราวแพร่หลาย แม้ว่าตำนานทั้งสองฝ่ายมีจุดมุ่งหมายต่างกัน แต่มีเนื้อหาหลักตรงกันว่า ความเป็นผู้นำของพระนางเกิดจากบุญญาธิการมาแต่กำเนิด มากกว่าปัจจัยภายหลัง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความชอบธรรมในการครองราชย์ในอดีต ตำนานฝ่ายบ้านให้รายละเอียดมากกว่าเกี่ยวกับบุคลิกความเป็นผู้นำ ของพระนาง โดยระบุว่าพระนางมีสติปัญญา ทั้งด้านการปกครองและการสงคราม อีกทั้งยังใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในหมู่ประชาชนที่ต่างเชื้อชาติ โดยก่อให้เกิดความขัดแย้งน้อยที่สุด ความทรงจำเกี่ยวกับพระนางจามเทวียังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากบุคลิกของพระนาง ที่เปี่ยมด้วยความกล้าหาญและเมตตาธรรม ทำให้ได้รับการยกย่องคล้ายเทพเจ้า และการผลิตซ้ำวรรณกรรม หลายรุ่นต่อเนื่องกัน ส่งผลให้เรื่องราวของพระนางไม่ถูกลืมในสังคมลำพูน

รวมถึง ปกรณ์ ลิ้มปุนสรณ์ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง วิวาทะทางปัญญาและกลวิธีทางวรรณศิลป์ในปรัชญาพนมเมืองจ้อ มีวัตถุประสงค์เพื่อความเข้าใจสาระและความมุ่งหมายของตัวบท ตลอดจนความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างเนื้อหากับการใช้วรรณศิลป์ ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ปรัชญาของเมืองจ้อก่อรูปขึ้นจากการปะทะสังสรรค์ทางความคิดและข้อถกเถียงระหว่างสำนักปรัชญาการเมืองอันหลากหลาย ซึ่งทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในห้วงเวลานั้น วัตถุประสงค์ประการสำคัญของงานประพันธ์ชิ้นนี้คือ การวางรากฐานแนวทางการบริหารรัฐเพื่อมุ่งสู่สภาวะสังคมอุดมคติ โดยยึดถือแก่นคำสอนของสำนักขงจื้อเป็นฐานราก ผสมรวมเข้ากับทฤษฎีจากสำนักอื่น และนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคมที่แปรเปลี่ยนไปจากยุคสมัยของขงจื้ออย่างกลมกลืน ท่าทีแห่งการประนีประนอมทางความคิดดังกล่าว ได้รับการถ่ายทอดผ่านศิลปะการใช้ภาษาและกลวิธีทางวรรณคดีหลายประการ อาทิ การผูกบทสนทนาในลักษณะการโต้ตอบเพื่อกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะ การหยิบยกบริบททางประวัติศาสตร์มาเป็นอุทาหรณ์สำหรับการกำหนดนโยบายรัฐ ตลอดจนการบูรณาการหลักคิดดั้งเดิมให้สอดคล้องกับวิถีของสังคมร่วมสมัย ดังจะเห็นได้จากความพยายามรักษาสมดุลทางอำนาจและสิทธิระหว่างกลุ่มผู้ปกครองและราษฎร การนำขนบธรรมเนียมแต่โบราณมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย รวมไปถึงการหลอมรวมหลักคุณธรรมให้ดำเนินควบคู่ไปกับแนวคิดเชิงปฏิบัตินิยมที่เน้นผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรม

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ วิวาทะในวรรณกรรม พบว่า วรรณกรรมเป็นพื้นที่สำคัญในการสะท้อนและท้าทายความคิดทางสังคม วัฒนธรรม และอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน ผ่านกระบวนการโต้แย้งทางความคิด ระหว่างแนวคิดดั้งเดิมและแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย งานวิจัยหลายเรื่องชี้ให้เห็นว่า วิวาทะในวรรณกรรม มักเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ส่งผลต่อโครงสร้างสังคม เช่น อำนาจ บรรทัดฐานทางเพศ ความเชื่อทางศาสนา และการเมือง โดยเฉพาะการวิพากษ์แนวคิดที่ครอบงำสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ นอกจากนี้ การใช้ตัวละคร เหตุการณ์ และบทสนทนา เป็นเครื่องมือในการถกเถียงแนวคิด ยังทำให้วรรณกรรมกลายเป็นเวทีสำหรับการตั้งคำถามและเสนอทางเลือกใหม่ ๆ ดังนั้น การศึกษาวิวาทะในวรรณกรรมไม่เพียงช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในสังคม แต่ยังเปิดโอกาสให้เห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนผ่านอุดมการณ์และการสร้างบทสนทนาทางปัญญาในบริบทที่หลากหลาย ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษางานวิจัยข้างต้นจะสามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิวาทะเพศภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

บทที่ 3

เพศภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง เป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่น่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถ่ายทอดผ่านมุมมองของตัวละครจากยุคปัจจุบันที่ย้อนเวลากลับไปสู่อดีต โดยมีฉากหลังอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2231 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน ทั้งการค้ากับต่างประเทศ ศิลปวัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ขณะเดียวกัน สังคมอยุธยายังคงมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน โดยมีระบบชนชั้นและจารีตประเพณีเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาท หน้าที่ และความสัมพันธ์ของคนในสังคม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษามิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในนวนิยาย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเพศภาวะ (Gender) และเพศวิถี (Sexuality) ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดบทบาท การดำเนินชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมอยุธยา จากการศึกษาบริบทของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่า ความเป็นชายและความเป็นหญิงไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับสถานะทางสังคมและระบบศักดินา ซึ่งแบ่งคนออกเป็นกลุ่มสำคัญได้แก่ ชนชั้นมูลนายซึ่งเป็นผู้ปกครอง และชนชั้นไพร่ทาสซึ่งอยู่ภายใต้การปกครอง

ความแตกต่างทางชนชั้นส่งผลให้บทบาทและการแสดงออกทางเพศของคนแต่ละกลุ่มแตกต่างกันออกไป ในกลุ่มชนชั้นมูลนาย บทบาทของชายและหญิงมักเกี่ยวข้องกับเกียรติยศ อำนาจสถานะของครอบครัว และการสืบทอดตระกูล ส่วนในกลุ่มไพร่และทาส บทบาททางเพศมีความสัมพันธ์กับการใช้แรงงาน การดำรงชีวิต และการอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย ดังนั้น การทำความเข้าใจความแตกต่างทางชนชั้นจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพิจารณาว่า สังคมอยุธยากำหนดบทบาท ความคาดหวัง และวิถีชีวิตของชายและหญิงในแต่ละกลุ่มไว้อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์ลักษณะของเพศภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส โดยพิจารณาควบคู่กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่ออธิบายลักษณะความเป็นชาย ความเป็นหญิง และรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศของตัวละครในแต่ละชนชั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับการศึกษาประเด็นเพศภาวะ (Gender) ผู้วิจัยมุ่งพิจารณาบทบาท หน้าที่ ความคาดหวัง และการแสดงออกของตัวละครชายและหญิงที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ เพศภาวะความเป็นชาย และเพศภาวะความเป็นหญิง พร้อมทั้งพิจารณาความแตกต่างระหว่างชนชั้นมูลนายกับชนชั้นไพร่ทาส เนื่องจาก

สถานะทางชนชั้นมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดบทบาทและวิถีชีวิตของตัวละคร โดยมีผลการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

เพศสภาวะ

1. เพศสภาวะในชนชั้นมูลนาย

1.1 ความเป็นชายในชนชั้นมูลนาย

ในสังคมสมัยอยุธยา ผู้คนถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ชนชั้นผู้ปกครองหรือมูลนาย ซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง กับชนชั้นผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส ชนชั้นมูลนายมีอำนาจทั้งในด้านการปกครอง การควบคุมกำลังคน และการกำหนดแบบแผนหรือค่านิยมของสังคม ความเป็นชายของคนในชนชั้นนี้จึงสัมพันธ์กับอำนาจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ และเกียรติยศอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชายไม่ได้เกิดขึ้นจากลักษณะทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผลจากบทบาทและความคาดหวังที่สังคมกำหนดขึ้น หรือที่เรียกว่า “เพศสภาวะ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงออก พฤติกรรม และบทบาทที่สังคมเห็นว่าเหมาะสมกับคนแต่ละเพศ ดังนั้น ความเป็นชายในสังคมอยุธยาจึงต้องพิจารณาควบคู่ไปกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจในช่วงเวลานั้น

สำหรับสังคมอยุธยา โครงสร้างแบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตยปรากฏอย่างชัดเจนผ่านพระอัยการลักษณะผัวเมียในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 กฎหมายดังกล่าวให้อำนาจแก่บุรุษในฐานะหัวหน้าครอบครัว และยอมรับให้ชายมีภรรยาได้หลายคน ขณะที่หญิงไม่สามารถมีสามีมากกว่าหนึ่งคนได้ นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งประเภทของภรรยาสำหรับคนทั่วไปออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เมียกลางเมือง คือ เมียหลวงที่พ่อแม่ยกให้ เมียกลางนอก คือ เมียน้อยที่ชายขอมาเลี้ยงดู และเมียกลางทาสี คือ เมียทาสที่ชายไถ่ตัวมาจากความยากลำบาก การแบ่งลำดับชั้นของภรรยาในลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงมีสถานะอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายและมีข้อจำกัดในความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาอย่างชัดเจน (Thai PBS, 2566)

สำหรับชนชั้นมูลนาย ยังมีภรรยาอีกประเภทหนึ่งคือ “เมียพระราชทาน” ซึ่งเป็นหญิงที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่ขุนนางเพื่อเป็นบำเหน็จความชอบ เมียพระราชทานได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายในฐานะทรัพย์สินของหลวง โดยมีข้อกำหนดว่า “ห้ามขาย ห้ามตี” แตกต่างจากภรรยาประเภทอื่นที่สามีอาจมีสิทธิขายได้ สถานะของเมียพระราชทานจึงสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางชนชั้นและลำดับอำนาจในสังคมอยุธยา กล่าวคือ แม้ขุนนางจะมีอำนาจในฐานะสามี แต่อำนาจนั้นก็ยังอยู่ภายใต้อำนาจของพระมหากษัตริย์ (Thai PBS, 2566)

จากข้อกำหนดทางกฎหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ความเป็นชายของชนชั้นมูลนาย มีความสัมพันธ์โดยตรงกับอำนาจและสถานะทางสังคม บุรุษได้รับการยอมรับให้เป็นหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจเหนือภรรยาและสมาชิกในเรือน ตลอดจนได้รับสิทธิบางประการที่ผู้หญิงไม่มี สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นกรอบความเป็นชายในสังคมอยุธยาที่ให้ความสำคัญกับการเป็นผู้นำ การควบคุม และการรักษาสถานะของตนเองและครอบครัว

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ได้นำเสนอภาพความเป็นชายของชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยาผ่านการกระทำ ความคิด และบทสนทนาของตัวละครชายหลายตัวละคร ซึ่งทำให้เห็นทั้งบทบาท อำนาจ หน้าที่ และความคาดหวังที่สังคมมีต่อบุรุษในชนชั้นนี้ โดยสามารถจำแนกลักษณะสำคัญของความเป็นชายออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1.1 ในฐานะเสาหลักแห่งแผ่นดิน

ในบริบทของสังคมอยุธยา โครงสร้างสังคมแบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย ทำให้ชนชั้นมูลนายมีอำนาจสำคัญในการปกครอง การควบคุมกำลังคนทั้งไพร่และทาส รวมถึงการกำหนดระเบียบและค่านิยมของสังคม ความเป็นชายของบุรุษในชนชั้นนี้จึงไม่ได้หมายถึงลักษณะทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับบทบาท หน้าที่ และความคาดหวังที่สังคมกำหนดให้ผู้ชายต้องรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและผู้คนที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน

ด้วยเหตุนี้ ความเป็นชายของชนชั้นมูลนายจึงปรากฏชัดในบทบาทของการเป็น “เสาหลักแห่งแผ่นดิน” ซึ่งสะท้อนผ่านตัวละครชายชนชั้นมูลนายในนวนิยาย เรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้แก่ หมื่นสุนทรเทวา (ขุนศรีวิสารวาจา, พระศรีวิสารสุนทร) ออกญาโหราธิบดี หมื่นเรืองราชภักดี เจ้าพระยาโกษาธิบดี ขุนปาน หลวงสรศักดิ์ และออกพระวิสุตรสุนทร โดยสามารถพิจารณาได้จากลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1) **ภาวะผู้นำและมารับผิดชอบต่อราชการ** ในสังคมศักดินา ชนชั้นมูลนายหรือขุนนางเป็นกลุ่มผู้ปกครองที่มีหน้าที่ดูแลบ้านเมือง ควบคุมไพร่พลและทาส รวมถึงรับผิดชอบงานราชการและการทหาร บุรุษในชนชั้นนี้จึงถูกคาดหวังให้มีความเป็นผู้นำ กล้าตัดสินใจ และพร้อมอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง ความเป็นผู้นำจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับยศหรือตำแหน่งเพียงอย่างเดียว แต่ยังพิจารณาจากความสามารถในการรับผิดชอบหน้าที่และการตัดสินใจเมื่อเกิดสถานการณ์สำคัญ

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครขุนศรีวิสารวาจา หรือหมื่นสุนทรเทวา ที่ตั้งใจเรียนภาษาต่างประเทศเพื่อเตรียมตัวทำหน้าที่ด้านการทูต โดยมองว่าความรู้ที่ตนได้รับไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง ดังปรากฏในตัวอย่างว่า

“กิจที่ข้าจกต้องทำนั้นเป็นกิจของแผ่นดิน หากมีสิ่งใดที่ทำเพื่อแผ่นดินได้ข้าจกทำเต็มที่ การเรียนภาษานั้นนอกจากจกทำให้บ้านเมืองเราได้เปิดหูเปิดตาแล้ว ข้าจกต้องเป็นตัวแทน ชาวสยามที่พวกฝรั่งจกดูถูกไม่ได้”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 232)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ขุนศรีวิสารวาจาให้ความสำคัญกับหน้าที่ต่อบ้านเมืองมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เขามองว่าการเรียนภาษาต่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมความพร้อมเพื่อทำหน้าที่ราชการ และเพื่อให้ตนสามารถเป็นตัวแทนของชาวสยามได้อย่างมีศักดิ์ศรี คำกล่าวที่ว่า “ข้าจกต้องเป็นตัวแทนชาวสยามที่พวกฝรั่งจกดูถูกไม่ได้” แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบ ความตั้งใจ และความตระหนักในบทบาทของตนในฐานะขุนนางผู้รับใช้แผ่นดิน ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนความเป็นชายในฐานะผู้นำที่ไม่ได้มีเพียงอำนาจ หากยังต้องมีความรู้ความสามารถ และความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองควบคู่กันไป

2) ความกล้าหาญและเสียสละ ความเป็นชายของบุรุษชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยา ถูกคาดหวังให้มีทั้งความเข้มแข็งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงมีความกล้าหาญในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อบ้านเมือง เนื่องจากชายชนชั้นมูลนายมีบทบาทสำคัญด้านการปกครอง และการทหาร จึงต้องพร้อมเผชิญกับอันตรายและยอมเสียสละเพื่อรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาและพรรคพวกได้แก่ หลวงสรศักดิ์ หมื่นเรืองราชภักดี และนายเจิมบ่าวรับใช้ วางแผนไปสร้างความปั่นป่วนแก่ชาวต่างชาติที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในบ้านเมือง แม้จะทราบว่าการกระทำดังกล่าวมีความเสี่ยงดังปรากฏในตัวบทว่า

หมื่นสุนทรเทวากำชับควบคุมให้นายเจิมโปกษีระก่อนออกจากคลองแกลบ เขาเองก็เช่นกัน กิจวันนี้นั้นเป็นเรื่องที่เสี่ยงเอาการแต่จะเป็นการใส่ความและสร้างความปั่นป่วนให้แก่ชาวต่างชาติที่คิดจะมาเอาประโยชน์ในบ้านเมืองแต่เพียงถ่ายเดียวแค่เพียงคิดก็อารมณ์ดีไปหลายเท่า

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 187)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า หมื่นสุนทรเทวาและพรรคพวกตระหนักดีว่าการกระทำของตนมีความเสี่ยง แต่ยังตัดสินใจดำเนินการ เพราะเห็นว่าชาวต่างชาติกำลังเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากบ้านเมือง การยอมเผชิญกับความเสี่ยงจึงสะท้อนให้เห็นถึงความกล้าหาญ และความรับผิดชอบต่อแผ่นดิน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของชายชนชั้นมูลนายตามความคาดหวังของสังคมในยุคนั้น

นอกจากความกล้าหาญในการทำหน้าที่เพื่อบ้านเมืองแล้ว บุรุษชั้นมูลนายยังถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ปกป้องดูแลสตรีและสมาชิกในครอบครัวด้วย ความกล้าหาญจึงไม่ได้ปรากฏเฉพาะในด้านการทหารหรือราชการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการยอมเผชิญกับอันตรายเพื่อช่วยเหลือคนในครอบครัว ดังเช่นเหตุการณ์ที่พระศรีวิสารสุนทร หรือหมื่นสุนทรเทวา ตัดสินใจไปยังบ้านของพระยาวิไชยเณรเพียงลำพังด้วยความเป็นห่วงเกศสุรางค์ แม้จะรู้ว่าการกระทำดังกล่าวอาจทำให้ตนตกอยู่ในอันตราย ดังตัวบทที่ว่า

“วิชาอำพรางตนเอาไว้เอาตัวรอดไม่ใช่เอาไว้ไปเสี่ยงเยี่ยงนั้น หากออเจ้ามือออกมา ก่อนที่ข้าจักมาถึง ผลที่เกิดคงเลวร้ายกว่านี้เป็นแน่นอน เพราะข้าคงมีอยู่เฉยเพียงนอกกำแพง แล้วต้องบุกไปตายกับเจ้าเป็นแน่”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 430)

ตัวบทข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นชายในอุดมคติของชนชั้นมูลนาย ไม่ได้มีเพียงความกล้าหาญเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความเสียสละและความรับผิดชอบต่อคนในครอบครัวด้วย คำกล่าวที่ว่า “ต้องบุกไปตายกับเจ้าเป็นแน่” แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของพระศรีวิสารสุนทรที่จะเข้าไปช่วยเหลือเกศสุรางค์ แม้ต้องเสี่ยงต่อชีวิตของตนเอง การกระทำดังกล่าวจึงสะท้อนบทบาทของชายในฐานะผู้ปกป้องและผู้รับผิดชอบต่อความปลอดภัยของสมาชิกในครอบครัว

3) **ภูมิรู้และเกียรติยศ** สำหรับบุรุษชั้นมูลนาย ความรู้ ความสามารถ และความรอบรู้เป็นคุณลักษณะสำคัญที่สัมพันธ์กับเกียรติยศและสถานะทางสังคม ยศถาบรรดาศักดิ์ของขุนนาง เช่น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน และนาย ไม่ได้เป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันอย่างถาวร แต่ขึ้นอยู่กับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการแต่งตั้ง ดังนั้น การได้รับตำแหน่งสำคัญจึงไม่ได้พิจารณาจากฐานะหรือพละกำลังเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ และคุณสมบัติที่เหมาะสมกับหน้าที่นั้นด้วย

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์ที่เจ้าพระยาโกษาธิบดีเสนาขุนปาน ซึ่งเป็นน้องชาย ให้ทำหน้าที่ราชทูตไปต่างประเทศ โดยให้เหตุผลว่าขุนปานมีความรู้และความสามารถเพียงพอที่จะรับผิดชอบภารกิจทางการทูต ซึ่งต้องติดต่อและเจรจากับชาวต่างชาติ ดังตัวบทที่ว่า

“ข้าจักกราบทูลต่อพระเจ้าอยู่หัว ว่าขุนปานน้องข้ามีความรู้ ความสามารถพอที่จะเป็นราชทูตได้ หากต้องใช้เพลาในการเรียนรู้ภาษา”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 163)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความรู้และความสามารถเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณาความเหมาะสมของบุรุษชนชั้นมูลนายในการรับหน้าที่ราชการ โดยเฉพาะตำแหน่งที่ต้องใช้ความรู้เฉพาะด้าน เช่น งานทางการทูต การที่เจ้าพระยาโกษาธิบดีเห็นว่าขุนปานมีความเหมาะสมกับตำแหน่งราชทูต จึงสะท้อนให้เห็นว่า บุรุษในชนชั้นปกครองถูกคาดหวังให้มีความรู้ความสามารถ และความพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้เหมาะสมกับตำแหน่งของตน

นอกจากนี้ ความรู้ของบุรุษชนชั้นมูลนายยังปรากฏผ่านกิจกรรมทางวรรณศิลป์ เช่น การ “ต่อโคลง” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เหล่าขุนนางใช้ทั้งเพื่อการสังสรรค์และแสดงความรู้ด้านภาษาและวรรณคดี ดังเหตุการณ์หลังจากที่เหล่าขุนนางรับประทานอาหารร่วมกัน ออกญาโหราธิบดีได้ชักชวนให้ทุกคนร่วมกันต่อโคลง และเจ้าพระยาโกษาธิบดีก็ตอบรับด้วยความยินดี ดังตัวบทที่ว่า

“เสร็จจากกินข้าวมาละเล่นต่อโคลงกันดีฤไม่”

“เอيينั้นก็เหมาะ ข้านี้กอยากต่อโคลงเล่นกับท่านพระยาราชครูมาหลายเพลาเต็มที
หลังมานี้แทบไม่ได้ละเล่นกันเลยหนา” เจ้าพระยาโกษาธิบดีตอบรับอย่างถูกใจ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 172)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การต่อโคลงไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลิน แต่ยังเป็นการแสดงความรู้ด้านภาษาและวรรณคดีของบุรุษชนชั้นมูลนายด้วยความสามารถในลักษณะนี้สะท้อนถึงการได้รับการศึกษาและความรอบรู้ ซึ่งมีส่วนช่วยเสริมเกียรติยศและภาพลักษณ์ของผู้ที่อยู่ในชนชั้นปกครอง

ดังนั้น ความเป็นชายของชนชั้นมูลนายในด้านภูมิรู้และเกียรติยศจึงไม่ได้วัดจากอำนาจหรือความแข็งแรงทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรู้ ความสามารถทางสติปัญญาและความรอบรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สังคมคาดหวังให้บุรุษชนชั้นปกครองมีควบคู่ไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการ

4) การยึดมั่นในหลักการและความยุติธรรม แม้บุรุษชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยาจะมีอำนาจในการปกครองและตัดสินใจหลายด้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกคาดหวังให้ยึดถือความถูกต้องและความยุติธรรม โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดีและการปกครองผู้คน กฎหมายตราสามดวงซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ได้กำหนดหลักในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาและตุลาการให้ตัดสินคดีด้วยความเที่ยงตรง และไม่ตกอยู่ภายใต้อคติ 4 ประการ ได้แก่ ฉันทาคติ โทษาคติ ภัยาคติ และโมหาคติ รวมทั้งต้องมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการพิจารณาความอย่างเหมาะสม

ลักษณะของการยึดมั่นในความถูกต้องปรากฏผ่านตัวละครหมื่นสุนทรเทวา เมื่อเขาโต้แย้งกับออกญาโหราธิบดีผู้เป็นบิดาเกี่ยวกับการลงโทษผู้กระทำผิด ดังตัวบทที่ว่า

“ผู้ทำผิดไยมิต้องรับผิดฤขอรับคุณพ่อ” ความเถรตรงของผู้เป็นลูกซึ่งอยู่ในใจมานาน ทำให้ท่านต้องถอนหายใจยาวอีกครั้ง

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 25)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า หมื่นสุนทรเทวาให้ความสำคัญกับหลักความถูกต้องและความรับผิดชอบของผู้กระทำผิด แม้ผู้ที่เขากำลังโต้แย้งด้วยจะเป็นบิดาของตนเองก็ตาม คำถามว่า “ผู้ทำผิดไยมิต้องรับผิดฤขอรับคุณพ่อ” แสดงให้เห็นว่าเขาไม่ยอมให้ความสัมพันธ์ส่วนตัวมีผลเหนือหลักความยุติธรรม และกล้าแสดงความคิดเห็นเมื่อเห็นว่าสิ่งใดไม่เป็นไปตามหลักที่ตนยึดถือ

ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนความเป็นชายของชนชั้นมูลนายในด้านการยึดมั่นในหลักการ มีความซื่อตรง และกล้าตัดสินใจตามสิ่งที่เห็นว่าถูกต้อง โดยไม่ปล่อยให้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเข้ามามีอิทธิพลต่อการพิจารณาเรื่องสำคัญ

1.1.2 ในฐานะเจ้าแห่งเรือน

ในพื้นที่ครอบครัว บุรุษชนชั้นมูลนายมีบทบาทเป็นหัวหน้าครัวเรือนและเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ ภายในเรือน ความเป็นชายในฐานะเจ้าแห่งเรือนจึงสะท้อนผ่านการปกครอง การดูแล และการควบคุมสมาชิกในครอบครัวและบ่าวไพร่ บทบาทดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครชายชนชั้นมูลนายในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้แก่ หมื่นสุนทรเทวา หรือพระศรีวิสารสุนทร และออกญาโหราธิบดี ดังนี้

1) **อำนาจในการปกครอง** ในสังคมอยุธยาที่มีโครงสร้างแบบปิตาธิปไตย ผู้ชายมีสถานะเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องสำคัญภายในเรือน ขณะที่ผู้หญิงมีบทบาทหลักในการดูแลครัวเรือนและสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ ผู้ชายชนชั้นมูลนายยังมีอำนาจเหนือบ่าวไพร่ที่อยู่ในสังกัดของตนด้วย

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาเรียกบ่าวรับใช้ของแม่หญิงการะเกดมาสอบถามเรื่องการล่อเรื่อของแม่หญิงจันทร์วาด โดยใช้น้ำเสียงที่จริงจังและกดดัน ดังตัวบทที่ว่า

“พวกเอ็งทั้งสองคนมานี้” เสียงกรำรำนั่นราวจะข่มขวัญอยู่ในที
“เมื่ออย่าคำเกิดสิ่งใดขึ้น พวกเอ็งรู้ฤไม่”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 22)

อำนาจของชายชนชั้นมูลนายยังปรากฏผ่านการดำเนินและการคาดโทษ บ่าวรับใช้ ดังเช่นเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวากล่าวดำเนินนางผีนและนางแย้มที่ส่งเสียงดัง ดังตัวบทที่ว่า

“อีผีนกับอีแย้มก็เอียงกัน เอะอะดังกลองเพลพลอนทำให้ทุกผู้ตกอกตกใจไปด้วย มันน่าลงทลายให้หนัก” เสียงเข้มของหมื่นสุนทรเทวาทำให้นางผีนและนางแย้มยอมตัวจนติดพื้น ไม่กล้าปริปากแม้เพียงครั้งคำ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 40-41)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า หมื่นสุนทรเทวามีอำนาจในการควบคุม และกำกับความประพฤติของบ่าวในเรือน การใช้น้ำเสียงที่เข้มงวดและการกล่าวถึงการลงโทษ ทำให้ บ่าวเกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าโต้แย้ง พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนบทบาทของชายชนชั้นมูลนาย ในฐานะผู้ปกครองที่มีสิทธิออกคำสั่งและรักษาความเป็นระเบียบภายในเรือน

นอกจากอำนาจเหนือบ่าวไพร่แล้ว บุรุษชนชั้นมูลนายยังมีอำนาจในการ กำหนดขอบเขตบทบาทของผู้หญิง โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานราชการและการบริหารบ้านเมือง ซึ่งในสังคมอยุธยาภักฎมอองว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ดังเช่นเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาสั่งให้เกศสุรงค์ ออกจากวงสนทนาเรื่องราชการ ดังตัวบทที่ว่า

“แม่กระเทดเพลานี้แม่เข้าไม่อยู่ หากงานราชการผู้หญิงไม่ควรอยู่ฟัง ออเจ้าจงเข้าหอ นอนไปเถิดหนา”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 164)

เช่นเดียวกับตัวบทที่ว่า

“ออเจ้าเป็นเพียงหญิงมิบังควรรู้งานราชการให้มากความไป”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 160)

ตัวบททั้งสองแสดงให้เห็นว่า สังคมอยุธยาแบ่งบทบาทของชายและหญิง ค่อนข้างชัดเจน งานราชการและเรื่องบ้านเมืองถูกมองว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ขณะที่ผู้หญิงควรอยู่ใน ขอบเขตของครัวเรือนและไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวมากนัก การที่หมื่นสุนทรเทวากล่าวว่า

“ผู้หญิงไม่ควรอยู่พัง” และ “เป็นเพียงหญิงมีบ้ควรรู้งานราชการให้มากความไป” จึงสะท้อนถึงความคิดที่จำกัดบทบาทของผู้หญิงในด้านการรับรู้และการมีส่วนร่วมในเรื่องสำคัญของสังคม

ข้อจำกัดในลักษณะนี้ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจน้อยกว่าผู้ชาย และยังทำให้ผู้ชายมีบทบาทเป็นผู้กำหนดว่าเรื่องใดเป็นเรื่องที่ผู้หญิงควรรู้หรือไม่ควรรู้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมของบทบาทหญิงชายในสังคมอยุธยาอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ ชายชนชั้นมูลนายยังมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของผู้หญิง เพื่อรักษาชื่อเสียงและเกียรติของครอบครัว ดังเช่นเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาตำหนิ เกศสุรางค์เกี่ยวกับการแสดงกิริยาต่อชายในที่สาธารณะ ดังตัวบทที่ว่า

“ออเจ้าเพิ่งออกนอกเรือน มิรู้ว่ากิริยาข่มายชายตาของออเจ้าเป็นวิสัยฤผลอไหล หากก็มิบ้ควรกระทำ ผู้ใดเห็นเข้าจักเอาไปนินทาได้ว่าหลานคุณพ่อกิริยามิงาม เป็นหญิงหากข่มายชายตาให้ผู้ชายไปถ้วนทั่วจักพาชายขึ้นหน้ากันทั้งเรือน”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 160)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า กิริยาของผู้หญิงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับชื่อเสียงของครอบครัวและวงศ์ตระกูลด้วย หมื่นสุนทรเทวาจึงเห็นว่าตนมีหน้าที่ตักเตือนและควบคุมการวางตัวของเกศสุรางค์ให้เป็นไปตามแบบที่สังคมเห็นว่าเหมาะสมกับหญิงชนชั้นสูง

การตำหนิดังกล่าวสะท้อนค่านิยมของสังคมอยุธยาที่คาดหวังให้ผู้หญิงมีความสุภาพ เรียบร้อย และระมัดระวังการแสดงออกต่อเพศตรงข้าม เพราะพฤติกรรมของผู้หญิงอาจส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงของทั้งตนเองและครอบครัว บทบาทของชายในฐานะเจ้าแห่งเรือนจึงไม่ได้มีเพียงการดูแลความเป็นระเบียบภายในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกำกับพฤติกรรมของผู้หญิงและบ่าวไพร่ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคมในยุคนั้นด้วย

2) บทบาทผู้คุ้มครอง ในสังคมอยุธยา ผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวไม่ได้มีเพียงอำนาจในการปกครองเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ดูแลและปกป้องสมาชิกในครอบครัวให้ปลอดภัย โดยเฉพาะภรรยาและบุตร บทบาทดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครพระศรีวิสารสุนทร ซึ่งก่อนเดินทางไปราชการได้สั่งให้บ่าวไพร่ที่ไว้ใจคอยดูแลเกศสุรางค์และลูกในท้องอย่างใกล้ชิด ดังตัวบทที่ว่า

“ออเจ้าอยู่ทางนี้ข้าจักสั่งให้บ่าวไพร่ที่เป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์คอยเฝ้าคุ้มครอง
มิรู้การณจักยึดเยื้อนานฤไม่ ดูแลคุณแม่ ดูแลตัวเองแลลูกในท้องด้วยหนา”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 476)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระศรีวิสารสุนทรให้ความสำคัญกับ
ความปลอดภัยของสมาชิกในครอบครัว แม้นตนเองจะต้องเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ราชการ แต่ยังได้
วางแผนและจัดให้มีผู้คอยดูแลเกศสุรางค์ คุณหญิงจำปา และลูกในท้องอย่างเหมาะสม

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนความเป็นชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่มี
หน้าที่รับผิดชอบ ดูแล และปกป้องสมาชิกในเรือน ผู้ชายจึงไม่ได้มีบทบาทเพียงเป็นผู้ตัดสินใจหรือ
ผู้มีอำนาจเท่านั้น แต่ยังต้องรับผิดชอบต่อความปลอดภัยและความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวด้วย

3) ความเข้มแข็งและควบคุมอารมณ์ ในสังคมอยุธยา บุษราคาคาดหวังให้มี
ความเข้มแข็งทางอารมณ์ มีสติ และสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่คนในครอบครัวได้ โดยเฉพาะผู้ที่มีสถานะ
เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งต้องแสดงความมั่นคงและรับผิดชอบต่อสมาชิกในเรือน แม้ในช่วงเวลา
ที่ตนเองกำลังเผชิญกับความทุกข์หรือความสูญเสีย

ลักษณะดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนผ่านตัวละครออกญาโหราธิบดี
ซึ่งแม้อยู่ในช่วงสุดท้ายของชีวิต แต่ยังคงมีสติ กล่าวคำสั่งเสีย และให้คำแนะนำแก่ภรรยาและบุตรชาย
ด้วยความสงบ ดังตัวบทที่ว่า

“มีต้องโศกเศร้าเสียใจไปดอก เกิดแก่เจ็บตายเป็นสังขารมดา พ่อป่วยไข้นานปีหากจัก
ต้องอำลาร่างนี้ก็สมควรนัก ออเจ้าอยู่ทางนี้ดูแลบ้านเรือนแลคุณแม่ด้วยหนา”

“พ่อศรี กลับไปเมืองนครครานี้จงเจียมตนให้มาก ระวังปากระวังคำอย่าได้ไปลบหลู่
ผู้ใด อย่าได้ถือว่เป็นกวีคนโปรด แม่จำปาตลอดชีวิตนี้อเจ้าเป็นเมียเป็นแม่ที่เลิศด้วยพรหม
วิหารสี จงดารงตนเยี่ยงนี้ตลอดไป แลอย่าได้โศกเศร้าให้มากความ ต่อไปคนทั้งเรือนล้วนต้อง
พึ่งพาอเจ้าแล้วหนา”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 448)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ออกญาโหราธิบดีในฐานะหัวหน้าครอบครัว
แสดงความเข้มแข็งและการควบคุมอารมณ์ได้อย่างชัดเจน แม้จะอยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิต แต่ยังคง
กล่าวถึงความตายด้วยความเข้าใจและยอมรับตามธรรมชาติ พร้อมทั้งให้คำแนะนำแก่บุตรชายและ
ภรรยาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการดูแลครอบครัวต่อไป

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นชายตามค่านิยมของสังคมอยุธยาไม่ได้หมายถึงความเข้มแข็งทางร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความมั่นคงทางอารมณ์ การมีสติ และความรับผิดชอบต่อคนในครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงเวลาสำคัญที่สมาชิกในเรือนต้องการผู้นำและที่พึ่งทางใจ

1.1.3 อำนาจปิตาธิปไตย ความรุนแรง และการธำรงสถานะความเป็นใหญ่

ระบบปิตาธิปไตยในสังคมอยุธยาทำให้ชายและหญิงมีสถานะและสิทธิแตกต่างกัน โดยเฉพาะอำนาจของผู้ชายที่มีเหนือผู้หญิง ความแตกต่างดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครชายชนชั้นมูลนาย ได้แก่ พระยาวิไชยเณทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) ออกญาโหราธิบดี และหมื่นสุนทรเทวา ทั้งยังปรากฏในข้อกำหนดทางกฎหมาย เช่น พระอัยการลักษณะผิดเมียในกฎหมายตราสามดวงที่ยอมรับให้ชายมีภรรยาได้หลายคน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมในขณะนั้นให้อำนาจและสิทธิแก่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชายในสังคมปิตาธิปไตยไม่ได้ปรากฏเฉพาะในด้านการเป็นผู้นำและความรับผิดชอบต่อคนอื่น แต่ยังแสดงให้เห็นการใช้อำนาจของผู้ชายเมื่อความคิดหรือการตัดสินใจของตนถูกโต้แย้ง โดยเฉพาะจากผู้หญิง ดังเช่นพระยาวิไชยเณทร์ เมื่อนางตองกีมารผู้เป็นภรรยาทักท้วงความคิดของเขาเกี่ยวกับการทรยศต่อแผ่นดินสยาม เขาเกิดความไม่พอใจและใช้ความรุนแรงด้วยการตบหน้าภรรยา ดังปรากฏในตัวอย่าง

พระยาวิไชยเณทร์ตัวสั้นระริกเหวี่ยงมือฟาดไปยังแก้มนวล แล้วยืนจิ้งก่าลงตาคู่ตรงนั้น หน้าที่สะบัดไปตามแรงฟาด พาให้แก้มขาวเป็นปื้นแดงทันทีทันควัน นางตองกีมารเจ็บจนน้ำตาไหลพราก ดวงตาดัดพ้อเจ็บแค้นที่จับจ้องผิวทำให้ฝ่ายนั้นทำสิ่งใดแทบไม่ถูก

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 409)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระยาวิไชยเณทร์ใช้ความรุนแรงเมื่อภรรยาแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับตน การตบหน้านางตองกีมารจึงไม่ได้แสดงเพียงความโกรธเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่ฝ่ายชายมีอำนาจเหนือกว่า เมื่อภรรยาทักท้วงหรือไม่เห็นด้วย เขาจึงตอบโต้ด้วยการใช้กำลังเพื่อยืนยันอำนาจของตนในฐานะสามีและหัวหน้าครอบครัว เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าอำนาจของชายในระบบปิตาธิปไตยอาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรงต่อผู้หญิงเมื่อผู้ชายรู้สึกว่าเป็นผู้นำของตนถูกท้าทาย

นอกจากการใช้ความรุนแรงทางร่างกายแล้ว อำนาจของผู้ชายยังปรากฏผ่านการควบคุมความประพฤติของผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงในครอบครัว ซึ่งถูกคาดหวังให้วางตัวให้เหมาะสมกับสถานะและรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล พฤติกรรมของผู้หญิงจึงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลต่อชื่อเสียงของครอบครัวด้วย ผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวจึงมีบทบาทในการตักเตือนและกำหนดว่าผู้หญิงควรประพฤติตนอย่างไร

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครหมื่นสุนทรเทวา เมื่อเห็นว่าเกศสุรางค์แสดงกิริยาที่ไม่สอดคล้องกับแบบแผนของหญิงในสังคมอยุธยา เขาจึงตำหนิและเตือนว่าอาจทำให้ครอบครัวเสียชื่อเสียง ดังตัวบทที่ว่า

“ออเจ้าเพิ่งออกนอกเรือน มิรู้วักิริยาขม้ายชายตาของออเจ้าเป็นวิสัยฤพลโผลหากก็มีบังควรกระทำ ผู้ใดเห็นเข้าจักเอาไปนินทาได้ว่าหลานคุณพ่อกิริยามิงาม เป็นหญิงหากขม้ายชายตาให้ผู้ชายไปถ้วนทั่วจักพาขายขึ้นหน้ากันทั้งเรือน”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 160)

คำตำหนิดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในมุมมองของหมื่นสุนทรเทวา การวางตัวของผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับชื่อเสียงของครอบครัวโดยตรง การที่เกศสุรางค์แสดงกิริยาขม้ายชายตาต่อผู้ชายจึงถูกมองว่าไม่เหมาะสมและอาจทำให้คนภายนอกนำไปนินทาได้ หมื่นสุนทรเทวาจึงเห็นว่าตนมีหน้าที่ตักเตือนและควบคุมพฤติกรรมของเกศสุรางค์ให้เป็นไปตามแบบแผนที่สังคมกำหนด การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงในสังคมอยุธยาต้องระมัดระวังการแสดงออกของตน เพราะพฤติกรรมของผู้หญิงไม่ได้ส่งผลต่อตนเองเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับชื่อเสียงของครอบครัวและวงศ์ตระกูลด้วย

อำนาจของชายชนชั้นมูลนายยังปรากฏผ่านการใช้คำพูดเพื่อตักเตือนห้าม หรือจำกัดการแสดงความคิดเห็นของผู้หญิง โดยเฉพาะในเรื่องที่สังคมมองว่าเป็นเรื่องของผู้ชาย เช่น งานราชการหรือการตัดสินใจเกี่ยวกับบ้านเมือง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเหตุการณ์ที่ออกญาโหราธิบดีห้ามเกศสุรางค์แสดงความคิดเห็นในเรื่องที่ผู้ใหญ่กำลังหารือกัน ดังตัวบทว่า

“เจียบปากไปเถิดแม่การะเกด” คนที่ไม่เคยดูเธอเลยตั้งแต่เธอมาอยู่ที่นี้พูดด้วยน้ำเสียงเคร่งเครียด

“เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่ควรหารือ ไม่ใช่เรื่องที่ออเจ้าจักเอ่ยสอดขึ้นมา”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 215)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า คำกล่าวของออกญาโหราธิบดีแสดงถึงการแบ่งขอบเขตของผู้ที่มีสิทธิแสดงความคิดเห็นในเรื่องสำคัญอย่างชัดเจน การกล่าวว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่ควรหารือ” และ “ไม่ใช่เรื่องที่ออเจ้าจักเอ่ยสอดขึ้นมา” แสดงให้เห็นว่าเกศสุรางค์ไม่ได้รับการยอมรับให้มีส่วนร่วมในการสนทนาเรื่องดังกล่าว แม้ว่าเธอจะมีความคิดเห็นของตนเองก็ตาม

เหตุการณ์นี้สะท้อนค่านิยมของสังคมที่ให้ผู้ชายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการหาหรือและตัดสินใจเรื่องสำคัญ ขณะที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้เป็นผู้รับฟังและไม่เข้าไปแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่อยู่นอกบทบาทของตน คำพูดของออกญาโหราธิบดีจึงไม่ได้เป็นเพียงการตำหนิเกศสุรางค์เป็นการส่วนตัว แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตบทบาทของหญิงและชายที่สังคมในยุคนั้นกำหนดไว้แตกต่างกัน

นอกจากนี้ อำนาจของชายชนชั้นมูลนายยังครอบคลุมถึงการควบคุมความประพฤติของบ่าวไพร่และการรักษาความเป็นระเบียบภายในเรือน ดังปรากฏในเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาตำหนินางผินและนางแย้มที่ส่งเสียงดังเอะอะว่า

“อีผินกับอีแย้มก็เอียงกันเอะอะดังกลองเพลพลอนทำให้ทุกผู้ตกอกตกใจไปด้วย
มันน่าลงหวายให้หนัก”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 41)

จากเหตุการณ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาร่วมกับกรณีของออกญาโหราธิบดี จะเห็นได้ว่า คำพูดเป็นวิธีหนึ่งที่ชายชนชั้นมูลนายใช้ในการควบคุมคนที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน ทั้งการตำหนิ การห้าม และการกล่าวถึงการลงโทษ ในกรณีของเกศสุรางค์ คำว่า “เงียบปากไปเถิด” และ “ไม่ใช่เรื่องที่ขอเจ้าจักเอ่ยสอด” เป็นการห้ามไม่ให้เธอเข้าไปมีส่วนร่วมในการหาหรือเรื่องสำคัญ ส่วนกรณีของนางผินและนางแย้ม การกล่าวว่า “มันน่าลงหวายให้หนัก” เป็นการคาดโทษที่ทำให้บ่าวเกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าฝ่าฝืน

ดังนั้น อำนาจของชายชนชั้นมูลนายจึงปรากฏได้ทั้งทางร่างกายและทางคำพูด การใช้ความรุนแรง การตำหนิ การสั่งห้าม และการคาดโทษ ล้วนแสดงให้เห็นถึงสถานะของชายในฐานะผู้มีอำนาจในการปกครองและควบคุมคนในครอบครัวและผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลของตน ความเป็นชายในลักษณะนี้จึงไม่ได้มีเฉพาะด้านของความเป็นผู้นำและความรับผิดชอบ แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจเพื่อรักษาระเบียบ ชื่อเสียงของครอบครัว และสถานะของตนในฐานะหัวหน้าครอบครัวตามค่านิยมของสังคมอยุธยา

1.2 ความเป็นหญิงในชนชั้นมูลนาย

สังคมกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีโครงสร้างทางสังคมตามระบบศักดินา โดยแบ่งผู้คนออกเป็นชนชั้นผู้ปกครองหรือมูลนาย และชนชั้นผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส อย่างชัดเจน ภายใต้โครงสร้างดังกล่าว สตรีชนชั้นมูลนายมีสถานะและบทบาทแตกต่างจากสตรีในชนชั้นไพร่และทาส เนื่องจากมีบ่าวไพร่ช่วยทำงานภายในเรือน จึงไม่ต้องรับภาระงานหนักด้วยตนเอง และสามารถทำหน้าที่ดูแลจัดการกิจการต่าง ๆ ภายในครอบครัว รวมถึงมีส่วนสำคัญต่อการรักษาฐานะและความสัมพันธ์ของวงศ์ตระกูล

สถานะและบทบาทของสตรีชนชั้นมูลนายอยู่ภายใต้กฎหมายและจารีตประเพณีของสังคมในขณะนั้น โดยเฉพาะกฎหมายตราสามดวงที่กำหนดสถานะของภรรยา รวมถึงสิทธิด้านทรัพย์สินและการจัดการมรดก สตรีชนชั้นมูลนายจึงไม่ได้มีบทบาทเฉพาะการดูแลบ้านเรือนเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่จัดการทรัพย์สิน ดูแลบ่าวไพร่ และรักษาความเป็นระเบียบของครอบครัว นอกจากนี้ การแต่งกาย กิริยามารยาท และการวางตัวยังมีความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงฐานะและเกียรติยศของครอบครัวด้วย

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้นำเสนอความเป็นหญิงของสตรีชนชั้นมูลนายผ่านบทบาท ความประพฤติ และวิถีชีวิตของตัวละครหญิง โดยสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิงในชนชั้นนี้ ทั้งการเป็นแม่ศรีเรือน การดูแลและจัดการกิจการภายในครอบครัว ตลอดจนการรักษาชื่อเสียงและเกียรติยศของวงศ์ตระกูล การศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งพิจารณาถึงลักษณะความเป็นหญิงตามแบบแผนของสังคมอยุธยาที่ปรากฏในตัวบท เพื่อให้เห็นว่าผู้หญิงชนชั้นมูลนายมีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบอย่างไรภายใต้สังคมศักดินา

ตามค่านิยมของสังคมอยุธยา สตรีชนชั้นมูลนายถูกคาดหวังให้มีคุณสมบัติและความประพฤติที่เหมาะสมกับสถานะของตน ทั้งในด้านการดูแลครอบครัว การวางตัว และการรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล คุณสมบัติเหล่านี้จึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความชอบส่วนบุคคล แต่เป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญและใช้เป็นแบบแผนในการพิจารณาความเหมาะสมของสตรีชนชั้นสูง

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส สะท้อนลักษณะดังกล่าวผ่านตัวละครหญิงชนชั้นมูลนาย ได้แก่ คุณหญิงจำปา เกศสุรางค์ และแม่หญิงจันทร์วาด ซึ่งสามารถวิเคราะห์ลักษณะความเป็นหญิงได้ใน 3 มิติหลัก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 แม่ศรีเรือนในฐานะผู้กุมอำนาจบริหารจัดการครัวเรือน

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “แม่ศรีเรือน” ในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่มักนึกถึงผู้หญิงที่ทำหน้าที่ดูแลบ้านและครอบครัวให้เรียบร้อย แต่ในสังคมชนชั้นสูงสมัยอยุธยา บทบาทของแม่ศรีเรือนไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการทำงานบ้านเท่านั้น หากยังมีหน้าที่สำคัญในการดูแลและจัดการกิจการต่าง ๆ ภายในครอบครัว ทั้งการควบคุมบ่าวไพร่ การจัดการทรัพย์สิน และการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเรือน ซึ่งล้วนมีส่วนต่อฐานะและชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล

เรือนของชนชั้นมูลนายในสมัยอยุธยาประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัว บ่าวไพร่ และทาสจำนวนมาก การดูแลคนเหล่านี้จึงต้องอาศัยผู้ที่มีอำนาจในการสั่งการและจัดการกิจการภายในเรือน บทบาทดังกล่าวมักเป็นหน้าที่ของภรรยาเอกหรือสตรีที่มีสถานะสูงในครอบครัว ซึ่งมีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยและควบคุมผู้ที่อยู่ภายในเรือน ลักษณะดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนผ่านตัวละครคุณหญิงจำปา

คุณหญิงจำปาเป็นภรรยาเอกที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลและจัดการกิจการต่าง ๆ ภายในเรือน เธอสามารถออกคำสั่งและควบคุมบ่าวไพร่ให้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่บ่าวไพร่มามุงดูเหตุการณ์และคุณหญิงจำปาออกคำสั่งให้แยกย้ายกลับไปทำงาน ดังตัวบทว่า

“อ้ายอีพวกนี้มามุงกระไรกัน ไปไป! ไปทำงาน” เพียงได้ยินเสียงทวาดทั้งหมดก็รีบแยกย้ายไปทำงานตามหน้าที่ของตนในพริบตา

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 40)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า คุณหญิงจำปามีอำนาจในการควบคุมและสั่งการบ่าวไพร่ภายในเรือน เมื่อเธอออกคำสั่ง บ่าวไพร่ต่างก็ปฏิบัติตามโดยไม่ได้แย้ง แสดงให้เห็นถึงสถานะของคุณหญิงจำปาในฐานะผู้ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในครัวเรือน

นอกจากการออกคำสั่งแล้ว คุณหญิงจำปายังสามารถลงโทษผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลของตนได้ ดังเช่นเหตุการณ์ที่เธอสั่งให้บ่าวโบายเกศสุรางค์ เนื่องจากเห็นว่าเกศสุรางค์ประพฤติตนตามใจตนเอง ไม่คำนึงถึงผู้อื่น และก่อให้เกิดความวุ่นวายภายในเรือน คุณหญิงจำปาจึงเห็นว่าการลงโทษจะช่วยให้เกศสุรางค์จดจำและปรับปรุงพฤติกรรมของตน ดังตัวบทที่ว่า

“หากมีลงโทษให้หลาบจำ ก็รังแต่จักทำเรื่องทำราวมิรู้จักจบสิ้น แม้การะเกดจักได้เห็นหัวผู้อื่นบ้างไม่ใช่ทำตามแกใจตนเพียงถ้ายเดียวเยี่ยงนี้”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 247)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คุณหญิงจำปาไม่ได้มีหน้าที่เพียงดูแลบ้านเรือนเท่านั้น แต่ยังมีอำนาจในการควบคุมและลงโทษผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลของตน ซึ่งสอดคล้องกับสถานะของภรรยาหลวงในครอบครัวชนชั้นมูลนาย การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นหญิงของสตรีชนชั้นมูลนายไม่ได้มีเฉพาะความอ่อนโยนหรือการดูแลสมาชิกในครอบครัว แต่ยังรวมถึงความสามารถในการปกครองและรักษาความเป็นระเบียบภายในเรือนด้วย

นอกจากนี้ แม่ศรีเรือนยังมีหน้าที่อบรมสั่งสอนหญิงสาวในครอบครัวให้รู้จักการวางตัวและปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแบบแผนของสังคม คุณหญิงจำปาในฐานะผู้อาวุโสของเรือนจึงมีบทบาทในการสอนเกศสุรางค์ให้มีคุณสมบัติของหญิงที่พร้อมจะออกเรือน ทั้งด้านการพูดจา การวางตัว การร้อยดอกไม้ การปักผ้า และการควบคุมบ่าวในการทำอาหาร เพื่อเตรียมความพร้อมให้สามารถดูแลครอบครัวของตนได้ในอนาคต ดังตัวบทว่า

“หากออเจ้าจักเป็นคู่หมั้นพ่อเดชก็จักต้องฝึกหัดกันใหม่ ต่อไปเมื่อออเรือนกันไป ออเจ้าจักได้เป็นแม่เรือนที่มีทำให้พ่อเดชต้องอับอาย” คำพูดประโยคนั้นดังคำประกาศิต จากนั้นทุกวันในช่วงเช้าเกศสุรางค์ก็ต้องเข้าคอร์สอบรมมารยาทการพูดจา การวางตัวและถูกจับหัดร้อยดอกไม้ ปักผ้า คุมบ่าวทำกับข้าวกับปลา

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 227-228)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า คุณหญิงจำปามิบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และแบบแผนการประเพณีของสตรีจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การฝึกเกศสุรางค์ไม่ได้มีเพียงเรื่องงานบ้านเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพูดจา การวางตัว และการบริหารจัดการบ่าวภายในเรือน ซึ่งล้วนเป็นคุณสมบัติที่สังคมในยุคนั้นคาดหวังจากสตรีชนชั้นมูลนาย

ดังนั้น บทบาทของแม่ศรีเรือนในสังคมอยุธยาจึงไม่ได้หมายถึงผู้หญิงที่ทำหน้าที่ดูแลงานบ้านเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผู้ดูแล จัดการ และควบคุมกิจการต่าง ๆ ภายในครอบครัว รวมถึงมีหน้าที่อบรมสมาชิกในเรือนให้ปฏิบัติตามแบบแผนของสังคม คุณหญิงจำปาจึงเป็นตัวละครที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของสตรีชนชั้นมูลนายในฐานะผู้มีหน้าที่สำคัญต่อความเป็นระเบียบและความมั่นคงของครอบครัว

1.2.2 เรือนร่างและความงามในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น

ในสังคมอยุธยา ความงามและการแต่งกายของสตรีชนชั้นมูลนายไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความชอบส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงฐานะและสถานะของครอบครัว การแต่งกาย การไว้ทรงผม และการใช้เครื่องประดับจึงมีความสำคัญต่อภาพลักษณ์ของสตรีชนชั้นสูง และยังช่วยแสดงความแตกต่างระหว่างสตรีชนชั้นมูลนายกับสตรีในชนชั้นไพร่และทาส ซึ่งมีวิถีชีวิตและภาระหน้าที่แตกต่างกัน

สตรีชนชั้นมูลนายมักแต่งกายด้วยเสื้อผ้าและเครื่องประดับที่แสดงถึงฐานะของตน เช่น การนุ่งผ้าซิ่นหรือผ้าถุงยาวกรอมข้อเท้า ห่มสไบเฉียงทับเสื้อแขนกระบอก และเลือกใช้ผ้าที่มีคุณภาพ เช่น ผ้าไหม ผ้าสมปักเชิงปูน หรือผ้าลาย นอกจากนี้ ยังนิยมไว้ผมยาวเกล้ามวย ประดับดอกไม้หรือพวงมาลัย และสวมเครื่องประดับที่ทำจากเงินและทอง เช่น กรองคอ รัดแขน กำไลมือ กำไลเท้า และเข็มปักผม การแต่งกายในลักษณะดังกล่าวช่วยแสดงถึงความมั่งคั่งและฐานะของครอบครัว

ในทางตรงกันข้าม สตรีที่ต้องทำงานใช้แรงงานมักไว้ “ผมปัก” หรือผมสั้น ซึ่งเหมาะกับการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ความแตกต่างด้านทรงผมและการแต่งกายจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นความแตกต่างทางชนชั้นของผู้หญิงในสังคมอยุธยาได้อย่างชัดเจน

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส สะท้อนค่านิยมดังกล่าวผ่านเหตุการณ์ที่นางแย้มแนะนำให้เกศสุรางค์แต่งกายและสวมเครื่องประดับให้เต็มที่เมื่อต้องเดินทางไปวัด เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นรับรู้ถึงฐานะและไม่ดูแคลน ดังตัวบทว่า

“ไปวัดควรจักแต่งจนเต็มทีหนาเจ้าคะ” นางแย้มแย้งเบา ๆ ด้วยอยากให้เจ้านายใส่เครื่องเพชรมากกว่า ไปวัดนั้นก็เหมือนการไปวัดความมั่งคั่งจะกิน ผู้พบเห็นจะได้รู้ว่าแม่นายของตนไม่ได้มาแต่ตัวหากมีสมบัติติดตัวมามากมายไม่อายใคร อีกทั้งครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่แม่นายของนางจะได้ไปปรากฏตัวให้เหล่าผู้ดีในพระนครได้เห็นก็ควรให้ผู้ใดดูแคลนได้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 128-129)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า การแต่งกายของสตรีชนชั้นมูลนายไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้แสดงฐานะของตนเองและครอบครัว การสวมเครื่องเพชรและแต่งกายให้เหมาะสมเมื่อต้องปรากฏตัวต่อสาธารณะ จึงเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อื่นรับรู้ถึงความมั่งคั่งและสถานะทางสังคมของผู้หญิงในชนชั้นนี้

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการพรรณนาสัญลักษณ์ของการเกิด ซึ่งแสดงให้เห็นการแต่งกายของสตรีชนชั้นมูลนาย ดังตัวบทว่า

หญิงสาวร่างระหงที่นุ่งผ้าพิมพ์ลายจีบหน้านางคาดเข็มขัดทองสุกปลั่งทั้งยังห่มสไบ
สีนวลเนื้อละเอียด

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 16)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการแต่งกายที่ประณีตและเหมาะสมกับสถานะของสตรีชนชั้นสูง ทั้งการเลือกใช้ผ้าและเครื่องประดับที่มีค่า จึงสะท้อนให้เห็นว่า สัญลักษณ์และการแต่งกายเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงฐานะและความมั่งคั่งของครอบครัว

นอกจากการแต่งกายแล้ว กิริยามารยาทก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สังคมใช้พิจารณาความเหมาะสมของสตรีชนชั้นมูลนาย ผู้หญิงในชนชั้นนี้ถูกคาดหวังให้วางตัวสุภาพ สำรวม และรู้จักกาลเทศะ เพราะกิริยาของผู้หญิงถือเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการอบรมและชื่อเสียงของครอบครัว ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครแม่หญิงจันทร์วาด ซึ่งมีท่าทางสงบเสถียรและสำรวม ดังตัวบทว่า

แม่หญิงจันทร์วาดปิดปากหัวเราะขัน ก่อนจะค่อย ๆ ลูกจากที่นั่ง

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 366)

ตัวบทข้างต้นเป็นกิริยาที่แสดงความสงบเสงี่ยมตามจารีต แตกต่างจากพฤติกรรมของสตรีสมัยใหม่ที่ไม่คุ้นชินกับชนบดังกล่าว การควบคุมกิริยาจึงเป็นเครื่องหมายสำคัญของการได้รับการอบรมมาอย่างดี

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นถึงกิริยาที่สุภาพและสำรวมตามแบบที่สังคมในยุคนั้นคาดหวังจากสตรีชนชั้นสูง การ “ปิดปากหัวเราะขัน” จึงไม่ได้เป็นเพียงพฤติกรรมส่วนบุคคลของแม่หญิงจันทร์วาดเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงการอบรมและแบบแผนการวางตัวของกุลสตรีในสังคมอยุธยา

ดังนั้น เรือนร่าง ความงาม การแต่งกาย และกิริยามารยาทของสตรีชนชั้นมูลนายจึงมีความสัมพันธ์กับสถานะทางสังคมอย่างชัดเจน สิ่งเหล่านี้ไม่ได้แสดงถึงความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่บอกถึงฐานะ การอบรม และชื่อเสียงของครอบครัว สตรีชนชั้นมูลนายจึงต้องให้ความสำคัญทั้งกับรูปลักษณ์ภายนอกและการวางตัวให้เหมาะสมกับสถานะของตน

จากการศึกษาเพศสภาวะในชนชั้นมูลนายที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง พบว่า ความเป็นชายและความเป็นหญิงมีความสัมพันธ์กับบทบาท หน้าที่ และสถานะทางสังคมอย่างชัดเจน

เพศสภาวะความเป็นชายปรากฏใน 4 ลักษณะ ได้แก่ การเป็นเสาหลักแห่งแผ่นดิน ซึ่งชายชนชั้นมูลนายต้องมีภาวะผู้นำ มีความรับผิดชอบต่อราชการ และมีความรู้ความสามารถ การเป็นเจ้าของเรือน ซึ่งมีหน้าที่ปกครอง ดูแล และตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ภายในครอบครัว การเอาตัวรอดในสังคมศักดินา ซึ่งต้องอาศัยความเข้มแข็งและความสามารถในการรักษาสถานะของตน และการใช้อำนาจภายใต้ระบบปิตาธิปไตย ซึ่งปรากฏทั้งในรูปของการใช้ความรุนแรง การตำหนิ การสั่งห้าม และการควบคุมผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง

ส่วนเพศสภาวะความเป็นหญิง สตรีชนชั้นมูลนายมีบทบาทสำคัญในการดูแลและบริหารจัดการครัวเรือน ทั้งการควบคุมบ่าวไพร่ การรักษาความเป็นระเบียบ และการอบรมสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ รูปลักษณ์ การแต่งกาย และกิริยามารยาทยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงฐานะ การอบรม และชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ผู้หญิงในชนชั้นนี้จึงถูกคาดหวังให้วางตัวและประพฤติตนให้เหมาะสมกับสถานะของตน

เมื่อพิจารณาโดยรวม จะเห็นได้ว่า ชายและหญิงชนชั้นมูลนายต่างมีบทบาทและหน้าที่ที่สังคมกำหนดไว้แตกต่างกัน ฝ่ายชายมีบทบาทหลักเกี่ยวกับการปกครอง งานราชการ และการดูแลความมั่นคงของครอบครัว ส่วนฝ่ายหญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดการกิจการภายในเรือน ดูแลสมาชิกในครอบครัว และรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล บทบาทของทั้งสองฝ่ายจึงมีส่วนสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยา

2. เพศภาวะในชนชั้นไพร่ทาส

2.1 ความเป็นชายในชนชั้นไพร่ทาส

ในสังคมอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชายชนชั้นไพร่และทาส มีบทบาทและหน้าที่แตกต่างจากชายชนชั้นมูลนายอย่างชัดเจน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่อยู่ภายใต้การปกครองและต้องทำหน้าที่ตามที่รัฐหรือมูลนายกำหนด ความเป็นชายของคนกลุ่มนี้จึงสัมพันธ์กับการทำงาน การรับใช้ราชการ การเป็นกำลังทหาร และการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานะของตนในสังคม

สังคมอยุธยามีระบบศักดินาเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดสถานะ หน้าที่ และความรับผิดชอบของคนแต่ละชนชั้น โดยเฉพาะระบบไพร่ที่ใช้ควบคุมกำลังคนชายฉกรรจ์ให้เข้ารับราชการและทำงานให้แก่รัฐ ชายที่เป็นไพร่ต้องมีมูลนายสังกัดและขึ้นทะเบียนไว้กับทางราชการ ไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างอิสระจากระบบดังกล่าว เมื่อเกิดสงคราม ไพร่มีหน้าที่เข้าร่วมเป็นทหาร และในยามปกติต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือเข้าเวรตามที่กำหนด รวมถึงต้องมีการสักระบายเพื่อขึ้นทะเบียน

สถานะของไพร่แตกต่างจากทาสในบางประการ โดยเฉพาะเรื่องหน้าที่ต่อรัฐ ไพร่มีหน้าที่รับราชการและเข้าร่วมการทหารเมื่อเกิดสงคราม ขณะที่ทาสไม่มีหน้าที่ทางทหารโดยตรง แต่ต้องทำงานให้แก่นาย และอาจถูกนำไปใช้แรงงานในงานต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย (กองบรรณาธิการ ศิลปวัฒนธรรม, 2567)

จากลักษณะดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ชายชนชั้นไพร่และทาสมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตตามสถานะของตน โดยเฉพาะชายที่เป็นไพร่ซึ่งต้องรับผิดชอบทั้งงานราชการ งานแรงงาน และการทหาร ความเป็นชายของคนกลุ่มนี้จึงไม่ได้วัดจากอำนาจหรือยศตำแหน่งเช่นเดียวกับชนชั้นมูลนาย แต่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการทำงาน ความอดทน ความแข็งแรง และการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

นอกจากนี้ ระบบศักดินาและระบบไพร่ยังทำให้ชีวิตของชายในชนชั้นล่างอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐและมูลนายอย่างใกล้ชิด ทั้งในเรื่องการทำงาน การรับราชการ และการใช้ชีวิตประจำวัน บทบาทของชายกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของบ้านเมือง เพราะเป็นกำลังแรงงานและกำลังทหารที่รัฐสามารถเรียกใช้ได้ตามความจำเป็น

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส สะท้อนลักษณะความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสผ่านการกระทำ คำพูด และสถานะของตัวละครชายหลายตัว ได้แก่ บ่าวทาสชายบ้านเจ้าพระยาโกษาธิบดี นายเจิม นายยอด นายแหวน และนายม่วง ซึ่งแสดงให้เห็นทั้งบทบาทในการทำงาน การรับใช้มูลนาย ความซื่อสัตย์ ความอดทน และการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานะของตน โดยสามารถวิเคราะห์ลักษณะความเป็นชายได้ 4 ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1 ในฐานะผู้รับใช้ที่ไร้อำนาจต่อรอง

ความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสในสังคมอยุธยามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการรับใช้รัฐและมูลนาย โดยเฉพาะการเป็นกำลังทหารและแรงงาน ชายที่มีสถานะเป็นไพร่ต้องขึ้นทะเบียนและสังกัดมูลนาย เพื่อให้รัฐสามารถเรียกตัวไปทำงานหรือรับราชการได้ตามหน้าที่ ภายใต้ระบบศักดินาและระบบไพร่ ชายเหล่านี้จึงมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตและไม่สามารถแยกตนเองออกจากหน้าที่ที่มีต่อรัฐได้อย่างอิสระ

สำหรับทาส สถานะทางกฎหมายมีข้อจำกัดมากกว่าไพร่ เนื่องจากกฎหมายตราสามดวงจัดทาสอยู่ในประเภท “สะวิญญนกะทรัพย์” หรือทรัพย์ที่มีชีวิต ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกับข้าทาสบริวาร สัตว์พาหนะ และสัตว์เลี้ยง (เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท, 2558) สถานะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทาสไม่ได้มีอิสระในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเต็มที่ แต่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย

ดังนั้น ความเป็นชายของคนในชนชั้นไพร่และทาสจึงไม่ได้แสดงออกผ่านอำนาจ ยศ หรือตำแหน่งเช่นเดียวกับชายชนชั้นมูลนาย แต่สัมพันธ์กับการปฏิบัติหน้าที่ ความจงรักภักดี ความอดทน และการเชื่อฟังผู้ที่มีสถานะสูงกว่า โดยเฉพาะไพร่ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับหน้าที่ต่อรัฐมากกว่าความต้องการส่วนตนหรือครอบครัว ขณะที่ทาสต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้เป็นนายและมีข้อจำกัดในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง

ลักษณะดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของความเป็นชายระหว่างชนชั้น ชายชนชั้นมูลนายมีอำนาจในการปกครองและควบคุมกำลังคน ขณะที่ชายในชนชั้นไพร่และทาสเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองและต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ความเป็นชายของคนทั้งสองกลุ่มจึงมีลักษณะแตกต่างกันตามสถานะทางสังคม กล่าวคือ ชายชนชั้นสูงแสดงความเป็นชายผ่านอำนาจ การเป็นผู้นำ และการปกครอง ส่วนชายชนชั้นล่างแสดงความเป็นชายผ่านการทำงาน การรับใช้ ความอดทน และการปฏิบัติตามหน้าที่

ด้วยเหตุนี้ คุณค่าของชายในชนชั้นไพร่และทาสจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งหรือความเป็นอิสระส่วนบุคคลเป็นสำคัญ แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานะของตน ทั้งการเป็นแรงงาน การรับราชการ และการทำงานให้แก่ผู้เป็นนาย ระบบดังกล่าวทำให้ชีวิตของชายชนชั้นล่างอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐและมูลนาย และมีโอกาสกำหนดแนวทางชีวิตของตนเองอย่างจำกัด

ลักษณะของการยอมรับลำดับชั้นและการแสดงความเคารพต่อผู้ที่มีสถานะสูงกว่าปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส อย่างชัดเจน ดังเช่นกรณีของบ่าวบ้านเจ้าพระยาโกษาธิบดี แม้จะเพิ่งประสบเหตุเรือล่มและอยู่ในอาการตื่นตระหนก แต่เมื่อขึ้นเรือมาขอความช่วยเหลือก็ยังคงแสดงความเคารพต่อผู้เป็นนาย ดังตัวบทว่า

บ่าวบ้านเจ้าพระยาโกษาธิบดีขึ้นเรือนมาพนมมือไหว้สีกหน้าตระหนก เนื้อตัวเปียกโชก
ไปด้วยหยดน้ำ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 20)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้อยู่ในสถานการณ์ฉุกเฉิน บ่าวผู้นี้ยังคง
แสดงความเคารพตามลำดับชั้นด้วยการ “พนมมือไหว้” ก่อนแจ้งเหตุ พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนให้
เห็นถึงการรับรู้สถานะของตนเองและการปฏิบัติต่อผู้ที่มีสถานะสูงกว่าตามแบบแผนของสังคมในยุคนั้น
ในทำนองเดียวกัน พฤติกรรมของนายเจิมยังแสดงให้เห็นการปฏิบัติตนอย่าง
นอบน้อมต่อผู้เป็นนาย โดยเฉพาะการยอบตัวและการเดินเข้าเมื่อต้องเข้าใกล้หรือสนทนากับเจ้านาย
ดังตัวบทว่า

นายเจิมบ่าวหน้าหอของหมื่นสุนทรเทวาขึ้นเรือนมาพร้อมพานผ้าลายเมื่อเห็น
เกศสุรางค์ที่ยืนหน้านิ้วคิ้วขมวดก็ยอบตัวจะเดินผ่าน
“เดี๋ยว เจิมใช้ไหมขออุผ้าหน้อยสิ” แม้จะจูงงแต่นายเจิมก็เดินเข้าไปหาเกศสุรางค์
แต่โดยดี

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 95)

ตัวบทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า นายเจิมรู้จักสถานะของตนในฐานะบ่าวและ
ปฏิบัติต่อเจ้านายด้วยความนอบน้อม การยอบตัวและการเดินเข้าเป็นกิริยาที่แสดงถึงความเคารพและ
ความแตกต่างทางสถานะระหว่างบ่าวกับนาย พฤติกรรมเหล่านี้จึงสะท้อนลักษณะของชายชนชั้นไพร่
และทาสที่ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบและลำดับชั้นของสังคม รวมทั้งต้องปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนดไว้
สำหรับผู้ที่มีสถานะต่ำกว่า

2.1.2 ในฐานะแรงงาน

ความเป็นชายของไพร่และทาสในสังคมอยุธยามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด
กับการใช้แรงงานและการปฏิบัติหน้าที่ตามที่รัฐหรือมูลนายกำหนด ไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนายและมี
หน้าที่รับราชการ รวมถึงถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อทำงานต่าง ๆ เช่น งานก่อสร้าง งานโยธา และการทหาร
เมื่อเกิดสงคราม ดังนั้น ชีวิตของไพร่ชายจึงผูกพันอยู่กับหน้าที่ที่มีต่อรัฐ และมีข้อจำกัดในการกำหนด
การใช้แรงงานของตนเอง

ส่วนทาสมีข้อจำกัดมากกว่าไพร่ เนื่องจากต้องทำงานรับใช้ผู้เป็นนายตาม
สถานะของตน และในบางกรณีสถานะความเป็นทาสสามารถสืบทอดไปยังลูกหลานได้ ทาสชายจึงมี
อิสระในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำงานของตนน้อยมาก สถานะดังกล่าวทำให้

บทบาทของชายในฐานะผู้ดูแลและสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวมีข้อจำกัด เพราะชีวิตและแรงงานของตนยังอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย

เมื่อพิจารณาจากบทบาทของชายในสังคมที่มีถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ดูแลและหาเลี้ยงครอบครัว จะเห็นได้ว่า ชายที่มีสถานะเป็นทาสไม่สามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างอิสระ เนื่องจากการทำงานและการดำเนินชีวิตต้องขึ้นอยู่กับผู้เป็นนายเป็นสำคัญ สถานะทางชนชั้นจึงมีผลโดยตรงต่อบทบาทและความรับผิดชอบของผู้ชายในครอบครัว

แม้ไพร่และทาสจะมีอำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างจำกัด แต่ความเป็นชายของคนกลุ่มนี้ยังสามารถแสดงออกผ่านความอดทน ความแข็งแรง ความขยัน และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย โดยเฉพาะงานที่ต้องใช้แรงกาย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตและการรับใช้รัฐหรือมูลนาย คุณค่าของชายในชนชั้นนี้จึงไม่ได้อยู่ที่อำนาจหรือฐานะทางสังคม แต่สัมพันธ์กับความสามารถในการทำงานและการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สำเร็จ

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ผ่านการบรรยายรูปลักษณ์และการแต่งกายของบ่าวชาย ดังตัวบทว่า

พวกผู้ชายก็ตัดเกรียนหมดทั้งศีรษะ บ้างก็ไว้ปีกสองข้างกันริมรอบไว้เหมือนพวกผู้หญิง ล้วนแล้วแต่นุ่งโจงกระเบนรังสั่นเหมือนกันหมดและไม่มีใครใส่เสื้อแม้แต่คนเดียว

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 36)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า การแต่งกายของบ่าวชายมีลักษณะเรียบง่ายและเหมาะกับการทำงาน โดยการนุ่งโจงกระเบนรังสั่นและไม่สวมเสื้อช่วยให้สามารถเคลื่อนไหวและใช้แรงงานได้สะดวก รูปลักษณ์ดังกล่าวจึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชายชนชั้นไพร่และทาสที่ต้องทำงานใช้แรงกายในชีวิตประจำวัน และแตกต่างจากชายชนชั้นมูลนายที่มีรูปแบบการแต่งกายและวิถีชีวิตตามสถานะของตน

นอกจากนี้ บทบาทของบ่าวชายในฐานะแรงงานยังปรากฏผ่านการได้รับมอบหมายหน้าที่โดยตรงจากผู้เป็นนาย ดังเช่นเหตุการณ์ที่หมื่นสุนทรเทวาออกคำสั่งให้นายเจิม นายยอด นายแหวน และนายม่วงเตรียมเรือและรับผิดชอบต่อหน้าที่แตกต่างกัน ดังตัวบทว่า

“อ้ายเจิม ไปเรียกอ้ายยอด อ้ายแหวน อ้ายม่วงมาซิ แล้วจัดเรือสักสามลำ อ้ายเจิม เอ็งพายเรือให้เข้ากับแม่หญิง อ้ายแหวนอ้ายม่วงไปเรือลำเดียวกันคอยแลแม่หญิง อ้ายยอด เอ็งพายเรือให้นางบ่าวสองคนนั้น”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 100)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่า บ่าวชายแต่ละคนมีหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างชัดเจน ทั้งการจัดเตรียมเรือ การพายเรือ และการดูแลความเรียบร้อยระหว่างการเดินทาง งานเหล่านี้ต้องอาศัยแรงกาย ความอดทน และความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามคำสั่งให้สำเร็จ

ดังนั้น ความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสในฐานะแรงงานจึงแสดงออกผ่านความแข็งแรง ความอดทน ความขยัน และการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย แม้คนกลุ่มนี้จะมีข้อจำกัดด้านอำนาจและอิสระในการดำเนินชีวิต แต่แรงงานของพวกเขาก็เป็นส่วนสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวชนชั้นมูลนายและการทำงานของสังคมอยุธยา

2.1.3 ในฐานะผู้ทำหน้าที่คุ้มกันตามคำบัญชา

ความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสในสังคมอยุธยามีความสัมพันธ์กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากรัฐหรือผู้เป็นนายอย่างชัดเจน แตกต่างจากชายชนชั้นมูลนายที่มีอำนาจในการออกคำสั่งและควบคุมผู้อื่น ชายชนชั้นไพร่และทาสกลับมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งและใช้ความสามารถของตนเพื่อรับใช้ผู้มีสถานะสูงกว่า คุณค่าของชายในชนชั้นนี้จึงสัมพันธ์กับความอดทน ความแข็งแรง ความซื่อสัตย์ และความสามารถในการทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ

บทบาทด้านการปกป้องคุ้มครองก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แม้ความกล้าหาญและการปกป้องผู้อื่นจะเป็นคุณลักษณะที่มักเชื่อมโยงกับความเป็นชาย แต่สำหรับไพร่และทาส บทบาทดังกล่าวเกิดขึ้นจากหน้าที่ที่ผู้เป็นนายมอบหมายเป็นสำคัญ พวกเขามีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยของเจ้านายและสมาชิกในครอบครัว รวมถึงป้องกันเหตุอันตรายที่อาจเกิดขึ้น

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ผ่านเหตุการณ์ที่บ่าวชาย 4 คน ได้แก่ นายเจิม นายยอด นายแหวน และนายม่วง ทำหน้าที่เดินล้อมคุ้มกันเกศสุรางค์ขณะเดินเที่ยวตลาด โดยแต่ละคนมีอาวุธติดตัวเพื่อเตรียมป้องกันเหตุร้าย ดังตัวบทว่า

นายเจิม นายยอด นายแหวน นายม่วงเดินล้อมเกศสุรางค์และนางบ่าวทั้งสองไว้ด้วยท่าที่แข็งขัน ทุกคนล้วนมีมติเหน็บคานเอาไว้นคนละเล่มเพื่อป้องกันเหตุร้ายที่อาจเกิดขึ้นกับนายพร้อมระแวงระวังมิให้ผู้ใดมาเกาะเกาะหลานสาวออกญาโหราธิบดีได้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 110)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า บ่าวชายทั้งสี่คนทำหน้าที่ดูแลความปลอดภัยของเกศสุรางค์อย่างใกล้ชิด ทั้งการเดินล้อม การระมัดระวังบุคคลรอบข้าง และการพกอาวุธเพื่อเตรียมรับมือกับเหตุที่อาจเกิดขึ้น พฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความพร้อมทางร่างกาย และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

อย่างไรก็ตาม การทำหน้าที่คุ้มกันของบ่าวชายไม่ได้เกิดจากอำนาจหรือการตัดสินใจของตนเอง แต่เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามสถานะของผู้รับใช้ ความกล้าหาญของคนกลุ่มนี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากชายชนชั้นมูลนาย กล่าวคือ ชายชนชั้นมูลนายเป็นผู้สั่งการและกำหนดให้ผู้อื่นทำหน้าที่ ขณะที่ชายชนชั้นไพร่และทาสเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งและใช้ร่างกายเพื่อปกป้องผู้เป็นนาย

ดังนั้น ความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสในฐานะผู้ทำหน้าที่คุ้มกันจึงสะท้อนผ่านความแข็งแรง ความกล้าหาญ ความระมัดระวัง และความรับผิดชอบหน้าที่ แม้จะไม่มีอำนาจในการกำหนดบทบาทของตนเองมากนัก แต่การปฏิบัติหน้าที่คุ้มกันอย่างเต็มความสามารถก็เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นคุณค่าของชายในชนชั้นนี้ภายใต้โครงสร้างสังคมอยุธยา

2.1.4 ในบทบาทของผู้ภักดีและการอุทิศร่างกายเพื่อผู้เป็นนาย

ชายชนชั้นไพร่และทาสในสังคมอยุธยามีข้อจำกัดทั้งด้านอำนาจ ความเป็นอิสระ และการครอบครองทรัพย์สิน เนื่องจากต้องอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐหรือมูลนาย คุณค่าของชายในชนชั้นนี้จึงไม่ได้แสดงออกผ่านอำนาจหรือสถานะเช่นเดียวกับชายชนชั้นมูลนาย แต่ปรากฏผ่านความซื่อสัตย์ ความภักดี และความพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อผู้เป็นนาย

ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว ความภักดีจึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของชายชนชั้นไพร่และทาส การได้รับความเมตตาหรือการดูแลจากผู้เป็นนายสามารถทำให้บ่าวเกิดความผูกพันและพร้อมที่จะตอบแทนด้วยการทำงานและรับใช้อย่างเต็มความสามารถ ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครนายม่วง เมื่อเกศสุรางค์แบ่งเงินให้แก่บ่าวที่ออกไปช่วยซื้อของจากตลาด นายม่วงรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาของนายหญิง เนื่องจากเงินที่ได้รับสามารถนำไปซื้อยาให้ภรรยาที่กำลังป่วยได้ จึงกล่าวว่าตนพร้อมจะรับใช้ทุกอย่าง ดังตัวบทที่ว่า

“.....หากมีนายเยี่ยงนี้ให้ข้าขึ้นเขาลงห้วยที่ได้ก็บอกมาเถิดจ้กรับใช้มิให้อนาทรร้อนใจเลยแม้สักนิด” นายม่วงปลาบปลื้มหนักด้วยว่าเมียของเขากำลังป่วยลำพังหาสมุนไพรรักษาไปเองนั้นก็เกรงว่าจะตายมากกว่ารอด เมื่อได้เงินแม้เป็นเพียงเงินเบี้ยเช่นนี้ก็มากพอที่จะซื้อยาที่มีสรรพคุณดีกว่าที่กินอยู่ได้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 122)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นายม่วงแสดงความภักดีต่อเกศสุรางค์ หลังจากได้รับความเมตตาและความช่วยเหลือ ความพร้อมที่จะ “ขึ้นเขาลงห้วย” เพื่อรับใช้ แสดงถึงความตั้งใจที่จะตอบแทนผู้เป็นนายด้วยร่างกายและการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่ พฤติกรรมดังกล่าวจึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวที่ตั้งอยู่บนทั้งอำนาจและการอุปถัมภ์ โดยบ่าวตอบแทนความเมตตาของนายด้วยความซื่อสัตย์และความภักดี

นอกจากความรักดีแล้ว ความเป็นชายของบ่าวยังปรากฏผ่านความพร้อมที่จะเสียสละตนเองเพื่อผู้เป็นนาย ดังเช่นกรณีของนายเจิม เมื่อเกศสุรางค์กำลังจะถูกลงโทษด้วยการโบย นายเจิมรู้สึกว่าคุณเองมีส่วนรับผิดชอบ เพราะเป็นผู้พาเรือและไม่ได้ห้ามปรามเกศสุรางค์ จึงขอรับโทษแทน ดังตัวบทที่ว่า

“นโยบายเกิดขอรับแม่นายจำปา บ่าวเป็นคนพาเรือไปที่ทำนองเอง แลว่าไม่ได้เอ่ยปากทัดทานอะไรแม่นายการะเกิดเลยสักน้อยนิด” นายเจิมคลานเข้ามากราบแทบเท้า คุณหญิงจำปา

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 247)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นายเจิมยอมรับว่าตนมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และพร้อมรับโทษแทนเกศสุรางค์ การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อความซื่อสัตย์ และความเสียสละ แม้ตนเองจะอยู่ในสถานะบ่าวและไม่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงคำตัดสินของผู้เป็นนาย แต่เขายังเลือกแสดงความรับผิดชอบด้วยการยอมรับโทษทางร่างกายแทน

พฤติกรรมของนายม่วงและนายเจิมจึงสะท้อนความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสในด้านความรักดีและการเสียสละอย่างชัดเจน นายม่วงแสดงความรักดีผ่านความพร้อมที่จะทำงานรับใช้ผู้เป็นนาย ส่วนนายเจิมแสดงความรับผิดชอบผ่านการขอรับโทษแทน ทั้งสองกรณีแสดงให้เห็นว่า ความเป็นชายของคนในชนชั้นนี้สัมพันธ์กับการปฏิบัติหน้าที่ ความซื่อสัตย์ ความอดทน และความรับผิดชอบต่อผู้เป็นนาย ซึ่งเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมอยุธยา

2.2 ความเป็นหญิงในชนชั้นไพร่/ทาส

ในสังคมอยุธยา สตรีชนชั้นไพร่และทาสเป็นกำลังสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของครอบครัว บทบาทของสตรีกลุ่มนี้แตกต่างจากสตรีชนชั้นมูลนายอย่างชัดเจน เนื่องจากต้องรับผิดชอบงานหนักหลายด้าน ทั้งงานในครัวเรือน งานเกษตรกรรม และการทำงานให้แก่รัฐหรือผู้เป็นนาย สถานะของสตรีไพร่และทาสจึงสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดทางชนชั้นและเพศที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้หญิงในสังคมอยุธยา

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศส ทำให้มีบันทึกของชาวต่างชาติที่กล่าวถึงชีวิตและสภาพสังคมของผู้คนในสยามอยู่หลายส่วน ข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้เห็นวิถีชีวิตของสตรีไพร่และทาสได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านแรงงาน การดำรงชีวิต และสถานะที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐหรือผู้เป็นนาย

สำหรับสตรีไพร่ ชีวิตประจำวันต้องอาศัยความอดทนและความเข้มแข็งอย่างมาก (กำพล จำปาพันธ์, 2566) เนื่องจากสามีซึ่งเป็นชายฉกรรจ์อาจต้องถูกเกณฑ์ไปรับราชการหรือ

ใช้แรงงานให้แก่รัฐเป็นเวลาหลายเดือนในแต่ละปี ภาระภายในครอบครัวจึงตกอยู่กับผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ ทั้งการดูแลบ้าน เลี้ยงดูบุตรและผู้สูงอายุ ตลอดจนการทำเกษตรกรรม เช่น การทำนาและทำสวน เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงชีวิตและมีผลผลิตเพียงพอสำหรับส่งส่วยให้แก่รัฐ

นอกจากนี้ สตรีไพร่ยังต้องดูแลความปลอดภัยของครอบครัวและทรัพย์สินในช่วงที่สามีไม่อยู่บ้าน จึงจำเป็นต้องมีทั้งความเข้มแข็งและความสามารถในการป้องกันตนเอง ดังข้อมูล ที่กล่าวว่าผู้หญิงในยุคนั้นต้องสามารถใช้ดาบได้ (กำพล จำปาพันธ์, 2566) ความอดทนและความแข็งแรงของสตรีไพร่จึงไม่ได้เป็นเพียงคุณลักษณะที่สังคมชื่นชม แต่เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสภาพที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบหลายหน้าที่แทนสมาชิกชายในครอบครัว

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “เสรีภาพอย่างเจ็บปวด” ของชาตียาชนานานนท์ (2532 อ้างถึงใน กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, 2567) ซึ่งอธิบายว่า แม้ไพร่จะมีสถานะเป็น “ไท” หรือบุคคลที่ไม่ใช่ทาส แต่การที่ชายในครอบครัวต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นเวลานาน ส่งผลให้ครอบครัวต้องเผชิญกับความยากลำบาก ผู้หญิงจึงต้องรับภาระทั้งด้านแรงงาน การหาเลี้ยงครอบครัว และการดูแลสมาชิกในบ้านด้วยตนเอง หากขาดแรงงานในช่วงสำคัญของการเพาะปลูก ก็อาจนำไปสู่ปัญหาความอดอยากหรือหนี้สินได้

ส่วนสตรีที่ตกเป็นทาสในสมัยอยุธยาที่มีหลายลักษณะ ซึ่งสัมพันธ์กับทั้งสงคราม ปัญหาทางเศรษฐกิจ และการสืบทอดสถานะทางครอบครัว โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทสำคัญ ได้แก่ 1) ทาสเชลย ซึ่งเกิดจากการทำสงคราม เมื่อเมืองใดพ่ายแพ้ สตรีและเด็กอาจถูกกวาดต้อนมาเป็นทาสของรัฐหรือมอบให้แก่นายทัพนายกองเป็นบำเหน็จ 2) ทาสสินไถ่ ซึ่งเกิดจากปัญหาหนี้สิน สตรีอาจขายตนเอง ถูกสามีขาย หรือถูกบิดามารดาขายเพื่อนำเงินไปชำระหนี้ และสามารถไถ่ถอนตนเองได้เมื่อชำระหนี้ครบ และ 3) ทาสในเรือนเบี้ย ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากบิดามารดาที่เป็นทาส และต้องตกเป็นทาสของผู้เป็นนายตามสถานะของครอบครัว

จากบันทึกของชาวต่างชาติในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ทาสหญิงมีบทบาทสำคัญด้านแรงงาน ทั้งในครัวเรือนและภาคการผลิต โดยต้องทำงานหลายประเภท เช่น การทอผ้า การทำเกษตรกรรมในไร่นาของผู้เป็นนาย และการแปรรูปอาหาร บันทึกของชาวฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังกล่าวถึงการใช้แรงงานทาสอย่างหนัก (กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, 2567) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของชาตียาชนานนท์ (2532) ที่กล่าวถึงบทบาทของทาสหญิงในด้านการผลิตและการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนของผู้เป็นนาย

ดังนั้น ทาสหญิงจึงไม่ได้มีหน้าที่เพียงรับใช้ภายในบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นแรงงานสำคัญในหลายด้าน และมีส่วนต่อการสร้างผลผลิตและรายได้ให้แก่ผู้เป็นนายอย่างมาก ชีวิตของทาสหญิงจึงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทั้งในด้านการทำงานและการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง

นอกจากบทบาทด้านแรงงานแล้ว ธวัชชัย พิณพงษ์ (2567 อ้างถึงใน กองบรรณาธิการ ศิลปวัฒนธรรม, 2567) ยังอธิบายว่า ทาสหญิงบางส่วนมีสถานะเกี่ยวข้องกับการเป็นนางบำเรอของชายชนชั้นสูง บันทึกของบาทหลวงเดอะ เบส (Père de Beze) และนิโกลาส์ แชรแวงส (Nicolas Gervaise) กล่าวถึงธรรมเนียมของชนชั้นสูงสยามที่มีทาสหญิงไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหญิงที่มีรูปลักษณ์งดงาม ซึ่งถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงฐานะ ความมั่งคั่ง และบารมีของผู้เป็นนาย

ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สตรีชนชั้นไพร่และทาสต้องเผชิญกับข้อจำกัดที่แตกต่างกันตามสถานะของตน สตรีไพร่มีภาระหนักในการดูแลครอบครัวและทำงานทดแทนแรงงานชายที่ถูกเกณฑ์ไป ส่วนทาสหญิงต้องทำงานภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย และในบางกรณียังต้องเผชิญกับการถูกกำหนดบทบาทที่เกี่ยวข้องกับร่างกายและความสัมพันธ์ทางเพศด้วย นวนิยายเรื่องบุพเพสันนิวาส ได้นำเสนอความเป็นหญิงของสตรีชนชั้นล่างในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

2.2.1 ความเป็นหญิงไพร่

ในสังคมอยุธยาที่ปรากฏในนวนิยาย สตรีชนชั้นไพร่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากมีสถานะต่ำกว่าชนชั้นมูลนาย จึงมีสิทธิและอิสระในการดำเนินชีวิตค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะในด้านการแสดงออกและการวางตัว ซึ่งต้องเป็นไปตามแบบแผนที่สังคมกำหนด ขณะเดียวกัน สตรีไพร่ยังต้องรับผิดชอบภาระในการดำรงชีวิตและการทำงานของครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงที่ชายในครอบครัวถูกเกณฑ์ไปรับราชการหรือใช้แรงงานให้แก่รัฐ ผู้หญิงจึงต้องทำหน้าที่ทั้งดูแลบ้าน เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว และทำงานเพื่อหารายได้หรือผลิตอาหารสำหรับยังชีพ

ดังนั้น ความเป็นหญิงของสตรีไพร่จึงไม่ได้ปรากฏเฉพาะในบทบาทของผู้หญิงภายในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความอดทน ความขยัน ความรับผิดชอบ และความสามารถในการทำงานเพื่อให้ครอบครัวดำรงอยู่ได้ภายใต้ข้อจำกัดทางชนชั้นและสภาพสังคมในยุคนั้น โดยสามารถวิเคราะห์ลักษณะสำคัญได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสถานภาพทางสังคม

ตัวละครนางมะลิ ซึ่งเป็นลูกสาวของแขกฟานิกและมีสถานะเป็นไพร่แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดทางชนชั้นที่มีผลต่อการแสดงออกของสตรีสามัญในสังคมอยุธยา แม้นางมะลิจะมีความรู้สึกสนใจต่อบุรุษ แต่การแสดงออกของเธอยังต้องอยู่ภายใต้กรอบความเหมาะสมที่สังคมกำหนด โดยเฉพาะเมื่อบุรุษที่เธอสนใจมีสถานะสูงกว่าตนอย่างชัดเจน

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์ที่นางมะลิพบกับหมื่นสุนทรเทวาและสหาย เธอแสดงความสนใจผ่านกิริยาและสายตา เช่น ใบหน้าที่ “แดงระเรื่อ” และการ “ชายตาแลสองหนุ่มด้วยแววกระจ่าง” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของหญิงสาวที่มีต่อบุรุษ ดังตัวบทว่า

สายตาสะท้อนอายของนางมะลิยามชายตามองเพื่อนของเขา บ่าวไพร่ลอบยิ้มให้กับ
ก่อนจ้องนางมะลิผู้มีความงามเป็นเลิศอย่างไม่วางตา

ลูกสาวที่เกาะกุมแขนพ่อไว้ก็ขยาดแลสองหนุ่มด้วยแววกระจ่างใบหน้าขาวนั้นแดง
ระเรื่อตุงตุงมยิ่งกว่าเดิม แม้สองหนุ่มจะเดินทางออกไปแล้วดวงตาเรียวได้แผ่ขนตาหนา
เป็นแพก็ยังคงมองตามไปด้วยความคาดหวัง

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 90-91)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางมะลิแสดงความสนใจต่อหมื่นสุนทร
เทวอย่างไม่เปิดเผยตรงไปตรงมา แต่แสดงผ่านสายตา สีหน้า และท่าทางที่ส่อรวม ลักษณะดังกล่าว
สัมพันธ์กับสถานะทางสังคมของเธอในฐานะหญิงสามัญชน ขณะที่หมื่นสุนทรเทวาเป็นขุนนางซึ่งอยู่ใน
ชนชั้นที่สูงกว่า

ความแตกต่างทางชนชั้นจึงมีส่วนจำกัดการแสดงออกของนางมะลิ ทำให้
เธอไม่สามารถแสดงความรู้สึกได้อย่างเปิดเผยตามใจตนเอง แต่ต้องวางตัวให้เหมาะสมกับสถานะและ
ค่านิยมของสังคมในขณะนั้น พฤติกรรมของนางมะลิจึงสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นหญิงของสตรีชนชั้นไพร่
ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังถูกกำหนดด้วยสถานะทางชนชั้นและแบบแผน
การวางตัวที่สังคมคาดหวังจากผู้หญิงด้วย

2) ในฐานะแรงงานในพื้นที่สาธารณะกับอิสรภาพที่แลกมาด้วย ความทุกข์ยาก

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้นำเสนอภาพของสตรีไพร่ที่ต้องออกมา
ทำงานในพื้นที่สาธารณะและมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของครอบครัว ภาพผู้คนที่ “ทำงานทำการกัน
ขวักไขว้ไม่ว่างมือเลยสักคนเดียว” แสดงให้เห็นว่าสตรีไพร่ไม่ได้มีหน้าที่เฉพาะภายในครัวเรือนเท่านั้น
แต่ยังต้องทำงานและหารายได้เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด “เสรีภาพอันเจ็บปวด” ของชาติชาย
พนมมานนท์ (2532) ซึ่งอธิบายว่า แม้สตรีไพร่จะมีอิสระในการออกมาทำงานและใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ
มากกว่าสตรีบางกลุ่ม แต่เสรีภาพดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับภาระที่หนักขึ้น เนื่องจากชายในครอบครัว
ต้องถูกเกณฑ์ไปรับใช้รัฐเป็นเวลาหลายเดือนต่อปี ผู้หญิงจึงต้องรับผิดชอบทั้งงานในครอบครัวและงาน
ด้านเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในบ้าน ดังตัวบทว่า

รินน้ำผู้คนทำงานทำการกันขวกไขว้ไม่ว่างมือเลยสักคนเดียว การแต่งกายก็ไม่ผิด จากบ่าวไพร่บ้านออกญาโหราธิบดีนัก บางคนพาดสไบปิดบพุ่มกันไม่มีดมมองเห็นไพล่ลับ ๆ แวม ๆ ให้คนยุคใหม่ตาเบิกโพลงเป็นระยะ ๆ ด้วยความตื่นตาตื่นใจ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 103)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า สตรีไพร่มีบทบาทในพื้นที่ทำงาน อย่างชัดเจน พวกเธอต้องใช้แรงกายในการทำงานและมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากสตรีชนชั้นมูลนาย ความเป็นหญิงของสตรีไพร่จึงไม่ได้แสดงออกผ่านความอ่อนโยนหรือความประณีตเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความแข็งแรง ความอดทน และความสามารถในการทำงานเพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

นอกจากนี้ กำพล จำปาพันธ์ (2566) ยังกล่าวถึงลักษณะของสตรีไพร่ว่า เป็นผู้หญิงที่ต้อง “มือก็ไกว ดาบก็แกว่ง” กล่าวคือ นอกจากต้องดูแลครอบครัวแล้ว ยังต้องสามารถ ป้องกันตนเองและสมาชิกในบ้านได้ในช่วงที่สามีไม่อยู่ ความเข้มแข็งของสตรีไพร่จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะสังคมยกย่องให้ผู้หญิงต้องแข็งแกร่ง แต่เกิดจากสภาพความเป็นอยู่ที่ทำให้พวกเธอต้องรับมือกับหลายหน้าที่พร้อมกัน

ส่วนการแต่งกายที่ตัวบทกล่าวว่า “พาดสไบปิดบพุ่มกันไม่มีด” สามารถมองได้ว่าเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้หญิงที่ต้องทำงานใช้แรงกาย การแต่งกายจึงเน้นความสะดวกและความคล่องตัวมากกว่าความประณีตตามแบบของสตรีชนชั้นมูลนาย ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของความเป็นหญิงระหว่างแต่ละชนชั้นได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น ความเป็นหญิงของสตรีไพร่ในพื้นที่สาธารณะจึงสัมพันธ์กับ ความขยัน ความอดทน ความแข็งแรง และความสามารถในการรับมือกับครอบครัว สตรีไพร่ต้องออกมาทำงานและเป็นการสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะชายในครอบครัวอาจถูกเกณฑ์ไปรับใช้รัฐ ภาระที่เพิ่มขึ้นนี้ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทนอกบ้านมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับความเหน็ดเหนื่อย และความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากขึ้นเช่นกัน

2.2.2 ความเป็นหญิงทาส

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ได้นำเสนอภาพความเป็นหญิงของทาส ในเรือนผ่านตัวละครนางผินและนางแยม ซึ่งเป็นบ่าวรับใช้ใกล้ชิดของเกศสุรางค์ ตัวละครทั้งสองช่วยให้เห็นบทบาท หน้าที่ และข้อจำกัดของสตรีที่มีสถานะเป็นทาสในสังคมอยุธยาได้อย่างชัดเจน

นางผินและนางแยมไม่ได้มีหน้าที่เพียงรับใช้ผู้เป็นนายเท่านั้น แต่ยังต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและลำดับชั้นภายในเรือนอย่างเคร่งครัด ทั้งด้านการทำงาน การพูดจา

การวางตัว และการเชื่อฟังคำสั่งของผู้ที่มีสถานะสูงกว่า พฤติกรรมและคำพูดของตัวละครทั้งสอง จึงสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นหญิงของทาสมีความสัมพันธ์กับสถานะทางชนชั้นอย่างใกล้ชิด

ดังนั้น การพิจารณาบทบาทของนางผินและนางแยมจึงช่วยให้เห็นว่า สตรีที่มีสถานะเป็นทาสในสังคมอยุธยาต้องดำเนินชีวิตภายใต้ข้อจำกัดหลายด้าน และมีบทบาทที่แตกต่างจากสตรีชนชั้นมูลนายอย่างชัดเจน โดยสามารถวิเคราะห์ลักษณะความเป็นหญิงของทาสได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) สถานภาพผู้รับใช้กับภาวะไร้อำนาจต่อรองที่ต้องสยบยอมต่อระบบ

ศักดินา

สถานะของนางผินและนางแยมในฐานะบ่าวรับใช้ แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดในการตัดสินใจและการปฏิเสธคำสั่งของผู้เป็นนายอย่างชัดเจน แม้บางครั้งจะรู้สึกหวาดกลัวหรือไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ได้รับคำสั่ง แต่ด้วยสถานะที่ต่ำกว่า ทำให้ทั้งสองต้องปฏิบัติตามและไม่สามารถโต้แย้งได้อย่างอิสระ

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในเหตุการณ์ที่นางผินและนางแยมต้องร่วมมือกับแม่หญิงการะเกดในแผนการล่อเรือแม่หญิงจันทร์วาด แม้นางผินจะแสดงความหวาดกลัวต่อผลที่อาจเกิดขึ้น แต่สุดท้ายก็ยังต้องทำตามคำสั่งและถูกกำชับไม่ให้เปิดเผยเรื่องดังกล่าว ดังตัวบทที่ว่า

“ถ้ามันตาย มันจักกลายเป็นผีมาหลอกข้าเจ้าฤไม่เจ้าคะ” ร่างท้วมของนางผินสั่นเทา ภาพเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมาไม่นานเริ่มหลอกหลอนนาง สีหน้าตระหนกของอีแดงกับแม่หญิงจันทร์วาดยังคงตรึงอยู่ในความทรงจำ

“เหลวไหล หุบปากบัดเดี๋ยวนี้อีผิน ถ้าเอ็งยังไม่อยากถูกหม้อเยี่ยวของกูตบปาก อีแยมเอ็งด้วยอย่าได้ปรึปากไป จงทำเหมือนไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น ห้ามมิให้พูดจากันทั้งสองคน เข้าใจฤไม่”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 21)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินและนางแยมอยู่ในสถานะที่ไม่สามารถตัดสินใจหรือปฏิเสธคำสั่งของผู้เป็นนายได้ แม้นางผินจะรู้สึกหวาดกลัวและกังวลต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่คำสั่งของแม่หญิงการะเกดทำให้ทั้งสองต้องนิ่งเงียบและปฏิบัติตาม การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางสถานะระหว่างนายกับบ่าว ซึ่งทำให้หญิงที่อยู่ในชนชั้นล่างมีอำนาจต่อรองน้อย และต้องยอมรับคำสั่งแม้เป็นสิ่งที่ตนเองไม่เห็นด้วย

นอกจากข้อจำกัดในการปฏิเสธคำสั่งแล้ว ชีวิตประจำวันของหญิงรับใช้ ยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับหน้าที่ต่อผู้เป็นนายมากกว่าความสะดวกสบายของตนเอง

ดังเช่นการที่นางผินและนางแย้มนอนบนเสื่อบริเวณหน้าเตียงของเกศสุรางค์โดยไม่กางมุ้ง เพราะต้องพร้อมตื่นขึ้นมารับใช้ได้ตลอดเวลา ดังตัวบทที่ว่า

“แล้วพวกพี่น้องกันที่ไหนล่ะ”

“นอนหน้าเตียงนี่ละเจ้าคะ น้อย่างไรเจ้าคะ เสื่อกับหมอน”

“อ้าว แล้วไม่กางมุ้งกันหรือ ยุงมากนะพี่”

“ไม่ต้องดอกเจ้าคะ ยุงกัดก็ตบมันเท่านั้นเอง”

“แล้วจะนอนสบายหรือ”

“สบายนักจ้ะมีตินักเจ้าคะ หากหลับเพลินจักถูกตำหนิได้”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 70-71)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินและนางแย้มต้องพักอยู่ใกล้ผู้เป็นนายเพื่อให้สามารถลุกขึ้นมารับใช้ได้ทันทีหากมีการเรียกใช้ การที่ทั้งสองยอมไม่นอนในมุ้งและไม่ต้องนอนสบายจนเกินไป เพราะเกรงว่าจะหลับเพลินและถูกตำหนิ แสดงให้เห็นว่าหน้าที่ของบ่าวมีความสำคัญมากกว่าความสะดวกสบายของตนเอง

การนอนหน้าเตียงของผู้เป็นนายจึงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของหญิงรับใช้ที่ต้องพร้อมปฏิบัติหน้าที่ทั้งกลางวันและกลางคืน และมีพื้นที่ส่วนตัวค่อนข้างจำกัด ความอดทน การเชื่อฟัง และความพร้อมในการรับใช้จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของหญิงที่มีสถานะเป็นบ่าวหรือทาสในเรือน

ดังนั้น ความเป็นหญิงของชนชั้นไพร่และทาสในฐานะผู้รับใช้จึงสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามคำสั่ง ความอดทน และการยอมรับข้อจำกัดที่เกิดจากสถานะทางสังคม ทั้งนางผินและนางแย้มต้องดำเนินชีวิตภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย และมีโอกาสกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเองค่อนข้างน้อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวในสังคมอยุธยาได้อย่างชัดเจน

2) การอุทิศตนและเสียสละเพื่อเจ้านายในฐานะภาพแทนความภักดีของชนชั้นรับใช้

ในสังคมอยุธยา สตรีชนชั้นไพร่และทาสมีบทบาทสำคัญทั้งด้านแรงงานและการรับใช้ภายในครัวเรือน นอกจากหน้าที่ในการทำงานแล้ว บ่าวยังถูกคาดหวังให้มีความซื่อสัตย์และภักดีต่อผู้เป็นนาย ความภักดีดังกล่าวไม่ได้แสดงออกเฉพาะการปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความผูกพัน ความห่วงใย และความพร้อมที่จะเสียสละตนเองเพื่อผู้เป็นนายด้วย

ลักษณะดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในเหตุการณ์ที่แม่หญิงการะเกดต้องทนทุกข์ทรมานจากมนต์กฤษณะกาลิ เมื่อนางผินเห็นความเจ็บปวดของผู้เป็นนายก็เกิดความสงสารอย่างมาก และกล่าวว่าตนอยากเป็นผู้รับความเจ็บปวดนั้นแทน ดังตัวบทว่า

“เหตุใดมิเป็นบ่าว บ่าวสงสารแม่นายท่านเหลือเกิน แม่นายเจ้าขา บ่าวเป็นคนทำเอง กับมือ เหตุใดมิเป็นบ่าว” นางผินรำไห่จนน้ำตาแทบเป็นสายเลือดเมื่อเห็นความทุกข์ทรมานของผู้เป็นนาย

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 27-28)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินมีความผูกพันและความรักดีต่อผู้เป็นนายอย่างมาก จนต้องการรับความเจ็บปวดนั้นไว้แทน คำกล่าวว่า “เหตุใดมิเป็นบ่าว” แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกผิด ความสงสาร และความพร้อมที่จะเสียสละตนเองเพื่อแม่หญิงการะเกด ความสัมพันธ์ระหว่างบ่าวกับนายในกรณีนี้จึงไม่ได้มีเพียงการรับใช้ตามหน้าที่ แต่ยังมีความผูกพันทางความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ความเสียสละของนางผินและนางแย้มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในเหตุการณ์ที่คุณหญิงจำปาสั่งลงโทษเกศสุรางค์ด้วยการโบย เมื่อหว้ายกำลังจะตกลงบนตัวเกศสุรางค์ ทั้งสองรีบเข้าไปรับหว้ายแทน ดังตัวบทว่า

หากก่อนหว้ายจะตกต้องแผ่นหลังนวลเนียนนั้นนางแย้มและนางผินก็โผไปกอดแม่หญิงของตนไว้รับแรงหว้ายด้วยแผ่นหลังของตนเองจนเกิดแนวแดง نابเป็นแถวยาว โดยเฉพาะนางผินนั้นโดนไปเต็ม ๆ ส่วนนางแย้มโผเข้ามาช้ากว่าจึงถูกเพียงปลายหว้ายเท่านั้น

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 248)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินและนางแย้มพร้อมใช้ร่างกายของตนเองรับโทษแทนผู้เป็นนาย การกระทำดังกล่าวแสดงถึงความรัก ความห่วงใย และความภักดีที่มีต่อเกศสุรางค์อย่างชัดเจน แม้การรับหว้ายจะทำให้ตนเองได้รับความเจ็บปวด แต่ทั้งสองก็ยังตัดสินใจเข้าไปปกป้องผู้เป็นนายโดยไม่ลังเล

นอกจากการเสียสละในเหตุการณ์สำคัญแล้ว ความภักดียังปรากฏผ่านวิถีชีวิตประจำวันของบ่าว ดังเช่นการที่นางผินและนางแย้มนอนอยู่หน้าเตียงของผู้เป็นนายโดยไม่กางมุ้ง เพราะต้องพร้อมตื่นขึ้นมารับใช้ และเห็นว่าการนอนสบายจนเกินไปอาจทำให้หลับเพลินและถูกตำหนิ

ดังกล่าวว่า “สหายนักจกมีตินักเจ้าคะ หากหลับเพลินจักถูกตำหนิได้” พฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า บ่าวให้ความสำคัญกับหน้าที่ในการรับใช้มากกว่าความสะดวกสบายของตนเอง

ดังนั้น ความเป็นหญิงของชนชั้นไพร่และทาสในด้านการอุทิศตนและเสียสละเพื่อผู้เป็นนาย จึงสะท้อนผ่านทั้งความซื่อสัตย์ ความผูกพัน ความอดทน และความพร้อมที่จะรับความลำบากแทนเจ้านาย พฤติกรรมของนางผินและนางแย้มแสดงให้เห็นว่า ความภักดีเป็นคุณลักษณะสำคัญของหญิงรับใช้ในสังคมอยุธยา และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสถานะและหน้าที่ของตนภายในระบบนายกับบ่าว

3) ความเปราะบางทางอารมณ์ในฐานะภาพแทนความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดโดยระบบศักดินา

ความหวาดกลัว ความเศร้า และการร้องไห้ที่ปรากฏผ่านตัวละครนางผินและนางแย้ม ไม่ได้เกิดจากอุปนิสัยส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับสถานะของทั้งสองในฐานะบ่าวหรือทาสที่มีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเองค่อนข้างจำกัด เมื่อเผชิญกับเหตุการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมได้ การแสดงออกทางอารมณ์จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อเหตุการณ์นั้นเกี่ยวข้องกับผู้เป็นนายซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของพวกเขา

ลักษณะดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในเหตุการณ์ที่แม่หญิงการะเกดเสียชีวิต การจากไปของผู้เป็นนายไม่ได้สร้างเพียงความเสียใจให้แก่นางผินและนางแย้มเท่านั้น แต่ยังทำให้ทั้งสองเกิดความหวาดกลัวและกังวลต่อชีวิตของตนเองในอนาคต เนื่องจากสถานะและความเป็นอยู่ของบ่าวมีความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้เป็นนาย ดังตัวบทว่า

“ทำเยี่ยงไรกันดี อผิน พวกเราจักทำเยี่ยงไรดี”

“ข้า...ข้าไม่รู้” “ไปแจ้งต่อแม่นายจำปาเถิด”

“ไม่...อย่าเพิ่ง รอสักนิดเถิดหนา ข้ากลัว” สองบ่าวเฝ้าอดกันร้องไห้ด้วยความหวาดกลัวในโชคชะตาเบื้องหน้าของตัวเองและเศร้าเสียใจที่บัดนี้มานของพวกนางได้มีอันเป็นไปเสียแล้ว

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 28)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินและนางแย้มไม่รู้ว่าจะตัดสินใจหรือดำเนินการอย่างไรเมื่อแม่หญิงการะเกดเสียชีวิต ทั้งสองจึงแสดงความหวาดกลัว สับสน และกังวลต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง การเฝ้าอดกันร้องไห้จึงสะท้อนทั้งความเสียใจต่อการสูญเสียผู้เป็นนายและความไม่มั่นคงในชีวิตของตนเอง

ความหวาดกลัวดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับสถานะของหญิงทาสที่ต้องพึ่งพาผู้เป็นนายในการดำรงชีวิต เมื่อผู้เป็นนายเสียชีวิต ทั้งสองจึงไม่สามารถรู้ได้ว่าตนเองจะต้องอยู่ภายใต้การดูแลของใคร หรือจะได้รับการปฏิบัติอย่างไรต่อไป ความเปราะบางทางอารมณ์ที่ปรากฏจึงไม่ได้หมายถึงความอ่อนแอของผู้หญิงโดยธรรมชาติ แต่เป็นผลจากสภาพชีวิตที่มีอำนาจในการกำหนดอนาคตของตนเองอย่างจำกัด

นอกจากนี้ การแสดงความเศร้าเสียใจของนางผินและนางแยมยังสะท้อนถึงความผูกพันและความรักที่ดีที่มีต่อผู้เป็นนายด้วย ทั้งสองไม่ได้กังวลเฉพาะชะตาชีวิตของตนเอง แต่ยังเสียใจต่อการจากไปของแม่หญิงการะเกดอย่างมาก ความรู้สึกดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวไม่ได้มีเพียงการปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งเท่านั้น แต่ยังมี ความผูกพันทางอารมณ์เกิดขึ้นร่วมด้วย

ดังนั้น ความเปราะบางทางอารมณ์ของนางผินและนางแยมจึงควรพิจารณาควบคู่กับสถานะทางสังคมของทั้งสอง ความหวาดกลัว ความสับสน และความเศร้าเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ชีวิตของบ่าวต้องพึ่งพาผู้เป็นนายและมีอิสระในการกำหนดอนาคตของตนเองค่อนข้างน้อย ลักษณะดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า สถานะทางชนชั้นมีผลต่อทั้งวิถีชีวิต การตัดสินใจ และสภาพจิตใจของหญิงทาสในสังคมอยุธยา

4) เครื่องแต่งกายและความงามที่ถูกควบคุมในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น

ในสังคมอยุธยาที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน การแต่งกายและทรงผมเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยบ่งบอกสถานะของบุคคลในสังคม สำหรับสตรีชนชั้นไพร่และทาส การแต่งกายจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความชอบส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับฐานะ หน้าที่ และวิถีชีวิตของคนในชนชั้นนั้น ทำให้รูปลักษณ์ของหญิงไพร่และทาสแตกต่างจากสตรีชนชั้นมูลนายอย่างเห็นได้ชัด

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส นำเสนอภาพของหญิงรับใช้ เช่น นางผินและนางแยม ผ่านลักษณะการแต่งกายและทรงผมที่เรียบง่ายและเหมาะกับการทำงาน โดยหญิงไพร่และทาสนุ่งโจงกระเบนสีรักหรือสีน้ำตาลเข้ม ห่มผ้าคาดอกหรือห่มแบบตะแบงมาน และไว้ผมสั้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น ผมปีกหรือทรงดอกกระพุ่ม รูปแบบดังกล่าวแตกต่างจากสตรีชนชั้นมูลนายที่แต่งกายด้วยผ้าที่มีราคา มีเครื่องประดับ และให้ความสำคัญกับความประณีตของรูปลักษณ์ ดังตัวบทว่า

กลุ่มผู้หญิงที่เรามองเห็นนั้น บ้างก็ตัดผมเกรียนไว้ปีกกันรอบลงน้ำมันจนเห็นขอบ
ตั้งขึ้นเด่นชัดสองข้างหูมีจอนผมยาวเคลียแก้ม บ้างก็ผมสั้นเพียงต้นคอ บ้างก็ตัดเป็นทรง
ดอกกระพุ่ม

บางคนที่อ้าปากก็มองเห็นฟันสีดำเป็นมันอยู่ข้างใน ทุกคนนุ่งโจงกระเบนสีรักหรือน้ำตาลเข้มห่มผ้าสีนวลแบบคาดอกและตะแบงมานผสมกันไป

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 36)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า รูปลักษณ์และการแต่งกายของหญิงไพร่และทาสมีลักษณะเรียบง่ายและเหมาะกับการใช้ชีวิตที่ต้องทำงานเป็นหลัก ทั้งทรงผมสั้น การนุ่งโจงกระเบน และการห่มผ้าที่ไม่ซับซ้อน ล้วนช่วยให้สามารถเคลื่อนไหวและทำงานได้สะดวก การแต่งกายในลักษณะนี้จึงสัมพันธ์กับหน้าที่และวิถีชีวิตของผู้หญิงในชนชั้นแรงงาน

ขณะเดียวกัน ความแตกต่างด้านเครื่องแต่งกายและทรงผมยังช่วยให้เห็นความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างบ่าวกับนายหญิงได้อย่างชัดเจน สตรีชนชั้นมูลนายสามารถแต่งกายด้วยผ้าที่มีราคาและสวมเครื่องประดับเพื่อแสดงฐานะ ส่วนสตรีไพร่และทาสแต่งกายอย่างเรียบง่ายและเน้นความสะดวกในการทำงาน ดังนั้น รูปลักษณ์ภายนอกจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนสถานะทางสังคมของผู้หญิงในสังคมอยุธยา

จากการศึกษาเพศภาวะในชนชั้นไพร่และทาสที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาสของรอมแพง พบว่า ความเป็นชายและความเป็นหญิงของคนในชนชั้นนี้มีความสัมพันธ์กับสถานะหน้าที่ และข้อจำกัดทางสังคมอย่างชัดเจน

เพศภาวะความเป็นชายปรากฏใน 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ การเป็นแรงงานและกำลังของรัฐ ซึ่งชายไพร่ต้องใช้แรงกายในการรับราชการ ทำงาน และเป็นกำลังทหารตามหน้าที่ การเป็นผู้รับใช้ที่มีความจงรักภักดีและพร้อมเสียสละ ซึ่งแสดงออกผ่านการปฏิบัติตามคำสั่ง ความรับผิดชอบ และการยอมรับความลำบากเพื่อผู้เป็นนาย และการอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางชนชั้น ซึ่งทำให้ชายไพร่และทาสมีอำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเองน้อยกว่าชายชนชั้นมูลนาย และต้องพึ่งพารัฐหรือผู้เป็นนายในการดำรงชีวิต

ส่วนเพศภาวะความเป็นหญิงปรากฏใน 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ การเป็นแรงงานที่มีบทบาททั้งภายในครอบครัวและในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะสตรีไพร่ที่ต้องรับภาระด้านการงานและการดูแลครอบครัวในช่วงที่ชายถูกเกณฑ์ไปรับใช้รัฐ การอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสถานะทางชนชั้น ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิต การแสดงออก การแต่งกาย และการตัดสินใจของตนเอง และการเป็นผู้รับใช้ที่มีความซื่อสัตย์และภักดีต่อผู้เป็นนาย ดังปรากฏผ่านความอดทน ความผูกพัน และความพร้อมที่จะเสียสละของนางผินและนางแย้ม

เมื่อพิจารณาโดยรวม จะเห็นได้ว่า ความเป็นชายและความเป็นหญิงของชนชั้นไพร่และทาสแตกต่างจากชนชั้นมูลนายอย่างชัดเจน คนในชนชั้นมูลนายมีบทบาทเป็นผู้ปกครองและมีอำนาจในการออกคำสั่ง ขณะที่ไพร่และทาสเป็นผู้ปฏิบัติงานและอยู่ภายใต้การปกครอง ความเป็นชายของชนชั้นไพร่และทาสจึงสัมพันธ์กับแรงงาน ความอดทน ความรับผิดชอบ และความภักดี ส่วนความเป็นหญิงสัมพันธ์กับการทำงาน การดูแลครอบครัว การรับใช้ และการดำเนินชีวิตภายใต้ข้อจำกัดของสถานะทางสังคม ลักษณะเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สถานะทางชนชั้นมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดบทบาทและวิถีชีวิตของทั้งชายและหญิงในสังคมอยุธยา

เพศวิถี

1. เพศวิถีในชนชั้นมูลนาย

เพศวิถี (Sexuality) ในบริบททางประวัติศาสตร์ไม่ได้หมายถึงเรื่องเพศสัมพันธ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมถึงความรู้สึกดึงดูดทางเพศ ความรัก ความปรารถนา การแสดงออกทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งล้วนได้รับอิทธิพลจากค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม และวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย (สุชาติา ทวีสิทธิ์, 2550)

สำหรับสังคมอยุธยา เพศวิถีของชนชั้นมูลนาย ซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสถานะทางสังคม อำนาจ และแบบแผนการดำเนินชีวิตของชนชั้นปกครอง การศึกษาประเด็นดังกล่าวจึงช่วยให้เห็นทั้งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง การเลือกคู่ครอง การแสดงความรักและความปรารถนา ตลอดจนข้อจำกัดที่สังคมกำหนดให้แก่คนแต่ละเพศ

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ได้นำเสนอเพศวิถีของชนชั้นมูลนายผ่านความรัก ความสัมพันธ์ และความปรารถนาของตัวละคร ซึ่งต้องอยู่ภายใต้จารีตประเพณี กฎหมาย และค่านิยมของสังคมอยุธยา โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงที่มีสิทธิและข้อจำกัดแตกต่างกันตามสถานะทางเพศและชนชั้น การวิเคราะห์เพศวิถีของตัวละครชนชั้นมูลนายจึงช่วยให้เห็นทั้งค่านิยมเรื่องการครองคู่ บทบาทของครอบครัวในการเลือกคู่ ตลอดจนข้อกำหนดที่มีผลต่อการแสดงออกและการดำเนินชีวิตของสตรี

พฤติกรรมทางเพศและความสัมพันธ์ของชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างอิสระ แต่มีจารีตประเพณี กฎหมาย และสถานะทางสังคมเป็นกรอบกำหนด ทั้งในเรื่องการเลือกคู่ครอง การแต่งงาน การแสดงความรักและความปรารถนา รวมถึงสถานะของบุคคลในความสัมพันธ์นั้น โดยเฉพาะสตรีซึ่งมีข้อจำกัดมากกว่าบุรุษในหลายด้าน สังคมอยุธยามีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจนระหว่างชนชั้นมูลนายกับชนชั้นไพร่และทาส ความแตกต่างทางชนชั้นดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คน รวมถึงเรื่องความรัก การแต่งงาน และความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงด้วย ดังนั้น การศึกษาประเด็นเพศวิถีในชนชั้นมูลนายจึงต้องพิจารณาควบคู่กับสถานะทางสังคม กฎหมาย และค่านิยมที่กำหนดบทบาทของชายและหญิงในยุคนั้น โดยสามารถวิเคราะห์ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 เพศวิถีของบุรุษ

เพศวิถีของบุรุษชนชั้นมูลนายในสมัยอยุธยามีความเกี่ยวข้องทั้งกับอำนาจ สถานะทางสังคม ความรับผิดชอบ และค่านิยมเรื่องความรักและการครองคู่ บุรุษชนชั้นนี้มีสิทธิและเสรีภาพในเรื่องความสัมพันธ์มากกว่าสตรี และสามารถมีภรรยาได้หลายคนตามที่สังคมและกฎหมายในขณะนั้นยอมรับ ขณะเดียวกัน ตัวละครชายบางคนในนวนิยายยังแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบและการควบคุมตนเองในความสัมพันธ์กับสตรี ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 การมีภรรยาหลายคนและสถานะของภรรยา

การมีภรรยาหลายคนเป็นสิ่งที่สังคมอยุธยาอมรับ โดยเฉพาะในกลุ่มบุรุษชนชั้นมูลนาย ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่สามารถเลี้ยงดูภรรยาและบุตรจำนวนมากได้ การมีภรรยาหลายคนจึงสัมพันธ์กับฐานะ ความมั่งคั่ง และสถานะของบุรุษในสังคม ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครออกญาโหราธิบดี ซึ่งมีทั้งภรรยาเอก เมียบ่าว และเมียทาสอยู่ในบริเวณบ้าน ดังตัวบทว่า

คุณหญิงจำปาเป็นเมียพระราชนาน ทั้งยังเป็นเชื้อพระวงศ์คือเป็นพระธิดาอันเกิดจากนางสนมปลายแถวในพระเจ้าปราสาททอง และได้ออกรับมาเมื่อออกญาโหราธิบดีมียศเป็นจมีน ลูกของออกญาโหราธิบดีนั้น นอกจากจมีนศรีสิทธิวิจิตรบรรและหมื่นสุนทรเทวาแล้วยังมีลูกเมียบ่าวเมียทาสอยู่ในบริเวณบ้านนี้ด้วย หากแต่ไม่เคยมาพบนานให้เป็นที่ขัดเคืองตา ออกญาโหราธิบดีให้ปลูกเรือนอยู่ห่างออกมาหากนับแล้วได้ถึงสิบสี่หลังคาเรือน (บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 125)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ออกญาโหราธิบดีมีภรรยาและบุตรจากเมียบ่าวและเมียทาสจำนวนมาก การมีเรือนแยกสำหรับภรรยาเหล่านี้ถึงสิบสี่หลังคาเรือนแสดงให้เห็นถึงฐานะและความสามารถในการเลี้ยงดูคนจำนวนมากภายในครอบครัว ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการมีภรรยาหลายคนในกลุ่มชนชั้นมูลนายเป็นสิ่งที่สังคมในขณะนั้นยอมรับ และมีความสัมพันธ์กับฐานะของบุรุษโดยตรง

อย่างไรก็ตาม การมีภรรยาหลายคนไม่ได้เกิดขึ้นกับคนทุกชนชั้นอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากต้องอาศัยฐานะทางเศรษฐกิจในการเลี้ยงดูภรรยาและบุตร ชายชนชั้นมูลนายที่มีรายได้และทรัพย์สินมากจึงสามารถมีภรรยาได้หลายคน ขณะที่ชาวบ้าน บ่าว และทาสส่วนใหญ่มักมีคู่ครองเพียงคนเดียว เพราะมีข้อจำกัดด้านความเป็นอยู่ ดังตัวบทที่ว่า

“แล้วมีใครในพระนครมีผัวเดียวเมียเดียวบ้างหรือเปล่า”

“หากเป็นขุนนางเห็นที่จักมีมีเจ้าค่ะ เพราะมีเบี้ยหวัดเลี้ยงจกมีเท่าใดก็มีมีใครว่ายังมีลูกมีเมียมากยิ่งถือว่าเป็นวาสนา ผัวเดียวเมียเดียวเห็นจกมีแต่ชาวบ้านบ่าวทาสอย่างข้าเจ้าถ้าพึ่งตัวเองก็เลี้ยงแทบไม่รอดหากมากเมียลูกคงพากันอดตาย”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 127)

ตัวบทดังกล่าวแสดงให้เห็นความแตกต่างทางชนชั้นในเรื่องการมีคู่ครองอย่างชัดเจน สำหรับขุนนาง การมีภรรยาและบุตรจำนวนมากถูกมองว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงวาสนาและฐานะ ขณะที่คนในชนชั้นล่างมีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ ทำให้ไม่สามารถมีครอบครัวขนาดใหญ่ได้ เช่นเดียวกับชนชั้นมูลนาย

นอกจากจำนวนภรรยาแล้ว ภรรยาแต่ละคนยังมีสถานะแตกต่างกันตามที่กฎหมายและสังคมกำหนด โดยเฉพาะ “เมียพระราชทาน” ซึ่งเป็นหญิงที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่ขุนนาง และมีสถานะสูงกว่าภรรยาประเภทอื่น หากชายได้รับเมียพระราชทาน ภรรยาที่มีอยู่เดิมอาจต้องมีสถานะรองลงมา ดังตัวบทที่ว่า

“หากมีเหย้ามีเรือนมีแม่หญิงสูงศักดิ์ที่ยกย่องเป็นเมียเอกแล้ว พระเจ้าอยู่หัวก็มีทรงพระราชทานให้ดอกเจ้าคะเว้นเสียแต่ว่าจักทูลขอถวายหากพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแล้วไซ้ หญิงผู้มาก่อนต่อให้สูงศักดิ์เพียงใดก็จำต้องตกเป็นเมียรองไปเสียนั่น”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 126)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า สถานะของภรรยาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลหรือความรักเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับฐานะ ชาติกำเนิด และพระราชอำนาจด้วยการที่เมียพระราชทานสามารถมีสถานะสูงกว่าภรรยาเดิม แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในชนชั้นมูลนายมีความเกี่ยวข้องกับลำดับชั้นทางสังคมและอำนาจทางการเมืองอย่างชัดเจน

ดังนั้น ระบบพหุภรรยาในชนชั้นมูลนายจึงสะท้อนให้เห็นทั้งสิทธิของบุรุษในการมีภรรยาหลายคน ความแตกต่างทางฐานะระหว่างชนชั้น และลำดับสถานะของภรรยาในครอบครัว ความรักและการแต่งงานในสังคมอยุธยาจึงไม่ได้เป็นเรื่องส่วนตัวของชายหญิงเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความสัมพันธ์กับฐานะ ครอบครัว และสถานะทางสังคมของแต่ละบุคคลด้วย

1.1.2 การแสดงความปรารถนาและอำนาจของบุรุษ

การแสดงความสนใจต่อสตรีของบุรุษชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยา มักแสดงออกผ่านกิริยาและสายตาที่สังคมยอมรับ โดยเฉพาะในช่วงที่ชายหญิงยังไม่ได้แต่งงานกัน การแสดงความสนใจอย่างเปิดเผยหรือการสัมผัสร่างกายอาจไม่เหมาะสมตามขนบของสังคม การใช้สายตาจึงเป็นวิธีหนึ่งที่บุรุษใช้แสดงความชื่นชอบและความปรารถนาต่อสตรี ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครหมื่นเรืองราชภักดีและหมื่นสุนทรเทวา หรือขุนศรีวิสารวาจา

ดังเช่นตอนที่หมื่นเรืองราชภักดีมองเกศสุรางค์ด้วยความสนใจและชื่นชมทั้งจากกิริยา น้ำเสียง และบุคลิกของนาง ดังตัวบทว่า

หมื่นเรื่องราชภัทติมองกิริยาร่าเริงวาทาหาวาญมิเก็บปากเก็บคำของแม่หญิงตรงหน้าด้วยความตั้งใจ ริมฝีปากหยักหนาแถมยิ้มไปมองไปจนเห็นลักยิ้มมุมข้างแก้มคล้ำ พลังคิดว่ากิริยาน้ำเสียงช่างน่ามองน่าฟังชวนให้เคลิบเคลิ้มราวต้องมนต์นกการเวกน้อย หากว่าไม่ได้เป็นคู่หมั้นเพื่อบรรลุของเขาคงจะดีกว่านี้ ศักดิ์ตระกูลก็พอเหมาะที่จะเป็นเมียเอกได้อย่างไม่ต้องอับอายผู้ใด

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 154)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า หมื่นเรื่องราชภัทติแสดงความสนใจต่อเกศสุรางค์ผ่านการมองและการคิดชื่นชมอยู่ในใจ นอกจากความพึงพอใจในกิริยาและน้ำเสียงแล้ว เขายังพิจารณาถึงศักดิ์ตระกูลของนางด้วย แสดงให้เห็นว่า ความสนใจระหว่างชายหญิงในชนชั้นมูลนายไม่ได้เกี่ยวข้องกับความรู้สึกส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับความเหมาะสมด้านฐานะและสถานะทางสังคมด้วย

ในทำนองเดียวกัน หมื่นสุนทรเทวาก็แสดงความสนใจต่อแม่หญิงจันทร์วาดผ่านสายตา ดังปรากฏในตัวบทว่า

หมื่นสุนทรเทวาก็เห็นรายน้นยกมือไหว้เช่นกัน ดวงตาคมของเขามีประกายอ่อนแสงเมื่อมองแม่หญิงที่อยู่ด้านหลังของหญิงสูงวัยที่เพิ่งมาใหม่
ก็มานี่เองตาเชื่อมเขี้ยวระตาหมื่น

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 132)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สายตาของหมื่นสุนทรเทวาเปลี่ยนไปเมื่อมองแม่หญิงจันทร์วาด คำบรรยายว่า “ดวงตาคมของเขามีประกายอ่อนแสง” สื่อถึงความอ่อนโยนและความสนใจที่มีต่อหญิงสาว การแสดงออกผ่านสายตาจึงเป็นวิธีหนึ่งที่บุรุษสามารถแสดงความรู้สึกได้โดยไม่ต้องแสดงออกทางกายอย่างเปิดเผย

นอกจากการใช้สายตาแล้ว การดูแลและปกป้องสตรียังเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่แสดงถึงความสนใจของบุรุษ ดังเช่นเหตุการณ์ในงานวัดที่ขุนศรีวิสารวาทาคอยดูแลเกศสุรางค์อย่างใกล้ชิด ทั้งคอยกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามากระแทกตัว และตามใจนางในเรื่องต่าง ๆ ดังตัวบทว่า

คำคินั้นวงหน้าหวานแฉ่ำและแววตาที่มีประกายเปี่ยมสุขสนุกสนานของแม่หญิง
การะเกดอยู่ในสายตาคนที่คอยแต่เฝ้ามองและทั้งยังก้ำกัมนิให้ผู้ใดกระทบถึงตัวนางได้
แล้วยังเอาใจซื้อขนมของกินให้กินเต็มมือ ไม่ว่าเสียงใสนั้นร่ำร้องจะไปทางใดก็ตามใจไปเสีย
ทุกประการ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 283)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ขุนศรีวิสารวาจาแสดงความสนใจต่อเกศสุรางค์
ผ่านการดูแล เอาใจใส่ และปกป้องนางจากผู้คนรอบข้าง การ “ก้ำกัมนิให้ผู้ใดกระทบถึงตัวนางได้” แสดง
ถึงบทบาทของชายในฐานะผู้คุ้มครอง ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดและความรู้สึก
พิเศษที่เขามีต่อเกศสุรางค์

พฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การแสดงความปรารถนาของบุรุษชั้น
มูลนายไม่ได้ปรากฏผ่านคำพูดหรือการสัมผัสร่างกายโดยตรงเท่านั้น แต่ยังแสดงออกผ่านสายตา
การเฝ้ามอง การดูแล และการปกป้องสตรีด้วย อย่างไรก็ตาม การปกปักรักษาอย่างสัมพันธ์กับ
บทบาทของชายในสังคมอยุธยาที่ถูกคาดหวังให้เป็นผู้นำและผู้ดูแลสตรี จึงสะท้อนทั้งความรู้สึก
ส่วนบุคคลและค่านิยมเรื่องบทบาทของชายหญิงในสังคมขณะนั้นไปพร้อมกัน

1.1.3 การควบคุมตนเองและการวางตนของบุรุษ

แม้สังคมอยุธยาจะยอมรับการมีภรรยาหลายคน และในกลุ่มชนชั้นมูลนาย
การมีภรรยาจำนวนมากยังสัมพันธ์กับฐานะและบารมีของบุรุษ แต่ในนวนิยายยังปรากฏตัวละครชาย
ที่มีมุมมองแตกต่างออกไป โดยให้ความสำคัญกับการควบคุมตนเองและการไม่ใช้สถานะของตนเพื่อ
แสวงหาความสัมพันธ์กับสตรีอย่างเสรี ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครขุนศรีวิสารวาจา หรือ
หมื่นสุนทรเทวา

ออกญาโหราธิบดีผู้เป็นบิดามีเมียบ่าวและเมียทาสอยู่ในบริเวณบ้านหลายคน
จนมีเรือนของภรรยาเหล่านี้ถึงสิบสี่หลังคาเรือน (บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 125) ขณะที่หมื่นสุนทรเทวา
กลับมีท่าทีแตกต่างจากบิดา เพราะเขาเห็นความวุ่นวายที่เกิดจากการทะเลาะและหึงหวงกันของเหล่าเมีย
ทาส จึงไม่ต้องการเข้าไปเกี่ยวข้องกับหญิงทาสในเรือน ดังตัวบทว่า

ใช้ว่าเขาจะไม่เคยเล่นสนุกด้วยสหายสนิทคือพ่อเรื่องที่เจ้าข้าหัวตัวจ้ายากจึงเคยพากัน
ไปขึ้นครูเสียตั้งแต่นมยังไม่แตกพาน แต่เขาก็ไม่เคยถือจริงจึงยังเป็นทาสในเรือนแล้วยังไม่
แต่ต้องเพียงเห็นการต่อล้อต่อเถียงตบตีหึงหวงกันของเมียทาสของออกญาโหราธิบดีที่ต่าง
คิดผยองว่าเป็นเมียท่านก็พานให้ถือตัวยิ่งกว่าตอนอยู่นอกเรือนเสียอีก

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 325)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า หมื่นสุนทรเทวาไม่ได้ปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงโดยสิ้นเชิง แต่เลือกที่จะไม่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับทาสหญิงในเรื่อง แม้ว่าสถานะของเขาจะเปิดโอกาสให้สามารถทำได้ก็ตาม ท่าทีดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการยับยั้งชั่งใจและการเลือกปฏิบัติต่อสตรีแตกต่างจากค่านิยมที่พบในบุรุษบางคนในสังคมขณะนั้น

ลักษณะดังกล่าวยังปรากฏในตัวบทที่กล่าวถึงท่าทีของหมื่นสุนทรเทวาต่อหญิงบำและทาสว่า

อันที่จริงหมื่นสุนทรเทวาก็มีความน่ารักอยู่มากถึงจะทำเยอะและปากดีไปสักนิดก็เถอะ อย่างน้อยเขาก็ไม่เห็นผู้หญิงบำทาสเป็นดอกไม้ริมทางที่จะเด็ดทิ้งเด็ดขว้างอย่างไรก็ได้เหมือนกับผู้ชายหลาย ๆ คนในยุคนี้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 185)

ตัวบทข้างต้นแสดงให้เห็นว่า หมื่นสุนทรเทวาไม่ได้มองหญิงบำและทาสว่าเป็นผู้หญิงที่ตนสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องหรือแสวงหาความพึงพอใจได้ตามต้องการ แม้จะอยู่ในสถานะที่สูงกว่าและมีอำนาจมากกว่า การวางตัวเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการควบคุมตนเองและการให้ความสำคัญกับความเหมาะสมในการปฏิบัติต่อสตรี

ดังนั้น เพศวิถีของหมื่นสุนทรเทวาจึงแสดงให้เห็นอีกด้านหนึ่งของบุรุษชนชั้นมูลนาย กล่าวคือ แม้สังคมจะเปิดโอกาสให้ชายมีภรรยาหลายคนและมีความสัมพันธ์กับหญิงบำหรือทาสได้ แต่เขาเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิดังกล่าวอย่างเต็มที่ พฤติกรรมนี้จึงสะท้อนถึงการยับยั้งชั่งใจ ความรับผิดชอบ และการปฏิบัติต่อสตรีด้วยความระมัดระวังมากกว่าการใช้สถานะของตนเหนือกว่า

เมื่อพิจารณาโดยรวม จะเห็นได้ว่า บุรุษชนชั้นมูลนายมีอิสระในการแสดงออกด้านความรักและความสัมพันธ์มากกว่าสตรีอย่างชัดเจน ขณะที่สตรีต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดด้านความประพฤติ ชื่อเสียง และจารีตทางสังคมที่เข้มงวดกว่า ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสิทธิและข้อจำกัดด้านเพศวิถีของชายและหญิงในสังคมอยุธยาที่ไม่เท่าเทียมกัน

1.2 เพศวิถีของสตรี

สตรีชนชั้นมูลนายในสมัยอยุธยาต้องดำเนินชีวิตภายใต้ข้อกำหนดและความคาดหวังของสังคม โดยเฉพาะเรื่องความเหมาะสม ความบริสุทธิ์ และการรักษาชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูล การแสดงออกด้านความรัก ความพึงพอใจ และความสัมพันธ์กับบุรุษจึงมีข้อจำกัดมากกว่าฝ่ายชาย อย่างไรก็ตาม สตรีแต่ละคนยังมีวิธีแสดงความรู้สึกและปฏิบัติตนแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และลักษณะนิสัยของตน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 ความสงบเสงี่ยมและความอดทนของสตรี

ตามค่านิยมของสังคมอยุธยา สตรีชนชั้นสูงถูกคาดหวังให้มีความสงบเสงี่ยม สำรวม และรู้จักควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ โดยเฉพาะเรื่องความรักและความรู้สึกที่มีต่อบุรุษ สตรีไม่ควรแสดงความสนใจอย่างเปิดเผย แต่ควรวางตัวให้เหมาะสมและรักษากิริยามารยาทตามแบบของกุลสตรี

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครแม่หญิงจันทร์วาด ซึ่งเป็นสตรีที่มีความเรียบร้อยและสำรวม พฤติกรรมของเธอ เช่น การซ่อนตามอง เป็นการแสดงความสนใจอย่างอ่อนโยน และไม่เปิดเผยตรงไปตรงมา (บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 162) เมื่อเห็นหมื่นสุนทรเทวาซึ่งเป็นชายที่ตนมีความรู้สึกดีด้วยแสดงความสนใจต่อเกศสุรางค์ แม่หญิงจันทร์วาดก็ไม่ได้แสดงความไม่พอใจออกมาอย่างเปิดเผย แต่เลือกเก็บความรู้สึกไว้ภายใน ดังตัวบทว่า

แม่หญิงจันทร์วาดลอบมองกิริยาของสองหนุ่มสาวก่อนจะหลุบตาลงต่ำซ่อนความรู้สึกภายใน เมื่อกาลก่อนหมื่นสุนทรเทวามีเคยเป็นเยี่ยงนี้ หากไม่พึงชาก็ไม่เคยเหลือบแลแม่หญิงการะเกดหรือมีท่าทีใด ๆ ให้เห็น หากครานี้กิริยาที่เหลือบมองกันบ่อยครั้งทั้งพูดจาหยอกเย้า เป็นสิ่งที่แปลกแปลกตาจนน่าหวาดหวั่น

แม่หญิงจันทร์วาดผู้สงบเสงี่ยมเรียบร้อยซ่อนความร้อใจเศร้าโศกไว้อย่างลึกซึ้ง ความหวังร้ายบางอย่างเหมือนจะหลุดลอยไปภายในวันเดี๋ยวนี

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 174)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม่หญิงจันทร์วาดมีความรู้สึกเสียใจและกังวล เมื่อเห็นหมื่นสุนทรเทวาแสดงความสนใจต่อเกศสุรางค์ แต่เธอเลือกเก็บความรู้สึกไว้ ไม่แสดงออกอย่างเปิดเผย การ “หลุบตาลงต่ำ” และการ “ซ่อนความร้อใจเศร้าโศก” แสดงให้เห็นถึงการควบคุมอารมณ์และการวางตัวตามแบบที่สังคมคาดหวังจากสตรีชนชั้นสูง

พฤติกรรมของแม่หญิงจันทร์วาดจึงสะท้อนให้เห็นว่า สตรีชนชั้นมูลนาย แม้จะมีความรัก ความพึงพอใจ หรือความผิดหวังเช่นเดียวกับบุรุษ แต่การแสดงออกต้องอยู่ภายใต้กรอบของความเรียบร้อยและความเหมาะสม สตรีจึงมักแสดงความรู้สึกผ่านสายตา สีหน้า หรือท่าทางอย่างระมัดระวัง มากกว่าการกล่าวหรือแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา ลักษณะดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนความเป็นกุลสตรีที่สังคมอยุธยาให้ความสำคัญ

1.2.2 เกียรติยศและชื่อเสียงของสตรี

สำหรับสตรีชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยา ชื่อเสียงและความบริสุทธิ์เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องรักษาไว้ เพราะมีผลต่อสถานะทางสังคมและโอกาสในการแต่งงาน หากสตรีตกเป็นข่าวนในทางเสียหาย แม้จะไม่ได้กระทำผิดโดยเจตนา ก็อาจส่งผลต่อชื่อเสียงของตนเองและครอบครัวได้อย่างมาก

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครเกศสุรางค์ ในเหตุการณ์ที่เธอช่วยชีวิตขุนศรีวิสารวาจาด้วยการผ่ายปอด จนกลายเป็นเรื่องที่ถูกล่าถวิลและชูปชิตินินทาไปทั่วพระนคร เนื่องจากการสัมผัสร่างกายระหว่างชายหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานกันถือว่าไม่เหมาะสมตามจารีตของสังคมในขณะนั้น (บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 215) ออกญาโหราธิบดีจึงกล่าวกับเกศสุรางค์ว่า

“แม่การะเกด ลุงชอบใจอเจ้ามากหนาที่ช่วยพ่อเดชให้พ้น ออเจ้ามิต้องกังวลไป หากแม่ชื่อเสียงอเจ้าจักต้องเสียหายลุงจักให้พ่อเดชแก้ไขตบแต่งแก่ออเจ้า เพราะมีว่าแม่หญิงใดมีเรื่องเสียหายเพียงนี้ย่อมถึงแก่ชายไม่ออก มีมีชายใดอยากได้เป็นเมียดอกหนา”
(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 215-216)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชื่อเสียงของสตรีมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในเรื่องการแต่งงาน คำกล่าวของออกญาโหราธิบดีที่ว่า หากชื่อเสียงของเกศสุรางค์เสียหายก็จะให้ขุนศรีวิสารวาจาแต่งงานกับเธอ แสดงให้เห็นว่า การแต่งงานถูกมองว่าเป็นวิธีหนึ่งในการรับผิดชอบและแก้ไขปัญหาชื่อเสียงของฝ่ายหญิง

เหตุการณ์ดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่า ชายและหญิงมีข้อจำกัดในการแสดงออกด้านความสัมพันธ์แตกต่างกัน บุรุษมีอิสระในการแสดงความสนใจและมีความสัมพันธ์มากกว่าสตรี ขณะที่สตรีต้องระมัดระวังการวางตัวและการสัมผัสใกล้ชิดกับบุรุษ เพราะอาจส่งผลต่อชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูลได้

เมื่อพิจารณาเพศวิถีของชนชั้นมูลนายในสังคมอยุธยาโดยรวม จะเห็นได้ว่าความรัก การแต่งงาน และความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับสถานะทางสังคม ครอบครัว กฎหมาย และจารีตประเพณีที่กำหนดบทบาทของชายและหญิงไว้แตกต่างกัน

จากการวิเคราะห์พบว่า บุรุษชนชั้นมูลนายมีอิสระในเรื่องความรักและมีความสัมพันธ์มากกว่าสตรี ทั้งการมีภรรยาหลายคนและการแสดงความสนใจต่อสตรี ขณะที่บุรุษบางคน เช่น ขุนศรีวิสารวาจา เลือกควบคุมตนเองและไม่ใช้สิทธิที่สังคมเปิดโอกาสให้ชายอย่างเต็มที่ ส่วนสตรีมีข้อจำกัดมากกว่า โดยต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง และเกียรติยศของครอบครัวอยู่เสมอ

ดังนั้น เพศวิถีของชนชั้นมูลนายที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส จึงแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของสิทธิและข้อจำกัดระหว่างชายและหญิงอย่างชัดเจน บุรุษมีโอกาสเลือกและแสดงออกในเรื่องความสัมพันธ์ได้มากกว่า ขณะที่สตรีต้องวางตัวตามแบบแผนที่สังคมกำหนด ความรักและการแต่งงานจึงไม่ได้เป็นเรื่องของคนสองคนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับชื่อเสียง ครอบครัว และสถานะทางสังคมของแต่ละฝ่ายด้วย

2. เพศวิถีในชนชั้นไพร่ทาส

จากการศึกษานวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส พบว่า การนำเสนอเพศวิถีของชนชั้นไพร่และทาสปรากฏผ่านตัวละครหญิงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องความรัก การเลือกคู่ครอง ความสัมพันธ์กับบุรุษต่างชนชั้น ตลอดจนข้อจำกัดในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตและความสัมพันธ์ของตนเอง ส่วนเพศวิถีของบุรุษในชนชั้นไพร่และทาสไม่ปรากฏรายละเอียดในตัวบทมากเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์ในลักษณะเดียวกัน ดังนั้น การศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เพศวิถีของสตรีชนชั้นไพร่และทาสเป็นสำคัญ เพศวิถีของสตรีในชนชั้นนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความรักและความปรารถนาส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับสถานะทางชนชั้น อำนาจของผู้เป็นนาย และข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องการเลือกคู่ครอง การแสดงความรู้สึกต่อบุรุษ และการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่มีสถานะแตกต่างจากตน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องเพศวิถี (Sexuality) เป็นกรอบในการพิจารณาความรัก ความสัมพันธ์ ความปรารถนา และพฤติกรรมทางเพศของตัวละคร โดยสุชาดา ทวีสิทธิ์ (2550) อธิบายว่า ความเป็นหญิง ความเป็นชาย พฤติกรรมทางเพศ ความปรารถนา และรสนิยมทางเพศ ล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ไม่ได้เกิดจากลักษณะทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว แนวคิดดังกล่าวช่วยให้เห็นว่า สถานะทางสังคมมีผลต่อสิทธิและโอกาสของสตรีไพร่และทาสในการตัดสินใจเรื่องความรัก การเลือกคู่ และความสัมพันธ์ของตนเองอย่างไร

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส นำเสนอประเด็นดังกล่าวผ่านตัวละครหญิงชนชั้นไพร่และทาสหลายลักษณะ ทำให้เห็นทั้งข้อจำกัดในการเลือกคู่ครอง ความแตกต่างทางชนชั้นที่มีผลต่อความรักและความปรารถนา ตลอดจนโอกาสในการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมผ่านความสัมพันธ์กับบุรุษชนชั้นมูลนาย โดยสามารถวิเคราะห์ได้ 3 ประเด็น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การถูกกดทับสิทธิในการเลือกคู่ครอง

ในสังคมศักดินา ไพร่และทาสมีอิสระในการเลือกคู่ครองค่อนข้างจำกัด เนื่องจากชีวิตและการทำงานของคนในชนชั้นนี้อยู่ภายใต้อำนาจของมูลนาย การแต่งงานจึงไม่ได้เป็นเรื่องส่วนตัวของชายหญิงเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับแรงงานและจำนวนคนที่อยู่ในเรือนของ

ผู้เป็นนายด้วย โดยเฉพาะในกรณีของทาส ซึ่งการแต่งงานและการมีบุตรอาจส่งผลต่อจำนวนแรงงานในครอบครัวของมูลนาย

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครนางผินและนางแย้ม ซึ่งเป็นบ่าวรับใช้ในเรือนของออกญาโหราธิบดี แม้ทั้งสองจะเล่าว่าเคยมีชายหนุ่มมาสนใจ แต่เมื่อเกศสุรางค์ถามถึงเหตุผลที่ยังไม่ได้แต่งงานออกเรือน ทั้งสองกลับมีท่าทีอึดอัดและไม่สามารถตอบได้อย่างตรงไปตรงมา ดังตัวบทว่า

“แล้วที่พี่ ๆ เคยบอกว่ามีคนมาแอบดูที่ทำน้ำแล้วทำไมไม่แต่งงานออกเรือนกันไปละจ๊ะ”
“เอ๋อ...”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 71)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินและนางแย้มมีท่าทีลำบากใจเมื่อถูกถามถึงเรื่องการแต่งงาน การก้มหน้า หลบตา และตอบเพียงว่า “เอ๋อ...” ทำให้เกศสุรางค์เข้าใจว่า การที่ทั้งสองยังไม่ได้แต่งงานอาจเกี่ยวข้องกับแม่หญิงการะเกดผู้เป็นนาย ซึ่งไม่อนุญาตหรือขัดขวางเรื่องดังกล่าว

เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า บ่าวหญิงไม่ได้มีอิสระในการตัดสินใจเรื่องคู่ครองอย่างเต็มที่ แม้จะมีผู้ชายมาสนใจ แต่การแต่งงานยังขึ้นอยู่กับความเห็นหรือการอนุญาตของผู้เป็นนายด้วย สิทธิในการเลือกคู่ของนางผินและนางแย้มจึงถูกจำกัดด้วยสถานะของตนในฐานะบ่าวที่อยู่ภายใต้การปกครองของนายหญิง ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสตรีชนชั้นมูลนายกับสตรีชนชั้นไพร่และทาสอย่างชัดเจน แม้สตรีชนชั้นมูลนายจะไม่ได้มีอิสระในการเลือกคู่ครองอย่างเต็มที่ เพราะการแต่งงานอาจขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้ใหญ่ในครอบครัว แต่สตรีชนชั้นไพร่และทาสยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดจากสถานะของผู้รับใช้เพิ่มเติมอีกชั้นหนึ่ง การตัดสินใจเรื่องความรักและการแต่งงานของคนกลุ่มนี้จึงขึ้นอยู่ทั้งกับความต้องการส่วนบุคคลและอำนาจของผู้เป็นนาย

ดังนั้น เพศวิถีของสตรีชนชั้นไพร่และทาสในด้านการเลือกคู่ครองจึงสะท้อนให้เห็นว่าสถานะทางชนชั้นมีผลโดยตรงต่ออิสระในการกำหนดชีวิตส่วนตัวของผู้หญิง แม้จะมีความรักหรือความพึงพอใจต่อบุคคลใด ก็ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถตัดสินใจแต่งงานหรือสร้างครอบครัวได้ตามความต้องการของตนเอง

2.2 ข้อจำกัดทางชนชั้นต่อความรักและความปรารถนา

ในสังคมอยุธยา ความแตกต่างทางชนชั้นมีผลต่อความรักและการเลือกคู่ครองอย่างชัดเจน ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชนชั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับการรู้สึกส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องคำนึงถึงฐานะ ชาติกำเนิด และความเหมาะสมทางสังคมด้วย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสตรีสามัญกับบุรุษชนชั้นมูลนาย ซึ่งมักมีข้อจำกัดมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนในชนชั้นเดียวกัน

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครแม่มะลิ หรือนางตองกิมาร์ ซึ่งเป็นหญิงเชื้อสายต่างชาติและมีสถานะทางสังคมต่ำกว่าหมื่นสุนทรเทวา ดังเช่นเหตุการณ์ที่นางผินกล่าวกับแม่มะลิ หลังจากสังเกตเห็นว่าแม่มะลิอาจมีความรู้สึกต่อหมื่นสุนทรเทวา ดังตัวบทว่า

“หมื่นสุนทรเทวาเป็นคู่หมายของแม่นายข้า”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 118)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า นางผินให้ความสำคัญกับสถานะและความสัมพันธ์ที่สังคมยอมรับอยู่แล้ว กล่าวคือ หมื่นสุนทรเทวาเป็นคู่หมายของแม่หญิงการะเกด ซึ่งมีฐานะเหมาะสมกัน การกล่าวเตือนแม่มะลิจึงแสดงให้เห็นว่า ความรักและความสนใจระหว่างชายหญิงยังต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดด้านสถานะทางสังคมด้วย

ข้อจำกัดดังกล่าวยังปรากฏผ่านความคิดของแม่มะลิเอง เมื่อเธอตระหนักถึงความแตกต่างด้านศักดิ์ตระกูลและเชื้อชาติระหว่างตนกับหมื่นสุนทรเทวา ดังตัวบทว่า

หากเพียงครู่เดียวก็ต้องทอดถอนใจ ศักดิ์ตระกูลและเชื้อชาติช่างเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่เหลือเกิน

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 205-206)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม่มะลิรับรู้ถึงข้อจำกัดของสถานะตนเองเป็นอย่างดี แม้จะมีความรู้สึกส่วนตัว แต่เธอก็เข้าใจว่าความแตกต่างด้านศักดิ์ตระกูลและเชื้อชาติเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความสัมพันธ์กับชายชนชั้นสูง การทอดถอนใจจึงสะท้อนทั้งความผิดหวังและการยอมรับความเป็นจริงของสังคมในขณะนั้น

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความรักในสังคมอยุธยาไม่ได้เป็นเรื่องของความรู้สึกส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับฐานะ ชาติกำเนิด และการยอมรับของสังคม คนที่อยู่ต่างชนชั้นจึงมีข้อจำกัดในการพัฒนาความสัมพันธ์ให้เป็นคู่ครองอย่างเท่าเทียม แม้จะมีความพึงพอใจต่อกันก็ตาม

ดังนั้น เพศวิถีของชนชั้นไพร่และทาสในด้านความรักและความปรารถนาจึงถูกจำกัดด้วยสถานะทางสังคมอย่างชัดเจน ความรู้สึกส่วนตัวไม่สามารถแยกออกจากเงื่อนไขทางชนชั้นได้อย่างไรก็ตาม แม้การแต่งงานข้ามชนชั้นจะมีข้อจำกัด แต่ความสัมพันธ์กับบุรุษชนชั้นสูงในบางรูปแบบก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของสตรีได้ ซึ่งจะเห็นได้จากประเด็นต่อไป

2.3 การเลื่อนสถานะทางสังคม

แม้หญิงทาสในสังคมอยุธยาจะมีข้อจำกัดด้านสถานะและการดำเนินชีวิต แต่การได้เป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสของมูลนายอาจทำให้ความเป็นอยู่ของหญิงทาสบางคนดีขึ้นกว่าการเป็นทาสรับใช้ทั่วไป เนื่องจากอาจไม่ต้องทำงานหนักเช่นเดิม และในบางกรณียังได้รับเรือนหรือสิ่งของสำหรับการดำรงชีวิตด้วย อย่างไรก็ตาม สถานะดังกล่าวยังคงเป็นสถานะที่ต่ำกว่าเมียเอกและขึ้นอยู่กับผู้เป็นนายเป็นสำคัญ

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านคำบอกเล่าของบ่าวในเรือนออกญาโหราธิบดี ซึ่งกล่าวถึงความ เป็นอยู่ของหญิงทาสที่ได้เป็นเมียของผู้เป็นนายว่า

“มีต้องทำงาน ลางทีก็มีทาสรับใช้”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 118)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า การได้เป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสอาจทำให้หญิงทาสมีภาระงานลดลง และในบางกรณียังมีทาสคอยรับใช้อีกทอดหนึ่ง จึงถือเป็นการเปลี่ยนแปลงความ เป็นอยู่จากเดิมที่ต้องทำงานรับใช้ภายในเรือนอย่างหนัก

นอกจากนี้ หากมีบุตรกับผู้เป็นนายก็อาจได้รับทรัพย์สินหรือสิ่งของเพิ่มขึ้น ดังตัวบทว่า

“ได้ปลูกเรือนเพิ่มข้าวของเครื่องใช้”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 118)

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การเป็นเมียของมูลนายอาจนำมาซึ่งความมั่นคง ทางด้านความเป็นอยู่มากขึ้น ทั้งในเรื่องที่อยู่อาศัยและข้าวของเครื่องใช้ ซึ่งย่อมแตกต่างจากชีวิตของ หญิงทาสทั่วไปที่ต้องพึ่งพาผู้เป็นนายและทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

อย่างไรก็ตาม ความเป็นอยู่ของเมียบ่าวหรือเมียทาสไม่ได้มั่นคงเสมอไป เพราะยัง ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของผู้เป็นนายและเมียเอก หากเมียเอกมีเมตตา ชีวิตของเมียบ่าวอาจดำเนินไป อย่างไม่ลำบาก แต่หากเกิดความขัดแย้งหรือไม่ได้รับการยอมรับ ความเป็นอยู่ก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ สถานะดังกล่าวจึงให้โอกาสในการมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่ยังคงมีข้อจำกัดและความไม่แน่นอนอยู่มาก

ความต้องการที่จะมีสถานะเช่นนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในคำกล่าวที่ว่า

“หญิงผู้เป็นทาสมิว่าจักเป็นคนใดก็ล้วนอยากเลื่อนฐานะเป็นเมียท่านกันทั้งนั้น”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 118)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเป็นเมียของผู้เป็นนายถูกมองว่าเป็นช่องทางหนึ่งที่อาจทำให้หญิงทาสมีความเป็นอยู่และสถานะดีขึ้น ความสัมพันธ์กับมูลนายจึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับความรักหรือความพึงพอใจส่วนตัวเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับความหวังที่จะมีชีวิตที่มั่นคงและได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม การมองความสัมพันธ์ดังกล่าวว่าเป็นโอกาสในการเลื่อนสถานะไม่ได้หมายความว่าหญิงทาสมีอิสระในการเลือกอย่างเต็มที่ เพราะการตัดสินใจของพวกเธอยังเกิดขึ้นภายใต้ข้อจำกัดของสถานะทางชนชั้นและความสัมพันธ์กับผู้เป็นนาย การเลื่อนสถานะจากทาสรับใช้มาเป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสจึงเป็นเพียงโอกาสหนึ่งในการปรับปรุงความเป็นอยู่ แต่ยังไม่ทำให้หญิงทาสมีสถานะเท่าเทียมกับสตรีชนชั้นมูลนาย

เมื่อพิจารณาเพศวิถีในสังคมอยุธยาที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส จะเห็นได้ว่า ชายและหญิงไม่ได้มีเสรีภาพในการแสดงออกเรื่องความรัก ความปรารถนา การเลือกคู่ และการแต่งงานเท่าเทียมกัน แม้ทั้งสองเพศจะต้องอยู่ภายใต้จารีตและกฎเกณฑ์ของสังคมเช่นเดียวกัน แต่ผู้ชาย โดยเฉพาะชายชนชั้นมูลนาย มีสิทธิและโอกาสในการแสดงออกทางเพศมากกว่าผู้หญิง อย่างชัดเจน ขณะที่ผู้หญิงถูกควบคุมทั้งการแสดงความรู้สึก การใกล้ชิดกับชาย การเลือกคู่ และการรักษาชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูล

สำหรับผู้ชายชนชั้นมูลนาย สังคมยอมรับให้มีภรรยาได้มากกว่าหนึ่งคน การมีเมียเอก เมียรอง เมียบ่าว หรือเมียทาสไม่ได้ทำให้ชายเสื่อมเสียชื่อเสียง ตรงกันข้าม จำนวนภรรยาและบุตรยังอาจถูกมองว่าเป็นเครื่องแสดงฐานะ ความมั่งคั่ง และวาสนาของชายผู้นั้นได้ ดังเช่นออกญาโหราธิบดีที่มีเมียบ่าวและเมียทาสอยู่หลายเรือน จึงเห็นได้ว่าในเรื่องการมีคู่ ผู้ชายชนชั้นสูงมีทางเลือกมากกว่าผู้หญิง และการมีความสัมพันธ์กับหญิงหลายคนเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับได้ในระดับหนึ่ง

ผู้ชายยังสามารถ แสดงความสนใจหรือความพึงพอใจต่อผู้หญิงได้มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นการมอง การส่งสายตา การเกี้ยวพาราสี การดูแลเอาใจใส่ หรือการแสดงตนเป็นผู้ปกป้องหญิงที่ตนพึงใจ พฤติกรรมเหล่านี้ถือเป็นการแสดงความปรารถนาที่สังคมยอมรับได้ トラบเท่าที่ยังอยู่ในขอบเขตของจารีต อย่างไรก็ตาม ชายหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานกันก็ไม่ควรสัมผัสเนื้อตัวกันอย่างใกล้ชิด เพราะยังถือเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม เพียงแต่ผลกระทบต่อชื่อเสียงมักตกอยู่กับฝ่ายหญิงมากกว่า

แม้สังคมจะเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีเสรีภาพทางเพศมากกว่า แต่ในนวนิยายก็ไม่ได้เสนอว่าผู้ชายทุกคนต้องใช้สิทธินั้นอย่างเต็มที่ ขุนศรีวิสารวาจาเป็นตัวอย่างของชายที่เลือกควบคุมความปรารถนาของตนเอง เขาไม่ยุ่งเกี่ยวกับหญิงทาสในเรือน แม้บริบทของสังคมจะเปิดโอกาสให้

ชายชนชั้นสูงกระทำเช่นนั้นได้ การยับยั้งชั่งใจและไม่มองหญิงบ่าวทาสเป็นเพียงสิ่งที่ตนสามารถเลือกครอบครอง จึงสะท้อนว่าเพศวิถีของชายยังสัมพันธ์กับศีลธรรมและความรับผิดชอบส่วนบุคคลด้วย

ในทางตรงกันข้าม ผู้หญิงชนชั้นมูลนาย ถูกกำหนดให้ต้องวางตัวสงบเสถียรและระมัดระวังการแสดงความรู้สึกมากกว่าผู้ชาย แม้จะรักหรือพึงพอใจชายคนใดก็ไม่ควรแสดงออกอย่างเปิดเผย ผู้หญิงไม่สามารถเป็นฝ่ายแสดงความรักหรือความปรารถนาอย่างตรงไปตรงมาได้มากนัก แต่ต้องแสดงออกอย่างสำรวม เช่น การซื่อตามอง การหลบสายตา หรือการเก็บความรู้สึกไว้ภายใน แม้หญิงจันทร์วาดเป็นตัวอย่างของหญิงที่แม้จะมีความรู้สึกต่อหมื่นสุนทรเทวา แต่เมื่อเห็นชายที่ตนพึงใจแสดงความสนใจต่อหญิงอื่นก็ทำได้เพียงเก็บความรู้สึกและความเศร้าไว้ภายใน ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงถูกคาดหวังให้เป็นฝ่ายรอคอยและถูกเลือกมากกว่าจะเป็นฝ่ายเลือกหรือแสดงความต้องการของตนเอง

ผู้หญิงยังถูกควบคุมเรื่อง ความบริสุทธิ์และชื่อเสียง อย่างเข้มงวด การสัมผัสใกล้ชิดกับชายที่ยังไม่ได้แต่งงานกัน แม้เกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนาเรื่องเพศ ก็อาจทำให้ชื่อเสียงของผู้หญิงเสียหายได้ ดังเช่นกรณีเกศสุรางค์ผายปอดช่วยชีวิตขุนศรีวิสารวาจา การกระทำที่มีจุดประสงค์เพื่อช่วยชีวิตกลับถูกมองว่าอาจทำให้ฝ่ายหญิงเสียชื่อเสียงจนถึงขั้นต้องให้ฝ่ายชายรับผิดชอบด้วยการแต่งงาน เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำอย่างเดียวกันไม่ได้ส่งผลต่อชายและหญิงเท่ากัน เพราะฝ่ายหญิงต้องรับภาระในการรักษาความบริสุทธิ์และชื่อเสียงของตนมากกว่า

ในเรื่องการเลือกคู่และการแต่งงาน ผู้หญิงก็ไม่ได้มีสิทธิในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะหญิงชนชั้นมูลนาย การหมั้นหมายและการแต่งงานอาจเป็นเรื่องที่ใหญ่ของทั้งสองครอบครัวเป็นผู้ตกลงกัน ความต้องการของหญิงจึงอาจต้องอยู่ภายใต้การตัดสินใจของครอบครัว ดังที่เกศสุรางค์รู้สึกกว่าตนเอง “ไม่มีสิทธิไม่มีเสียง” เมื่อผู้ใหญ่ตกลงเรื่องการหมั้นหมายกันเรียบร้อยแล้ว จึงเห็นได้ว่าแม้ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่ต้องใช้ชีวิตคู่โดยตรง แต่กลับไม่ได้เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเรื่องคู่ครองของตนเอง

เมื่อพิจารณา ชนชั้นไพร่และทาส ข้อจำกัดทางเพศวิถียิ่งชัดเจนขึ้น เพราะการเลือกคู่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ยังอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เป็นนาย ทั้งชายและหญิงในชนชั้นนี้จึงมีข้อจำกัดในการสร้างครอบครัว อย่างไรก็ตาม ตัวบทแสดงให้เห็นข้อจำกัดของหญิงบ่าวและหญิงทาสเด่นชัดเป็นพิเศษ เช่น นางผินและนางแย้ม แม้จะมีชายมาสนใจ แต่ก็ไม่สามารถแต่งงานออกเรือนได้อย่างอิสระ เพราะชีวิตของพวกนางยังอยู่ภายใต้อำนาจของนายหญิง การมีคู่จึงไม่ใช่สิทธิที่สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง หากต้องได้รับความยินยอมจากผู้เป็นนายด้วย

ชนชั้นยังเป็นข้อจำกัดต่อ ความรักและการเลือกคู่ อีกด้วย บุคคลต่างชนชั้นไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์กันได้อย่างเสรี แม้จะมีความรู้สึกต่อกันก็ตาม ฐานะ ชาติกำเนิด และสายเลือดเป็นสิ่งที่สังคมนำมาใช้พิจารณาความเหมาะสมของคู่ครอง ดังเช่นแม่มะลิที่ตระหนักว่าความแตกต่างด้าน

ศักดิ์ตระกูลและเชื้อชาติเป็นอุปสรรคต่อความรู้สึกที่มีต่อหมื่นสุนทรเทวา ความรักจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของคนสองคนเท่านั้น แต่ยังคงอยู่ภายใต้กรอบชนชั้นที่สังคมกำหนดไว้ด้วย

ขณะเดียวกัน หญิงทาสบางคนสามารถใช้ความสัมพันธ์กับชายชนชั้นมูลนายเป็นหนทางในการเลื่อนสถานะของตนเอง การได้เป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสอาจทำให้หญิงทาสมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนเดิม อาจมีเรือน มีทรัพย์สิน หรือมีทาสรับใช้ หากมีบุตรกับนายก็อาจได้รับการดูแลมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ การเป็นเมียของนายจึงอาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต แม้สถานะดังกล่าวจะยังไม่เท่าเทียมกับเมียเอก และความมั่นคงของหญิงก็ยังขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของนายและภรรยาเอกอยู่มากก็ตาม

เมื่อมองโดยรวมจึงเห็นความแตกต่างได้ชัดว่า ผู้ชาย โดยเฉพาะชายชนชั้นมูลนาย เป็นฝ่ายที่มีสิทธิเลือกและมีโอกาสแสดงความรักปรารถนาได้มากกว่า สามารถมีภรรยาหลายคน แสดงความสนใจต่อหญิง และสร้างความสัมพันธ์กับหญิงต่างสถานะได้โดยที่ชื่อเสียงของตนไม่ได้รับผลกระทบมากนัก ส่วน ผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ถูกควบคุมมากกว่า ทั้งเรื่องการแสดงความรัก การใกล้ชิดกับชาย ความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง และการเลือกคู่ ผู้หญิงจึงต้องระมัดระวังการกระทำของตนมากกว่า เพราะการกระทำที่สังคมเห็นว่าไม่เหมาะสมอาจส่งผลต่อชื่อเสียงและอนาคตในการแต่งงานโดยตรง ส่วนหญิงไพร่และทาสยังถูกจำกัดเพิ่มเติมด้วยอำนาจของผู้เป็นนายและความแตกต่างทางชนชั้นอีกชั้นหนึ่ง

ดังนั้น เพศวิถีในสังคมอยุธยาตามที่ปรากฏในนวนิยายจึงสะท้อนให้เห็นว่า สิทธิในการรัก การเลือกคู่ การแสดงความรักปรารถนา และการกำหนดความสัมพันธ์ของตนเองไม่ได้เป็นสิทธิที่ชายและหญิงได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ผู้ชายมีโอกาสเป็นฝ่ายเลือกและเป็นผู้กำหนดความสัมพันธ์มากกว่า ในขณะที่ผู้หญิงมักอยู่ในฐานะผู้ถูกเลือก ต้องรักษาความเหมาะสม และต้องยอมรับข้อจำกัดที่ครอบครัว จารีต และสถานะทางสังคมกำหนดไว้ ความแตกต่างดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำ ความเข้าใจเพศวิถีและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายกับหญิงในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส

วิวาทะเพศสถานะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง

นวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงนำเสนอประวัติศาสตร์และโครงสร้างสังคมอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความแตกต่างทางความคิด ค่านิยม และมุมมองของผู้คนจากต่างยุคสมัยผ่านตัวละคร “เกศสุรางค์” หญิงสาวจากสังคมปัจจุบันที่ย้อนเวลากลับไปใช้ชีวิตในสังคมอยุธยา แนวคิดสมัยใหม่ของเกศสุรางค์ ซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ต้องเผชิญกับค่านิยมแบบปิตาธิปไตยและระบบศักดินาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและโครงสร้างของสังคมอยุธยา

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดของคนสองยุคสมัยนำไปสู่การตั้งคำถาม การโต้แย้ง และการต่อรองกับค่านิยมที่สังคมยึดถือ โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง “เพศสถานะ” (Gender) และ “เพศวิถี” (Sexuality) ซึ่งสังคมอยุธยาได้กำหนดบทบาทและขอบเขตของหญิงชายไว้อย่างชัดเจน เกศสุรางค์มีมุมมองที่แตกต่างจากคนในสังคมอยุธยา ทั้งในเรื่องสิทธิของผู้หญิง ความเสมอภาคระหว่างเพศ การเลือกดำเนินชีวิต และสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับร่างกายและความสัมพันธ์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้เธอจึงมักตั้งคำถามต่อบทบาท หน้าที่ และข้อจำกัดที่สังคมกำหนดไว้สำหรับผู้หญิง

วิวาทะที่ปรากฏในนวนิยายไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะจากการโต้เถียงหรือการสนทนาระหว่างตัวละครเท่านั้น แต่ยังแสดงออกผ่านความคิด การกระทำ พฤติกรรม และการตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ รวมถึงการต่อรองอำนาจในชีวิตประจำวันของผู้คนทั้งในชนชั้นมูลนายและชนชั้นไพร่ทาส ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความแตกต่างทางความคิดระหว่างคนต่างยุคสมัยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงระดับบุคคล แต่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กำหนดบทบาทของหญิงและชายในแต่ละชนชั้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์การปะทะและการต่อรองทางความคิดเกี่ยวกับเพศสถานะและเพศวิถีที่ปรากฏในนวนิยาย โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ วิวาทะเพศสถานะ (Gender Debate) และ วิวาทะเพศวิถี (Sexuality Debate) เพื่อพิจารณาว่า ตัวละครจากต่างยุคสมัยมีแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นหญิง ความเป็นชาย ความรัก ความสัมพันธ์ และการกำหนดชีวิตของตนเองแตกต่างกันอย่างไร

ดังนั้น การวิเคราะห์ “วิวาทะเพศสถานะและเพศวิถี” ในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง จึงมุ่งศึกษาความแตกต่างทางความคิดระหว่างค่านิยมของสังคมอยุธยากับแนวคิดของสังคมสมัยใหม่ โดยเชื่อมโยงการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์และแนวคิด

ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายการตั้งคำถาม การโต้แย้ง การต่อรอง และการปรับตัวของตัวละคร เมื่อเผชิญกับค่านิยมที่แตกต่างกัน การศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเปลี่ยนแปลงของความหมายเกี่ยวกับเพศที่ปรากฏในนวนิยายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีผลการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

วิวาทะเพศสถานะ

1. วิวาทะความเป็นชาย

เมื่อพิจารณาความเป็นชายที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส จะเห็นได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชายในสังคมอยุธยากับแนวคิดของสังคมปัจจุบันมีความแตกต่างกันหลายประการ สังคมอยุธยาอยู่ภายใต้โครงสร้างแบบปิตาธิปไตยและระบบศักดินา ผู้ชายโดยเฉพาะชายชนชั้นมูลนาย จึงมีสถานะเป็นผู้นำของครอบครัว มีอำนาจในการตัดสินใจ และได้รับสิทธิบางประการเหนือผู้หญิง ทั้งในเรื่องการควบคุมสมาชิกในครอบครัว การมีภรรยาหลายคน ตลอดจนการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย

ในทางตรงกันข้าม แนวคิดของสังคมปัจจุบันที่ปรากฏผ่านตัวละครเอกสุรางค์ให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคระหว่างหญิงชายมากขึ้น ผู้หญิงสามารถแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง และไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายในทุกเรื่อง เมื่อเอกสุรางค์ซึ่งมีแนวคิดเช่นนี้ต้องมาใช้ชีวิตร่วมกับหมื่นสุนทรเทวา ชายที่เติบโตขึ้นภายใต้ค่านิยมของสังคมอยุธยา จึงเกิดความแตกต่างทางความคิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างดังกล่าวไม่ได้จบลงเพียงการโต้แย้ง แต่ยังทำให้ตัวละครชายค่อย ๆ เรียนรู้และปรับความคิดของตนเอง โดยเฉพาะในเรื่องเสรีภาพของผู้หญิง ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา และการแสดงความรู้สึกของผู้ชาย

จากการวิเคราะห์พบว่า วิวาทะความเป็นชายปรากฏใน 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ การยอมรับเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเองของสตรี การปฏิเสธค่านิยมการมีภรรยาหลายคนและการไม่มองผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งที่ผู้ชายสามารถครอบครองได้ และการแสดงความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจ ซึ่งแต่ละประเด็นสะท้อนความแตกต่างระหว่างแนวคิดเรื่องความเป็นชายของสังคมอยุธยากับแนวคิดของสังคมปัจจุบัน ดังนี้

1.1 การยอมรับสิทธิและอิสระในการตัดสินใจของสตรี

ในสังคมอยุธยา ผู้ชายมีสถานะเป็นผู้นำของครอบครัว ขณะที่ผู้หญิง โดยเฉพาะหญิงชนชั้นสูง ถูกคาดหวังให้อยู่ในกรอบของประเพณี เชื่อฟังผู้ใหญ่ และปฏิบัติตามสิ่งที่สังคมกำหนด การที่ผู้หญิงแสดงความเป็นตัวของตัวเองหรือเลือกกระทำการต่าง ๆ ตามความต้องการของตนจึงอาจถูกมองว่าไม่เหมาะสม เพราะขัดกับภาพของกุลสตรีที่สังคมยอมรับ

แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากมุมมองของเกศสุรางค์ซึ่งเติบโตมาในสังคมปัจจุบันที่ผู้หญิงมีสิทธิและเสรีภาพในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเองมากขึ้น เกศสุรางค์จึงแสดงความคิดเห็นและความต้องการของตนอย่างตรงไปตรงมา และไม่ยอมรับว่าการเป็นผู้หญิงจะต้องหมายถึงการเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ชายเสมอไป

ความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองยุคปรากฏชัดในความสัมพันธ์ระหว่างเกศสุรางค์กับขุนศรีวิสารวาจา เมื่อขุนศรีวิสารวาจากล่าวถึงเกศสุรางค์ว่า

“นั่นเพราะออเจ้ารักอิสริเสรีนิกทำสิ่งใดก็ทำตามแต่ใจตัวเองกระมัง” คำพูดสรุปของขุนศรีวิสารวาจาทำให้เกศสุรางค์ถึงกับเหล่มองด้วยความทึ่ง ดูเหมือนชายผู้นี้จะมองเธอได้อย่างทะลุปรุโปร่ง หากเป็นชายอื่นในยุคนี้คงพูดคำนี้ออกมาได้ไม่เต็มปาก เพราะต่างก็รู้กันว่าผู้หญิงสมัยนี้จะพูดถึงอิสริเสรีใด ๆ นั้นยากนักเพราะต้องอยู่ในกรอบระเบียบประเพณี ซึ่งทั้งพระนครคงมีแค่เธอเพียงเดียวกระมังที่แหวกมานประเพณีสุด ๆ จนคนเอาไปล้อกันว่า เป็นแม่หญิงวิปลาส

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 324-325)

ตัวบทดังกล่าวแสดงให้เห็นความแตกต่างของแนวคิดเรื่องผู้หญิงระหว่างสองยุคอย่างชัดเจน ในสังคมอยุธยา “อิสริเสรี” ไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงจะสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ เพราะผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้กรอบของครอบครัวและประเพณี แต่สำหรับเกศสุรางค์ เสรีภาพในการคิดและการตัดสินใจเป็นเรื่องปกติของชีวิต การที่ขุนศรีวิสารวาจามองเห็นและยอมรับลักษณะดังกล่าวของเกศสุรางค์จึงสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของตัวละครชาย จากเดิมที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดว่าผู้หญิงควรประพฤติตนอย่างไร ไปสู่การยอมรับว่าผู้หญิงสามารถมีความคิดและตัวตนของตนเองได้

วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่าง ความคิดแบบอยุธยาที่ผู้ชายมีอำนาจกำหนดกรอบการดำเนินชีวิตของผู้หญิง กับความคิดแบบสมัยใหม่ที่มองว่าผู้หญิงควรมีสิทธิในการกำหนดชีวิตของตนเอง เมื่อขุนศรีวิสารวาจาได้ใช้ชีวิตร่วมกับเกศสุรางค์ เขาจึงค่อย ๆ ปรับจากการเป็นผู้ควบคุมมาเป็นผู้ที่พยายามทำความเข้าใจและยอมรับความเป็นตัวของตัวเองของฝ่ายหญิง

1.2 การปฏิเสธรายการมีภรรยาหลายคนและการให้คุณค่าสตรี

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งระหว่างสังคมอยุธยากับสังคมปัจจุบันปรากฏในเรื่องการมีภรรยาหลายคน ในสังคมอยุธยา การมีภรรยาหลายคนเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับได้สำหรับผู้ชาย โดยเฉพาะชายชนชั้นมูลนาย ผู้ชายที่มีฐานะสามารถมีทั้งเมียเอก เมียรอง เมียบ่าว หรือเมียทาสได้ การมีภรรยาและบุตรจำนวนมากยังอาจถูกมองว่าเป็นเครื่องแสดงฐานะและวาสนาของฝ่ายชาย ดังจะเห็นได้จากออกญาโหราธิบดีซึ่งมีเมียบ่าวและเมียทาสอยู่หลายเรือน

แต่เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของสังคมปัจจุบันที่ปรากฏผ่านมุมมองของเกศสุรางค์ ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงให้ความสำคัญกับความรัก ความซื่อสัตย์ และการเคารพในศักดิ์ศรี ของคู่ครองมากขึ้น ผู้หญิงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นบุคคลที่ผู้ชายสามารถเลือกมีไว้หลายคนตามฐานะหรือ ความพึงพอใจของตนเอง ดังนั้น ค่านิยมเรื่องการมีภรรยาหลายคนจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่แสดง ให้เห็นความแตกต่างทางความคิดระหว่างสองยุค

ความแตกต่างดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครหมื่นสุนทรเทวา ซึ่งแม้จะเติบโตในสังคม ที่เปิดโอกาสให้ชายชนชั้นมูลนายมีภรรยาหลายคน แต่กลับไม่ได้เห็นว่าการมีเมียบ่าวหรือเมียทาสเป็น สิ่งที่ตนจำเป็นต้องกระทำตามค่านิยมของสังคม ดังตัวบทว่า

ใช้ว่าเขาจะไม่เคยเล่นสนุกด้วยสหายสนิทคือพ่อเรื่องที่เขาเจ้าตัวจับยากจึงเคยพากัน ไปขึ้นครูเสียตั้งแต่มยังไม่ได้แต่งงาน แต่เขาก็ไม่เคยถือจริงจึงยังเป็นทาสในเรือนแล้วยัง ไม่แต่ต้องเพียงเห็นการต่อล้อต่อเถียงตบตีหึงหวงกันของเมียทาสของออกญาโหราธิบดี ที่ต่างคิดผยองว่าเป็นเมียท่านก็พานให้ถือตัวยิ่งกว่าตอนอยู่นอกเรือนเสียอีก

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 325)

แนวคิดของหมื่นสุนทรเทวายังสอดคล้องกับมุมมองของเกศสุรางค์ที่กล่าวถึงเขาว่า

อันที่จริงหมื่นสุนทรเทวาก็มีความน่ารักอยู่มาก ถึงจะทำเยอะและปากดีไปสักนิด ก็เถอะ อย่างน้อยเขาก็ไม่เห็นผู้หญิงบ่าวทาสเป็นดอกไม้ริมทางที่จะเด็ดทิ้งเด็ดขว้างอย่างไร ก็ได้เหมือนกับผู้ชายหลาย ๆ คนในยุคนี้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 185)

ตัวบทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้หมื่นสุนทรเทวาจะเป็นชายในสังคมอยุธยาและมีสิทธิที่จะมีความสัมพันธ์กับหญิงบ่าวหรือหญิงทาสได้ตามค่านิยมของยุคนั้น แต่เขาก็กลับเลือกไม่ใช่ สิทธินั้น การกระทำดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับแนวคิดของเกศสุรางค์ที่ให้คุณค่ากับผู้หญิงในฐานะ บุคคล ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ชายจะเลือกครอบครองหรือทอดทิ้งตามความต้องการ

วิวาทะในประเด็นนี้จึงไม่ได้เกิดขึ้นในรูปของการโต้เถียงโดยตรงเท่านั้น แต่ปรากฏ ผ่านความแตกต่างระหว่างค่านิยมของสังคมอยุธยาที่การมีภรรยาหลายคนเป็นอภิสิทธิ์ของชาย ชนชั้นสูง กับ แนวคิดแบบสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับความรักและการเคารพคู่ครองในฐานะ บุคคลที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน หมื่นสุนทรเทวาจึงเป็นตัวละครที่อยู่ระหว่างแนวคิดของสองยุค กล่าวคือ

แม้ดำรงชีวิตอยู่ในโครงสร้างสังคมแบบเดิม แต่กลับเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงแตกต่างจากค่านิยมที่ผู้ชายในสังคมของตนสามารถกระทำได้

1.3 ความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจของบุรุษ

แนวคิดเกี่ยวกับการแสดงอารมณ์ของผู้ชายเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนความแตกต่างระหว่างสองยุค ในกรอบความเป็นชายแบบดั้งเดิม ผู้ชายถูกคาดหวังให้มีความเข้มแข็งอดทน เด็ดขาด และควบคุมอารมณ์ของตนเอง โดยเฉพาะชายที่อยู่ในฐานะผู้นำครอบครัว การแสดงความอ่อนไหวหรือความเปราะบางทางอารมณ์จึงไม่ใช่ลักษณะที่สังคมนำมาใช้นั้นย้ำความเป็นชายเท่ากับความเข้มแข็งและความสามารถในการเป็นผู้นำ

ในขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชายหญิงในสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญกับการรับฟัง การแสดงความรู้สึก และความเข้าใจระหว่างคู่ชีวิตมากขึ้น ความอ่อนโยนหรือการแสดงความเห็นอกเห็นใจจึงไม่จำเป็นต้องถูกมองว่าเป็นความอ่อนแอของผู้ชาย แต่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบและการดูแลคนในครอบครัวได้

ลักษณะดังกล่าวปรากฏในความสัมพันธ์ระหว่างหมื่นสุนทรเทวากับเกศสุรางค์ เมื่อเกศสุรางค์แสดงความหวาดกลัวต่อความเจ็บปวดจากการคลอดบุตร หมื่นสุนทรเทวากล่าวว่า

“จักต้องเจ็บมากแน่ ๆ” คำเปรยที่หวาดหวั่นนั้นทำให้คนตัวโตกล่าวด้วยสีหน้าจริงจัง
“ออเจ้ารู้ฤไม่ หากข้าเจ็บแทนออเจ้าได้ ข้าจักดีใจนัก” แม้เกศสุรางค์จะรู้ว่าไม่มีทางที่ใครจะเจ็บแทนใครได้แต่การที่ได้ยินคำพูดเช่นนี้จากสามีก็พลอยมีกำลังใจเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย
(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 475)

คำกล่าวของหมื่นสุนทรเทวาแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ได้วางตนเพียงในฐานะสามีหรือผู้นำครอบครัว แต่ยังพยายามเข้าใจความกลัวและความเจ็บปวดของภรรยา แม้ไม่สามารถรับความเจ็บปวดแทนได้ แต่การแสดงความรู้สึกดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาไม่ได้ตั้งอยู่บนอำนาจของฝ่ายชายเพียงด้านเดียว หากยังมีความเข้าใจและการแบ่งปันความรู้สึกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ด้วย

วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่าง ความเป็นชายแบบดั้งเดิมที่เน้นความเข้มแข็ง การควบคุมอารมณ์ และการเป็นผู้นำ กับแนวคิดความเป็นชายแบบสมัยใหม่ที่เปิดโอกาสให้ผู้ชายสามารถแสดงความรู้สึก ความห่วงใย และความเห็นอกเห็นใจต่อคู่ชีวิตได้โดยไม่ทำให้ความเป็นชายลดน้อยลง หมื่นสุนทรเทวาจึงแสดงให้เห็นว่าความเข้มแข็งกับความอ่อนโยนสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ และความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงไม่จำเป็นต้องมีเพียงฝ่ายหนึ่งเป็นผู้มีอำนาจและอีกฝ่ายเป็นผู้ตามเท่านั้น

จากการวิเคราะห์วิวัฒนาการความเป็นชายในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส พบว่า ความแตกต่างทางความคิดระหว่างสังคมอยุธยากับสังคมปัจจุบันปรากฏอย่างชัดเจนในเรื่องอำนาจของผู้ชาย ความสัมพันธ์กับผู้หญิง และการแสดงอารมณ์ของฝ่ายชาย โดยสังคมอยุธยาให้ความสำคัญกับผู้ชายในฐานะผู้นำและผู้มีอำนาจเหนือสมาชิกในครอบครัว ในขณะที่แนวคิดแบบสมัยใหม่ที่ปรากฏผ่าน เกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับเสรีภาพ ความเสมอภาค และการเคารพความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น

การเผชิญหน้าระหว่างแนวคิดทั้งสองไม่ได้ทำให้หมื่นสุนทรเทวาปฏิเสธค่านิยมในสังคมของตนทั้งหมด แต่ทำให้เกิดการปรับตัวในบางด้าน เขายอมรับความเป็นตัวของตัวเองของเกศสุรางค์ ไม่เลือกใช้สิทธิของชายชั้นสูงในการมีเมียบ่าวหรือเมียทาส และสามารถแสดงความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจต่อภรรยาได้ ความเป็นชายที่ปรากฏในตัวละครหมื่นสุนทรเทวาจึงเป็น ความเป็นชายที่ผสมผสานระหว่างคุณลักษณะของชายในสังคมอยุธยา เช่น ความเป็นผู้นำ ความรับผิดชอบ และการปกป้องครอบครัว กับแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการเคารพและรับฟังผู้หญิงมากขึ้น

ตารางต่อไปนี้สรุปความแตกต่างทางความคิดที่ก่อให้เกิดวิวัฒนาการความเป็นชายระหว่างสองยุคสมัย

ประเด็นวิวัฒนาการ	แนวคิดในสังคมอยุธยา	แนวคิดของสังคมปัจจุบันที่ปรากฏผ่าน เกศสุรางค์	ผลของการปะทะทางความคิด
การยอมรับสิทธิและอิสระในการตัดสินใจของสตรี	ผู้ชายเป็นผู้นำและมีอำนาจกำหนดกรอบการดำเนินชีวิตของผู้หญิง ผู้หญิงควรอยู่ในระเบียบและประเพณี	ผู้หญิงควรมีสิทธิคิดตัดสินใจ และกำหนดชีวิตของตนเอง	หมื่นสุนทรเทวาค่อย ๆ ยอมรับความเป็นตัวของตัวเองและความรักอิสระเสรีของเกศสุรางค์
การปฏิเสธการมีภรรยาหลายคนและการให้คุณค่าสตรี	ชายชนชั้นมูลนายสามารถมีภรรยาหลายคนได้ และอาจถือเป็นเครื่องแสดงฐานะหรือบารมี	ให้ความสำคัญกับความรัก ความซื่อสัตย์ และการเคารพคู่ครอง ไม่มองผู้หญิงเป็นสิ่งที่ผู้ชายมีสิทธิครอบครอง	หมื่นสุนทรเทวาไม่เลือกมีเมียบ่าว เมียทาส แม้สังคมเปิดโอกาสให้กระทำได้
ความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจของบุรุษ	ผู้ชายควรเข้มแข็ง เด็ดขาด และควบคุมความรู้สึก โดยเฉพาะในฐานะผู้นำครอบครัว	ผู้ชายสามารถแสดงความห่วงใย อ่อนโยน และเห็นอกเห็นใจคู่ชีวิตได้	หมื่นสุนทรเทวาแสดงความเข้าใจและร่วมรับรู้ความเจ็บปวดของเกศสุรางค์ในการคลอดบุตร

จากตารางจะเห็นได้ว่า วิวาทะความเป็นชายในนวนิยายไม่ได้เป็นการแบ่งอย่างตายตัวว่า แนวคิดของสังคมอยุธยาเป็นสิ่งที่ผิด ส่วนแนวคิดของสังคมปัจจุบันเป็นสิ่งที่ถูก หากเป็นการแสดงให้เห็นว่าความหมายของ “ความเป็นชาย” สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบททางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การพบกับเกศสุรางค์ทำให้หมื่นสุนทรเทวต้องเผชิญกับวิถีคิดที่แตกต่างจากสิ่งที่ตนคุ้นเคย และนำบางส่วนมาปรับใช้กับความสัมพันธ์ของตนเอง ส่งผลให้ความเป็นชายของเขาไม่ได้ตั้งอยู่บนอำนาจและการควบคุมเพียงอย่างเดียว แต่ยังประกอบด้วยความรักผิดชอบ การเคารพผู้อื่น และความเข้าใจในความรู้สึกของคู่ชีวิตด้วย

2. วิวาทะความเป็นหญิง

ในสังคมอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ความเป็นหญิงถูกกำหนดขึ้นภายใต้ระบบศักดินาและค่านิยมแบบปิตาธิปไตย ผู้หญิงโดยเฉพาะหญิงชนชั้นมูลนาย ถูกคาดหวังให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบของกุลสตรี ทั้งด้านกิริยามารยาท การแต่งกาย การพูด การแสดงความคิดเห็น การอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ตลอดจนการตัดสินใจเรื่องชีวิตและครอบครัวของตนเอง

ในทางตรงกันข้าม เกศสุรางค์เป็นหญิงที่เติบโตมาในสังคมปัจจุบัน จึงมีความคิดและการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากผู้หญิงในสังคมอยุธยา เธอให้ความสำคัญกับการตัดสินใจด้วยตนเอง การใช้เหตุผล การแสดงความคิดเห็น การพึ่งพาตนเอง และการปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน เมื่อต้องเข้ามาใช้ชีวิตในร่างของกระแจะซึ่งเป็นหญิงชนชั้นสูงในสังคมอยุธยา ความคิดและพฤติกรรมของเกศสุรางค์จึงมักขัดกับสิ่งที่คนในยุคนั้นเห็นว่าเหมาะสมสำหรับผู้หญิง

ความแตกต่างดังกล่าวทำให้เกิดวิวาทะระหว่างแนวคิดของคนสองยุคสมัย บางเหตุการณ์เกศสุรางค์เลือกโต้แย้งโดยตรง บางเหตุการณ์เธอยอมปรับตัวให้เข้ากับชนบ และบางเหตุการณ์ความรู้หรือความสามารถของเธอทำให้คนในสังคมอยุธยาค่อย ๆ เปลี่ยนมุมมองที่มีต่อผู้หญิง จากการศึกษาพบว่าวิวาทะความเป็นหญิงสามารถจำแนกได้ 6 ประเด็น ดังนี้

2.1 สิทธิในการกำหนดร่างกายและความงามของสตรี

ในสังคมอยุธยา การแต่งกายและการทำผมของหญิงชนชั้นสูงไม่ได้เป็นเรื่องของความชอบส่วนบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับเหมาะสมตามฐานะและแบบแผนที่สังคมยอมรับ ผู้หญิงจึงถูกคาดหวังให้แต่งกายและจัดแต่งร่างกายตามชนบของยุคสมัย เพื่อรักษาภาพลักษณ์ของความเป็นกุลสตรีและเกียรติของครอบครัว

แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากมุมมองของเกศสุรางค์ ซึ่งคุ้นเคยกับการตัดสินใจเรื่อง การแต่งกายและรูปลักษณ์ของตนเอง เธอจึงให้ความสำคัญกับความพึงพอใจ ความเหมาะสม และความมั่นใจของตนมากกว่าการทำตามรูปแบบที่สังคมกำหนด ความแตกต่างนี้ปรากฏชัดตั้งแต่

การเลือกทรงผม ดังเหตุการณ์ที่พินพยายามจัดแต่งทรงผมให้เป็นไปตามแบบนิยมของหญิงในสังคมอยุธยา แต่เกศสุรางค์กลับเลือกทำผมในแบบที่ตนเองคุ้นเคย ดังตัวบทที่ว่า

“ไม่เอาทรงนี้ได้ไหมพิน” คนเรื่องมากเริ่มมากเรื่อง
“อะไรเจ้าคะ”

เกศสุรางค์แย่งเอาหวีเสนียดมาแบ่งผมให้แสกข้างแล้วหวีให้ผมเรียบแป้ล้มากที่สุด
ทำให้งวงหน้าที่สะท้อนกระจกค้อยดูคล้ายคนสมัยเธอมากขึ้นอีกนิด

“พอแล้วทรงนี้ละ ไปกินข้าวกัน” ร่างบางผุดลุกขึ้นอย่างคล่องแคล่ว ก่อนจะเปิดม่าน
กันเดินหนีเสียงบ่นจิ้งจอกของบ่าวทั้งสองที่ไม่ถูกใจกับทรงผมใหม่ที่ไม่อินเทรนด์สำหรับสมัยนี้
(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 62)

ตัวบทแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวคิดของสองยุคอย่างชัดเจน สำหรับพิน
และพินแยมซึ่งเป็นคนในสังคมอยุธยา ทรงผมของแม่หญิงควรเป็นไปตามแบบที่สังคมเห็นว่างามและ
เหมาะสม แต่สำหรับเกศสุรางค์ การเลือกทรงผมเป็นเรื่องที่เจ้าของร่างกายสามารถตัดสินใจได้ด้วย
ตนเอง การ “แย่งเอาหวีเสนียดมาแบ่งผม” จึงเป็นการแสดงความต้องการของตนอย่างตรงไปตรงมา
และปฏิเสธที่จะให้ความนิยมของสังคมเป็นผู้กำหนดรูปลักษณ์ทั้งหมดของตน

ความแตกต่างในลักษณะเดียวกันยังปรากฏในการแต่งกาย เมื่อเกศสุรางค์เลือกใส่เสื้อ
แขนกระบอกและห่มสไบอย่างมิดชิด แม้จะไม่ตรงกับค่านิยมของหญิงในสังคมอยุธยา ดังตัวบทที่ว่า

หลังแต่งเนื้อแต่งตัวเสร็จสองบ่าวก็ได้เหล่มองไม่พอใจนักด้วยนายของตนใส่เสื้อแขน
กระบอกติดกระดุมผ่าหน้าไว้ด้านในมิดชิดพร้อมกับห่มสไบทับอย่างรัดกุม

“มีผู้ใดเขาแต่งเยี่ยงนี้ออกไปตลาดดอกหนาเจ้าคะ ใส่เสื้อฉีกอกทับสไบมิดชิดราวจัก
ออกไปทำบุญ”

“อ้าวเป็นไงน่ะ” พุดไปแล้วเกศสุรางค์ก็หัวเราะเบา ๆ ไม่ใช่แค่เรื่องแต่งกายที่ไม่
สก็อยพอสำหรับสายตาของคนยุคนี้ แม้ทรงผลก็หลุดเทรนด์เสียอีกเพราะเธอไม่ยอมให้ลง
น้ำมันจับปึก หากให้เลือกกระหว่างห่มสไบบางเห็นหน้าอกรำไรจนอาจจะหลุดกลางตลาดกับ
แต่งกายมิดชิดผิดค่านิยม เธอขอเลือกอย่างหลังเห็นจะดีกว่า

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 93)

ในมุมมองของคนในสังคมอยุธยา การแต่งกายของเกศสุรางค์เป็นสิ่งผิดจากความนิยม แต่สำหรับเกศสุรางค์ ความเหมาะสมและความสบายใจของผู้สวมใส่สำคัญกว่าการทำตามค่านิยมของคนส่วนใหญ่ วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่ สังคมอยุธยาให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามแบบแผนของส่วนรวม ขณะที่แนวคิดของเกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้หญิงในการตัดสินใจเกี่ยวกับร่างกายและรูปลักษณ์ของตนเอง การเลือกทรงผมและเครื่องแต่งกายของเธอจึงเป็นการยืนยันความเป็นตัวของตัวเองภายใต้สังคมที่มีกรอบกำหนดความเหมาะสมของผู้หญิงไว้อย่างชัดเจน

2.2 การมีส่วนร่วมและการแสดงความคิดเห็นของสตรี

ในสังคมอยุธยา การพูดและการแสดงความคิดเห็นต้องคำนึงถึงอายุ ฐานะ และลำดับชั้นทางสังคม ผู้หญิงและผู้น้อยไม่ควรเป็นฝ่ายพูดหรือซักถามผู้ใหญ่ก่อนโดยไม่ได้รับอนุญาต โดยเฉพาะหญิงชนชั้นสูงที่ถูกคาดหวังให้มีกิริยาสงบเสงี่ยมและรู้จักกาลเทศะ

แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากเกศสุรางค์ซึ่งคุ้นเคยกับการตั้งคำถามเมื่อเกิดข้อสงสัย เธอจึงรู้สึกอึดอัดเมื่อพบว่าการพูดหรือการถามในสังคมอยุธยามีข้อจำกัดมากกว่าที่ตนคุ้นเคย ดังตัวบทที่ว่า

“เออ...แม่นายท่านเจ้าข้า หากผู้ใหญ่ไม่ได้กล่าววาจาด้วย ก็มีบังควรถามไถ่ถุเอ๋ยปากก่อนหนาเจ้าคะ” นางผินเตือนด้วยน้ำเสียงกริ่งเกรง

“แล้วถ้าสงสัยมาก ๆ อยากถามล่ะ”

“ก็ต้องขอร้องก่อนเจ้าคะ กล่าวเยี่ยงนี้นะเจ้าคะ ขอร้องด้วยเถิดหนา ถูขอร้องด้วยเถิดเจ้าคะ ข้าใคร่ถาม จึงรอให้ผู้ใหญ่ท่านอนุญาตแล้วจักถามได้เจ้าคะ”

“โห...น่าอึดอัดนะเนี่ย เอาเป็นว่าถ้าไม่จำเป็นจะไม่พูดเลยดีกว่าไหม มีอะไรสงสัยก็ค่อยมาถามที่ผินกับพี่แยมก็แล้วกันนะ”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 58-59)

คำเตือนของนางผินเป็นตัวแทนของกฎเกณฑ์ในสังคมอยุธยาที่ให้ความสำคัญกับลำดับชั้นและมารยาท ขณะที่คำว่า “น่าอึดอัด” ของเกศสุรางค์สะท้อนมุมมองของคนจากสังคมปัจจุบันที่เห็นว่าการมีข้อสงสัยและการตั้งคำถามเป็นเรื่องปกติ อย่างไรก็ตาม เกศสุรางค์ไม่ได้ปฏิเสธกฎเกณฑ์ทั้งหมด แต่เลือกปรับตัวด้วยการถามที่ผินและพี่แยมในพื้นที่ส่วนตัวแทน แสดงให้เห็นว่าเธอรู้จักประนีประนอมระหว่างความต้องการของตนกับขนบของสังคมที่เข้าไปอาศัยอยู่

ความแตกต่างดังกล่าวยังปรากฏเมื่อเกศสุรางค์ต้องการทราบความจริงเกี่ยวกับเหตุที่คนในเรือนไม่ชอบตน และตั้งใจว่าจะไปถามผู้ใหญ่โดยตรง ดังตัวบท

“...ถ้าพี่สองคนไม่บอกข้าจะออกไปถามหมื่นสุนทรเทวาและคุณป้าด้วยตัวเองนะ”
นางผินเงยหน้าอ้าปากค้างด้วยความตกใจ
“อย่าเซียวหนา จักเป็นความใหญ่โตได้เจ้าคะ”
“ใหญ่เป็นใหญ่ เรื่องหนักกว่านี้ข้าก็เจอมาแล้ว”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 66)

ความตกใจของนางผินแสดงให้เห็นว่า การที่หญิงจะไปถามผู้ใหญ่หรือบุรุษโดยตรง เป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับกิริยาที่คนในยุคนั้นคาดหวัง ขณะที่เกศสุรางค์เห็นว่าหากต้องการทราบความจริงก็ควรถามผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง วิวาทะจึงเกิดจากความต่างระหว่าง การรักษาลำดับชั้นและความสงบเสงี่ยม กับ สิทธิในการพูด ถาม และแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง

ความขัดแย้งชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเกี่ยวข้องกับเรื่องราชการ ซึ่งในสังคมอยุธยาถูกมองว่าเป็นพื้นที่ของผู้ชาย ดังตัวบท

“แม่การะเกดเพลานี้แม่ข้าไม่อยู่ หากงานราชการผู้หญิงไม่ควรอยู่ฟัง ออเจ้าจงเข้าหอ นอนไปเถิดหนา”

“แม่หญิงจันทรวาดก็เป็นหญิงยังนั่งอยู่ได้ แล้วทำไมข้าจะนั่งไม่ได้” มีหรือเกศสุรางค์จะยอม สอนมาตรฐานอีกแล้วตานี้ ที่แฟนตัวเองละนั่งฟังได้ เซอะ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 164)

คำกล่าวของหมื่นสุนทรเทวาสะท้อนแนวคิดของสังคมอยุธยาที่แบ่งพื้นที่ของหญิงและชายออกจากกันอย่างชัดเจน งานราชการถือเป็นเรื่องของบุรุษ ส่วนผู้หญิงควรอยู่ในพื้นที่ภายในเรือน แต่เกศสุรางค์กลับตั้งคำถามทันทีว่าเหตุใดแม่หญิงจันทรวาดจึงสามารถนั่งอยู่ได้ การโต้แย้งดังกล่าวสะท้อนวิธีคิดที่ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมและการใช้เหตุผลมากกว่าการยอมรับข้อกำหนดเพียงเพราะเป็นประเพณี

อย่างไรก็ตาม เกศสุรางค์ไม่ได้ต่อต้านกฎเกณฑ์ทุกครั้ง ดังเหตุการณ์ที่พระอาจารย์ชีปะขาวขอให้เธอย้ายไปนั่งอีกฝั่งหนึ่ง

“ออเจ้าไปนั่งติดฟากโน้นเถิดหนา เป็นหญิงเพียงผู้เดียวมานั่งประจันหน้าข้ามิงาม”

“มิงาม อะไร ๆ ก็มีงาม แฮ่อ...” เกศสุรางค์บ่นพึมพำแต่ก็คลานไปนั่งตรงที่ท่านอาจารย์ชีปะขาวชี้แต่โดยดี

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 338)

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าเกศสุรางค์ไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า “มิงาม” เป็นข้อจำกัดสำหรับผู้หญิง แต่ท้ายที่สุดก็เลือกปฏิบัติตามเพื่อรักษาความเหมาะสมในบริบทที่ตนอยู่ จึงเป็นตัวอย่างของการต่อรองระหว่างความคิดแบบสมัยใหม่กับชนบของสังคมอยุธยา ไม่ใช่การต่อต้านทุกสิ่งอย่างตายตัว

ที่สำคัญ พื้นที่การสื่อสารของเกศสุรางค์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากหญิงที่เคยถูกบอกว่าไม่ควรรับฟังเรื่องราวการ กลับกลายเป็นผู้ที่บุรุษชนชั้นปกครองขอความเห็นโดยตรงดังตัวบท

“เพลานี้สิ่งที่น่าหวั่นใจนักคือพระปีย์ขอรับ พระปีย์พระโอรสแลเจ้าฟ้าอภัยทศ พระอนุชาทรงหันเหไปทางฝรั่งเศสแลบาทหลวงเยซุอิตจวนเจียนจักเข้ารีตได้อยู่ทุกเมื่อ ทุกวันนี้أيายออกพระฤทธิ์กำแหงก็กำเริบหนัก ถึงขั้นกราบทูลเกลี้ยกล่อม บัญเหลือเกินที่พระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงเอนเอียงไปด้วยแม้จักขอบใจในวิชาของพวกมัน ข้าอยากรู้กันว่าเหตุใดพระปีย์และเจ้าฟ้าอภัยทศจึงได้เอนเอียงไปข้างนั้นได้ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ ไม่ได้มีวิแวรสักนิด”

“เอียงนั้นจักทำประการใดดีฤขอรับ” ขุนเรื่องอภัยภักดีเอ่ยถาม

ออกพระเพทราชาไม่ได้ตอบคำถามกลับเงยหน้ามองท่านอาจารย์ที่ท่านเคารพนับถือ โดยหวังให้ท่านเอ่ยปากแนะนำออกมา มีว่าผู้ใดก็รู้ว่าอาจารย์ท่านนี้เก่งกาจเชิงกลืน บางคนก็เล่าว่าท่านล่องรู้อนาคตอย่างแม่นยำโดยมิต้องเปิดตำราแค่นั่งหลับตาก็สามารถล่องรู้ เหตุการณ์ล่วงหน้าได้

“แม่หญิงการะเกด” หญิงสาวสะดุ้งสุดตัวเมื่อได้ยินเสียงเรียกของอาจารย์ชีปะขาว “อ้อเจ้าว่าควรทำประการใดดีฤ”

ทุกสายตาทันมาจ้องมองเกศสุรางค์กันเป็นตาเดียว การที่รับรู้ว่ามีแม่หญิงการะเกด เป็นลูกศิษย์หญิงเพียงคนเดียวของท่านอาจารย์ชีปะขาวก็ต่างแปลกใจกันพอดูแต่ที่ท่านถึงกับสั่งให้แม่หญิงการะเกดมานั่งความราชการบ้านเมืองก็ยิ่งหลากใจกันเข้าไปอีก จนมาถึงถามความเห็นว่ามีว่าผู้ใดก็ล้วนแต่ฮึดฮัดงั้นและคลางแคลงใจไม่ได้

“ทำประการใด...”

“เออ...ข้าคิดว่า ถ้าทั้งสองพระองค์เอียงไปทางฝรั่งเศสคงไม่ดีแน่ ในเมื่อคิดว่าทั้งสองพระองค์หวังในพระราชบัลลังก์เราก็น่าจักเอามาใช้ประโยชน์ได้เจ้าค่ะ ก็แค่ให้ความหวังว่าเราจักให้ในสิ่งที่ทรงหวังได้ก็น่าจักทำให้เอนเอียงมาทางเราได้เจ้าค่ะ”

“ประเสริฐนักหนา เป็นแผนการที่ดีเยี่ยม.....”

“ข้าพเจ้าจักเข้าใจแล้วหนา ว่าเหตุใดพระอาจารย์ถึงได้รับอเจ้าเป็นศิษย์หญิงเพียงผู้เดียว ออเจ้าฉลาดล้ำลึกมิผิดกับคู่หมั้นของอเจ้าเลยหนา” ออกพระเพทราชากล่าวพลางหันมองขุนศรีวิสารวาจาด้วยสีหน้าที่เอื้อเอ็นดู

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 340-344)

จากเหตุการณ์นี้จะเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน จากเดิมที่หญิงถูกมองว่าไม่ควรเกี่ยวข้องกับงานราชการ แต่เมื่อเกศสุรางค์แสดงให้เห็นถึงความรู้ ความคิด และเหตุผล บุรุษในวงสนทนากลับยอมรับและรับฟังความคิดเห็นของเธอ วิวาทะในประเด็นนี้จึงไม่ได้จบลงเพียงการที่หญิงเรียกร้องสิทธิในการพูด แต่แสดงให้เห็นว่า ความสามารถของบุคคลสามารถทำให้กรอบที่จำกัดผู้หญิงในสังคมเดิมเกิดการผ่อนคลายลงได้

2.3 สิทธิในการเลือกคู่ครองและกำหนดชีวิตของตนเอง

ในสังคมอยุธยา การแต่งงานของหญิงชนชั้นสูงไม่ได้ตั้งอยู่บนความรักเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์กับฐานะ เกียรติยศ และความมั่นคงของครอบครัว การเลือกคู่จึงอาจคำนึงถึงผลประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจมากกว่าความต้องการส่วนบุคคล

มุมมองดังกล่าวแตกต่างจากเกศสุรางค์ซึ่งให้ความสำคัญกับความสุขและการเลือกใช้ชีวิตของตนเอง ดังปรากฏในการสนทนากับแม่มะลิ เมื่อแม่มะลิลกล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการแต่งงานกับออกหลวงสุระสงคราม

“เพราะว่าข้าก็จักใช้เขาเยี่ยงกัน นอกจากได้ยศศักดิ์เงินทองก็จักมีผู้ใดดูถูกพ้อข้าได้อีก นี่คงเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า... เกศสุรางค์ฟังแล้วก็ให้มันตึบกับความคิดของคนในยุคนี

“ชีวิตคนเรานี้สั้นนักนะแม่ละ ชื่อเสียงเงินทองเกียรติยศล้วนเป็นมายา เมื่อตัวตายก็เอาติดตัวไปไม่ได้ เราควรใช้ชีวิตที่แสนสั้นนี้อย่างมีความสุขน่าจะดีกว่ามานั่งคิดเล็กคิดน้อย” นางมะลิฟังแล้วให้อึ้งไปครู่หนึ่งก่อนจะหัวเราะออกมาเบา ๆ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 259-260)

คำพูดของแม่มะลิสสะท้อนแนวคิดที่มองการแต่งงานเป็นหนทางสร้างความมั่นคงและยกระดับสถานะของตนและครอบครัว ส่วนเกศสุรางค์กลับมองว่าชีวิตและความสุขของบุคคลมีความสำคัญมากกว่ายศศักดิ์หรือทรัพย์สิน วิวาทะจึงเกิดจากความแตกต่างระหว่าง การแต่งงานในฐานะข้อตกลงที่สัมพันธ์กับผลประโยชน์ของครอบครัว กับการแต่งงานและการใช้ชีวิตในฐานะเรื่องที่บุคคลควรมีสิทธิเลือกตามความต้องการของตนเอง

ความคิดเรื่องความเสมอภาคในครอบครัวยังปรากฏผ่านบทสนทนาเรื่องการตั้งครรภ์ และการเลี้ยงดูบุตร ดังตัวบท

“อืม...เป็นอะไรดีนะ อ้อ...เป็นม้าน้ำตัวเมียถึงจักดีเจ้าคะ... มีดีตรงที่มีต้องอุ้มท้อง ให้มากความอย่างไรเล่าเจ้าคะ พอมีคู่ก็ไขในถุงหน้าท้องของตัวผู้ ปลอ่ยให้ตัวผู้เลี้ยงลูกเสีย ให้เช็ดอีกทั้งเป็นสัตว์ที่นิยมผิวเดียวเมียเดียวครองคู่กันจนกว่าจักตายจาก” เกศสุรางค์ อธิบายเป็นวรรคเป็นเวร...

“อ้อ...เหตุเพราะมิอยากเสียเปรียบตัวผู้เอง ออเจ้ามิอยากให้ชายเอาเปรียบจน ถึงกับอยากเกิดเป็นสัตว์มิอยากเกิดเป็นคนเลยฤ”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 454)

แม้บทสนทนาดังกล่าวจะมีลักษณะหยอกล้อ แต่สะท้อนความคิดของเกศสุรางค์ที่มองเห็นความไม่สมดุลของภาระระหว่างหญิงกับชาย โดยเฉพาะการตั้งครรภ์และการเลี้ยงดูบุตรซึ่งผู้หญิงต้องรับภาระทางร่างกายมากกว่า นอกจากนี้ การกล่าวถึงการครองคู่แบบผิวเดียวเมียเดียวยังแสดงให้เห็นว่าเธอให้คุณค่ากับความซื่อสัตย์และความเท่าเทียมของคู่ชีวิต ซึ่งแตกต่างจากบริบทอยุธยาที่ชายชนชั้นสูงสามารถมีภรรยาหลายคนได้

ในฐานะมารดา เกศสุรางค์ยังแสดงสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร ดังตัวบท

เด็ก ๆ ทั้งหมดถูกสอนให้พูดภาษาฝรั่งตั้งแต่ยังเพ่งหัดพูด แม้ว่าในยุคของพระเพทราชานี้ ทรงได้ขับไล่ชาวต่างชาติไปมากแล้วก็ตาม บางครั้งจึงมีคำพูดแปลก ๆ ที่ทำให้คนรอบข้าง เวียนหัวและแปลกใจได้เสมอ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 496)

การที่เกศสุรางค์เลือกสอนภาษาต่างประเทศให้ลูก แม้บริบทของบ้านเมืองจะเปลี่ยนไปแล้ว แสดงให้เห็นว่าเธอไม่ได้จำกัดบทบาทความเป็นแม่ไว้เพียงการดูแลลูกตามชนบ แต่ใช้ความรู้และประสบการณ์ของตนกำหนดแนวทางการเลี้ยงดูบุตรด้วย วิวาทะในประเด็นนี้จึงครอบคลุมถึงสิทธิของผู้หญิงในการกำหนดชีวิตของตนเอง ตลอดจนการมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตครอบครัว และอนาคตของบุตร

2.4 ความรู้ เหตุผล และการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะของสตรี

ในสังคมอยุธยา โอกาสในการศึกษาและการมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะของหญิงมีข้อจำกัดมากกว่าชาย โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับราชการ การเมือง หรือวิชาการบางประเภท ส่วนหญิงชนชั้นสูงมักได้รับการคาดหวังให้มีความรู้ที่เหมาะสมกับบทบาทภายในเรือน

เกศสุรางค์มีพื้นฐานการศึกษาจากสังคมปัจจุบัน จึงให้ความสำคัญกับการแสวงหาความรู้โดยไม่จำกัดว่าความรู้นั้นเป็นเรื่องของหญิงหรือชาย ความแตกต่างดังกล่าวปรากฏเมื่อเธอขออ่านหนังสือจินตตามณี

“เจ้าคะ ขอข้าอ่านหน่อยได้ไหมเจ้าคะ”

“เจ้าอ่านหนังสือออกด้วยฤ”

“ก็น่าจะออกเจ้าคะ ถ้าไม่ยากเกินไป”

“พ่อเจ้าคงสอนบ้างสิหนา ดีแล้วเป็นแม่หญิงลูกหลานขุนนางควรรู้หนังสือไว้บ้าง”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 141)

คำถามว่า “เจ้าอ่านหนังสือออกด้วยฤ” แสดงให้เห็นว่าความสามารถด้านการอ่านของหญิงไม่ใช่สิ่งที่ถูกคาดหวังโดยทั่วไป ขณะที่เกศสุรางค์กลับมองการอ่านและการเรียนรู้เป็นเรื่องธรรมดา การแสวงหาความรู้ของเธอจึงแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างกรอบที่กำหนดความรู้ตามเพศกับแนวคิดที่มองว่าความรู้เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

ความสามารถด้านภาษาของเกศสุรางค์ยังทำให้เธอสามารถโต้ตอบกับบุรุษในพื้นที่สาธารณะได้ ดังตัวบท

เสียงละสำเนียงภาษาฝรั่งเศสที่เกศสุรางค์สวนกลับทันควันชัดเจนเกินกว่าจะคิดว่าหูผาดไป ใบหน้าขาวของออลวงสุระสงครามแดงก่ำด้วยความอับอายเพราะนึกไม่ถึงว่าจะมีผู้ใดแปลคำพูดและตอบโต้กลับได้เช่นนี้ยิ่งเป็นสตรีชาวสยามยิ่งคาดไม่ถึงเข้าไปใหญ่ ส่วนทหารคนสนิทถึงกับตาเบิกโพลงรีบเดินตามนายไปลงเรือด้วยความงุนงงและอับอายไม่แพ้กัน

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 115)

ความประหลาดใจที่เกิดขึ้นมิได้มาจากการที่เกศสุรางค์พูดภาษาฝรั่งเศสได้เท่านั้น แต่ยังเกิดจากการที่ผู้ใช้ความรู้ดังกล่าวเป็นหญิงชาวสยาม ตัวบทจึงสะท้อนว่า ความรู้ของผู้หญิงสามารถทำให้ข้อจำกัดที่สังคมเคยกำหนดไว้เกิดการสั่นคลอนได้

ในทำนองเดียวกัน เมื่อหมื่นสุนทรเทวากล่าวเชิงสบประมาทความสามารถของ เกศสุรางค์ในเรื่องโคลงกลอน เธอก็ไม่เลือกนิ่งเฉย แต่พยายามแสดงให้เห็นว่าตนมีความสามารถในสิ่ง ที่ทำได้

“เออ...ถ้าเป็นกลอนก็พอไหวเจ้าค่ะเพราะไม่บังคับเอกโท” หญิงสาวรีบเอ่ยต่อเพื่อ เว้นช่องว่างไว้ให้ตัวเองหายใจบ้างเพราะคิดว่าหากเป็นกลอนเธอคงพออุไรเอาตัวรอดได้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 174)

การตอบโต้ในลักษณะนี้สะท้อนความคิดของหญิงที่ไม่ยอมรับว่าความสามารถของ ตนควรถูกตัดสินจากเพศ แต่เลือกพิสูจน์ตนเองด้วยสิ่งที่ตนมีความรู้และความถนัด เกศสุรางค์ยังนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้แก้ปัญหาโรคไข้ที่เกิดขึ้นในเรือน ดังตัวบท

“พี่ฉันสั่งคนให้คว่ำกะลาโอ่งขามที่แตกให้หมด มีน้ำขังตรงไหนก็หาทรายมาถม เสียด้วย โอ่งน้ำก็ให้ทำฝาไม้มาปิดให้หมดทุกโอ่งอย่าให้ยุ่งไปวางไข่ได้ แล้วจัดแจงโคลก ตะไคร้วางให้ทั่ว สุมไฟไล่ยุงด้วย”

ขุนศรีวิสารวาจาฟังความแล้วจึงซักถาม

“อเจ้าคิดว่าไข้ที่ระบาดอยู่ตอนนี้มาจากยุงฤ”

“น่าจะใช่เจ้าค่ะ เพิ่งผ่านหน้าฝนน้ำคูน้ำขังทั่วพระนคร ถ้าหากข้าจักซื้อมุ้งแจกบำว ทาส คุณพี่จะว่ากระไรไหมเจ้าค่ะ”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 284-285)

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างองค์ความรู้ของคนต่างยุคมากกว่า ความแตกต่างทางเพศเพียงอย่างเดียว แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้หญิงอย่างเกศสุรางค์มีบทบาทเป็น ผู้คิด วางแผน และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกับคนทั้งเรือน ซึ่งเป็นบทบาทที่ก้าวออกจาก ภาพหญิงที่มีหน้าที่เพียงทำตามคำสั่งของผู้ชาย

นอกจากนี้ เกศสุรางค์ยังใช้เหตุผลในการตัดสินใจเรื่องความเชื่อและศาสนาด้วย ดังตัวบท

“ข้าเองก็นับถือในพระองค์ แต่ถ้าข้ามีบุญคงมีสักวันที่จักเข้ามาสู่อ้อมกอดของ พระผู้เป็นเจ้า” เกศสุรางค์พูดอย่างเปิดเผย ในความคิดเธอนั้นไม่ว่าศาสนาใดก็ล้วนแต่สอน ให้ผู้คนเป็นคนดี

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 324)

เกศสุรางค์ไม่ปฏิเสธความเชื่อของผู้อื่น แต่ก็ไม่ยอมให้ผู้อื่นเป็นผู้ตัดสินใจแทนตน การเลือกตอบอย่างสุภาพจึงสะท้อนแนวคิดที่มองว่าความเชื่อเป็นเรื่องที่บุคคลสามารถใช้เหตุผลและ ตัดสินใจด้วยตนเองได้

วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่กรอบเดิมซึ่งจำกัดโอกาสและพื้นที่ทางความรู้ของผู้หญิง กับแนวคิดแบบสมัยใหม่ที่มองว่าความรู้ ความสามารถ และเหตุผลไม่ควรถูกจำกัดด้วยเพศ เกศสุรางค์ จึงไม่ได้เรียกร้องการยอมรับด้วยสถานะความเป็นหญิง แต่ทำให้ผู้อื่นยอมรับผ่านความสามารถที่ แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม

2.5 ความเข้มแข็งและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรี

หญิงในสังคมอยุธยาถูกคาดหวังให้มีความสงบเสงี่ยม อ่อนโยน และหลีกเลี่ยง สถานการณ์ที่เสี่ยงอันตราย การใช้กำลัง การต่อสู้ หรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยความแข็งแรงจึงมักถูกมอง ว่าเป็นพื้นที่ของผู้ชาย ผู้หญิงควรได้รับการปกป้องมากกว่าจะเป็นผู้ปกป้องตนเอง

เกศสุรางค์กลับมีความคิดต่างออกไป เธอเห็นว่าผู้หญิงสามารถป้องกันตนเองและ รับมือกับอันตรายได้ ดังเหตุการณ์ที่ลูกน้องเงินคูกคาม

“โอ้หน้าตัวเมีย! ระวังผู้หญิงไม่มีทางสู้ นึกว่านิกหรือไอนักเลงใส่ผ้าจีน” คำด่าลั่นไป ทั้งตลาดนั้นเป็นจุดสนใจให้คนเริ่มมามุงมองทว่ากลับไม่กล้าเข้ามาใกล้สักด้วยเกรงว่าจะโดน ลูกหลง

แม่นายคนโหดที่มองเห็นยักษ์จีนตัวเท่าหนูสยามถลกผ้าถุงเหวี่ยงสั้นเข้ากระแทก กล่องดวงใจผู้ที่เดินกร่างเข้ามาอย่างไม่กลัวเกรง ก่อนจะเข้าประชิดตัวจับแขนใหญ่บิดข้อ กระตุกเหวี่ยงด้วยท่าของยูยิตสูอันเป็นต้นกำเนิดของยูโดที่ได้ร่ำเรียนมาเมื่อตอนยังเป็นสาว ร่างอวบ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 242)

แทนที่จะรอให้บุรุษเข้ามาช่วยเหลือ เกศสุรางค์เลือกใช้ทักษะของตนป้องกันตัว จึงขัดกับภาพความเป็นหญิงตามขนบที่มักถูกมองว่าอ่อนแอและต้องได้รับการคุ้มครอง

ลักษณะดังกล่าวปรากฏตั้งแต่ช่วงต้นเรื่อง เมื่อเธอตกอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่แน่ใจ และเลือกเตรียมป้องกันตนเอง

“อย่าเข้ามานะ! ไม่งั้นฉันสู้จริง ๆ ด้วย” ถึงจะกลัวและระคายคอสักแค่ไหนก็อดไม่ได้ที่จะขู่เอาไว้ก่อน

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 35)

แม้จะมีความกลัว แต่เกศสุรางค์ไม่ได้มองว่าความกลัวทำให้ตนหมดความสามารถในการป้องกันตนเอง จึงสะท้อนแนวคิดของหญิงสมัยใหม่ที่มองว่าผู้หญิงสามารถรับมือกับอันตรายของตนเองได้

ความกล้าในการกระทำยังปรากฏเมื่อเธอออกไปสืบความลับทางราชการด้วยตนเอง

“พี่ฉันพี่แยมเจียบ ๆ ไว้ รอข้าที่กลางทางนี้นะนา ไปหลบ ๆ อยู่ใต้โคนไม้ใหญ่ต้นนั้น เล็ดเข้าจึกไปสืบความสักเล็กน้อย กะเดี๋ยวข้าจึกกลับมา” ยังมีพื้นที่ป่าวทาสทั้งสองจะห้ามปรามร่างบางนั้นก็กลายเป็นความโประงใสที่มองทะลุจนกลืนไปกับทุกสรรพสิ่งที่รายรอบ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 422)

การออกไปสืบราชการด้วยตนเองเป็นการก้าวออกจากบทบาทของหญิงที่ควรอยู่ในพื้นที่ปลอดภัยภายในเรือน และเข้าไปอยู่ในพื้นที่ซึ่งต้องอาศัยการตัดสินใจ ความกล้า และการรับความเสี่ยงด้วยตนเอง

ความแตกต่างทางความคิดยังปรากฏในเรื่องกิจกรรมทั่วไป เช่น การขี่ม้า

“ม้า! มิเคยมีแม่หญิงผู้ใดฝึกขี่ม้าเลยหนาเจ้าคะ บ่าวพวกนี้นั่นก็ดีแต่ป้อนอาหาร กวาดขี้ หากพลัดพลั้งไปตกจากหลังม้า จักเจ็บตัวได้หนา” คำพูดของบ่าวพอมิเหตุผลเธอ จึงได้แต่ถอนหายใจมองอย่างมาดหมาย...รอก่อนเถอะ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 180)

คำว่า “มิเคยมีแม่หญิงผู้ใดฝึกขี่ม้า” สะท้อนว่ากิจกรรมบางอย่างถูกแบ่งตามเพศอย่างชัดเจน แต่เกศสุรางค์ไม่ได้เห็นว่าความเป็นหญิงเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะห้ามตนทดลองสิ่งใหม่ แม้ครั้งนี้เธอจะยอมตามคำห้ามเพราะเห็นถึงอันตราย แต่ความต้องการของเธอยังคงอยู่ จึงแสดงให้เห็นการต่อรองระหว่างความอยากรู้อยากลองกับข้อจำกัดของสังคม

เช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่เกศสุรางค์ป็นต้นไม้เก็บเงาะให้ลูก

“ข้าให้พี่ผืนพีแยมดูแม่แก้วกับแม่ปรางเจ้าคะ จริง ๆ แล้วข้าไม่ได้อยากป็นต้นไม้หนา
เจ้าคะ แค่ชวนลูกมารับคุณพีที่ท่า แล้วเจ้าลิงทั้งสองคนเกิดเดินชนมาเห็นเงาะสุกเข้าก็อยากกิน
แถวนนี้มีบ่าวไพร่ข้าไม่อาจเรียกไปให้อ้ออิงจึงเก็บให้ลูกเองเจ้าคะ”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 495)

การป็นต้นไม้ไม่ใช่กิจกรรมที่สอดคล้องกับภาพหญิงชนชั้นสูงตามชนบ แต่สำหรับ
เกศสุรางค์ หากสามารถจัดการสิ่งใดได้ด้วยตนเอง เธอก็ไม่เห็นจำเป็นต้องรอให้ชายหรือบ่าวเป็น
ผู้ทำให้ ความเป็นหญิงของเธอจึงสัมพันธ์กับการพึ่งพาตนเองมากกว่าการเป็นผู้รอรับความช่วยเหลือ
นอกจากนี้ เกศสุรางค์ยังแตกต่างจากหญิงในสังคมอยุธยาในเรื่องการให้ความสำคัญ
กับค่านินทา ดังตัวบท

“ใครจะนิพนหาว่าอะไรก็ช่างเขา เรารู้ตัวของเราก็ออแบ้ว” สวามันยุคมิลเลนเนียม
เช็ดหน้าพูดสรุปย้ำอีกครั้งพลอยให้อีกฝ่ายต้องส่ายหน้า

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 197)

สำหรับหญิงชนชั้นสูงในสังคมอยุธยา ชื่อเสียงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะไม่ได้
เกี่ยวข้องเฉพาะตัวหญิงเอง แต่ยังสัมพันธ์กับเกียรติของครอบครัวด้วย ขณะที่เกศสุรางค์ให้ความสำคัญ
กับการรับรู้คุณค่าของตนเองมากกว่าคำตัดสินของผู้อื่น

วิวาทะในประเด็นนี้จึงเกิดจากความแตกต่างระหว่าง ภาพหญิงตามชนบที่ควร
อ่อนโยน ระมัดระวัง และพึ่งพาการปกป้องจากผู้อื่น กับหญิงสมัยใหม่ที่สามารถปกป้องตนเอง พึ่งพา
ตนเอง กล้าตัดสินใจ และไม่ยอมให้สายตาของสังคมเป็นผู้กำหนดคุณค่าของตนทั้งหมด

2.6 ความเสมอภาคและการลดความแตกต่างทางชนชั้น

ความเป็นหญิงในสังคมอยุธยาไม่ได้ถูกกำหนดด้วยเพศเพียงอย่างเดียว แต่ยัง
สัมพันธ์กับฐานะทางชนชั้น หญิงชนชั้นมูลนายมีสถานะเหนือบ่าวไพร่และทาส สามารถออกคำสั่ง
ควบคุม และลงโทษผู้ที่อยู่ใต้ปกครองได้ ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวจึงอยู่บนพื้นฐานของลำดับ
ชั้นอย่างชัดเจน

เกศสุรางค์ซึ่งเติบโตในสังคมปัจจุบันกลับมีมุมมองต่อบ่าวแตกต่างออกไป เธอมัก
ปฏิบัติต่อบ่าวในฐานะบุคคลที่ควรได้รับความเป็นธรรมและการตอบแทน ดังเหตุการณ์ที่แบ่งหอยเบี้ย
ให้แก่บ่าว

“เดี๋ยวก่อนทุกคนอย่าเพิ่งไป” หญิงสาวร้องเรียกเมื่อเห็นว่าบ่าวไพร่ทั้งหลายมีท่าทีจะหอบหัวข้าวของขึ้นเรือน มือเรียวยาวคว้าถุงเงินที่เธอแยกเอาไว้ว่าเป็นหอยเบี้ย ก่อนจะเทลงบนท่าเรือแล้วแยกเป็นกอง ๆ จนครบกองเท่า ๆ กัน แล้วร้องบอกให้บ่าวหิบบไปคนละกอง

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 122)

การแบ่งหอยเบี้ยให้เท่า ๆ กันแสดงให้เห็นว่าเกศสุรางค์มองเห็นแรงงานของบ่าว และต้องการตอบแทนสิ่งที่พวกเขาทำให้ แตกต่างจากความสัมพันธ์แบบนายกับบ่าวที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้สั่ง และอีกฝ่ายมีหน้าที่รับใช้

ความสัมพันธ์ที่ลดช่องว่างทางชนชั้นยังปรากฏในเหตุการณ์การแข่งขันเรือยาว ดังตัวบท

การแข่งขันเกือบจะเริ่มเกศสุรางค์นึกสนุกจึงเดินไปบอกความกับบ่าวไพร่ทั้งหลายเกือบ ๆ สิบคนให้กล่าวเชียร์เรือขุนนางด้วยกัน

“ขุนเรือสูง ๆ หลวงศรียศสุ์ตาย หลวงสรค์ดีไฉไลย เรือขุนนางสูง ๆ” เสียงตะโกนพร้อมเพรียงกันของบ่าวนับสิบและนายอีกหนึ่งที่เด่นเหียง ๆ ตะโกนก้องจนสไปบลิว

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 277)

การที่นายหญิงร่วมสนุกกับบ่าวในลักษณะใกล้ชิดเช่นนี้แตกต่างจากความสัมพันธ์ที่ยึดลำดับชั้นอย่างเคร่งครัด เกศสุรางค์จึงสร้างความสัมพันธ์กับบ่าวในลักษณะที่เป็นกันเองมากขึ้น แม้สถานะนายกับบ่าวยังคงอยู่ก็ตาม

เหตุการณ์ที่เห็นความแตกต่างทางความคิดชัดเจนที่สุด คือเมื่อบ่าวจะถูกลงโทษจากเหตุที่เกิดจากการตัดสินใจของเกศสุรางค์เอง ดังบทที่ว่า

“พวกบ่าวที่ตามไปไม่ผิดนะเจ้าคะ คนที่ผิดคือข้า ข้าเองเป็นคนบังคับขู่เช็กูที่จะไปทำตลาดบ้านจีนให้ได้ หากพวกบ่าวไม่ไปตามคำสั่งข้าก็ต้องถูกลงโทษ นี่ทำตามคำสั่งแท้ ๆ จะให้ถูกโบยได้อย่างไรเจ้าคะ”

“หากจะโบยก็ต้องโบยข้า” คำของแม่หญิงการะเกดคราวนี้ล้วนเป็นที่ตะลึงแก่ทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มบ่าวทาสชายหญิงที่ต้องโทษ

เกศสุรางค์นั่งหมอบลงเพื่อรับโทษ พลังคิดว่าเธอจะจำไปจนวันตายว่าความดีร้ายของเธอทำให้เกิดเรื่องในครั้งนี้ และที่สำคัญยังทำให้ผู้อื่นที่ติดกับเธออย่างมากมายต้อง

เดือดร้อน ความอดสูในใจนั้นมีมากกว่าเพราะสิ่งที่เธอบังคับข่มขู่ให้นายเจิมทำตามคำสั่งนั้น ไม่ต่างกับนายทาสยุคนี้เลย

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 246-247)

ในระบบศักดินา บ่าวเป็นผู้ได้บังคับบัญชาและอาจต้องรับโทษแทนความผิดที่เกิดขึ้นจากการทำตามคำสั่งของนาย แต่เกศสุรางค์กลับมองว่าผู้ที่เป็นต้นเหตุควรเป็นผู้รับผิดชอบ การกล่าวว่า “หากจะโบายก็ต้องโบายข้า” จึงเป็นการโต้แย้งกับหลักการลงโทษที่อาศัยสถานะทางชนชั้น และแทนที่ด้วยแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบตามการกระทำ

วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่าง สังคมศักดินาที่จัดวางคนตามลำดับชั้นและให้อำนาจนายเหนือบ่าว กับ แนวคิดของเกศสุรางค์ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม คุณค่าความเป็นมนุษย์ และความรับผิดชอบต่อแต่ละบุคคล แม้เกศสุรางค์จะยังดำรงสถานะเป็นนายหญิง แต่ลักษณะความสัมพันธ์ที่เธอสร้างขึ้นกับบ่าวมีความใกล้เคียงและเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น

จากการศึกษาวิวาทะความเป็นหญิงในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง พบว่าความขัดแย้งทางความคิดเกิดขึ้นจากการที่เกศสุรางค์นำวิถีคิดของหญิงจากสังคมปัจจุบันเข้ามาใช้ในบริบทของสังคมอยุธยา ซึ่งมีกรอบกำหนดบทบาทของผู้หญิงแตกต่างออกไปอย่างชัดเจน

สังคมอยุธยาให้ความสำคัญกับการประพฤติตนตามฐานะและชนบ ผู้หญิงควรรักษาการิริยา รูปลักษณ์ และชื่อเสียง อยู่ในพื้นที่ที่สังคมเห็นว่าเหมาะสม เคารพลำดับชั้น และมีบทบาทสำคัญอยู่ภายในครอบครัว ขณะที่เกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับสิทธิในการตัดสินใจ การแสดงความคิดเห็น การแสวงหาความรู้ การพึ่งพาตนเอง และการปฏิบัติต่อบุคคลโดยคำนึงถึงความเป็นธรรมมากกว่าสถานะทางเพศหรือชนชั้น

อย่างไรก็ตาม นวนิยายไม่ได้แสดงให้เห็นว่าเกศสุรางค์สามารถเปลี่ยนแปลงกรอบของสังคมอยุธยาได้ทั้งหมด หลายครั้งเธอต้องปรับตัวและยอมปฏิบัติตามชนบ ขณะที่บางเหตุการณ์ความรู้ความสามารถ และพฤติกรรมของเธอก็ทำให้คนในสังคมอยุธยาเปิดพื้นที่และยอมรับบทบาทของผู้หญิงมากขึ้น ความเป็นหญิงที่ปรากฏผ่านเกศสุรางค์จึงเป็นผลจากการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีคิดของหญิงสมัยใหม่กับเงื่อนไขของสังคมเดิม ไม่ใช่การแทนที่แนวคิดหนึ่งด้วยอีกแนวคิดหนึ่งโดยสมบูรณ์

ตารางต่อไปนี้สรุปความแตกต่างทางความคิดที่ก่อให้เกิดวิวาทะความเป็นหญิงระหว่างสองยุคสมัย

ประเด็นวิวาทะ	แนวคิดในสังคม อยุธยา	แนวคิดของสังคม ปัจจุบันที่ปรากฏผ่าน เกศสุรางค์	ผลของการปะทะ ทางความคิด
สิทธิในการกำหนด ร่างกายและความงาม ของสตรี	หญิงควรแต่งกาย ทำผม และวางตัว ตามแบบที่สังคมเห็นว่า เหมาะสมกับฐานะและ ความเป็นกุลสตรี	ผู้หญิงควรมีสิทธิเลือก การแต่งกาย รูปลักษณ์ และความเหมาะสม ของตนเอง	เกศสุรางค์เลือกทรงผม และการแต่งกายตาม ความพอใจของตน แม้แตกต่างจากค่านิยม ของคนในยุค
การมีส่วนร่วมและ การแสดงความคิดเห็น ของสตรี	หญิงและผู้น้อยควร สำรวม ไม่ควรพูดหรือ ถามผู้ใหญ่ก่อน และ เรื่องราชการเป็นพื้นที่ ของบุรุษ	ผู้หญิงควรมีสิทธิถาม แสดงความคิดเห็น และเข้าถึงข้อมูลเมื่อมี ความรู้ความสามารถ	เกศสุรางค์เริ่มจาก การถูกจำกัดการพูด แต่ต่อมาได้รับ การยอมรับให้เสนอ ความเห็นในเรื่อง บ้านเมือง
สิทธิในการเลือกคู่ครอง และกำหนดชีวิตของ ตนเอง	การแต่งงานสัมพันธ์กับ ฐานะ ครอบครัว เกียรติยศ และ ผลประโยชน์ การ ดำเนินชีวิตของหญิงอยู่ ภายใต้เงื้อมมือของ ครอบครัวและสังคม	ให้ความสำคัญกับ ความสุข การเลือกคู่ ความซื่อสัตย์ และสิทธิ ในการตัดสินใจเกี่ยวกับ ชีวิตและครอบครัว	เกศสุรางค์ตั้งคำถาม ต่อการแต่งงานเพื่อ ผลประโยชน์ และนำความคิดของตน มาใช้ในการดำเนินชีวิต ครอบครัวและเลี้ยงดู บุตร
ความรู้ เหตุผล และ การมีส่วนร่วมในพื้นที่ สาธารณะของสตรี	โอกาสทางการศึกษา และพื้นที่ทางวิชาการ หรือราชการของหญิงมี ข้อจำกัดมากกว่าชาย	ความรู้และ ความสามารถไม่ควรถูก กำหนดด้วยเพศ ผู้หญิง สามารถเรียนรู้ ใช้เหตุผล และแสดง ความคิดเห็นได้	ความรู้ด้านภาษา วิทยาศาสตร์ และการวิเคราะห์ของ เกศสุรางค์ทำให้บุรุษ ยอมรับความสามารถ ของเธอมากขึ้น
ความเข้มแข็งและการ เปลี่ยนแปลงบทบาท ของสตรี	หญิงควรอ่อนโยน สำรวม หลีกเลียง อันตราย และได้รับ	ผู้หญิงสามารถปกป้อง ตนเอง พึ่งพาตนเอง ทำกิจกรรมที่ทำนาย	เกศสุรางค์ต่อสู้ป้องกัน ตัว ออกสืบความ ชี้นำ ปิ่นต้นไม้ และไม่ยอม

ประเด็นวิวาทะ	แนวคิดในสังคม อยุธยา	แนวคิดของสังคม ปัจจุบันที่ปรากฏผ่าน เกศสุรางค์	ผลของการปะทะ ทางความคิด
	การปกป้องจากชาย	และตัดสินใจรับ ความเสี่ยงได้	ให้คำนิยามกำหนด คุณค่าของตน
ความเสมอภาคและ การลดความแตกต่าง ทางชนชั้น	ความสัมพันธ์ระหว่าง นายกับบ่าวเป็นไป ตามลำดับชั้น	ให้ความสำคัญกับ ความเป็นธรรม ความรับผิดชอบ	เกศสุรางค์แบ่งปัน ผลตอบแทนแก่บ่าว สร้างความสัมพันธ์ที่
	นายมีอำนาจสั่งการ และลงโทษผู้ได้ ปกครอง	และคุณค่าความเป็น มนุษย์มากกว่าสถานะ ทางชนชั้น	เป็นกันเอง และยอมรับ โทษแทนเมื่อเห็นว่าตน เป็นต้นเหตุ

จากตารางจะเห็นได้ว่า วิวาทะความเป็นหญิงในนวนิยายเกิดจากความแตกต่างในคำถามพื้นฐานว่า ผู้หญิงควรมีสติในการกำหนดชีวิตของตนเองมากเพียงใด ในสังคมอยุธยา สติและพฤติกรรมของผู้หญิงถูกกำหนดร่วมกันโดยเพศ ฐานะ ครอบครัว และจารีต ขณะที่วิถีคิดของเกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับบุคคลและความสามารถของแต่ละคนมากขึ้น

เมื่อแนวคิดทั้งสองชุดมาพบกัน เกศสุรางค์จึงไม่ได้เป็นเพียงหญิงที่ “แตกต่าง” จากคนในอดีต แต่ทำหน้าที่ทำให้ข้อจำกัดบางประการที่สังคมเคยมองว่าเป็นเรื่องปกติถูกนำมาตั้งคำถาม ขณะเดียวกัน ตัวเธอก็ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวและอยู่ร่วมกับชนบทที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทั้งหมด วิวาทะความเป็นหญิงจึงสะท้อนทั้งความขัดแย้ง การต่อรอง และการปรับตัวระหว่างวิถีคิดของคนต่างยุคสมัยอย่างชัดเจน

วิวาทะเพศวิถี

เพศวิถีไม่ได้หมายถึงเพียงพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรัก ความปรารถนา การเลือกคู่ครอง การแสดงออกทางอารมณ์และร่างกาย ตลอดจนความคิดและรูปแบบความสัมพันธ์ที่สังคมกำหนดว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมสำหรับคนแต่ละเพศ ดังนั้น เพศวิถีจึงไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ หากแต่ได้รับอิทธิพลจากค่านิยม จารีตประเพณี กฎหมาย โครงสร้างชนชั้น และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแต่ละยุคสมัย เมื่อสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ความหมายและรูปแบบการแสดงออกทางเพศวิถีของบุคคลก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ในสังคมสมัยอยุธยาที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส เพศวิถีอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมแบบศักดินาและปิตาธิปไตยอย่างชัดเจน ความรัก ความปรารถนา การเลือกคู่ครอง การแต่งงาน

และการแสดงออกระหว่างหญิงชายไม่ได้เป็นเรื่องของเสรีภาพส่วนบุคคลโดยสมบูรณ์ แต่ถูกกำกับด้วย ฐานะทางสังคม ขาดก้าเนิด เกียรติยศของวงศ์ตระกูล จารีตประเพณี รวมถึงอำนาจของครอบครัว และผู้เป็นนาย โดยเฉพาะผู้หญิงที่ถูกควบคุมเรื่องความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง และความเหมาะสมทางเพศ อย่างเข้มงวด การแสดงความรักหรือความปรารถนาอย่างเปิดเผยอาจทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศ ส่วนการแต่งงานก็ไม่ได้เกิดจากรักของคนสองคนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับข้อตกลงของ ครอบครัวและความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล ขณะเดียวกัน ผู้ชาย โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในชนชั้นมูลนาย กลับมีพื้นที่ในการแสดงออกทางเพศมากกว่า ตัวอย่างเช่น การมีภรรยาหลายคนเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ และอาจสะท้อนถึงบารมีหรือสถานะของผู้ชายคนนั้นได้ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สังคมอยุธยา มีมาตรฐานทางเพศที่แตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย ผู้หญิงถูกคาดหวังให้รักษาความบริสุทธิ์และ ชื่อเสียง ขณะที่ผู้ชายมีเสรีภาพทางเพศมากกว่า

นอกจากเรื่องเพศแล้ว เพศวิถีในสังคมอยุธยายังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างชนชั้นอย่างใกล้ชิด สำหรับไพร่และทาส ความรักและการเลือกคู่ครองไม่ได้เป็นสิทธิของบุคคลอย่างเต็มที่ เพราะอาจต้อง อยู่ภายใต้แต่อำนาจหรือความยินยอมของผู้เป็นนาย ความแตกต่างด้านชนชั้นและขาดก้าเนิดยังเป็น ข้อจำกัดต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างสถานะ ทำให้ความปรารถนาส่วนบุคคลต้องอยู่ภายใต้ เงื่อนไขของสังคม อย่างไรก็ตาม เพศวิถีก็อาจเป็นพื้นที่ให้บุคคลต่อรองกับโครงสร้างดังกล่าวได้ เช่น การที่หญิงทาสเลื่อนสถานะขึ้นเป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสของมูลนาย เพื่อแสวงหาความมั่นคงและชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเห็นได้ว่าเพศวิถีในสังคมอยุธยาไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะกับความรักหรือ ความปรารถนาเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับอำนาจ เศรษฐกิจ ชนชั้น และการดำรงชีวิตของบุคคลด้วย

ส่วนเพศวิถีในสังคมปัจจุบัน เมื่อพิจารณาผ่านมุมมองของเกศสุรางค์ซึ่งเป็นตัวแทนของ ผู้หญิงสมัยใหม่ในนวนิยาย จะเห็นได้ว่าให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และการตัดสินใจของบุคคล มากขึ้น ความรักและการแต่งงานควรเป็นเรื่องที่แต่ละคนมีสิทธิเลือกด้วยตนเอง การแต่งงานจึงไม่ใช่ เงื่อนไขที่ใช้กำหนดคุณค่าหรือความสมบูรณ์ของชีวิตผู้หญิง และการเป็นโสดก็สามารถเป็นทางเลือกหนึ่ง ของชีวิตได้ เกศสุรางค์เห็นว่าหากจะแต่งงานก็ควรแต่งงานด้วยความรัก อีกทั้งยังมองว่าการไม่แต่งงาน หรือการ “ขึ้นคาน” ไม่ใช่เรื่องผิดปกติ แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากค่านิยมในสังคมอยุธยาที่ผูกสถานะ และคุณค่าของผู้หญิงไว้กับการออกเรือนและการมีคู่ครอง

ความแตกต่างระหว่างเพศวิถีของทั้งสองยุคสมัยจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของ “วิวาทะเพศวิถี” ในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส เมื่อเกศสุรางค์ซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิในการเลือก ความรัก เสรีภาพ เนื้อชีวิตและร่างกาย รวมถึงความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ต้องเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอยุธยาที่ ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายถูกควบคุมด้วยจารีต ระบบศักดินา อำนาจบิดาธิปไตย และลำดับชั้น ทางสังคม จึงเกิดการปะทะกันระหว่างแนวคิดของคนต่างยุค การตั้งคำถาม การโต้แย้ง และการต่อรอง ของเกศสุรางค์ในเรื่องการเลือกคู่ การแต่งงาน ความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง การมีภรรยาหลายคน และขอบเขต

ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย จึงไม่ได้เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างตัวละครเท่านั้น แต่ยังสะท้อนการปะทะกันระหว่างเพศวิถีที่ถูกกำหนดขึ้นจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นวิวาทะเพศวิถี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สิทธิในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง

ในสังคมอยุธยา โดยเฉพาะในชนชั้นมูลนาย การแต่งงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรักหรือความต้องการของคนสองคนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับเหมาะสมของตระกูล ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว และการรักษาสถานะทางสังคม ผู้ใหญ่จึงมีบทบาทสำคัญในการเลือกหรือจัดการเรื่องคู่ครองให้แก่บุตรหลาน ขณะเดียวกัน ผู้หญิงยังถูกคาดหวังว่าควรแต่งงานเมื่อถึงวัยที่เหมาะสม หากอายุมากและยังไม่ได้ออกเรือนอาจถูกมองว่าเป็น “สาวเทื่อ” และมีโอกาสหาคู่ได้ยาก

แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากมุมมองของเกศสุรางค์ซึ่งมาจากสังคมปัจจุบัน เธอมองว่าการแต่งงานไม่ควรเป็นสิ่งที่ทุกคนจำเป็นต้องทำ และการอยู่เป็นโสดก็สามารถเป็นทางเลือกของชีวิตได้ ความแตกต่างนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในบทสนทนาระหว่างเกศสุรางค์กับป่าว ดังตัวบทที่ว่า

“เจ้าคะ แม่นายท่านอายุสิบหกปีแล้วเจ้าคะ”

“อะไรนะ สิบหกปีเอง จั๋นอย่าเพิ่งแต่งเลย รออีกสักห้าหกปีถึงจะดี” ผู้พูดพูดอย่างคล่องปากเพราะคิดว่าไม่ใช่เรื่องของตัวเอง มือก็จับสิ่งของในเตียบขึ้นมาคูอย่างสนใจ

“โฮ! ได้อย่างไรเจ้าคะ หากแม้ว่าเกินยี่สิบปี ยังไม่ออกเรือนก็เท่ากับเป็นสาวเทื่อหาผู้แต่งไม่ได้เนาะเจ้าคะ”

“ก็ขึ้นคานไฉ่ ไม่ต้องแต่งอยู่คนเดียวก็ได้ นี่ถู่อะไรจ๊ะ” สองสาวถึงกับหันมามองหน้ากันด้วยความงุนงง เพราะโดยปกติแล้วนายของตนจะรำพึงรำพันต้องการจัดงานแต่งให้ใหญ่โตกับหมั้นสุนทรเทวาและทำทุกวิถีทางให้ท่านหมั้นมาสนใจตนแต่นี้กลับถามไถ่ด้วยเสียงธรรมดาไม่น่าสนใจเท่าที่ควรเสียอีกด้วย

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 51)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นความแตกต่างทางความคิดระหว่างคนสองยุคอย่างชัดเจน สำหรับพีผินและพีแยม การที่หญิงอายุเกินยี่สิบปีแล้วยังไม่ได้แต่งงานเป็นเรื่องน่ากังวล เพราะคุณค่าของผู้หญิงส่วนหนึ่งยังสัมพันธ์กับการออกเรือนและการมีคู่ครอง แต่สำหรับเกศสุรางค์ การเป็นโสดไม่ได้หมายถึงความล้มเหลวของชีวิต เธอจึงสามารถกล่าวว่า “ไม่ต้องแต่งอยู่คนเดียวก็ได้” อย่างเป็นเรื่องปกติ

วิวาทะในเหตุการณ์นี้จึงเกิดจากความแตกต่างระหว่างแนวคิดของสังคมอยุธยาที่มองการแต่งงานเป็นช่วงสำคัญของชีวิตผู้หญิงและมีกรอบเรื่องวัยที่เหมาะสมในการออกเรือน กับ แนวคิด

ของเกศสุรางค์ที่มองว่าผู้หญิงสามารถเลือกได้ว่าจะแต่งงานหรือไม่ และไม่ควรรู้สถานะการมีคู่เป็นตัวกำหนดคุณค่าของชีวิต

ความแตกต่างดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเกศสุรางค์ต้องเผชิญกับการหมั้นหมายที่ผู้หญิงเป็นผู้ตกลงกัน โดยที่เธอแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดังตัวบทที่ว่า

“ผู้หญิงทั้งหลายในฐานะที่เป็นญาติเกี่ยวดองกันมา โดยเฉพาะคุณพ่อของอเจ้า ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องทางข้า แลคุณแม่ของอเจ้าซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องทางออกญาโหราธิบดี ต่างก็มีความเห็นตรงกันว่าสมควรจักมีงานมงคลได้แล้วหนา อเจ้าควรเป็นฝั่งเป็นฝาได้แล้ว” สันคำพูดของออกพระวิสุตรสุนทร เกศสุรางค์ก็แทบหงายหลังเป็นลม ดวงตาโตจับจ้องมองบรรดาผู้ใหญ่บนศาลาอย่างไม่เชื่อหู

“กับใครเจ้าคะ”

“แม่การะเกด!” เสียงดุที่ตำหนิอย่างไม่จริงจังนักของคุณหญิงจำปาทำให้เจ้าตัวดีหอบได้พักเดียวแต่ความไม่ชอบมาพากลของอิตาที่ขุนที่แสะยะยัมแอบสายตาผู้หญิงนั้นกลับทำให้ความกล้าดั้งเดิมกลับมา

“กับ...คุณพี่หรือเจ้าคะ”

“ก็จักให้กับผู้ใดเล่า อเจ้าไปทำเรื่องทำราวกับผู้ใดอีกฤ” คุณหญิงจำปาทั้งขำทั้งฉุนต่อท่าที่ท่าตาโตไร้ความเอียงอายนั้น “ข้ามิเคยพบมิเคยเห็น หากความเอียงอายไม่ได้เลยหากเป็นหญิงอื่นปานฉะนี้คงม้วนแล้วม้วนอีก มิเพียงอเจ้านี้ละเลยถามตาใส หากมิเห็นว่ากิริยาการบ้านการเรือนที่ข้าสอนสั่งเริ่มดีขึ้นเป็นลำดับ ข้าก็คงมีตกลงแก่ออกพระวิสุตรสุนทรดอกหนา” เสียงพูดกึ่งหยอกเย้ากึ่งหมั่นไส้เช่นนั้นทำให้เกศสุรางค์งไปอีกหลายตลบ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 302-303)

ตัวบทแสดงให้เห็นว่า ในมุมมองของผู้ใหญ่ในสังคมอยุธยา การหมั้นหมายเป็นเรื่องที่ครอบครัวสามารถร่วมกันพิจารณาได้ และหญิงที่ได้รับแจ้งเรื่องคู่ครองควรแสดงความเอียงอาย ไม่ควรถามตรง ๆ จนเกินไป แต่เกศสุรางค์กลับต้องการทราบทันทีว่าตนจะต้องแต่งงานกับใคร การถามว่า “กับใครเจ้าคะ” จึงสะท้อนมุมมองของหญิงสมัยใหม่ที่เห็นว่าผู้ที่จะต้องใช้ชีวิตคู่ควรได้รับรู้และมีส่วนในการตัดสินใจเรื่องของตนเอง

อย่างไรก็ตาม แม้เกศสุรางค์จะมีแนวคิดเรื่องเสรีภาพในการเลือกคู่ แต่เมื่ออยู่ภายใต้โครงสร้างของสังคมอยุธยา เธอก็ไม่สามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ ดังตัวบทต่อเนื่องว่า

เจ้าตัวแสบหันฟังคนโน้นที่คนนี่ที่ก่อนจะคอตด้วยความปลอดภัยว่างานนี้เธอไม่มีสิทธิ์ ไม่มีเสียงใด ๆ ทั้งสิ้น ก็ในเมื่อผู้ใหญ่ทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันตกลงกันไปจนเสร็จสิ้นแล้ว คนต้องหมั่นอย่างเธอจะทำอะไรได้ ยิ่งในยุคนี้นี้เป็นยุคที่ผู้น้อยไม่ควรเสนอน้ำก็ยิ่งไร้ปาก ไร้เสียงเข้าไปใหญ่ ทุกคนจึงได้ยินเพียงเสียงอ่อย ๆ ของแม่ตัวดี

“เจ้าคะ ก็ตระเตรียมแบ่งหน้าที่กันพร้อมเยี่ยงนี้แล้ว ข้าก็คงว่าตามนั้น”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 305)

ตัวบทนี้ทำให้เห็นข้อจำกัดของหญิงในสังคมอยุธยาได้ชัดเจนขึ้น แม้เกศสุรางค์จะมีความคิดว่าบุคคลควรมีสิทธิเลือกคู่ครองของตนเอง แต่เธอกลับพบว่าผู้ใหญ่ได้ตัดสินใจเรื่องการหมั้นหมายไปแล้ว การกล่าวว่า “ไม่มีสิทธิ์ไม่มีเสียง” จึงแสดงถึงความรู้สึกขัดแย้งระหว่างความคิดของตน กับสิ่งที่สังคมกำหนด

วิวาทะในประเด็นนี้จึงไม่ได้จบลงด้วยการที่เกศสุรางค์สามารถเปลี่ยนแปลงชนบเดิมได้ทันที แต่แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องสิทธิในการเลือกคู่ของหญิงสมัยใหม่ต้องเผชิญกับอำนาจของครอบครัวและลำดับชั้นในสังคมอยุธยา และในบางสถานการณ์หญิงก็จำเป็นต้องยอมปรับตัวเมื่อยังไม่มีอำนาจมากพอที่จะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ดังกล่าว

2. การมีภรรยาหลายคน ความรุนแรง และการควบคุมร่างกายของสตรี

ในสังคมอยุธยา ชายชนชั้นมูลนายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และการมีภรรยาหลายคนไม่ได้ทำให้ฝ่ายชายเสียชื่อเสียง แต่กลับอาจสะท้อนถึงฐานะ บารมี และความสามารถในการเลี้ยงดูครอบครัว ผู้หญิงจึงไม่ได้อยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกับผู้ชายในเรื่องความสัมพันธ์ เนื่องจากฝ่ายชายสามารถมีภรรยาเพิ่มเติมได้ และในบางกรณีภรรยาเดิมอาจถูกปลดสถานะลงเมื่อสามีได้รับเมียพระราชทาน

แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากเกศสุรางค์ซึ่งให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมในชีวิตคู่ และไม่ยอมรับการที่ผู้หญิงต้องอยู่ในฐานะรองเพียงเพราะสามีมีสิทธิรับภรรยาเพิ่ม ดังตัวบทที่ว่า

“อย่างนี้ถ้าข้าเกิดจับปลัดจับผลูได้แต่ง เออ...ออกเรือนไปกับหมื่นสุนทรเทวาแล้ว วันหนึ่งเขาได้เป็นพระยาและได้เมียพระราชทานขึ้นมา ข้าก็ตกกระป๋องถูกลดเป็นเมียรองนะสิ”

เกิดเป็นผู้หญิงสมัยนี้มันอนาถจริง ๆ เลยให้ตายเถอะ ผู้ชายสมัยนี้ก็ลื้อชื่อเรื่อง มีเมียอยู่ยับไปหมดเสียด้วย

“บวชดีกว่าไหม จะได้ไม่ต้องทนตกเป็นรองใคร ต่อให้เป็นหลวงก็ไม่เห็นอยากจะเป็น”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 126-127)

คำกล่าวของเกศสุรางค์แสดงให้เห็นว่า เธอไม่ยอมรับการที่สถานะของภรรยาจะถูกเปลี่ยนแปลงตามสิทธิหรือยศของฝ่ายชาย การกล่าวว่า “จะได้ไม่ต้องทนตกเป็นรองใคร” สะท้อนความคิดที่ต้องการความเท่าเทียมในความสัมพันธ์ และมองว่าผู้หญิงไม่ควรต้องยอมรับการเป็นภรรยา ลำดับรองโดยไม่มีทางเลือก

วิวาทะในประเด็นนี้จึงเกิดขึ้นระหว่าง ค่านิยมของสังคมอยุธยาที่อนุญาตให้ชายชนชั้นสูงมีภรรยาหลายคน และจัดลำดับสถานะของภรรยาตามโครงสร้างสังคม กับ แนวคิดของเกศสุรางค์ที่ให้ความสำคัญกับความรัก ความเท่าเทียม และการไม่ยอมอยู่ในฐานะรองของบุคคลอื่น

ความแตกต่างทางความคิดยังขยายไปถึงเรื่องอำนาจของสามีเหนือร่างกายของภรรยา ดังบทสนทนาระหว่างเกศสุรางค์กับหมื่นสุนทรเทวาที่ว่า

“หากผิวข้ามาดบตีข้า ไม่ข้าก็ผิวต้องตายกันไปข้างหนึ่งแน่นอน” เสียงที่ดังลอดรัฟฟัน ประหนึ่งว่าสิ่งที่พูดกำลังเป็นอยู่ต่อหน้า ทำเอาว่าที่ผิวจะพรึบตาปรึบ ๆ ...

“เรียบร้อยเป็นฤไม่ วาจาช่างระคายหูนัก หากออเจ้าตื้อดิงจักมิให้ลงมือบ้าง ดอกฤ อย่างน้อยก็ต้องจับตีสักทีสองทีให้หายตื้อแลต้องขังไว้แต่ในเรือนมิให้ไปเที่ยวที่ใดสักพักจึงจักดี”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 333)

บทสนทนานี้เป็นตัวอย่างที่เห็นข้อโต้แย้งระหว่างสองยุคได้อย่างตรงไปตรงมา หมื่นสุนทรเทวามองจากกรอบของชายในสังคมอยุธยาที่สามเป็นผู้ปกครองครอบครัว จึงเห็นว่าหากภรรยาไม่เชื่อฟัง การลงโทษด้วยการตีหรือการห้ามออกจากเรือนเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ ขณะที่เกศสุรางค์ไม่ยอมรับว่าความเป็นสามีจะให้สิทธิแก่ผู้ชายในการทำร้ายร่างกายภรรยา

สำหรับเกศสุรางค์ ร่างกายของผู้หญิงยังคงเป็นของผู้หญิงเอง แม้จะอยู่ในสถานะภรรยาก็ตาม การประกาศว่าจะไม่ยอมให้สามีตบตีจึงเป็นการยืนยันสิทธิในความปลอดภัยของตนเองอย่างชัดเจน

วิวาทะในประเด็นนี้จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่าง แนวคิดของสังคมอยุธยาที่ให้อำนาจแก่สามีในการปกครองและควบคุมภรรยา กับ แนวคิดสมัยใหม่ที่มองว่าความสัมพันธ์ของสามีภรรยาต้องอยู่บนพื้นฐานของการเคารพกัน และบุคคลไม่มีสิทธิใช้ความรุนแรงเหนือร่างกายของอีกฝ่าย ความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ทำให้ความแตกต่างของความคิดเรื่องเพศวิถีระหว่างสองยุคปรากฏอย่างชัดเจน

3. การมอง ความงาม และอำนาจทางเพศ

ในสังคมอยุธยา ผู้หญิงชนชั้นสูงถูกคาดหวังให้สงบเสงี่ยมและไม่แสดงความสนใจหรือความปรารถนาต่อชายอย่างเปิดเผย การมองชายที่ตนพึงพอใจจึงต้องกระทำอย่างระมัดระวัง เช่น การลอบมอง การซ่อนตามอง หรือการหลุบตาเมื่อถูกจับได้ ขณะที่ฝ่ายชายมีพื้นที่ในการมอง พิจารณา และแสดงความสนใจต่อหญิงได้มากกว่า

ลักษณะดังกล่าวปรากฏผ่านตัวละครแม่หญิงจันทร์วาด ซึ่งแม้จะมีความรู้สึกต่อหมื่นสุนทรเทวา แต่ก็ต้องเก็บความรู้สึกนั้นไว้ ดังตัวบท

แม่หญิงจันทร์วาดลอบมองกิริยาของสองหนุ่มสาวก่อนจะหลุบตาลงต่ำซ่อนความรู้สึกภายใน...

แม่หญิงจันทร์วาดผู้สงบเสงี่ยมเรียบร้อยซ่อนความร้อใจเศร้าโศกไว้อย่างลึกซึ้ง ความหวังร้ายบางอย่างเหมือนจะหลุดลอยไปภายในวันเดียวนี้

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 174)

ตัวบทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม่หญิงจะมีความรักหรือความปรารถนา แต่สังคมกำหนดให้ต้องแสดงออกอย่างสำรวม แม่หญิงจันทร์วาดจึงทำได้เพียง “ลอบมอง” และ “หลุบตาลงต่ำ” ความรู้สึกส่วนตัวถูกเก็บไว้ในมากกว่าการแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา

เกศสุรางค์กลับมีพฤติกรรมต่างออกไป เธอสามารถมองและพิจารณารูปลักษณ์ของชายที่ตนสนใจได้อย่างตรงไปตรงมา แม้หลายครั้งความคิดดังกล่าวจะเกิดขึ้นภายในใจ ดังตัวบทที่ว่า

ภาพที่ไม่คาดคิดว่าจะได้เห็นก็คือออกญาโหราธิบดีกับหมื่นสุนทรเทวาที่เปลือยอก ประแป้งที่อกลายพริ้วเช่นกัน ออกญาโหราธิบดีนั้นไม่เท่าไรแต่หมื่นสุนทรเทวา... เกศสุรางค์ถึงกับครางในใจ ลำสุดยอด พร้อมกับนึกเสียดายที่หน้าตาคนสนนั้นบึ้งไปสักนิด และทรงผมก็ดูเขยไปสักหน่อย

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 62-63)

และตัวบทที่ว่า

“มองดูข้าตาเขม็งเยี่ยงนี้มีอะไรฤ”

ถึงขุนศรีวิสารวาจาถามแต่คนมองก็ยังไม่เลิกมองและไม่ยอมตอบยังคงคิดไปเรื่อย หน้าตาคนคายนับว่าหล่อมาก ฟันก็ขาวคล้ายคนยุคของเธอ ผมเธอก็แนะนำให้ยาวขึ้นเพื่อให้

ดูไม่แตกต่างจากฝรั่งมากนักจึงยิ่งทำให้ใบหน้าที่เห็นมีความหล่อที่ทันสมัยขึ้น หากคนหน้าตารูปร่างล่ำลายวนใจอย่างนี้ต้องหลุมมือไปก็คงน่าเสียดายอย่างยิ่ง เมื่อถามตัวเองก็ไม่ได้รู้สึกเกรี้ยวอะไรในตัวผู้ชายคนนี้ ออกจะอบอุ่นทุกครั้งที่อยู่ใกล้ด้วยซ้ำ

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 318)

จากตัวบทจะเห็นว่า เกศสุรางค์ไม่ได้อยู่เพียงในฐานะหญิงที่รอให้ชายเป็นฝ่ายมองและเลือก แต่เธอเองก็สามารถเป็นผู้มอง พิจารณารูปลักษณ์ และรับรู้ความพึงพอใจของตนต่อชายได้ การคิดว่า “ล่ำสุดยอด” หรือพิจารณาว่าหมื่นสุนทรเทวา “หล่อมาก” แสดงให้เห็นว่าเธอยอมรับความรู้สึกและความพึงพอใจของตนเองมากกว่าหญิงตามชนบในสังคมอยุธยา

วิวาทะในส่วนนี้จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่าง กรอบของสังคมอยุธยาที่ผู้หญิงควรเก็บจำความสนใจและรอให้ชายเป็นฝ่ายเลือก กับ มุมมองแบบสมัยใหม่ที่ผู้หญิงสามารถรับรู้และยอมรับความปรารถนาของตนเอง รวมทั้งเป็นฝ่ายพิจารณาและเลือกชายได้เช่นกัน

นอกจากเรื่องการมองแล้ว การปรุงแต่งร่างกายเพื่อให้เป็นที่พึงพอใจของชายก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่แสดงความแตกต่างระหว่างสองยุค ดังบทสนทนาระหว่างเกศสุรางค์กับบ่าวที่พยายามให้เธอแต่งตัวและประทีนโฉม

“เป็นคู่หมั้นกันแล้ว ยังต้องให้ทำอีกหรือ” เพียงได้ยินนางแยมถึงกับบอกรับตัวเองด้วยความตกใจ

“กล่าวเถียงนั้นได้กระไรเจ้าคะ อีกทั้งท่านหมื่นเป็นแค่คู่หมั้นเจ้าคะ ไม่ได้หมั้นฤตกลงความกันเป็นมั่นเหมาะ แลนี้ก็ครบขวบปีแล้วที่แม่นายท่านมาอยู่เรือนนี้ ยังมีผู้ใดกล่าวถึงเรื่องนี้เลยเจ้าคะ” ได้ยินเช่นนั้นเธอก็พอรู้แล้วว่างานนี้มีเหนือ

“อ้าว...ถ้าอย่างนั้นก็ประคองเข้ามา น้ำหง น้ำหอม”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 60)

ในมุมมองของบ่าว การประทีนโฉมและการทำตนให้น่าสนใจต่อชายเป็นเรื่องปกติของหญิงที่มีคู่หมั้น แต่เกศสุรางค์กลับรู้สึกแปลกใจกับความคิดดังกล่าว เพราะเธอไม่ได้มองว่าผู้หญิงจำเป็นต้องปรุงแต่งตนเองเพื่อให้ชายเลือกหรือสนใจ

ความคิดเรื่องร่างกายยังปรากฏผ่านการแต่งกายของเกศสุรางค์ ดังตัวบท

ร่างระหงใส่เสื้อผ้ามิดชิดเดินลงจากเรือนตามมาด้วยสองบ่าวที่ทำหน้าที่การแต่งกายของนาย ไม่ว่าจะพูดเกลี้ยกล่อมเยี่ยงไรแม่หญิงการะเกดก็ยืนยันที่จะใส่เสื้อทับด้วยสไบอีกตามเคย

ขุนศรีวิสารวาจากวาดตาแลเครื่องนุ่งห่มของอีกฝ่ายด้วยความพอใจ แม้การะเกดจะรู้ล่วงหน้าไม่ว่าผิวนวลเนียนตานั้นล่อตาล่อใจชายมิบังควรให้ผู้ใดได้เห็นโดยง่าย ดูแต่พอเรื่องเพื่อนเขาเมื่อได้จับจ้องก็ไม่อยมละสายตาชวนให้ขัดเคืองยิ่งนัก ตามคมซ่อนความคิดไว้อย่างมิดแน่นก่อนจะก้าวลงเรือไปก่อนแลมองดูท่าที่เก้ ๆ กัง ๆ ของอีกฝ่ายอย่างสงบนิ่ง

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 198)

ตัวบทนี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำเดียวกันสามารถถูกมองต่างกันตามแนวคิดของคนสองยุค สำหรับเกศสุรางค์ การแต่งกายมิดชิดเกิดจากความสบายใจและความต้องการของตนเอง เธอเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเปิดเผยร่างกายมากน้อยเพียงใด แต่ขุนศรีวิสารวาจากลับมองความมิดชิดนั้นในฐานะการป้องกันไม่ให้ชายอื่นเห็นเรือนร่างของหญิงที่ตนมีความสัมพันธ์ด้วย

วิวาทะจึงเกิดขึ้นระหว่าง แนวคิดที่มองร่างกายหญิงผ่านความสัมพันธ์กับชายและการรักษาหญิงไว้จากสายตาของชายอื่น กับ แนวคิดที่มองว่าผู้หญิงเป็นเจ้าของร่างกายและมีสิทธิเลือกวิธีแต่งกายตามความต้องการของตนเอง แม้ผลลัพธ์ของการแต่งกายจะเหมือนกัน แต่เหตุผลและความหมายที่ตัวละครแต่ละฝ่ายให้แก่การกระทำนั้นแตกต่างกันอย่างชัดเจน

4. การถูกควบคุมและถูกใช้เป็นเครื่องมือ

เพศวิถีในสังคมอยุธยาไม่ได้ถูกกำหนดด้วยเพศเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับฐานะทางสังคมอย่างใกล้ชิด สำหรับผู้หญิงที่ไม่ได้อยู่ในชนชั้นสูง ความรักและการแต่งงานอาจไม่ได้เป็นเพียงเรื่องความรู้สึกส่วนบุคคล แต่สามารถเป็นหนทางสร้างความมั่นคง ยกระดับฐานะ หรือคุ้มครองครอบครัวของตนได้

ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ผู้หญิงบางคนจึงเลือกใช้การแต่งงานเป็นวิธีต่อรองกับสถานะทางสังคมของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของเกศสุรางค์ที่ให้ความสำคัญกับความสุข ความรัก และการเลือกใช้ชีวิตตามความต้องการของบุคคล ความแตกต่างนี้ปรากฏชัดผ่านการสนทนาระหว่างเกศสุรางค์กับแม่มะลิ ดังตัวบทที่ว่า

“เพราะว่าข้าก็จักใช้เขาเยี่ยงกัน นอกจากได้ยศศักดิ์เงินทองก็จักมีผู้ใดถูกพ่อข้าได้อีก นี่คงเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า หากข้ากับเขาร่วมมือกันจะต้องมีผู้เข้ารับมาอยู่ในอ้อมกอดแห่งพระเจ้ามากขึ้นเป็นแน่ คงมีไม่กี่คนดอกที่ใจแข็งนัยอย่างออเจ้า” เกศสุรางค์ฟังแล้วก็ให้มันตึบกับความคิดของคนในยุคนี

“ชีวิตคนเรานั้นนักนะแม่มะลิ ชื่อเสียงเงินทองเกียรติยศล้วนเป็นมายา เมื่อตัวตายก็เอาติดตัวไปไม่ได้ เราควรใช้ชีวิตที่แสนสั้นนี้อย่างมีความสุขน่าจะดีกว่ามานั่งคิดเล็กคิดน้อย” นางมะลิฟังแล้วให้อังไปครู่หนึ่งก่อนจะหัวเราะออกมาเบา ๆ

“อ้อเจ้าช่างมีคำพูดแลความคิดอ่านที่ทำให้ข้าแปลกใจได้เสมอ ชีวิตคนเรานั้นก็จริงแต่ไม่ง่ายเลยที่จะมีความสุขได้ คงเพราะอเจ้าอยู่คนละฐานะกับข้า....”

(บุพเพสันนิวาส, 2562, น. 259-260)

บทสนทนานี้แสดงความแตกต่างทางความคิดระหว่างหญิงสองคนได้อย่างชัดเจน แม่มะลิไม่ได้มองการแต่งงานในแง่ของความรักเพียงอย่างเดียว แต่เห็นว่าสามารถใช้การแต่งงานเป็นหนทางได้มาซึ่งยศศักดิ์ เงินทอง และการยอมรับทางสังคม อีกทั้งยังช่วยให้บิดาของตนพ้นจากการถูกดูหมิ่น การเลือกของแม่มะลิจึงสัมพันธ์กับเงื่อนไขของฐานะและความอยู่รอดในสังคมที่เธอดำรงอยู่

ในทางตรงกันข้าม เกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับความสุขส่วนบุคคลมากกว่า เธอมองว่าชื่อเสียง เงินทอง และเกียรติยศไม่ควรมีความสำคัญเหนือความสุขในการใช้ชีวิต จึงพยายามชักชวนให้แม่มะลิพิจารณาชีวิตจากความต้องการของตนเอง

อย่างไรก็ตาม คำตอบของแม่มะลิที่ว่า “คงเพราะอเจ้าอยู่คนละฐานะกับข้า” ทำให้เห็นว่าการคิดเรื่องเสรีภาพในการเลือกชีวิตไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างเท่าเทียมกับผู้หญิงทุกคน เพราะฐานะทางสังคมทำให้แต่ละคนมีทางเลือกไม่เท่ากัน สิ่งที่เกศสุรางค์มองว่าเป็นเรื่องของความสุขและเสรีภาพส่วนบุคคล สำหรับแม่มะลิกลับเป็นเรื่องของความมั่นคง เกียรติยศของครอบครัว และการเอาตัวรอดในสังคม

วิวาทะในประเด็นนี้จึงมีความซับซ้อนมากกว่าการตัดสินว่าแนวคิดใดถูกหรือผิด เพราะเป็นความแตกต่างระหว่าง เพศวิถีในสังคมอยุธยาที่ความรักและการแต่งงานอาจต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างความมั่นคงทางชีวิตและสถานะ กับ แนวคิดแบบสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพ ความสุข และความต้องการของปัจเจกบุคคล ขณะเดียวกัน ตัวบทก็ทำให้เห็นว่า เสรีภาพของบุคคลไม่ได้เกิดขึ้นโดยแยกขาดจากฐานะทางสังคม เพราะคนที่มีฐานะแตกต่างกันย่อมมีเงื่อนไขและทางเลือกในการดำเนินชีวิตแตกต่างกันด้วย

จากการศึกษาวิวาทะเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง พบว่าความแตกต่างระหว่างแนวคิดของสังคมอยุธยากับแนวคิดแบบสมัยใหม่ที่ปรากฏผ่านเกศสุรางค์อยู่ที่เรื่องสำคัญคือ ใครเป็นผู้มีสิทธิเลือกและตัดสินใจเกี่ยวกับความรัก ร่างกาย คู่ครอง และรูปแบบความสัมพันธ์ของตนเอง

ในสังคมอยุธยา การเลือกคู่และการแต่งงานยังสัมพันธ์กับอำนาจของผู้ใหญ่ ครอบครัว ฐานะ และเกียรติยศ ผู้ชายชนชั้นสูงได้รับการยอมรับให้มีภรรยาหลายคน ขณะที่ผู้หญิงต้องรักษาชื่อเสียงและความเหมาะสม ตลอดจนมีข้อจำกัดในการแสดงความรักและความปรารถนาของตน นอกจากนี้ สำหรับหญิงที่มีสถานะทางสังคมต่ำกว่า การแต่งงานอาจกลายเป็นหนทางสร้างความมั่นคงหรือยกระดับชีวิตได้

ส่วนแนวคิดของเกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับสิทธิในการเลือก ความยินยอม ความรัก ความเท่าเทียมในความสัมพันธ์ และสิทธิเหนือร่างกายของตนเอง เธอจึงมักตั้งคำถามต่อสิ่งที่คนในสังคมอยุธยายอมรับว่าเป็นเรื่องปกติ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานโดยผู้ใหญ่เป็นผู้ตัดสินใจ การมีภรรยาหลายคน การใช้ความรุนแรงกับภรรยา หรือการกำหนดว่าผู้หญิงควรแสดงความปรารถนาได้มากน้อยเพียงใด

อย่างไรก็ตาม วิวาทะที่เกิดขึ้นไม่ได้หมายความว่าแนวคิดของเกศสุรางค์สามารถนำมาใช้แทนค่านิยมของสังคมอยุธยาได้ทั้งหมด หลายเหตุการณ์แสดงให้เห็นว่าเธอต้องปรับตัวหรือยอมรับข้อจำกัดของยุคสมัย ขณะเดียวกัน เหตุการณ์ของแม่มะลิยังทำให้เห็นว่า สิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับฐานะและโอกาสทางสังคมอีกด้วย

ตารางต่อไปนี้สรุปความแตกต่างทางความคิดที่ก่อให้เกิดวิวาทะเพศวิถีระหว่างสองยุคสมัย

ประเด็นวิวาทะ	แนวคิดในสังคมอยุธยา	แนวคิดของสังคมปัจจุบันที่ปรากฏผ่านเกศสุรางค์	ผลของการปะทะทางความคิด
สิทธิในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง	การแต่งงานสัมพันธ์กับครอบครัว ฐานะ และเกียรติยศ ผู้ใหญ่มีบทบาทในการเลือกคู่หญิงควรออกเรือนเมื่อถึงวัยที่เหมาะสม	บุคคลควรมีสิทธิเลือกที่จะแต่งงานหรือไม่ และควรมีส่วนตัดสินใจเลือกคู่ของตนเอง	เกศสุรางค์ตั้งคำถามต่อการเป็น “สาวเทื่อ” และการหมั้นหมายที่ตนไม่มีส่วนตัดสินใจ แต่ท้ายที่สุดต้องปรับตัวตามเงื่อนไขของสังคม
การมีภรรยาหลายคน ความรุนแรง และการควบคุมร่างกายของสตรี	ชายชนชั้นสูงสามารถมีภรรยาหลายคนและมีอำนาจปกครองภรรยา การลงโทษภรรยาอาจถูกมองว่าเป็นสิทธิของสามี	ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียม ความซื่อสัตย์ และสิทธิของบุคคลที่จะไม่ถูกใช้ความรุนแรง	เกศสุรางค์ปฏิเสธการเป็นภรรยารองและโต้แย้งอย่างชัดเจนว่าความเป็นสามีไม่ใช่สิทธิในการทำร้ายร่างกายภรรยา

ประเด็นวิวาทะ	แนวคิดในสังคม อยุธยา	แนวคิดของสังคม ปัจจุบันที่ปรากฏผ่าน เกศสุรางค์	ผลของการปะทะ ทางความคิด
การมอง ความงาม และอำนาจทางเพศ	ผู้หญิงควรสงบบเสีียม เก็บจำความรู้สึก และ มักอยู่ในฐานะผู้ถูกมอง หรือรอให้ชายเป็นฝ่าย เลือก	ผู้หญิงสามารถยอมรับ ความรู้สึกของตน เป็นฝ่ายมอง ประเมิน และเลือกชายที่ตน พึงพอใจได้	เกศสุรางค์แสดง ความสนใจต่อรูปลักษณ์ ของหมื่นสุนทรเทวา อย่างตรงไปตรงมา และ เลือกการแต่งกายตาม ความต้องการของตนเอง
การถูกควบคุมและ ถูกใช้เป็นเครื่องมือ	การแต่งงานอาจใช้ สร้างฐานะ ยศศักดิ์ ความมั่นคง และ คุ้มครองครอบครัว โดยเฉพาะผู้หญิงที่มี ทางเลือกจำกัด	ให้ความสำคัญกับ ความสุข ความรัก และ เสรีภาพในการใช้ชีวิต ตามความต้องการของ ตนเอง	บทสนทนาระหว่าง แม่มะลิกับเกศสุรางค์ แสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องเสรีภาพ ในการเลือกชีวิต แตกต่างกันตามยุคและ ฐานะทางสังคม

จากตารางจะเห็นได้ว่า วิวาทะเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ไม่ได้เกิดจากความแตกต่างเรื่องความรักหรือการแต่งงานเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับอำนาจในการตัดสินใจว่าใครมีสิทธิเลือกคู่ ใครมีสิทธิครอบครองหรือกำหนดร่างกายของตน ใครสามารถแสดงความปรารถนา และใครเป็นผู้กำหนดรูปแบบของความสัมพันธ์

สังคมอยุธยามีกรอบที่กำหนดเรื่องเหล่านี้ตามเพศ ฐานะ ครอบครัวยุค และจารีตอย่างชัดเจน ขณะที่เกศสุรางค์นำวิคิดที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและการตัดสินใจของบุคคลเข้ามาตั้งคำถามต่อกรอบดังกล่าว ความแตกต่างระหว่างสองแนวคิดจึงทำให้เกิดทั้งการโต้แย้ง การต่อรอง และการปรับตัว ซึ่งช่วยให้เห็นว่าเพศวิถีไม่ได้มีรูปแบบตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและเงื่อนไขของแต่ละยุคสมัย

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัยเรื่อง “วิาทะเทศสภาวะและเทศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง” เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีวรรณกรรมควบคู่ไปกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาเทศสภาวะและเทศวิถีในนวนิยาย และเพื่อศึกษาวิาทะเทศสภาวะและเทศวิถีในนวนิยาย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากตัวบทนวนิยายอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยอ้างอิงฐานข้อมูลเชิงลึกจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. เทศสภาวะและเทศวิถี

จากการศึกษาเทศสภาวะและเทศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ เทศสภาวะ และเทศวิถี ดังนี้

1.1 เทศสภาวะ สามารถแบ่งได้เป็น เทศสภาวะในชนชั้นมูลนาย และเทศสภาวะในชนชั้นไพร่และทาส

1.1.1 เทศสภาวะในชนชั้นมูลนาย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1) ความเป็นชายในชนชั้นมูลนาย ปรากฏลักษณะสำคัญคือ

1.1) ในฐานะเสาหลักแห่งแผ่นดิน ประกอบด้วย ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบต่อราชการ ความกล้าหาญและเสียสละ ภูมิรู้และเกียรติยศ และการยึดมั่นในหลักการและความยุติธรรม

1.2) ในฐานะเจ้าแห่งเรือน ประกอบด้วย อำนาจในการปกครอง บทบาทผู้คุ้มครอง และความเข้มแข็งและการควบคุมอารมณ์

1.3) อำนาจปิตาธิปไตย ความรุนแรง และการอ้างสถานะความเป็นใหญ่

2) ความเป็นหญิงในชนชั้นมูลนาย ปรากฏลักษณะสำคัญดังนี้

2.1) แม่ศรีเรือนในฐานะผู้กุมอำนาจบริหารจัดการครัวเรือน

2.2) เรือนร่างและความงามในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น

1.1.2 เพศสถานะในชนชั้นไพร่และทาส สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1) ความเป็นชายในชนชั้นไพร่และทาส

- 1.1) ในฐานะผู้รับใช้ที่ไร้อำนาจต่อรอง
- 1.2) ในฐานะแรงงาน
- 1.3) ในฐานะผู้ทำหน้าที่คุ้มกันตามคำบัญชา
- 1.4) ในบทบาทของผู้ภักดีและการอุทิศร่างกายเพื่อผู้เป็นนาย

2) ความเป็นหญิงในชนชั้นไพร่และทาส

- 2.1) ความเป็นหญิงไพร่ พบ 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่
  - 2.1.1) การตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสถานภาพทางสังคม
  - 2.1.2) การเป็นแรงงานในพื้นที่สาธารณะกับอิสรภาพที่แลกมาด้วยความทุกข์ยาก
- 2.2) ความเป็นหญิงทาส พบ 4 ลักษณะสำคัญ ได้แก่
  - 2.2.1) สถานภาพผู้รับใช้กับภาวะไร้อำนาจต่อรองที่ต้องสยบยอมต่อระบบศักดินา
  - 2.2.2) การอุทิศตนและเสียสละเพื่อเจ้านายในฐานะภาพแทนความภักดีของชนชั้นรับใช้
  - 2.2.3) ความเปราะบางทางอารมณ์ในฐานะภาพแทนความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดโดยระบบศักดินา
  - 2.2.4) เครื่องแต่งกายและความงามที่ถูกควบคุมในฐานะสัญลักษณ์ทางชนชั้น

1.2 เพศวิถี สามารถแบ่งได้เป็น เพศวิถีชนชั้นมูลนาย และเพศวิถีชนชั้นไพร่และทาส

1.2.1 เพศวิถีชนชั้นมูลนาย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1) เพศวิถีของบุรุษชนชั้นมูลนาย ปรากฏ 3 ลักษณะสำคัญ ดังนี้

- 1.1) การมีภรรยาหลายคนและสถานะของภรรยา
- 1.2) การแสดงความปรารถนาและอำนาจของบุรุษ
- 1.3) การควบคุมตนเองและการวางตนของบุรุษ

2) เพศวิถีของสตรีชนชั้นมูลนาย ปรากฏ 2 ลักษณะสำคัญ ดังนี้

- 2.1) ความสงบเสงี่ยมและความอดทนของสตรี
- 2.2) เกียรติยศและชื่อเสียงของสตรี

1.2.2 เพศวิถีในชนชั้นไพร่และทาส ในนวนิยายปรากฏผ่านตัวละครหญิงเด่นชัดกว่าตัวละครชาย โดยตัวบทมีรายละเอียดเกี่ยวกับเพศวิถีของบุรุษชนชั้นไพร่และทาสไม่มากเพียงพอที่จะวิเคราะห์ในระดับเดียวกัน การศึกษาในส่วนนี้จึงพบผลเกี่ยวกับเพศวิถีของสตรีเป็นสำคัญ โดยแบ่งได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

- 1) การถูกกดทับสิทธิในการเลือกคู่ครอง
- 2) ข้อจำกัดทางชนชั้นต่อความรักและความปรารถนา
- 3) การเลื่อนสถานะทางสังคม

2. วิวาทะเพศสถานะและเพศวิถี

จากการศึกษาวิวาทะเพศสถานะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุพเพสันนิวาส ของรอมแพง สรุปผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ วิวาทะเพศสถานะ และวิวาทะเพศวิถี

2.1 วิวาทะเพศสถานะ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ วิวาทะความเป็นชายและวิวาทะความเป็นหญิง ดังนี้

2.1.1 วิวาทะความเป็นชาย จำแนกได้ 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

- 1) การยอมรับสิทธิและอิสระในการตัดสินใจของสตรี
- 2) การปฏิเสธการมีภรรยาหลายคนและการให้คุณค่าสตรี
- 3) ความอ่อนโยนและความเห็นอกเห็นใจของบุรุษ

2.1.2 วิวาทะความเป็นหญิง จำแนกได้ 6 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

- 1) สิทธิในการกำหนดร่างกายและความงามของสตรี
- 2) การมีส่วนร่วมและการแสดงความคิดเห็นของสตรี
- 3) สิทธิในการเลือกคู่ครองและกำหนดชีวิตของตนเอง
- 4) ความรู้ เหตุผล และการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะของสตรี
- 5) ความเข้มแข็งและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรี
- 6) ความเสมอภาคและการลดความแตกต่างทางชนชั้น

2.2 วิวาทะเพศวิถี จำแนกออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

- 2.2.1 สิทธิในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง
- 2.2.2 การมีภรรยาหลายคน ความรุนแรง และการควบคุมร่างกายของสตรี
- 2.2.3 การมอง ความงาม และอำนาจทางเพศ
- 2.2.4 การถูกควบคุมและถูกใช้เป็นเครื่องมือ

อภิปรายผล

จากการศึกษาเพศสภาวะ เพศวิถี และวิาทะเพศสภาวะและเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง บุปผะสนิवास ของรอมแพง เมื่อพิจารณาผลการศึกษาทั้งหมด พบว่า ประเด็นเรื่องเพศที่ปรากฏในนวนิยายไม่ได้มีความหมายเพียงการนำเสนอว่าชายและหญิงในสังคมอยุธยามีบทบาทอย่างไร หากแต่การจัดวางตัวละครจากต่างยุคสมัยไว้ในพื้นที่เดียวกันทำให้ความคิดเกี่ยวกับเพศที่แตกต่างกันสามารถเผชิญหน้า ตั้งคำถาม และต่อรองกันได้ ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว เพศไม่ได้แยกออกจากอำนาจและชนชั้น แต่สัมพันธ์กับสถานะทางสังคม ครอบครัว กฎหมาย จารีต และสิทธิในการกำหนดชีวิตของแต่ละบุคคล ผลการศึกษาจึงสามารถนำมาอภิปรายใน 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การปะทะและการต่อรองระหว่างโลกทัศน์เรื่องเพศสองชุด 2) ชนชั้นกับการกดทับเพศสภาวะและเพศวิถี และ 3) ความเป็นนวนิยายย้อนเวลากับการสร้างพื้นที่วิาทะเรื่องเพศ รายละเอียดการอภิปรายผลดังนี้

1. การปะทะและการต่อรองระหว่างโลกทัศน์เรื่องเพศสองชุด

แกนสำคัญประการหนึ่งของ บุปผะสนิवास คือการนำโลกทัศน์เกี่ยวกับเพศสองชุดมาวางให้เผชิญหน้ากัน โลกทัศน์ชุดแรกคือความคิดที่ดำรงอยู่ในสังคมอยุธยาตามที่นวนิยายสร้างขึ้น ซึ่งให้ความสำคัญกับจารีต ลำดับชั้น ความเหมาะสมตามเพศ และอำนาจของบุรุษในครอบครัว ส่วนโลกทัศน์อีกชุดหนึ่งปรากฏผ่านเกศสุรางค์ ซึ่งเติบโตมาในสังคมปัจจุบันและให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการตัดสินใจของบุคคล ความแตกต่างดังกล่าวทำให้เรื่องเพศในนวนิยายมีลักษณะเป็น “วิาทะ” มากกว่าการนำเสนอภาพชีวิตของหญิงชายในอดีตเพียงด้านเดียว เพราะเมื่อตัวละครจากคนละโลกทัศน์ต้องอยู่ร่วมกัน สิ่งที่ฝ่ายหนึ่งยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติกลับกลายเป็นสิ่งที่อีกฝ่ายตั้งคำถาม

ในที่นี้คำว่า “โลกทัศน์เก่า” ไม่ใช่ว่าคนในสังคมอยุธยาทุกคนมีความคิดเหมือนกัน หรือใช้เพื่อแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์อย่างตายตัว แต่หมายถึงชุดความคิดที่นวนิยายเลือกนำมาเป็นภาพแทนของระเบียบสังคมเดิม เช่น การที่ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้หญิงต้องอยู่ในกรอบกุลสตรี การแบ่งพื้นที่ราชการให้เป็นเรื่องของบุรุษ การยอมรับการมีภรรยาหลายคนของชายชนชั้นสูง และการให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์และชื่อเสียงของฝ่ายหญิง ส่วนเกศสุรางค์ทำหน้าที่เป็นภาพแทนของโลกทัศน์อีกชุดหนึ่งที่มองว่าผู้หญิงสามารถคิด พุด เลือก ตัดสินใจ และกำหนดชีวิตของตนเองได้ โดยไม่ควรถูกจำกัดสิทธิเพียงเพราะความเป็นหญิง

ความแตกต่างดังกล่าวสัมพันธ์กับแนวคิดปิตาธิปไตยที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งมองว่าความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงกับชายไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะจากพฤติกรรมของชายเป็นรายบุคคล แต่มีสถาบัน ครอบครัว กฎหมาย ความรู้ และค่านิยมทางสังคมรองรับ บทที่ 2 อธิบายว่าปิตาธิปไตยเป็นโครงสร้างที่ทำให้อำนาจในการกำหนดความรู้ ความหมาย และร่างกายของผู้หญิงตกอยู่ภายใต้มุมมองของบุรุษ รวมถึงกำหนดบทบาททางเพศให้ชายและหญิงปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกัน

ดังนั้น สิ่งที่เกิดสุรางค์เผชญจึงไม่ใช่เพียงความคิดของชายคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่คนทั้งสังคมเรียนรู้และยอมรับร่วมกัน

ข้อค้นพบนี้ทำให้สามารถตีความได้ว่า ความสำคัญของเกศสุรางค์ไม่ได้อยู่เพียงความเป็นหญิงที่มีบุคลิกแตกต่างจากคนในอดีต แต่เธอทำหน้าที่ทำให้สิ่งที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาของสังคมเดิมกลายเป็นสิ่งที่ต้องถูกตั้งคำถาม เช่น เมื่อผู้หญิงถูกห้ามไม่ให้ฟังเรื่องราวการ เกศสุรางค์ไม่ได้ยอมรับคำอธิบายว่าผู้หญิง “ไม่ควร” อยู่ในพื้นที่นั้นโดยทันที แต่ถามกลับถึงเหตุผลของข้อห้าม เมื่อการแต่งกายของผู้หญิงถูกกำหนดด้วยค่านิยมและความเหมาะสม เธอกลับเลือกตามความสบายใจของตน หรือเมื่อการมีภรรยาหลายคนเป็นสิ่งที่ชายชนชั้นสูงสามารถกระทำได้ เธอกลับให้คุณค่ากับความสัมพันธ์แบบคู่เดียวและความซื่อสัตย์ พฤติกรรมเหล่านี้ทำให้กรอบเพศที่เคยดูเป็นธรรมชาติปรากฏให้เห็นว่าแท้จริงแล้วเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น

ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยมที่ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2560) และ สุกัญญา ศิริสมบุรณ์ชัย (2562) อธิบายว่า การสร้างความเสมอภาคต้องเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิเลือกใช้เหตุผล เข้าถึงความรู้ และเข้าร่วมในพื้นที่สาธารณะเช่นเดียวกับผู้ชาย แนวคิดนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนความเชื่อว่าหญิงและชายต้องเหมือนกันทุกประการ แต่เห็นว่าเพศไม่ควรเป็นเหตุผลในการปิดกั้นสิทธิและโอกาสของบุคคล แนวคิดดังกล่าวตรงกับลักษณะของเกศสุรางค์ที่ไม่ได้เรียกร้องพื้นที่ให้ตนเองเพราะต้องการเอาชนะบุรุษ แต่เรียกร้องให้ความสามารถ เหตุผล และการตัดสินใจของบุคคลได้รับการพิจารณามากกว่าสถานะความเป็นหญิง

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาไม่ได้แสดงว่าโลกทัศน์ใหม่สามารถเอาชนะหรือแทนที่โลกทัศน์เดิมได้ทั้งหมด ความสัมพันธ์ระหว่างเกศสุรางค์กับคนในสังคมอยุธยาแม้ทั้งการโต้แย้ง การประนีประนอม และการปรับตัว หลายครั้งเกศสุรางค์ไม่เห็นด้วยกับชนบแต่ยอมปฏิบัติตามเมื่อเห็นว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ขณะที่คนในสังคมอยุธยาบางคนก็ไม่ได้ยึดถือความคิดเดิมอย่างตายตัว เช่น หมื่นสุนทรเทวาซึ่งแม้ยังคงลักษณะของชายชนชั้นมูลนายในฐานะผู้นำ ผู้รับผิดชอบ และผู้ปกป้องครอบครัว แต่ค่อย ๆ ยอมรับความเป็นตัวของตัวเองของเกศสุรางค์ ไม่เลือกใช้สิทธิในการมีเมียบ่าวหรือเมียทาส และสามารถแสดงความอ่อนโยนและเห็นอกเห็นใจภรรยาได้ ผลการศึกษาจึงพบว่าการเผชิญหน้าระหว่างโลกทัศน์ทั้งสองนำไปสู่การปรับความหมายของความเป็นชายบางส่วน มากกว่าการปฏิเสธความเป็นชายแบบเดิมทั้งหมด

ประเด็นนี้ช่วยขยายแนวคิดเรื่องความเป็นชายจากการมองชายในฐานะผู้ครอบงำแต่เพียงด้านเดียว เพราะหมื่นสุนทรเทวาแสดงให้เห็นว่า บุรุษที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างปิตาธิปไตยไม่ได้จำเป็นต้องปฏิบัติตามอภิสัทธิที่โครงสร้างมอบให้อย่างเต็มที่ เขาสามารถเลือกไม่ใช้สิทธิบางประการและปรับความสัมพันธ์กับผู้หญิงได้ ความเป็นชายจึงไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง หากเปลี่ยนแปลงได้ผ่านประสบการณ์และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ข้อค้นพบดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลักของสตรีนิยมที่

มุ่งเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มิได้หมายถึงการลดคุณค่าของฝ่ายชาย แต่ต้องการลดความเหลื่อมล้ำเพื่อให้หญิงและชายมีสิทธิและโอกาสที่เสมอภาคมากขึ้น

เมื่อพิจารณาในมิตินี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า บุพเพสันนิวาส ไม่ได้เพียงนำหญิงสมัยใหม่กลับไปอยู่ในอดีต แต่ใช้ความแตกต่างระหว่างคนสองยุคเป็นวิธีเปิดให้เกิดการวิพากษ์ค่านิยมชายเป็นใหญ่จากภายในเรื่อง โลกทัศน์เดิมทำหน้าที่แสดงให้เห็นว่าบทบาทหญิงชายเคยถูกกำหนดอย่างไร ส่วนเกศสุรางค์ทำให้บทบาทเหล่านั้นถูกมองจากอีกมุมหนึ่ง ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองจึงมิได้มีความหมายเพียงในระดับตัวละคร แต่ทำหน้าที่เปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านพิจารณาว่า ความคิดเรื่องความเป็นชาย ความเป็นหญิง และความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่สังคมเคยยอมรับนั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางวัฒนธรรมและอำนาจ ไม่ใช่ความจริงที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

2. ขนชั้นกับการกดทับเพศภาวะและเพศวิถี

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือ ความไม่เสมอภาคทางเพศ ในนวนิยายไม่สามารถอธิบายด้วยความแตกต่างระหว่างหญิงกับชายเพียงอย่างเดียว เพราะระบบชนชั้นเข้ามากำหนดระดับของอำนาจ สิทธิ และทางเลือกของตัวละครด้วย จะเห็นว่า ระบบศักดินาแบ่งคนออกเป็นชนชั้นมูลนายกับชนชั้นไพร่และทาส และความแตกต่างดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อบทบาทและการแสดงออกทางเพศ ในชนชั้นมูลนาย ความเป็นชายสัมพันธ์กับอำนาจ เกียรติยศ และการปกครอง ส่วนในชนชั้นไพร่และทาส บทบาทของบุคคลสัมพันธ์กับแรงงาน การรับใช้ และการอยู่ภายใต้อำนาจของนาย

ข้อค้นพบนี้มีความหมายสำคัญ เพราะทำให้เห็นว่าแม้ระบบปิตาธิปไตยจะให้ความได้เปรียบแก่บุรุษโดยทั่วไป แต่อำนาจของชายแต่ละคนไม่ได้เท่าเทียมกัน ชายชนชั้นมูลนายสามารถแสดงความเป็นชายผ่านการนำ การตัดสินใจ การปกครอง และการควบคุมคนในเรือน ขณะที่ชายไพร่และทาส แม้เป็นเพศชายเช่นเดียวกัน กลับต้องใช้ร่างกายเป็นแรงงาน รับราชการ เชื้อฟังกำสั่ง และขึ้นอยู่กับมูลนาย ความเป็นชายของคนสองกลุ่มจึงมีความหมายต่างกันเพราะตำแหน่งที่พวกเขาครอบครองอยู่ในโครงสร้างสังคม ในทางเดียวกัน ความเป็นหญิงก็ไม่ได้มีประสบการณ์ร่วมกันทั้งหมดสตรีชนชั้นมูลนายแม้ถูกจำกัดด้วยกรอบกุลสตรี อำนาจของสามี และการควบคุมเรื่องชื่อเสียงหรือคู่ครอง แต่ในพื้นที่ภายในเรือนกลับมีอำนาจเหนือบ่าวไพร่และทาส สามารถสั่งงาน ควบคุม และลงโทษผู้ใต้ปกครองได้ ขณะที่หญิงไพร่และทาสมีข้อจำกัดเพิ่มขึ้นจากสถานะชนชั้น ต้องใช้แรงงานอยู่ภายใต้คำสั่งของนาย และในบางกรณีไม่มีอิสระเต็มที่แม้กระทั่งเรื่องการเลือกคู่ครอง สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงคนหนึ่งอาจอยู่ในฐานะผู้ถูกควบคุมเมื่อสัมพันธ์กับผู้ชายหรือผู้มีอำนาจสูงกว่า แต่ในอีกความสัมพันธ์หนึ่งกลับเป็นผู้มีอำนาจเหนือผู้ที่มีสถานะต่ำกว่าได้ ผลดังกล่าวทำให้ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ขยายจากการอธิบายระบบปิตาธิปไตยในลักษณะชายกดทับหญิงไปสู่การเห็น อำนาจที่ซ้อนกันระหว่างเพศกับชนชั้น กล่าวคือ เพศเป็นเงื่อนไขหนึ่งของอำนาจ แต่ไม่ได้ทำงานโดยลำพัง

สถานะมูลนาย ไพร่ หรือทาสสามารถเพิ่มหรือลดอำนาจที่บุคคลได้รับจากสถานะทางเพศของตนได้ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจความไม่เท่าเทียมทางเพศในนวนิยายจึงต้องพิจารณาว่าตัวละครเป็นหญิงหรือชายควบคู่ไปกับการถามว่าตัวละครนั้นอยู่ในชนชั้นใดและสัมพันธ์กับใคร

ลักษณะดังกล่าวสัมพันธ์กับแนวคิดปิตาธิปไตยในระดับโครงสร้างที่อธิบายว่าความไม่เสมอภาคไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในครอบครัวหรือความสัมพันธ์ส่วนบุคคล แต่แฝงอยู่ในกฎหมาย เศรษฐกิจ การเมือง ความรู้ และวัฒนธรรม การควบคุมผู้หญิงจึงครอบคลุมตั้งแต่แรงงาน การให้กำเนิด เพศวิถี การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ ไปจนถึงทรัพย์สินและทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ข้อเสนอเช่นนี้ช่วยอธิบายได้ว่าเหตุใดการกดขี่ที่ตัวละครหญิงเผชิญจึงมีหลายระดับ และเหตุใดหญิงที่มีฐานะต่างกันจึงมีทางเลือกไม่เท่ากัน แม้จะอยู่ภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่เช่นเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับชนชั้นยิ่งเห็นได้ชัดในเรื่องเพศวิถี ชายชนชั้นมูลนายได้รับการยอมรับให้มีภรรยาหลายคน ขณะที่ฝ่ายหญิงถูกควบคุมเรื่องความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง และความเหมาะสม กฎหมายและจารีตจึงไม่ได้เพียงกำหนดว่าใครสามารถมีความสัมพันธ์กับใคร แต่ยังจัดสรรสิทธิทางเพศให้ชายและหญิงไม่เท่ากัน ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของ ธวัชชัย ภูหลวง (2560) ที่ศึกษาพระไอยการลักษณะผัวเมียและพบว่า กฎหมายดังกล่าวยืนยันบทบาทของชายในฐานะผู้มีอำนาจในครอบครัว และรองรับการมีภรรยาหลายคน ขณะที่สร้างข้อจำกัดแก่ฝ่ายหญิง

อย่างไรก็ตาม สำหรับหญิงไพร่และทาส การกดขี่ไม่ได้จบอยู่ที่ความเป็นหญิง แต่ถูกเพิ่มด้วยสถานะผู้ใต้ปกครอง การเลือกคู่และการแต่งงานจึงอาจต้องอยู่ภายใต้ความเห็นของผู้เป็นนาย ขณะเดียวกัน การได้เป็นเมียบ่าวหรือเมียทาสของชายชนชั้นมูลนายก็อาจเป็นหนทางที่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงขึ้น ผลการศึกษาจึงทำให้เห็นความย้อนแย้งว่า ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบซึ่งกดขี่หญิงสามารถกลายเป็นช่องทางที่หญิงใช้ต่อรองเพื่อให้ชีวิตของตนดีขึ้นได้ด้วย

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ สรยา รอดเพชร (2562) ที่พบว่า ตัวละครหญิงในวรรณกรรมแม้อยู่ภายใต้โครงสร้างครอบครัวแบบปิตาธิปไตยและเป็นผู้ได้รับผลจากความรุนแรงแต่ไม่ได้ยอมจำนนโดยสิ้นเชิง หากมีการขัดขึ้นและต่อรองผ่านภาษา อารมณ์ เศรษฐกิจ ความเชื่อ และความปรารถนาทางเพศ อย่างไรก็ตาม ตัวละครเหล่านั้นยังไม่สามารถหลุดพ้นจากโครงสร้างอำนาจได้ทั้งหมด ผลการศึกษานี้ช่วยยืนยันข้อสังเกตดังกล่าว และเพิ่มเติมให้เห็นว่า ในกรณีของหญิงทาสใน บุพเพสันนิวาส การใช้เพศวิถีเป็นช่องทางเลื่อนสถานะควรเข้าใจในฐานะ การต่อรองภายในข้อจำกัด มากกว่าจะถือเป็นเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ เพราะแม้สถานะความเป็นอยู่จะดีขึ้นแต่หญิงยังคงต้องพึ่งพาอำนาจของชายและลำดับชั้นของภรรยารายในครอบครัว

ประเด็นนี้จึงทำให้คำว่า “การเลือก” ต้องพิจารณาควบคู่กับคำว่า “เงื่อนไข” การที่หญิงคนหนึ่งยอมแต่งงานเพื่อให้ตนหรือครอบครัวมีความมั่นคง ไม่ได้หมายความว่าเธอมีทางเลือกเท่ากับหญิงที่มีฐานะสูงกว่า จากกรณีแม่มะลิทำให้ความแตกต่างนี้เห็นชัดยิ่งขึ้น เพราะสิ่งที่เกศสุรางค์มองว่า

เป็นเรื่องความรักและความสุขส่วนบุคคล สำหรับแม่มีลูกกลับสัมพันธ์กับยศศักดิ์ ความมั่นคง และการรักษาเกียรติของครอบครัว กล่าวอีกนัยหนึ่ง เสรีภาพในการเลือกไม่ได้มีค่าเท่ากันสำหรับคนทุกชนชั้น เพราะคนแต่ละกลุ่มต้องตัดสินใจภายใต้เงื่อนไขชีวิตที่ไม่เหมือนกัน จุดนี้ยังช่วยทำให้แนวคิดสตรีนิยมเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพและโอกาสที่เท่าเทียมมีความซับซ้อนขึ้น แนวคิดดังกล่าวเชื่อว่าชายและหญิงมีศักยภาพเท่าเทียมกัน และความเหลื่อมล้ำเกิดจากโอกาสและการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่ากัน ผลการศึกษาของผู้วิจัยทำให้เห็นเพิ่มเติมว่า แม้จะยอมรับหลักสิทธิในการเลือกเหมือนกัน แต่การทำให้สิทธินั้นเกิดขึ้นจริงจำเป็นต้องพิจารณาความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นควบคู่กัน เพราะผู้หญิงที่ขาดทรัพยากรและอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายย่อมไม่สามารถใช้สิทธิของตนได้ในระดับเดียวกับผู้หญิงที่มีฐานะและอำนาจต่อรองมากกว่า ดังนั้น ข้อค้นพบในประเด็นชนชั้นจึงไม่เพียงยืนยันว่าโครงสร้างศักดินามีผลต่อบทบาทของชนชั้นในสังคม แต่ยังแสดงให้เห็นว่าเพศสถานะและเพศวิถีถูกกำหนดผ่านอำนาจหลายชั้นพร้อมกัน การกดทับของผู้หญิงจึงไม่ได้เกิดจาก “ความเป็นหญิง” อย่างเดียว เช่นเดียวกับความมีอำนาจของผู้ชายก็ไม่ได้เกิดจาก “ความเป็นชาย” อย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นครอบครองสถานะ ทรัพยากร และอำนาจในโครงสร้างสังคมมากน้อยเพียงใด

3. ความเป็นนวนิยายย้อนเวลากับการสร้างพื้นที่วิวาทะเพศสถานะและเพศวิถี

เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อค้นพบสองประเด็นข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า กลวิธี “ย้อนเวลา” เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้วิวาทะเรื่องเพศใน บุพเพสันนิวาส เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน เพราะการย้อนเวลาทำให้บุคคลที่มีประสบการณ์และระบบคุณค่าจากสังคมหนึ่งเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของอีกสังคมหนึ่ง เกศสุรางค์จึงไม่ได้เปลี่ยนแค่สถานที่หรือเวลา แต่ต้องเปลี่ยนจากสังคมที่ผู้หญิงสามารถศึกษา แสดงความคิดเห็น และเลือกดำเนินชีวิตได้มากขึ้น ไปสู่สังคมที่สิทธิและพฤติกรรมของหญิงถูกกำกับด้วยครอบครัว จารีต ชนชั้น และอำนาจของบุรุษ

จากการศึกษาวรรณกรรมแนวย้อนเวลาพบว่า ตัวละครหญิงจากสังคมปัจจุบันมักมีการศึกษา อาชีพ และบทบาทที่ต่างจากหญิงในอดีต เมื่อย้อนเวลากลับไปจึงต้องเผชิญกับแบบแผนทางเพศและจารีตที่แตกต่างจากโลกเดิมของตน โดยยกบุพเพสันนิวาส เป็นหนึ่งในกรณีที่หญิงจากปัจจุบันนำความรู้ของตนกลับไปใช้ในอดีต ผลการศึกษาครั้งนี้ต่อยอดจากข้อสังเกตดังกล่าว โดยพบว่าการย้อนเวลาไม่ได้เพียงเปิดโอกาสให้ตัวละคร “นำความรู้สมัยใหม่ไปใช้ในอดีต” แต่ยังเปิดพื้นที่ให้ระบบคุณค่าจากสองยุคเข้ามาวิพากษ์กันเองด้วย

กลวิธีย้อนเวลาจึงมีนัยสำคัญต่อการสร้างวิวาทะ เพราะทำให้สิ่งที่คนในสังคมอยุธยาเห็นว่าเป็นเรื่องปกติถูกมองผ่านสายตาของคนที่ไม่ได้เติบโตมากับกฎเกณฑ์นั้น ตัวอย่างเช่น การห้ามผู้หญิงฟังเรื่องราวการอาจไม่ต้องการคำอธิบายสำหรับตัวละครในสังคมเดิม แต่เมื่อเกศสุรางค์ถามว่าเหตุใดผู้หญิงจึงไม่มีสิทธิอยู่ฟัง สิ่งที่เคยเป็น “ธรรมเนียม” ก็เปลี่ยนเป็น “ประเด็นปัญหา” ในทันที เช่นเดียวกับการมีภรรยาหลายคน การลงโทษภรรยา การกำหนดคู่ครอง หรือการควบคุมการแต่งกาย

ของผู้หญิง สิ่งเหล่านี้ล้วนกลายเป็นเรื่องที่สามารถถูกถามถึงเหตุผลได้เมื่อมีคนจากอีกยุคหนึ่งเข้าไปมอง ในลักษณะนี้ ความย้อนเวลาทำหน้าที่สร้างระยะห่างทางความคิด ระหว่างตัวละครกับโลกที่เธอเข้าไปอยู่ เกศสุรางค์สามารถมองเห็นข้อจำกัดบางอย่างได้ เพราะเธอไม่ได้ถูกรอบมให้ยอมรับข้อจำกัดเหล่านั้นตั้งแต่ต้น ขณะเดียวกัน ผู้อ่านซึ่งอยู่ในสังคมร่วมสมัยก็ได้รับตำแหน่งในการมองอดีตใกล้เคียงกับเกศสุรางค์ จึงสามารถเปรียบเทียบกรอบความคิดของสองยุคผ่านเหตุการณ์เดียวกันได้ วิธีการเช่นนี้ทำให้นวนิยาย ไม่ได้เล่าอดีตในฐานะสิ่งที่ผ่านพ้นไปแล้วเท่านั้น แต่ใช้อดีตเป็นพื้นที่สำหรับตั้งคำถามกับความสัมพันธ์ทางเพศ การอ่านในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาวิวาทะในวรรณกรรม ซึ่งวิวาทะไม่ได้หมายถึงเพียงการโต้เถียงผ่านบทสนทนา แต่เกี่ยวข้องกับการปะทะของอุดมการณ์ บทบาททางสังคม อำนาจ การต่อต้าน การครอบงำ และการต่อรอง วรรณกรรมจึงสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่ตัวละคร เหตุการณ์ และบทสนทนาถูกใช้เพื่อทดสอบหรือตั้งคำถามต่อแนวคิดที่ครอบงำสังคมได้

ข้อค้นพบจาก บุญเพสันนิวาส ช่วยขยายแนวคิดดังกล่าวอีกระดับหนึ่ง เพราะ “เวลา” เองกลายเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวิวาทะ กล่าวคือ ความขัดแย้งไม่ได้เกิดจากตัวละครที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกันภายในสังคมเดียว แต่เกิดจากการนำคนที่ได้รับการหล่อหลอมจากบริบททางประวัติศาสตร์คนละช่วงมาอยู่ร่วมกัน ความแตกต่างระหว่าง “อดีต” กับ “ปัจจุบัน” จึงไม่ได้เป็นเพียงฉากของเรื่อง แต่กลายเป็นความแตกต่างของระบบคุณค่าที่หลักให้ตัวละครต้องอธิบาย ปกป้อง ตั้งคำถาม หรือปรับเปลี่ยนความคิดของตน

นัยดังกล่าวเห็นได้ชัดในประเด็นเพศวิถี เช่น ความแตกต่างระหว่างระบบ “ผัวเดียวหลายเมีย” กับความคิดเรื่อง “ผัวเดียวเมียเดียว” โลกทัศน์หนึ่งยอมรับว่าชายชนชั้นสูงสามารถมีภรรยาได้หลายคนและเชื่อมโยงจำนวนภรรยากับฐานะและบารมี ขณะที่เกศสุรางค์ให้ความสำคัญกับความรักและความซื่อสัตย์ของคู่ครอง ความต่างนี้สอดคล้องกับงานของ สุรเชษฐ์ สุขลากิจ (2556) ที่ศึกษาพัฒนาการของอุดมการณ์ผัวเดียวเมียเดียวและพบว่าอุดมการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางการปะทะระหว่างความเป็นสมัยใหม่กับชนบครอบครัวสยามเดิม ดังนั้น การที่นวนิยายนำผู้หญิงที่มีความคิดเรื่องคู่ครองแบบสมัยใหม่กลับไปเผชิญกับระบบพหุภรรยาของโลกอดีต จึงทำให้พลวัตทางประวัติศาสตร์ของความคิดเรื่องครอบครัวถูกย่นย่อให้เห็นผ่านความสัมพันธ์ของตัวละคร ในทำนองเดียวกัน การย้อนเวลายังทำให้ตำแหน่งของผู้หญิงในเรื่องความปรารถนาเปลี่ยนไป จากเดิมที่หญิงตามชนบต้องสำรวมและมักตกอยู่ในฐานะผู้ถูกมองหรือรอคอยให้ชายเป็นฝ่ายเลือก เกศสุรางค์กลับสามารถมอง ประเมิน และยอมรับความรู้สึกที่ตนมีต่อบุรุษได้ การเปลี่ยนตำแหน่งจาก “ผู้ถูกมอง” มาเป็น “ผู้มอง” จึงไม่ใช่เพียงฉากขบขันหรือความโรแมนติก แต่เกี่ยวข้องับสิทธิของผู้หญิงในการรับรู้และแสดงความปรารถนาของตนเองด้วย ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดการเมืองเรื่องร่างกาย ที่มองว่าร่างกายและความงามไม่ใช่เรื่องส่วนบุคคลที่ปราศจากอำนาจ หากมีผู้กำหนดว่าใครเป็นผู้มอง ใครเป็นผู้ถูกมอง และร่างกายแบบใดจึงได้รับการยอมรับ

อย่างไรก็ตาม หากตีความว่านวนิยายย้อนเวลาไม่ได้เพียงให้ความคิดสมัยใหม่เข้าไปแก้ไขอดีต ก็จะทำให้ความซับซ้อนของเรื่องลดลง เพราะผลการศึกษาพบว่าเกศสุรางค์เองต้องถูกอดีตปรับเปลี่ยนเช่นกัน เธอไม่สามารถใช้วิธีคิดจากสังคมปัจจุบันได้ทุกเรื่อง บางครั้งต้องเรียนรู้มารยาท ยอมรับข้อจำกัด หรือประนีประนอมกับบุคคลรอบตัว ขณะเดียวกันคนในอดีตก็รับเอาความคิดบางอย่างของเธอไปปรับใช้ กระบวนการจึงเป็นการแลกเปลี่ยนและต่อรองระหว่างสองยุคมากกว่า การที่ยุคหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกยุคโดยสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ ความเป็นนวนิยายย้อนเวลาของ บุพเพสันนิวาส จึงมีนัยสำคัญต่อประเด็น เพศสถานะและเพศวิถี เพราะช่วยทำให้ความหมายของเพศปรากฏว่าเป็นสิ่งที่มีประวัติศาสตร์และเปลี่ยนแปลงได้ สิ่งที่ถูกว่าเป็น “ผู้หญิงที่ดี” “ผู้ชายที่ดี” “สามีที่ดี” “ภรรยาที่เหมาะสม” หรือ “ความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง” ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันในทุกยุค แต่เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับโครงสร้างสังคมและระบบคุณค่าของผู้คน การเดินทางข้ามเวลาจึงเป็นมากกว่ากลวิธีของโครงเรื่อง หากเป็นกลไกที่ทำให้ความหมายเรื่องเพศของสองยุคถูกนำมาเปรียบเทียบและตรวจสอบซึ่งกันและกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ด้านการเรียนการสอน สามารถนำผลการวิจัยไปเป็นกรณีศึกษาในรายวิชา วรรณกรรมวิจารณ์หรือสตรีศึกษา เพื่อเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการใช้ทฤษฎีสตรีนิยม แนวคิด เพศสถานะ และเพศวิถี มาวิเคราะห์วรรณกรรมร่วมสมัย

1.2 ด้านการสร้างความรู้ทางสังคม ใช้ผลการศึกษาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงรากฐานความเหลื่อมล้ำและโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ (ปิตาธิปไตย) ในประวัติศาสตร์ ที่ยังคงทิ้งร่องรอยและส่งผลกระทบต่อค่านิยมทางเพศในสังคมไทยปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาข้ามสื่อ ควรศึกษาเปรียบเทียบการนำเสนอเพศสถานะระหว่างฉบับ นวนิยาย และฉบับละครโทรทัศน์ เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของสื่อมวลชนและบริบทพาณิชย์ที่มีต่อการดัดแปลงหรือผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางเพศ

2.2 การศึกษาวรรณกรรมภาคต่อ ควรขยายผลการศึกษาไปยังนวนิยายเรื่อง พรหมลิขิต เพื่อวิเคราะห์พลวัตและการพัฒนาการของวิวาทะทางเพศ เมื่อตัวละครมีวัยวุฒิและสถานภาพทางสังคมที่เปลี่ยนไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรกนก มาอินทร์. (2561). ทำไม “บุพเพสันนิวาส” ถึงเปรี้ยว! ไชรทัสกับ “ผู้เขียนบท-ผู้กำกับ” ที่หลายฉากเกือบไม่ได้ดูกันแล้ว. สืบค้น 20 มกราคม 2567, จาก <https://today.line.me/th/v3/article/WEr1gR>
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). เพศวิถีกำลังเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทย. วารสารประชากรและสังคม, 1(2), 44.
- กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2566). ย้อนคดีผ้าเมีย ปมเริ่มต้นสู่กำเนิดกฎหมายตราสามดวง ประมวลกฎหมายแรกแห่งรัตนโกสินทร์. สืบค้น 10 พฤศจิกายน 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_38224
- กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2567). ชาวฝรั่งเศสชี้ “ระบบทาส” สมัยสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อ 300 กว่าปีก่อน ถูกใช้แรงงานหนัก-เป็นนางบำเรอ. สืบค้น 10 พฤศจิกายน 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_139377
- กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2567). ผ่าระบบทาสกรุงศรีอยุธยา คนยุคนั้นมีเสรีแค่ไหน? ทำไมปรากฏวลี “เสรีภาพอย่างเจ็บปวด”. สืบค้น 10 พฤศจิกายน 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_46652
- กาญจนา แก้วเทพ. (2535). อุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2541). การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2553). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง. กับสื่อการศึกษา. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กำพล จำปาพันธ์. (2566). สตริโออยุธยา เป็นเมียไพร่ต้องทรทอดทน. สืบค้น 10 พฤศจิกายน 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_60033
- จักรกฤษณ์ พิญญาพงษ์. (2549). เพศภาวะและเพศวิถีในสังคมไทย. วารสารวิชาการ “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย”, 3(1), 87-91.
- จินตนาถ กลัดวัง. (2545). การสร้างความหมาย “ครัว” ในนิตยสารครัวและนิตยสารแม่บ้าน (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- จิรวุฑฒิ์ รักชาติ และกาญจนา แก้วเทพ. (2559). กรอบความรู้เรื่องเพศสภาพในเพลงไทย.
วารสารนิเทศศาสตร์ สาขานิเทศศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 34(1), 1-28.
- จิราพัชร ใจเที่ยงธรรม. (2556). การวิเคราะห์วาทกรรมเรื่องเพศสภาพและเพศวิถีในหนังสือเรียน
วิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ:
วิทยาลัยสหการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. (2551). ประวัติศาสตร์ของเพศวิถี: ประวัติศาสตร์เรื่องเพศ/เรื่องเพศ
ในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง (สคส).
- ชาติชาย พณานนท์. (2532). ทาสอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1. ศิลปวัฒนธรรม, 10(10),
96-113.
- ดิษยพรรณ ศรีบุญเรือง. (2563). เพศภาวะและเพศวิถีในสื่อเรื่องชนชั้นขุนแผน (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารการศึกษา). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เดวิด เค. วัชราจ. (2556). ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ. มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). นวนิยายกับสังคมไทย 2475-2500 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทวกร คำสัตย์. (2564). สืบหาการใช้ภาษาในนวนิยายเรื่อง “พรหมลิขิต” ของรอมแพง.
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ, 8(3), 1-16.
- ไทยพีบีเอสออนไลน์. (4 เมษายน 2561). “บุพเพสันนิวาส” สร้างโอกาสในแสงริบหรี่วงการหนังสือ
ไทย. ThaiPBS online. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/271433>.
- ธนรัชต์ สุภาแสน. (2554). วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักร
ศรีอยุธยา (การค้นคว้าแบบอิสระ ปริญญาโทบริหารการศึกษา). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธวัชชัย พิณพะงษ์. (2567). ภาพลักษณ์ระบบบาทของราชอาณาจักรอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช ผ่านสายตาชาวตะวันตก. ศิลปวัฒนธรรม, 45(11), 10-16.
- ธวัชชัย ภูหลวง. (2560). ความสัมพันธ์ระหว่างผิวเผิน : กรณีศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง
ในพระไอยการลักษณะผิวเผิน. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 5(2), 1-17.
- ธัญญลักษณ์ อ่อนประสงค์. (2563). บุพเพสันนิวาสกับภาพแทนความเป็นหญิงแห่งกรุงศรีอยุธยา
กับหญิงก้าวหน้าในปัจจุบัน. วารสารดอกแก้วปริทัศน์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 1(1), 72-83.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2560). แว่นวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. ปทุมธานี: นาค.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2554). พหุวัฒนธรรมกับความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย. กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- นิรันดร คำนุ. (2562). *วิวาทะวิว - ควาย การช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย*.
วารสารอารยธรรมศึกษา โขง - สาละวิน, 1(1), 159-186.
- นุชนาฏ สระเกศ. (2559). *เพศวิถีของตัวละครผีในนวนิยายซีรีส์ของภาคินัย* (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุปผา ทิพย์สภาพกุล. (2566). *ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. ลพบุรี:
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- ปกรณ ลิมปบุตร. (2552). *วาทะทางปัญญาและกลวิธีทางวรรณศิลป์ในปรัชญานิพนธ์เมืองจ้อ*
(วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2549). *เพศสภาพในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)*. กรุงเทพฯ: มติชน
- ปรานี วงษ์เทศ. (2550). *สังคมไทยในมุมมองสตรีนิยม: ทฤษฎีและการวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชา อรุณสวัสดิ์. (2531). *การสร้างแบบทดสอบวัดบุคลิกภาพความเป็นชายและความเป็นหญิง
สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.
- พระราชบัญญัติ จดทะเบียนครอบครัว พุทธศักราช 2478. (1 ตุลาคม 2478). *ราชกิจจานุเบกษา*.
เล่ม 52 หน้า 1329-1339.
- พัชรพรรณ เสือคง. (2553). *วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22
ถึง พ.ศ. 2310* (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัชร จันทร์ทอง. (2562). *อนุภาค แบบเรื่องและการดัดแปลงละครอิงประวัติศาสตร์ข้ามภพ
เรื่อง “ทวิภพ” และ “บุพเพสันนิวาส”* (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์วัลย์ บุญมงคล และคณะ. (2551). *แนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยาในการศึกษาเพศวิถี. รายงาน
การประชุมประจำปีเพศวิถีศึกษาในสังคมไทย ครั้งที่ 1*. กรุงเทพฯ: สมาคมเพศวิถีศึกษา.
- ภรณ์ยุ ขำน้ำคู้ และสุกัญญา สมไพบูลย์. (2561). *ปฏิภาณทางภาษาเชิง “สองแง่สองง่าม”
ในคำร้องเพลงลูกทุ่งไทย. วารสารนิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
37(1), 46-58.*
- เมษชัย ใจสำราญ. (2559). *แนวคิดปิตาธิปไตยในพระวินัยปิฎก* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต).
อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- รวมแพง. (2562). *บุพเพสันนิวาส* (พิมพ์ครั้งที่ 95). กรุงเทพฯ: แอปเปิ้ล บานานา.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. (11 ตุลาคม 2540). *ราชกิจจานุเบกษา*.
เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-99.

- รินฤทัย สัจจะพันธุ์. (2560). *วรรณกรรมปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (2558). รัฐกับสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวง. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 23(42), 49-68.
- ลำพวรรณ น่วมบุญลือ. (2519). *สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2555). การผสมผสานวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยา : ผลจากความเป็นเมืองการค้าของกรุงศรีอยุธยา. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 34(2), 39-66.
- วราภรณ์ แชมสนธิ. (2551). *วิธีคิดเรื่องเพศวิถีของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง (สคส).
- วันทนี วาสิกสิน. (2543). *สังคมสงเคราะห์แนวสตรีนิยม: ทฤษฎีและการปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วานะชา มอลล์. (2561). *เพศภาวะและแอลกอฮอล์ในเพลงไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). *สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- วิลาสินี พิพิธกุล และกิตติ กันภัย. (2546). *เพศและการสื่อสารในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนุชัย อันภักดี. (2561). *ความหลากหลายด้านเพศวิถีในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมชัย อนุมานราชชน. (2563). *การทูตของไทยสมัย กรุงศรีอยุธยา (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- สรณัฐ ไตลังคะ. (2557). คตินิยมสมัยใหม่กับเพศวิถี: กรณีศึกษาเฟื่องนครของ รงค์ วงษ์สวรรค์ กับเพื่อนหนุ่ม. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขล,* 10(1), 9-49.
- สรยา รอดเพชร. (2562). *เพศสถานะและเพศวิถีในวรรณกรรมของ อุทิศ เหมะมูล* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุกัญญา ศิริสมบุญชัย. (2562). *ภาพตัวแทนนางเอกในละครโทรทัศน์แนวย้อนเวลา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สุชรินทร์ สนิทชน และอารียา หุติณทะ. (2565). อสุรกายในพญาปลา: ผู้หญิง ความเป็นอื่น และเพศวิถีในทศวรรษ 2530. *วารสารอักษรศาสตร์และไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 44(3), 1-16.
- สุจิตรา ประชามิ่ง. (2559). *บทบาทหญิงชายและเพศวิถีในนิทานก้อมอีสาน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2547). *เพศภาวะ: การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2550). ผู้หญิง ผู้ชาย และเพศวิถี: เพศภาวะศึกษาในงานมานุษยวิทยา. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 19(1), 311-357.
- สุพัชรี จินณรัตน์. (2563). *เพศวิถีในนวนิยายผู้ชายท้องได้ (Mpreg) ของไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ. (2556). *ผัวเดียวเมียเดียว ในสังคมไทยสมัยใหม่จากทศวรรษ 2410 ถึงทศวรรษ 2480* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสนาะ เจริญพร. (2548). *เพศวิถี*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสียงชัย สาสีเสาร์. (2564). *เพศวิถีในวรรณกรรมคำสอยของหมอลำกลอนและหมอลำซึ่งร่วมสมัย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อภิชาติ คำวิเลิศ. (2556). *เพศวิถีของตัวละครในวรรณกรรมอีสาน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ). (2548). *เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรทัย เพียยุระ. (2561). *วรรณกรรมกับเพศภาวะ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- อรวรรณ ชมคง. (2557). *ภาพสะท้อนค่านิยมด้านเพศวิถีในบทเพลงลูกทุ่งไทยร่วมสมัยที่เผยแพร่ในช่วง ปี พ.ศ. 2545 - 2554* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อัญชลี เจริญดี. (2563). *สถานภาพและบทบาทตัวละครสำคัญที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องบุพเพสันนิวาสของรอมแพง. วารสารมังรายสาร สถาบันภาษาและวัฒนธรรมนานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 8(2), 47-66.
- อาษา ภาคอารีย์. (2561). *ภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในเอกสารสมัยอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Dek-D Team. (28 กุมภาพันธ์ 2561). *บุพเพสันนิวาส : นิยายไทยข้ามมิติที่เล่าเรื่องของสองดวงวิญญาณที่ผูกพัน!*. Dek-D. <https://www.dek-d.com/writer/48790/>.

Thai PBS. (2566). “เม็ยพระราชทาน” ห้ามขาย ห้ามตี อภิลิทธิเหนือ “เม็ยหลวง”.

สืบค้น 5 พฤศจิกายน 2568, จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/334348>

Yang Chan. (2566). ภาพแทนหญิงไทยในละครข้ามภพ พ.ศ. 2551-2556. วารสารศิลปศาสตร์
ปริทัศน์, 18(2), 216-244.

